



sosyolojikbağlam

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam dergisi

ISSN: 2757-5942
April / Nisan 2026
Volume / Cilt: 7
Issue / Sayı: 1

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam
dergisi

Sosyolojik Bağlam, Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yılda üç kez elektronik ortamda yayımlanan, açık erişimli, uluslararası hakemli ve online bir dergidir.

Sociological Context is an open access and international peer reviewed online journal that is published triannually in April, August, and December electronically.

Nisan, 2026

Cilt: 7, Sayı: 1

April, 2026

Volume: 7, Issue: 1

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü 07058 Kampüs

Antalya / Türkiye

Tel: +90 242 227 44 00 / 3337

Elektronik posta/e-mail:

dergi@sosyolojikbaglam.org

Web: www.sosyolojikbaglam.org

Yazarlar SBD'de yayınlanan çalışmalarının telif hakkına ve tüm ticari haklarına sahiptirler. Creative Commons Atıf-GayriTicariTüretilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND) lisansı, üçüncü tarafların orijinal çalışmaya uygun şekilde atıfta bulunarak materyali yalnızca ticari olmayan amaçlarla paylaşmasına izin verir. Materyalin uyarlanmasına ve değiştirilmesine izin verilmez.

The authors retain the copyright and all commercial rights to their works published in JSC. Creative Commons Attribution-NonCommercialNoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND) license allows third parties to share the material for non-commercial purposes only, and only as long as attribution is given to the original work. The material cannot be adapted or modified.



ISSN: 2757-5942

<https://doi.org/10.52108/2757-5942>

www.sosyolojikbaglam.org

Dergi Yazı Kurulu/ Editorial Management Board

Baş Editör/ Editor-in-Chief

Prof. Suat KOLUKIRIK

Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Antalya, Türkiye

✉ suatkolukirik@akdeniz.edu.tr  orcid.org/0000-0003-0399-666X

Baş Editör Yardımcısı/ Co-Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Chiara PIOVANI

Department of Economics, College of Arts,
Humanities & Social Sciences,
University of Denver, Denver, CO, USA

✉ chiara.piovani@du.edu

 orcid.org/0000-0001-8113-5094

Bilimsel Sekreteryası/ Scientific Secretariat

Dr. Elif ŞAHİN

Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Antalya, Türkiye

✉ elifgun@akdeniz.edu.tr

 orcid.org/0000-0002-5916-7871

Metodoloji Editörü/ Methodology Editor

Prof. Gül AKTAŞ

Pamukkale University, Faculty of Science and Letters,
Department of Sociology, Denizli, Türkiye

✉ gaktas@pau.edu.tr

 orcid.org/0000-0001-6424-4256

Kitap İnceleme Editörü/ Book Review Editor

Prof. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU

Adnan Menderes University, Nazilli Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Political
Science and Public Administration, Aydın, Türkiye

✉ tesepetcioglu@adu.edu.tr

 orcid.org/0000-0002-9906-1529

Teknik Uzman/ Technical Specialist

Dr. Birtan BOZLU

Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Antalya, Türkiye

✉ birtanbozlu@akdeniz.edu.tr

 orcid.org/0000-0002-8435-6842

Yönetici Editör/ Managing Editor

Prof. Nursel AYDINER AVŞAR

Akdeniz University, Serik Faculty of Business
Administration, Department of Economics and Finance,
Antalya, Türkiye

✉ nurselavsar@akdeniz.edu.tr

 orcid.org/0000-0002-4228-9020

Editöryal İlişkiler Yöneticisi/ Editorial Operations Manager

Prof. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

Uludağ University, Bursa, Türkiye

✉ bgungormez@uludag.edu.tr

 orcid.org/0000-0002-5088-9675

İstatistik Editörü/ Statistics Editor

Assoc. Prof. Kerem ÖZBEY

Artvin Çoruh University, Artvin, Türkiye

✉ ozbey-kerem@artvin.edu.tr


 orcid.org/0000-0001-8824-359X

Tanıtım Yöneticisi/ Publicity Manager

Dr. Merve Suzan İLİK BİLBEN

Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of Sociology,
Antalya, Türkiye

✉ mervesuzanilik@akdeniz.edu.tr

 orcid.org/0000-0003-3668-0848

İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor

Prof. Arda ARIKAN

Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of
English Language and Literature, Antalya, Türkiye

✉ ardaarikan@akdeniz.edu.tr

 orcid.org/0000-0002-2727-1084

Editör Kurulu/ Editorial Board

Prof. Matias VERNENGO

Department of Economics, Bucknell University,
Lewisburg, PA, USA

✉ m.vernengo@bucknell.edu

 orcid.org/0000-0003-4028-6800

Prof. Zeki DUMAN

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Van, Türkiye

✉ zedu@yyu.edu.tr

 orcid.org/0000-0002-9369-9337

Prof. Fatma Özlem GÜZEL

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ ozlemguzel@akdeniz.edu.tr

 orcid.org/0000-0003-0081-3530

Prof. Codrina RADA

Department of Economics, University of Utah, Salt
Lake City, UT, USA

✉ rada@economics.utah.edu

 orcid.org/0000-0002-8333-8407

Prof. Talip KÜÇÜKCAN

Marmara University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Sociology, Istanbul, Türkiye

✉ talip.kucukcan@marmara.edu.tr

 orcid.org/0000-0002-4544-3054

Assoc. Prof. Ezgi KAYA

Cardiff Business School, Cardiff University, Cardiff, UK

✉ kayae@cardiff.ac.uk

 orcid.org/0000-0003-1909-2649



Alan Editörleri/ Section Editor

Prof. Ali ÖZTÜRK

Antalya Alaaddin Keykubat University, Antalya, Türkiye

✉ ali.ozturk@alanya.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-7810-3152

Prof. İslam CAN

Selçuk University, Konya, Türkiye

✉ islamcan@selcuk.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-5789-9104

Assoc. Prof. Muhammet FIRAT

Firat University, Elazığ, Türkiye

✉ muhammetfirat@firat.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-2447-1427

Assoc. Prof. Çağdaş Ümit YAZGAN

Nevşehir Hacıbektas Veli University, Nevşehir, Türkiye

✉ cumityazgan@nevsehir.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-3290-4202

Assoc. Prof. Hakan GÜLERCE

Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye

✉ hakangulerce@harran.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-3601-5725

Assoc. Prof. Gaye GÖKALP YILMAZ

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye

✉ fgyilmaz@mehmetakif.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8150-1880

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Adem SAĞIR

Karabük University,

Karabük, Türkiye

✉ ademsagir@karabuk.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-0763-0518

Prof. Ahmet GÖKÇEN

Samsun University, Samsun, Türkiye

✉ ahmet.gokcen@samsun.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8150-1880

Prof. Cahit GELEKÇİ

Hacettepe University, Ankara, Türkiye

✉ gelekci@hacettepe.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-2934-9014

Prof. Cevdet YILMAZ

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ cevdeyilmaz@sdu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-9433-6709

Prof. Dilek YEŞİLTUNA

Ege University, İzmir, Türkiye

✉ dilek.yesiltuna@ege.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-3499-3429

Prof. Emin ADAŞ

Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye

✉ eminadas@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-9360-5804

Prof. Güven DİNÇ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ gdinc@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-1974-4280

Prof. Halil Saim PARLADIR

İzmir Katip Çelebi University, İzmir, Türkiye

✉ halilsaim.parladir@ikcu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-7280-3457

Prof. Halime ÜNAL REŞİTOĞLU

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara, Türkiye

✉ hunal@ybu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-8463-3558

Prof. Hayati AKTAŞ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ hayatiaktas@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-8474-8590

Prof. Hayati BEŞİRLİ

Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye

✉ hayati.besirli@hbv.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-2051-2471

Prof. İbrahim Ertan EĞRİBEL

İstanbul University, İstanbul, Türkiye

✉ egribel@istanbul.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-1742-8006

Prof. Kadir CANATAN

İstanbul Sabahattin Zaim University, İstanbul, Türkiye

✉ kadir.canatan@izu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-2358-6051

Prof. Kadir TEMURÇİN

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ kadirtemurcin@sdu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8726-3756

Prof. Kayhan DELİBAŞ

Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye

✉ kdelibas@adu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-5698-2846

Prof. Kenan ÇAĞAN

Samsun University, Samsun, Türkiye

✉ kenan.cagan@samsun.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0593-7068

Prof. M. Nuri GÜLTEKİN

Gaziantep University, Gaziantep, Türkiye

✉ mngultekin@gantep.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-6735-1305

Prof. Mehmet ANIK

Bingöl University, Bingöl, Türkiye

✉ anik@bingol.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-6560-2470

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Mehmet KARAKAŞ

Afyon Kocatepe University, Afyonkarahisar, Türkiye

✉ mkarakas@aku.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-7899-383X

Prof. Metin KILIÇ

Düzce University, Düzce, Türkiye

✉ metinkilic@duzce.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-7384-0997

Prof. Metin ÖZKUL

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ mozkul@sdu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-2511-9780

Prof. Morad Moulai HADJ

University Mohamed Ben Ahmed, Oran 2- Algeria,

Oran, Algeria

✉ moulaihadj.morad@univ-oran2.dz

ORCID: orcid.org/0009-0000-4048-4976

Prof. Mustafa TALAS

Niğde Ömer Halis Demir University, Niğde, Türkiye

✉ mtalas@ohu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0031-489X

Prof. Mustafa Kemal ŞAN

Sakarya University, Sakarya, Türkiye

✉ mksan@sakarya.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-3669-0766

Prof. Mustafa ŞEKER

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ mustafaseker@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-9323-7132

Prof. Nestor CASTRO

University of the Philippines Diliman: Quezon City,

National Capital Region, Philippines

✉ ntcastro1@up.edu.ph

ORCID: orcid.org/0000-0001-8478-4495

Prof. Nevin GÜNGÖR ERGAN

Hacettepe University, Ankara, Türkiye

✉ nevine@hacettepe.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-8673-9700

Prof. Ramazan YELKEN

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara, Türkiye

✉ ryelken@ybu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-0081-3530

Prof. Reşat AÇIKGÖZ

Selçuk University, Konya, Türkiye

✉ resat.acikgoz@selcuk.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-4621-2282

Prof. Sari HANAFİ

American University of Beirut, Lebanon

✉ sh41@aub.edu.lb

ORCID: orcid.org/0000-0001-6953-6266

Prof. Serdar ÜNAL

Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye

✉ serdarunal@adu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-2755-9456

Prof. Dr. Serkan GÜZEL

Pamukkale University, Denizli, Türkiye

✉ sguzel@pau.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-2918-0194

Prof. Sevinç GÜÇLÜ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ sguclu@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-3814-3918

Prof. Suvat PARİN

Van Yüzüncü Yıl University, Van, Türkiye

✉ sparin@yyu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-9833-7549

Prof. Süleyman İLHAN

Firat University, Elazığ, Türkiye

✉ silhan@firat.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-6549-3462

Prof. Şeref ULUOCAK

Çanakkale 18 Mart University, Çanakkale, Türkiye

✉ uluocak@comu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8467-6950

Prof. Şevket ÖKTEN

Harran University, Şanlıurfa, Türkiye

✉ sevetokten@harran.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-8240-4911

Prof. Ümit AKÇA

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ umitakca@sdu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8986-5873

Prof. Vehbi BAYHAN

Bandırma Onyeddi Eylül University, Balıkesir, Türkiye

✉ vehbi.bayhan@bandirma.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-3290-4202

Prof. Veysel BOZKURT

İstanbul University, İstanbul, Türkiye

✉ vbozkurt@istanbul.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-7623-3132

Prof. Yahya Mustafa KESKİN

Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu, Türkiye

✉ keskin_m3ibu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0348-7972

Prof. Yıldız AKPOLAT

Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye

✉ yildiz.akpolat@deu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-5992-2558

Prof. Zafer DURDU

Mugla Sıtkı Koçman University, Faculty of Letters,

Department of Sociology, Mugla, Türkiye

✉ zaferdurdy@mu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0573-9715

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Zülküf KARA

Mardin Artuklu University, Mardin, Türkiye

✉ zulkuffkara@artuklu.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0002-2809-7487

Assoc. Prof. Barış Çağırkan

İzmir Demokrasi University, İzmir, Türkiye

✉ baris.cagirkan@idu.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0002-0013-1831

Assoc. Prof. Bengi YANIK İLHAN

Altınbaş University, İstanbul, Türkiye

✉ bengi.ilhan@altinbas.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0003-1578-8390

Assoc. Prof. Berfin Varışlı

Maltepe University, İstanbul, Türkiye

✉ berfinvarisli@maltepe.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0001-5051-9546

Assoc. Prof. Cenk BEYAZ

İstanbul Medeniyet University, İstanbul, Türkiye

✉ cenk.beyaz@medeniyet.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0001-5012-983

Assoc. Prof. Devrim ERTÜRK

Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye

✉ devrim.erturk@deu.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0001-5131-1325

Assoc. Prof. Gökhan Veli KÖKTÜRK

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ gkokturk@akdeniz.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0002-8453-4063

Assoc. Prof. Hamza KURTKAPAN

İstanbul University, İstanbul, Türkiye

✉ hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0001-9815-7337

Assoc. Prof. Hasan Hüseyin AYGÜL

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ hasanhuseyinaygul@akdeniz.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0002-0701-5067

Assoc. Prof. Kamil ŞAHİN

Kırıkkale University, Kırıkkale, Türkiye

✉ sahinkamil@kku.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0002-8208-3916

Assoc. Prof. Lia TSULADZE

Tbilisi State University, Georgia

✉ l.tsuladze@css.ge

📄 orcid.org/0000-0001-9537-2218

Assoc. Prof. Lyuba SPASOVA

Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

✉ lspasova@bas.bg

📄 orcid.org/0000-0002-6263-6608

Assoc. Prof. Mehmet TAN

Siirt University, Siirt, Türkiye

✉ mehmet.tan@siirt.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0003-0398-9961

Assoc. Prof. Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ ozgezeybekoglu@akdeniz.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0003-0407-5774

Assoc. Prof. Yavuz ÇOBANOĞLU

Munzur University, Tunceli, Türkiye

✉ yavuzcobanoglu@munzur.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0001-9144-2389

Dr. Ahmed Ünal BOZYER

Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Türkiye

✉ ubozyer@mu.edu.tr

📄 orcid.org/0000-0002-8492-5099

Dr. Bushra BEEGOM R.K.

Kerala University, India

✉ bushrabeegom@keralaUniversity.ac.in

📄 orcid.org/0009-0002-2110-1874

Dr. Elena GIRASELLA

University of Messina, Messina, Italy

✉ egirasella@unime.it

📄 orcid.org/0000-0003-2084-3892

Dr. Humaira AHMAD

University of Management and Technology, Lahore, Punjab, Pakistan

✉ humaira.ahmad@umt.edu.pk

📄 orcid.org/0000-0002-2686-8217

Dr. Mary Ellen TOFFLE

University of Messina, Messina, Italy

✉ maryellen.toffle@unime.it

📄 orcid.org/0000-0002-2210-5802

Hakem Kurulu

Sosyolojik Bağlam Dergisi, çift taraflı kör hakemlik süreci yürütür. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

Referee Board

Journal of Sociological Context follows a double-blind peer-review process. Referee names are kept strictly confidential.

Dizinleme Bilgileri

Sosyolojik Bağlam Dergisi aşağıdaki indekslerde yer almaktadır:

DOAJ
Directory of Open Access Journals
(23.03.2024)

Ulrich's Periodicals Directory
ProQuest
(21.01.2026)

EBSCO
Sociology Source Ultimate
(07.01.2022)

Abstracting and Indexing Services

Journal of Sociological Context is indexed in the following databases:

Dergimiz Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez elektronik ortamda yayımlanmaktadır.

Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlara aittir.

Yazı sahiplerine telif ücreti ödenmez, makale yayımlamak için ücret talep edilmez.

Our journal is published electronically for three times a year in April-August-December.

Authors are responsible for the content of their articles. No royalty is paid to, and no fee is requested from the authors.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Sosyolojik Bağlam'da uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Bu doğrultuda uygulanan süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların çalışmalarının kalitesine doğrudan yansımaktadır. Hakemli çalışmalar bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Bu noktada sürecin bütün paydaşlarının (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere yönelik standartlara uyması önem taşımaktadır. Dergimiz, yayın etiği kapsamında tüm paydaşların etik sorumlulukları taşıması beklenmektedir.

Etik Olmayan Bir Durumla Karşılaşırsanız:

Dergimizde yukarıda bahsedilen etik sorumluluklar ve dışında etik olmayan bir davranış veya içerikle karşılaşırsanız lütfen dergi@sosyolojikbaglam.org adresine e-posta yoluyla bildiriniz.

Ethical Issues and Editorial Policy

Publishing processes applied in the Sociological Context are the basis for the development and distribution of information in an impartial and respectful manner. The processes applied in this direction directly reflect the quality of the work of the authors and the institutions that support the authors. Peer-reviewed studies are studies that embody and support the scientific method. At this point, it is important that all stakeholders of the process (authors, readers and researchers, publishers, referees and editors) comply with the standards of ethical principles. Our journal is expected to bear ethical responsibilities from all stakeholders within the scope of publication ethics.

If You Encounter an Unethical Situation:

If you encounter any unethical behavior or content other than the above-mentioned ethical responsibilities in our journal, please report it to dergi@sosyolojikbaglam.org via e-mail.

Yazarlara Notlar

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır.

Orijinal, yayımlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirilmeye kabul edilir.

Yayımlanması için gönderilen çalışmalar, akademik yazım kurallarına uygun, Türkçe veya İngilizce dillerinden biri ile hazırlanmış olması gerekir. Gerekli görülmesi halinde diğer dillerden de makale kabul edilebilir.

Yüksek lisans ve doktora öğrencileri danışmanları ile birlikte (ilk yazar öğrenci – ikinci yazar danışman öğretim üyesi) kaleme aldıkları çalışmalarını dergiye gönderebilirler.

Notes for Contributors

Submitted manuscripts should be in line with the aims and scope of the journal.

Only those manuscripts that are original, have not been published previously or are not currently under consideration for publication elsewhere, and whose content and submission are approved by every individual author will be taken into consideration.

The works submitted for publication must be prepared in accordance with the academic spelling rules in either Turkish or English. If deemed necessary, manuscripts in other languages may also be accepted.

Master's and doctoral students can submit their studies co-written with their supervisors (student as the first author – supervisor faculty member as the second author).

Aynı yazarın aynı yayın döneminde sadece bir makalesi işleme alınabilmekte ve hakemlerden geçerse yayımlanabilmektedir.

Makale yayınlanmak üzere dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

Telif Hakkı Anlaşması Formu mavi renkli kalemle imzalanıp PDF olarak sisteme yüklenmelidir. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurulabilir. Ancak, tüm imzaların mavi renkli kalemle atılması ve tek PDF olarak birleştirilip sisteme yüklenmesi gereklidir.

Dergiye gönderilecek olan yazıların yazar tarafından intihal (benzerlik) oranı raporu alınmalı ve yazı ile birlikte gönderilmelidir. Çalışmanın yayınlanması için benzerlik oranı % 20'den fazla olmamalıdır. Gönderilen yazıların benzerlik oranı dergimiz tarafından da Turnitin programı ile taranmaktadır.

Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez.

Etik Kurul onayı gerektiren makaleler için Etik Kurul onayı alınmalı ve bu onay (kurul adı, tarih ve numarası) makalenin ilk sayfasında ve yöntem bölümünde belirtilmelidir. <https://trdizin.gov.tr/about#applicationAndCriteria>

Makale önerileri dergimizin web sayfası üzerinden Makale Şablonu indirilerek hazırlanmalıdır.

Derginin tüm giderleri Yayıncı tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Dipnot, Alıntı ve Referanslar: Dergide referans sistemi olarak İSNAD 2. Edisyon (Dipnotlu) kullanılmaktadır: isnadsistemi.org.

Telif Hakkı Politikası: Dergimize değerlendirilmek üzere gönderilen makaleler, daha önce herhangi bir ortamda yayınlanmamış veya herhangi bir yayın ortamına yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yazarlar SBD'de yayınlanan çalışmalarının telif hakkına ve tüm ticari haklarına sahiptirler. Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND) lisansı, üçüncü tarafların orijinal çalışmaya uygun şekilde atıfta bulunarak materyali yalnızca ticari olmayan amaçlarla paylaşmasına izin verir. Materyalin uyarlanmasına ve değiştirilmesine izin verilmez.

Yazarlar, CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayınlanan makalelerine ait PDF dosyaları, kendi kurumsal arşivleri ile başka makale platformlarına yükleyebilirler.

Only one manuscript of the same author can be processed and, if accepted by the reviewers, published in the same publication period.

After the manuscript is submitted to the journal for publication, none of the authors' names can be removed from the list of authors, nor a new name can be added as an author, without the written consent of all authors, and the order of authors cannot be changed.

The Copyright Agreement Form must be signed with a blue pen and uploaded to the system as a PDF. The form can be filled out as separate copies by authors from different institutions. However, all signatures must be signed with a blue pen and combined as a SINGLE PDF and uploaded to the system.

A plagiarism (similarity) report for the manuscript should also be submitted along with the manuscript. The similarity rate should not exceed 20% for the publication of the study. The submitted manuscripts will also be screened for similarity by our journal using the Turnitin software.

The opinions expressed in the manuscripts published in the journal are those of their authors and the authors bear all legal responsibility for their manuscripts. No copyright fee is paid to the authors for the published manuscripts.

For manuscripts that require Ethics Committee approval, Ethics Committee approval must be obtained and this approval (committee name, date and number) should be indicated on the first page and in the method section of the article. <https://trdizin.gov.tr/about#applicationAndCriteria>

Article proposals should be prepared by downloading the article template from our journal's website.

All expenses of the journal are covered by the Publisher. Article processing or publication are free of charge. No submission fee or article processing fee is charged for the manuscripts submitted to the journal or accepted for publication.

Footnotes, Citation, and References: *Journal of Sociological Context* follows İSNAD 2nd Edition (with footnotes) as the referencing guide. For more information: isnadsistemi.org.

Copyright Policy: Manuscripts submitted to our journal should not have been previously published or submitted for publication in any medium.

The authors retain the copyright and all commercial rights to their works published in JSC. Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND) license allows third parties to share the material for non-commercial purposes only, and only as long as attribution is given to the original work. The material cannot be adapted or modified.

Authors may upload their manuscripts published under the CC BY-NC-ND 4.0 license as PDF files to their institutional repositories and other platforms.

Amaç ve Kapsam

Sosyolojik Bağlam; toplumsal olay ve olguları irdeleyen ve özgün nitelikteki konuları ele alan araştırmaları ve makaleleri yayımlayan, disiplinlerarası, açık erişimli ve uluslararası hakemli online bir dergidir. Editöryal çalışmalar hariç yayımlanan tüm makaleler çift taraflı kör akran değerlendirmesi sürecine tabidir. İnterdisipliner bir yaklaşımla, bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimler alanındaki bilgi birikimine katkıda bulunmak temel hedefidir. Yayın hayatına 1 Aralık 2020 tarihi itibarıyla başlayan dergimiz, Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yılda üç sayı olarak yayımlanır.

Dergiye yayımlanması için gönderilen çalışmaların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir. Kitap halinde yayımlanmamış sempozyum bildirilerinin kabulü bu durumun belirtilmesi şartıyla mümkündür. Yazılar, makale şablonu formatına uygun olarak gönderilmelidir aksi halde yazılar değerlendirilmeye alınmaz. Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Gerekli görülmesi halinde diğer dillerden de makale kabul edilebilir.

Sosyolojik Bağlam, sosyal problemlerin irdelenmesi ve çözümünde geniş ölçekli bir katılımın önemine vurgu yaparak toplumsal olgu ve süreçleri dikkate alan araştırmacıları, akademisyenleri ve uygulayıcıları uluslararası platformda bir araya getirme amacı taşıyan süreli ve disiplinlerarası bir yayın organıdır. Dergide küresel, bölgesel ve yerel düzeydeki gelişmeleri, süreçleri ve problemleri ele alan, tartışan, sorgulayan, tetkik eden, teorik, yöntemsel, uygulamalı ve tarihsel olarak üretilmiş olan özgün makaleler, araştırma notları, çeviri metinler ve kitap kritikleri yayımlanır.

Açık Erişim Politikası: *Sosyolojik Bağlam* Dergisi, bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurabilmek amacıyla içeriğinin sürekli ve ücretsiz olarak kullanımı için açık erişim sağlar. Bu bağlamda dergide yayımlanan tüm yazılar <https://sosyolojikbaglam.org/tum-sayilar/> adresinden erişime açıktır.

Bu çerçevede, *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin açık erişim tanımı çerçevesinde ve bilimsel etik ve kurallara uygun olarak atf yapılması şartıyla, dergide yayımlanan hakem değerlendirmesinden geçmiş bilimsel literatürün, internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilmesini, okunabilmesini, indirilebilmesini, kopyalanabilmesini, dağıtılabilmesini, basılabilmesini, taranabilmesini, tam metinlere bağlantı verilebilmesini, dizinlenebilmesini, yazılıma veri olarak aktarılabilmesini ve her türlü yasal amaç için kullanılabilmesini kabul eder. (<http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>). *Sosyolojik Bağlam Dergisi* Budapeşte Açık Erişim Deklarasyonu'nu imzalamıştır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* atf verileri Initiative for Open Citations I4OC aracılığıyla açmayı seçmiştir.

Makale İşleme Ücreti: *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, yazarlardan veya herhangi bir üçüncü şahıstan yayın için ücret talep etmez. Hem makale gönderme işleme hizmetleri hem de makale yayınlama hizmetleri ücretsizdir. Herhangi bir gizli maliyet yoktur.

Aims & Scope

Journal of Sociological Context is an interdisciplinary, open access, and international peer reviewed online journal that publishes research and articles examining social events and phenomena and focusing on original issues. All manuscripts, except editorial articles, will undergo a double-blind peer review process. With an interdisciplinary approach, the fundamental goal is to contribute to the field of social sciences by publishing scientifically sound studies. Our journal, which was launched on December 1, 2020, is published triannually in April, August, and December.

Manuscripts submitted for publication must not have been previously published elsewhere. Submission of symposium papers that have not been published in a book is possible with the condition that this is stated. Manuscripts will not be considered for evaluation unless they are submitted in the form of the article template. The publication language is either Turkish or English. In exceptional cases, manuscripts in other languages may be accepted.

Journal of Sociological Context is an interdisciplinary periodical that aims to bring together researchers, academics, and practitioners who take social phenomena and processes into consideration by emphasizing the importance of large-scale participation in the investigation and solution of social problems. The journal publishes original articles, research notes, translated texts, and book reviews developed with a theoretical, methodological, applied, or historical approach discussing, questioning, examining global, regional, and local developments, processes, and problems.

Open Access Policy: *Journal of Sociological Context* provides open access for the continuous and free use of its content with the aim of increasing the global exchange of information and yielding beneficial results for humanity. Thus, all the manuscripts published by the journal is available at: <https://sosyolojikbaglam.org/archive/>

In this framework, *Journal of Sociological Context* accepts, within the Open Access definition of the Budapest Open Access Initiative and on condition that proper citation of references are provided in accordance with scientific ethics and rules, that the peer-reviewed and published scientific literature can be accessed, read, downloaded, copied, distributed, printed, scanned, linked to the full texts, indexed, transmitted as data to software, and used for any legal purposes via internet without any financial, legal and technical obstacles. (<http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>). *Journal of Sociological Context* has signed the Budapest Open Access Initiative. *Journal of Sociological Context* has chosen to open up citation data through the Initiative for Open Citations I4OC.

Article Processing Charge: *Journal of Sociological Context* does not charge authors or any third party for publication. Submission, processing, and publishing services and are free of charge. There are no hidden costs whatsoever.

Yayın Etiği İlkeleri

Yayın Etiği, daha yüksek editöryal işleme standartları oluşturmak için yazarlar, hakemler ve yayıncılar adına dürüstlük konusunda ısrar eden bir öz-düzenleme mekanizması olarak tanımlanabilir. Yayın için etik standartlar, yüksek kaliteli bilimsel yayınları, halkın bilimsel bulgulara güvenini ve insanların fikirlerine itibar edilmesini sağlamak için mevcuttur.

Hakemli çalışmalar, bilimsel yöntemi destekleyen ve hayata geçiren çalışmalardır. Bu noktada yayın sürecine dahil olan tüm tarafların (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere uyması büyük önem taşımaktadır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, araştırma ve yayın etiği konusunda ulusal ve uluslararası standartlara bağlıdır. Basın Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ne uymaktadır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ) ve Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) tarafından yayınlanan Uluslararası Etik Yayıncılık İlkeleri'ni benimsemiştir. Ayrıca Türkiye Editörler Çalıştay Kararlarına da uymayı taahhüt eder.

Bilimsel Suistimal İddiaları-Şüpheleri: Bilimsel suistimalin farklı tanımları vardır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* büyük yayın etiği kurumları tarafından oluşturulan rehberliği takip ederken bu sorunları vaka bazında ele alıyoruz. Editör, etik ihlalden şüphelenirse veya bir ihlal iddiası olursa harekete geçmekle yükümlüdür. Bu görev hem yayınlanmış hem de yayınlanmamış makaleleri kapsar. Editör, olası suistimallerle ilgili endişeleri dile getiren makaleleri basitçe reddetmemelidir. Etik olarak iddia edilen davaları takip etmekle yükümlüdür. Editör, uygun olduğunda COPE akış şemalarını izlemelidir. Editörler, öncelikle görevi kötüye kullandığından şüphelenilen kişilerden bir yanıt istemelidir. Yanıttan memnun kalmazlarsa, ilgili işverenlerden veya kurumdan araştırma yapmasını istemelidir. Editör, iddia edilen suistimale ilgili uygun bir soruşturmanın yürütülmesini sağlamak için tüm makul çabayı göstermelidir; bu olmazsa, editör soruna bir çözüm bulmak için ısrar etmek için tüm makul girişimleri yapmalıdır. Bu zahmetli ama önemli bir görevdir.

Sosyolojik Bağlam Dergisi COPE'un Başarılı Bir Yazı İşleri için Etik Araç Setine uyar. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* editörleri; intihal, alıntı manipülasyonu, veri tahrifatı, veri uydurması ve diğer araştırma suistimalinin meydana geldiği makalelerin yayınlanmasını önlemek için tedbir alacaktır. Hiçbir durumda *Sosyolojik Bağlam Dergisi* veya editörleri bu tür bir suistimalin gerçekleşmesine bilerek izin vermeyecektir. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* editörleri, dergilerinde yayınlanan bir makaleyle ilgili herhangi bir araştırma suistimali iddiasından haberdar olmaları durumunda, iddialarla ilgili olarak COPE'un yönergelerini izleyeceklerdir. Hakemler, araştırma veya yayının suistimalinden şüphelendiğinde durumu Editöre iletmelidir. Editör, COPE tavsiyelerine uyarak gerekli işlemleri yürütmekle görevlidir.

Principles of Publication Ethics

Publication Ethics can be defined as a self-regulation mechanism that insists on honesty on behalf of authors, reviewers, and publishers to establish higher standards of editorial handling. Ethical standards for publication exist to ensure high-quality scientific publications, public confidence in scientific findings, and respect for people's opinions.

Peer-reviewed studies are studies that support and implement a scientific method. At this point, it is of great importance that all parties involved in the publication process (authors, readers and researchers, the publisher, reviewers, and editors) follow ethical principles. *Journal of Sociological Context* adheres to national and international standards in research and publication ethics. It complies with the Press Law, the Intellectual and Artistic Works Law, and the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive. *Journal of Sociological Context* has adopted the International Ethical Publishing Principles published by the Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ) and Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) It also undertakes to comply with the Decisions of the Türkiye Editors' Workshop.

Allegations-Suspects of Scientific Misconduct:

Scientific misconduct has different definitions. We address these issues on a case-by-case basis, while following the guidance established by the major editorial ethics institutions. If the editor suspects an ethical violation or if there is an alleged violation, they are obliged to take action. This task covers both published and unpublished manuscripts. The editor should not simply reject manuscripts that raise concerns about potential misconduct. Ethically, they are obliged to follow the alleged lawsuits. The editor should follow the COPE flowcharts where appropriate. Editors should first seek a response from anyone suspected of misconduct. If they are not satisfied with the answer, they should ask the relevant employers or institution to investigate. The editor should use all reasonable efforts to ensure that an appropriate investigation into the alleged misconduct is carried out; if this does not happen, the editor should make all reasonable attempts to persist in finding a solution to the problem. This is an arduous but important task.

Journal of Sociological Context adheres to COPE's Ethics Toolkit for a Successful Editorial. Editors of the *Journal of Sociological Context* will take action to prevent the publication of manuscripts in which plagiarism, citation manipulation, data tampering, data fabrication, or other research misconduct is detected. In no event will *Journal of Sociological Context* or its editors knowingly allow such misuse to occur. If the editors of *Journal of Sociological Context* become aware of any allegations of research misconduct related to a manuscript published in their journal, they will follow COPE's guidelines regarding the allegations. Reviewers should notify the Editor when they suspect research or publication misconduct. The editor is responsible for carrying out the necessary actions by following the COPE recommendations.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Tillo'da Yaşlı Olmak: Mekân, Toplumsal İlişkiler ve Yaşlanma Süreçleri

Being Elderly in Tillo: Space, Social Relations, and Aging Processes

— Figen Kanbir.....1-29

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Güç, Sahiplik ve Postmortem Özerklik: Ölü Beden Sorununu Yeniden Düşünme

Power, Ownership, and Post-mortem Autonomy: Rethinking the Question of the Dead Body

— Adem Sağır - Ebru Gürgen.....30-62

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Yaşlılık, Yalnızlık ve İnanç Pratikleri: Psiko-Sosyal Dayanıklılık Bağlamında Nitel Bir Araştırma

Old Age, Loneliness, and Faith Practices: A Qualitative Research in the Context of Psychosocial Resilience

— Muhammet Bener - Kemaleddin Taş63-87

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Suriyeli Sığınmacıların Geriye Göç Eğilimleri ve Dönüş Motivasyonları: Adana Örneğinde Nicel Bir Analiz

Return Migration Tendencies and Return Motivations of Syrian Refugees:

A Quantitative Analysis in the Case of Adana

— Gökhan Duru88-128

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Kadın Girişimcilerin Sosyo-Ekonomik Motivasyonları ve İletişimsel Pratikleri: Bandırma Örneği

Socio-Economic Motivations and Communication Practices of Women Entrepreneurs:

The Case of Bandırma

— Onur Bayrakçı - Erkan Solmaz129-150

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

A Multidimensional Analysis of Identity Construction Among University Youth:

An Evaluation in the Context of Tradition, Modernization, and Belonging

Üniversite Gençliğinde Kimlik İnşasının Çok Boyutlu Analizi:

Gelenek, Modernleşme ve Aidiyet Ekseninde Bir Değerlendirme

— İbrahim Akkaş.....151-164

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Ataerkilliğin Sinemada Yansımına Feminist Bir Bakış: Üç kadın, Üç Film

A Feminist Perspective on the Representation of Patriarchy in Cinema: Three Women, Three Films

— Öznur Akyılmaz165-185

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Asmalımescit 74: 1930'lar İstanbul'unda Bohem Yaşam Deneyimi ve Alternatif Bir Modernlik Arayışı

Asmalımescit 74: Bohemian Life and the Quest for an Alternative Modernity in 1930s Istanbul

— Hulusi Geçgel.....186-203


DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Türkiye'de Göç Olgusunun Kentsel ve Bölgesel Kalkınmadaki Rolü ve Etkileri

The Role and Effects of Migration in Urban and Regional Development in Turkey

— Murat Sarı204-223

Tillo'da Yaşlı Olmak: Mekân, Toplumsal İlişkiler ve Yaşlanma Süreçleri

Figen Kanbir |  0000-0003-2094-399X |  f.kanbir@siirt.edu.tr

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Siirt, Türkiye

 <https://ror.org/05ptwtz25>

Öz

Yerleşim yeri, toplum yapısı ve kişisel özellikler yaşlanmanın bir avantaj veya dezavantaj olarak açıklanabilmesini sağlayan önemli parametrelerdendir. Makro ve mikro düzeyde bir yere ait olmaktan ve orada yaşlanmaktan kaynaklı özellikler bireyin yaşlılığına anlam katan değişkenlerdendir. Siirt'e yakın ve ona bağlı küçük bir ilçe olan Tillo geleneksel kültürel özellikler taşımaktadır. Bu durum yaşamın sürekliliğinin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bu çalışmada Tillo'da ikamet eden 65 yaş ve üzerinde 2'si erkek 12'si kadın 14 katılımcıyla yaşlanma ve yaşlılığın ne olduğunun anlaşılması amacıyla nitel araştırma tekniklerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar ilçede kuşaklararası dayanışma ağlarının yaygın bir örüntü olduğunu göstermektedir. Hem kadınlar hem de erkekler için bu durum yeterli olmadığı takdirde yaşlı bireyler (akrabalar ve komşulardan oluşan) yakın çevre(lerin)den maddi ve manevi destek sağlamaktadır. Bununla birlikte yaşam öykülerine yakından bakıldığında yaşlılığın cinsiyet anlamında bir farklılık taşıdığı bulgulanmıştır. Kadınların hayatları boyunca eğitim ve istihdam olanaklarından yoksun kalmalarından ötürü daha dezavantajlı bir yaşama sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yaşlılık, Yaşlanma, Kırsal Alan, Mekân, Gündelik Hayat

Atıf Bilgisi

Kanbir, Figen. "Tillo'da Yaşlı Olmak: Mekân, Toplumsal İlişkiler ve Yaşlanma Süreçleri". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 7/1 (Nisan 2026), 1-29.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.1>

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi	20.01.2026
Kabul Tarihi	23.03.2026
Yayın Tarihi	15.04.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulunca 29.08.2024 tarihinde saat 13:00'da 909 numaralı oturum sayısıyla etik onay alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Telif Hakkı & Lisan	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Being Elderly in Tillo: Space, Social Relations, and Aging Processes

Figen Kanbir |  0000-0003-2094-399X | ✉ f.kanbir@siirt.edu.tr

Siirt University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Siirt, Türkiye

 <https://ror.org/05ptwtz25>

Abstract

Place of residence, social structure, and personal characteristics are among the important parameters that explain aging as an advantage or a disadvantage. At both the macro and micro levels, the characteristics stemming from belonging to a particular place and aging there are variables that add meaning to an individual's experience of old age. Tillo, a small district near and administratively connected to Siirt, possesses traditional cultural characteristics. This situation makes it possible to understand the continuity of life. In this study, semi-structured interviews, one of the qualitative research techniques, were conducted with 14 participants (2 men and 12 women) aged 65 and over residing in Tillo in order to understand what aging and old age mean. The results of the study show that intergenerational solidarity networks constitute a common pattern in the district. When this is insufficient for both women and men, elderly individuals receive financial and emotional support from their immediate social environment (consisting of relatives and neighbors). However, a closer look at life stories has revealed that old age displays differences in terms of gender. It was concluded that women have a more disadvantaged life due to their lack of access to education and employment opportunities throughout their lives.

Keywords

Old Age, Aging, Rural Area, Space, Everyday Life

Citation

Kanbir, Figen. "Being Elderly in Tillo: Space, Social Relations, and Aging Processes". *Journal of Sociological Context* 7/1 (April 2026), 1-29.

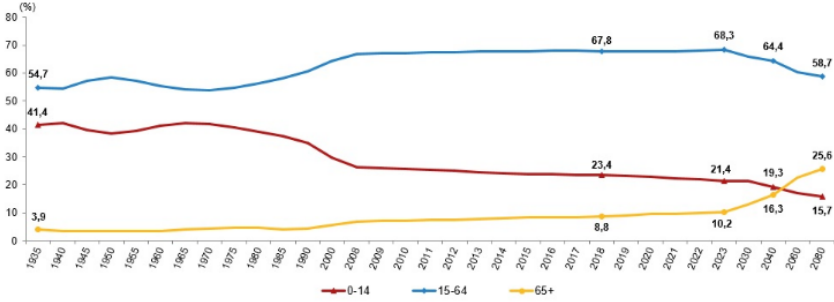
<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.1>

Article Information

Date of Submission	20.01.2026
Date of Acceptance	23.03.2026
Date of Publication	15.04.2026
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	Ethical approval was obtained from the Ethics Committee of the Siirt University Rectorate on August 29, 2024, at 1:00 PM, with session number 909. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Nüfusun yaşlanması dünyada pek çok nedene bağlı gelişmektedir. Bebek ölümlerinin azalması, doğum oranlarının gerilemesi ve yaşam süresinin uzamasının¹ yanı sıra nüfusun yaşlanması; halk sağlığının düzeltilmesi, tıbbi ilerlemeler, ekonomik ve sosyal gelişme, tarih boyunca hastalıklar ve erken ölümler üzerindeki insanlığın başarı öyküsünün sonucudur.² Dünyadakine benzer şekilde Türkiye’de de yaşlı nüfus artmaktadır. Bunun nedenleri arasında doğum oranlarındaki düşüş, yaşam süresinin uzaması, kentleşme ve göç hareketlerinin yarattığı etkiler, kadınların çalışma hayatında daha fazla yer almaları, eğitim süresinin uzaması ve evliliklerin daha geç yaş dönemlerinde meydana gelmesi, ebeveynlik yaşının yükselmesi, boşanmalardaki artış, yaşlılık döneminin yaşam sürecinde uzaması gibi göstergeler sıralanabilir.³ Türkiye’de 65 ve üzeri yaştaki nüfus, 2018 yılında 7 milyon 186 bin 204 kişi iken son beş yılda % 21,4 artarak 2023 yılında 8 milyon 722 bin 806 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2018 yılında %8,8 iken, 2023 yılında %10,2’ye yükselmiştir. Yaşlı nüfusun 2023 yılında %44,5’ini erkek nüfus, % 55,5’ini kadın nüfus oluşturmuştur.⁴ Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfusun gelecek yıllarda da artması beklenmektedir (Şekil 1):



Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935-2000
 TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2008-2023
 TÜİK, 2018 Nüfus Projeksiyonları, 2030-2080

Şekil 1. Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı (1935-2023) ve Nüfus Projeksiyonları (2030-2080)⁵

Nüfusun yaşlanmasının toplumlara ve yerel çevrelere göre değişen sonuçları bulunmaktadır. Ülkeler ve yerel otoriteler yaşlı nüfusun ortaya çıkardığı sorunla yüzleşirken aynı türde tavır göstermemektedir. Bunun nedenleri arasında refah düzeyi, geçim olanakları, toplum yapısı, dine yönelik eğilim, kültürel geçmiş sayılabilir. Tüm bu nedenler yaşlılığın

- 1 İsmail Tufan, *Antikçağdan Günümüze Yaşlılık: Sosyolojik Yaşlanma* (İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2002), 70.
- 2 Süleyman Ertan Tağman, “Modernitenin kesişen iki sorunu: yaşlılık ve yoksulluğa felsefi bir bakış”, *Yaşlılık ve yoksulluk*. ed. Cem Ergun (Ankara: Nobel, 2021), 7.
- 3 İsmail Tufan, *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi* (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2003), 205.
- 4 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *İstatistiklerle Yaşlılar* (27 Mart 2023).
- 5 TÜİK, *İstatistiklerle Yaşlılar*, (2023, 27 Mart). (Erişim: 04.01.2025).

aynı toplum içerisinde bir avantaj ya da dezavantaj olarak değerlendirilmesini belirleyebilmektedir. Yaşlanma kadar yaşlılık herkes için doğal bir gerçekliktir. Toplumlar için olduğu gibi bireyler özelinde de homojen bir yaşlanma ve yaşlılıktan söz edilemez. Bu açıdan Siirt ve daha özelde Tillo'da yaşlanma ve yaşlılık incelenmeye değer konular arasındadır.

Siirt'in toplam nüfusu 2023 yılında 180.736'sı erkek, 166.976'sı kadın olmak üzere 347.412'dir. Bu sayı içinde il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus 238.284, belde ve köylerde yaşayan nüfus ise 109.128'dir.⁶ Siirt'in ilçesi olan Tillo'nun nüfusu 2023 yılı verilerine göre 2.384'ü erkek (%53,68), 2.057'si (% 46,32) kadın olmak üzere toplam 4.441'dir. Tillo'nun nüfusunda yıllar içerisinde ciddi bir değişim olmamıştır⁷. Ancak Siirt'in ilçe, belde ve köylerinin yaş gruplarına göre istatistiklere yansımış kayıtlı nüfus sayısı bulunmamaktadır. Tillo'nun yaşlı nüfusunun toplam nüfus içerisindeki durumunun ne olduğu hususunun yaratmış olduğu belirsizlik yapılacak değerlendirmede önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bununla birlikte görüşmelerden elde edilen bilgilere göre Tillo'da yaşlı nüfus sayısı fazladır.

Bu çalışmada Tillo'da yaşayan 65 yaş ve üstü 14 katılımcıyla nitel araştırma tekniklerinden biri olan görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma ile Tillo'da yaşlanmanın (avantaj ya da dezavantaj sayılabilecek) etkilerinin neler olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışmanın ilk kısmında yaşlanma ve yaşlılık kavramlarını içerisine alan literatür kısmına yer verilmiştir. İkinci kısmı ise çalışmanın yöntemi, amacı, evren ve örneklemini içine almaktadır. Son kısmı ise çalışmadan elde edilen bulgular ve değerlendirmeyi içermektedir. Çalışmanın gerçekleştirilmesine Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu 29.08.2024 tarihinde saat 13:00'da 909 numaralı oturum sayısında izin verilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Yaşlanma içten dışa doğru gelişen bir süreçtir; görülemeyen biyolojik süreçlerin yarattığı kayıpların görünür hale gelmesidir.⁸ Yaşlanma biyolojik, psikolojik, sosyolojik, kültürel ve tarihsel olayların tümünü kapsayan bir bütündür.⁹ Yaşlanma birey anne rahmindeyken başlamaktadır ve ölüncüye kadar sürmektedir.¹⁰ Tüm canlılarda yaşlanmakla birlikte yaşlanmanın ortaya çıkardığı durum ve sorunlarla insanların bilinçli bir ilişki ve mücadele içinde olduğu söylenebilir.¹¹

6 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Adrese Kayıtlı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları* (2023).

7 Tillo Nüfusu-Siirt (t. y.). (Erişim 05.07.2024). Tillo'nun nüfusu 2013 yılında 4.190, 2014 yılında 4.129, 2015 yılında 4.136, 2016 yılında 4.099, 2017 yılında 4.268, 2018 yılında 4.310, 2019 yılında 4.260, 2020 yılında 4.239, 2021 yılında 4.272, 2022 yılında 4.048, 2023 yılında 4.441'dir. Tillo Nüfusu-Siirt (t. y.). (Erişim 05.07.2024).

8 İsmail Tufan, *Gerontolojik Söyleşiler* (Ankara: Nobel, 2018), 72.

9 Tufan, *Gerontolojik Söyleşiler*, 170.

10 Tufan, *Gerontolojik Söyleşiler*, 236.

11 Figen Kanbir, *Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Toplumsal Algılar ve Politikalarındaki Değişim* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2020), 11.

Yaşlanma bir süreçken yaşlılık bir sonuçtur.¹² Yaşlılık bir taraftan yaşam süresinin sonu, diğer taraftan yaşam süresinin uzaması anlamlarına gelmektedir.¹³ Bu bakımdan çift taraflı bir okumayı hak eden kavramsallaştırmalardandır. Çağa ve ülkeye göre yaşlılara karşı toplumun takındığı tavır ve tutumlar değişim göstermektedir. 16. ve 17. yüzyıllarda bedensel güç kaybına uğrayan kişilere yaşlı denilmiştir. Bu yüzyıllarda yaşlılık takvimsel yaşla ölçülen bir yaşam dönemi olmamıştır. 20. yüzyılın başlarında yaşlılık sakatlıkla eş anlamlı görülmüştür ve biyolojik faktörlere bağlı olarak sakatlığın derecesinde karar kılınmıştır. Daha sonraki dönemlerde yaşlılığın sosyal içerikli bir fenomen olduğu düşüncesi sosyal bilincin içine yerleşmeye ve kabul görmeye başlamıştır. Emeklilik yaşının yürürlüğe konulmasıyla birlikte yaşlılık takvimsel yaşla belirlenen bir yaşam dönemine dönüşmüştür.¹⁴

Yaşlılık bazı yönleriyle homojen, bazı yönleriyle de heterojen bir kimliğe sahip yaş kategorisidir. Sözelimi kökü Antikçağ'a kadar uzanan bir düşünce yaşlılığı çocukluğa geri dönüş olarak kabul etmektedir.¹⁵ Başka bir deyişle yaşlanırken yaşamın başlangıcından itibaren geçirilen gelişme aşamaları tekrar edilmektedir. Bu bakımdan çocukluk bağımsızlığa geçişse, yaşlılık tersine bağımsızlıktan başkalarının kişiye bakmasına geçmektir.¹⁶ Böylesi bir genellemeye rağmen sağlık alanında yapılmış çalışmalar yaşlı nüfusun fiziksel anlamda gerilemesinin bireysel düzeyde farklılık arz ettiğini ortaya koymaktadır. Öyle ki 90 yaşındaki bir yaşlının fonksiyonel ve bilişsel fonksiyonları yerinde ve aynı zamanda günlük ihtiyaçlarını bağımsız karşılamakta iken 65 yaşındaki yaşlı yatağa bağımlı olabilmektedir.¹⁷

Yukarıda sözü edilen iki farklı örneğe benzer şekilde her ne kadar literatürde yaşlıların homojen bir grup olduğu konusunda çözümlenmeler ağırlıktaysa da gerontolojik çalışmalar yaşantı ve davranış bakımdan yaşlıların heterojen bir grup olduğunu göstermektedir.¹⁸ Nitekim yaşlılık; nedenleri, koşulları ve etkileri bağlamında çözümlendiğinde biyolojik, psikolojik yönlerinin toplumsal olarak belirlendiği çok yönlü ve katmanlı bir olgudur.¹⁹ Başka bir anlatımla yaşlılık toplumsal gelişmişliğe, kişinin sağlık durumuna, sosyal ve psikolojik durumuna bağlı bir değişken olarak yaşanan çağa ve bölgeye göre farklılaşan sübjektif bir kavramdır.²⁰

12 Tufan, *Gerontolojik Söyleşiler*, 246.

13 Tufan, *Gerontolojik Söyleşiler*, XIII.

14 Tufan, *Antikçağdan Günümüze Yaşlılık: Sosyolojik Yaşlanma*, 19-20.

15 Tufan, *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*, 72.

16 Wilhelm Schmid, *Sakin Olmak: Yaşlanırken Kazandıklarımız*, çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2019), 31.

17 Sevnaz Şahin, "Geriatri ve Yaşlılıkta Sağlık", *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*, ed. İsmail Tufan, Mithat Durak (Ankara: Nobel, 2017), 187.

18 Tufan, *Gerontolojik Söyleşiler*, 63.

19 Ünal Şentürk, *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri* (Bursa: Dora, 2018), 30.

20 Tufan, *Antikçağdan Günümüze Yaşlılık: Sosyolojik Yaşlanma*, 87; Muammer Tuna - Özden Tenlik, "Türkiye'de ve Dünyada Yaşlanma", *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*, ed. İsmail Tufan, Mithat Durak (Ankara: Nobel, 2017), 6.

Modernleşme ve sanayileşme ile birlikte yaşamsal olanakların iyileşmesi insani anlamda gelişmeye ve insan ömründe uzamaya neden olmuştur. Ancak her koşulda bu durum yaşlılar için olumlu bir tablo ile karşılaşılmasını olası kılmamaktadır. Nitekim yaşlanmanın avantajları ve dezavantajları üzerine yapılacak bir yorum yalnızca sanayileşme, modernleşme ve toplumsal faktörler göz önüne koyularak genelleştirilemez. Bunun yerine aynı toplum içerisinde farklı toplum kesimlerini birbirinden ayıran özellikler bulunmaktadır. Öyle ki kentli meslekler, kentleşme olanaklarında ve dolayısıyla göç oranlarında yaşanan artış, evlilik biçimlerinin yerleşim yerine göre farklı örgütlenişi ile Weeks'in tabiriyle iş hayatından çekilme (emeklilik) gibi pek çok unsur yaşlıların statüsünde düşüşü beraberinde getirmiştir.²¹ Yaşlıların statüsü hususu çok yönlü bir değerlendirme baz alarak incelenebilir. Bu açıdan toplumsal cinsiyete bağlı açıklamalar dikkate değerdir.

Genetik faktörler, yaşama biçimi ve çevresel koşullar nedeniyle²² kadınların erkeklerden daha uzun süre yaşaması²³ yaşlanma ve yaşlılık hususunda kadınların sorunlarının daha belirgin olduğu değerlendirmesini mümkün kılmaktadır. Özellikle modernleşmekte olan bir ülkede kadınların yaşlılığının ortaya çıkardığı açmazlar modern toplumlara göre daha büyüktür. Nitekim yaşlı kadınların pek azı eğitim olanağına sahip olabildiği için bir meslek edinebilmiştir. Kadınlar bağımsızlıklarını elde edememekten kaynaklı olarak ekonomik güvenceye sahip değildir. Sosyal ilişkilerindeki daralma, eğitim düzeyinin düşük oluşu kendi sorunlarının üstesinden gelmesine engel oluştururken yasal haklarından faydalanmasını da kısıtlamaktadır.²⁴

“Yaşlılar toplum içinde olgunluk ve dengeleme unsuru olma, buldukları toplumda geçmiş-gelecek sürekliliği bilincini ayakta tutma, dil dağarcığının, kültür dağarcığının taşıyıcısı ve aktarıcısı olma, bilinen ve yaşanmış tarih dağarcığının taşıyıcısı olma, tecrübe paylaşımı ile deneme yanılma sürelerini ve maliyetlerini azaltma gibi işlevleri gerçekleştirirler.”²⁵ Bununla birlikte yaşamsal tecrübelerinin en belirgin olduğu bu yaş kategorisi günümüzde toplum tarafından neyi yapıp neyi yapamayacağı konusunda hayatına en fazla müdahale edilen yaş kategorisi olmuştur. Ancak bu müdahalelerin aşılması verili sınırlar kadar bireyin hayata bakışı ve beklentileriyle yakından alakalıdır. Özellikle diğer yaş kategorileriyle etkileşimin olumlu veya olumsuz etkileri yaşlı olmanın avantaj yahut dezavantaj haline gelmesinde belirleyicidir. Bu noktada kişisel özelliklerinin adının anılması gerekmektedir. Nitekim yaşlı makul biriyse, huysuz ve nobran değilse kolay; kaba ve nobran ise zor bir yaşlılık geçirmektedir.²⁶ Burada hayatını ne için harcadığı, hayata verdiği anlam, yaş-

21 Tuna – Tenlik, “Türkiye’de ve Dünyada Yaşlanma”, 10-11.

22 Şentürk, *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, 177.

23 Tufan, *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*, 53.

24 Tufan, *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*, 23-24.

25 Emine Özmete, *Türkiye’de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2017), 1.

26 Cicero, *Yaşlılık Üzerine*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Alfa, 2018), 25.

lılık döneminde bile sürdürmüş olduğu meşgaleler yaşlılık döneminin olumlu bir görünümüne bürünmesine kaynaklık etmektedir.

2. Araştırmanın Amacı, Yöntemi, Evren ve Örneklemi

Bu çalışmada kırsal özellikler taşıyan Tillo'da yaşlılık ve yaşlanma süreçlerinin mekân ve toplumsal ilişkiler dikkate alınarak incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada mekânın toplumsal cinsiyetle ilişkili avantaj ya da dezavantaj getiren özellikleri incelenmiştir. Çalışma nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın katılımcıları 65 yaş ve üzeri kişilerden oluşması nedeniyle amaçlı örneklem yoluyla belirlenmiştir. Ayrıca çalışma gerçekleştirildiği esnada gözlem yapılmış, notlar alınmıştır. Çalışmada Tillo merkezde yaşayan 65 ile 75 arasında değişen (2 erkek, 12 kadın) 14 katılımcıyla görüşülmüştür. Kadın katılımcıların daha fazla ulaşılmasının nedenleri çalışmanın gerçekleştirildiği zamanlarda erkeklerin Siirt merkezde yer alması, kamusal hayattaki görünümünün azlığı ve çalışmaya katılma konusundaki isteksizlikleridir. Bunun karşısında kadınlarla evlerinde, kapı önlerinde, sokak aralarında karşılaşıldığından, araştırmacının kadın olmasından ve konuşmaya daha istekli bir toplum kesimi olmalarından ileri gelecek şekilde çalışmada sayıları fazladır.

İçine doğup yaşam sürdürülen coğrafya ve koşulları yaşlının yaşam kalitesi ve süresini belirlemektedir.²⁷ Bununla birlikte günümüzde sabit bir yerleşim merkezinde yaşlanmak, kırsal alanları dışarıda tutarsak, mümkün görünmemektedir. İletişim araçları ve ulaşım olanaklarının yaygın olduğu günümüzü hız ve hareket halinde kalmak tanımlamaktadır. Bu durum her yaş kategorisi için bir gerçeklik taşımamaktadır. Gençlerin yaşlılardan daha sık yer değiştirdiği söylenebilir. Tillo dikkate alındığında işgücü alanlarının, eğitim, sağlık gibi hizmet sektörünün önemli sacayaklarının bulunmaması gençlerin şehirlere göç etmesini hızlandırmıştır. Aynı mekânda yaşlanma ihtimalinin kırsal kesimde ya da geleneksel kültürün etkisinin yaygın görüldüğü alanlarda uzun süreli yaşamak için cezbedici faktörler bulunduğu söylenebilir. Nitekim hızın ve hareketliliğin belirgin bir değer haline geldiği bir çağda değişime direnen mekânlar ve yaşam standartları yaşlanmanın ne olduğunun anlaşılması için önemli örneklerdir. Yaşlanmanın her yerde ve her kesimden insan için aynı olmadığı dikkate alındığında çalışmanın özgün bir örnek oluşturacağı düşünülmektedir.

Tillo'nun sıcak bir iklime sahip olması gölgelik ve kapalı alanların (özellikle evlerin ve kahvehanelerin) tercih edilmesinde belirleyici bir etkidir. Özellikle öğle vakti sokaklarda kalabalık bir insan nüfusu bulunmamaktadır. Tillo kente oldukça yakın ilçe olmasına rağmen kırsal özellikler sergilemektedir. Siirt merkeze 9 ya da 10 km uzaklıkta, küçük bir ilçe olan Tillo'da temel geçim faaliyetleri tarım ve hayvancılıktır. Bu durum ilçede genellikle yerleşik hale gelenlerin yaşlılar olduğunu, gençlerin ise çalıştıkları yer değilse Tillo'yu tercih etmemelerini açıklamaktadır. Siirt merkeze ulaşım dolmuş benzeri ticari taksiler ya

27 Şentürk, *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, 58.

da otobüsle her gün sağlanmaktadır. Katılımcıların beyanından Siirt merkeze akşam 18:00, 18:30'a kadar ticari taksi, pazar günü dışındaki günlerde ise 17:00'ye kadar otobüs bulunduğu anlaşılmaktadır. İnanç turizmi açısından yılın belirli bir vaktinde uğrak yeri olan Tillo²⁸ cazip bir yerleşim yeri ve (iş, çalışma ve benzeri) farklı imkânlar sunacak bir alternatif sunmaması gerekçesiyle Tillo'dan merkeze ve diğer illere göç vermektedir. Bu durum yaşlıların ilçede fazla sayıda olmasına neden olmaktadır. Batman ve Demirel'in çalışmasına benzer şekilde bu durum aile yapılarının daralmasına ve yaşlıların rollerinde bir azalma olmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte Tillo'da bulunan herkes birbirini tanımaktadır; akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin yaygın bir görünümüne sahip olduğu söylenebilir. Komşular bazı durumlarda akraba olarak tarif edilmektedir. Yaşlıların ihtiyaçları kendi çocukları, komşularının çocukları ve gençler tarafından karşılanmaktadır.

Bir ailenin üyeleri aynı gündelik yaşamı paylaştıkları, sürekli izlenim ve görüş alışverişlerinin çoğunlukla aralarındaki bağları sıkılaştırdığı için tüm çerçevesi ancak içeriden anlaşılabilir hafıza patikaları oluşturmaktadırlar.²⁹ Bu açıdan Tillo her ne kadar kendi özgüllüğü içerisinde sürekliliği olası kılmaktayken aile ve kişisel tarihleri baz alındığında farklılık sunabilmektedir. Bundan dolayı çalışmada hem genelleştirilebilir bir çerçeve hem de bireyin aile içerisinde ve kendi kişisel tecrübeleri içerisinde algılama farklılıklarını ortaya koyabilmek ve buradan bir değerlendirme yapabilmek amaçlanmaktadır. Kadın katılımcıların Türkçe bilmemesi nedeniyle çoğunlukla çocukları, gelinleri ve torunları olmak üzere yerli halktan tercüman desteği sağlanmıştır. Kadın katılımcılar K1, K2, K3..., erkek katılımcılar ise E1, E2, E3... biçiminde kodlanmıştır. Aşağıdaki tabloda katılımcılara ait bilgiler yer almaktadır (Tablo 1):

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Katılımcı sayısı	Yaş	Medeni durum (çocuk sayısı)	Evlilik yaşı	Öğrenim durumu	Meslek	Tillo'da geçirdiği süre
E1	73	Evli (9 çocuk)	20	İlkokul mezunu	Emekli (koruculuk)	26 yıl (daha önce Tillo'ya bağlı bir köyde yaşıyormuş)
K1	68	Evli (9 çocuk)	14	Okur-yazar değil	Ev hanımı	26 yıl
E2	75	Evli (11 çocuk)	15	Okur-yazar değil	Emekli (belediye)	32 yıl (daha önce Tillo'ya bağlı bir mezrada yaşıyormuş)
K2	65	Dul (14 çocuk; 5'i ölmüş-1 yıl önce eşi vefat etmiş)	20	Okur-yazar değil	Ev hanımı	40 yıl

28 Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler Tillo'dan başta Siirt merkez olmak üzere diğer ilçelere ve illere inanç turizmi nedeniyle (özellikle ışık hadisesi olmak üzere) yoğun ve kısa süreli hareketlilikler bulunduğunu göstermektedir.

29 Maurice Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, çev. Büşra Uçar (Ankara: Heretik, 2016), 190.

K3	75	Dul (8 çocuk; eşi 25 yıl önce vefat etmiş)	20 (60 yaşında biriyle evlendirilmiş. 2 kişinin üzerine 3. eş, kuma olarak gelmiş)	Okur-yazar değil	Ev hanımı	36 yıl
K4	76	Evli (11 çocuk)	14	Okur-yazar değil	Ev hanımı	30-35 yıl
K5	71	Dul (5 çocuk)	15	Okur-yazar değil	Ev hanımı	40 yıl
K6	65 (kimlikte 63 yaşında)	Evli (8 çocuk; 2'si ölmüş)	12	Okur-yazar değil	Ev hanımı	Doğma büyüme
K7	72	Evli (10 çocuk)	17	Okur-yazar değil	Ev hanımı	Doğma büyüme
K8	65 (kimlikte 69 yaşında)	Dul (2 çocuk; 24 yıl önce eşi vefat etmiş)	13 (70 yaşındaki bir adamla evlendirilmiş)	Okur-yazar değil	Ev hanımı	52 yıl
K9	75	Evli (5 çocuk)	?	İlkokul terk (Okur-yazar değil)	Ev hanımı	Doğma büyüme
K10	65	Bekâr (hiç evlenmemiş)	-	İlkokul mezunu	Ev hanımı	Doğma büyüme
K11	75	Dul (Boşandı, yeniden evlendi; 14-15 sene önce eşi vefat etmiş)	15(?) İlk evliliğinden 1 kızı var. (Kızıyla iletişimi yok)	Okur-yazar değil	Ev hanımı	30 yıl
K12	70	Evli (3 çocuk)	17	İlkokul terk (Okur-yazar)	Ev hanımı	53 yıl

3. Bulgular ve Değerlendirme

3.1. Katılımcı Profili

Çalışmada Tillo merkezde yaşayan 65 ile 75 arasında değişen (2 erkek, 12 kadın) 14 katılımcıyla görüşülmüştür. Katılımcıların yaş ortalaması 70.7'dir. Doğma büyüme Tillo'lu olan 4 katılımcı dışında 26 yıl ve üzerinde aynı yerde yaşayan 10 yaşlı bireyle görüşme gerçekleştirilmiştir. 10 katılımcı arasında erkekler iş, kadınlar ise evlilik dolayısıyla Tillo'ya yerleşmiştir. Kahvehanede olan erkek katılımcılarla görüşme gerçekleştirilmek istense de çoğunluğu buna olumlu yaklaşmamıştır. Kadın katılımcılarla ise evlerinde yahut kapı önlerinde, mahalle

aralarında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu durum geleneksel cinsiyet kodlarının Tillo'da yaygın bir örüntü olarak korunduğunu göstermektedir. Katılımcıların çoğunun sağlık problemleri mevcuttur. 2 kadın yatağa bağımlıdır. Bazı katılımcılar yaşlarını net bir şekilde hatırlamamaktadır. Özellikle kadınlarda ifade edilen yaş ile kimlikte belirtilen yaş arasında farklılık mevcuttur. Bu durumun yaratmış olduğu belirsizlikten kurtulabilmek adına katılımcıların beyanı esas alınmıştır.

Katılımcıların geneli görece erken olan 12-20 yaşları arasında evlenmişlerdir. Çalışmada hayatı boyunca evlenmemiş bir kadın katılımcı dışında (K10), ikinci kez evlenen bir kadın katılımcı (K11) da dâhil edildiğinde 5 dul, 8 evli katılımcı bulunmaktadır. Kırsal kesimlerde kadınların ikinci kez evlenmesine hoş bakılmamaktadır. İkinci kez evliliğine nasıl bakıldığını sorsak da katılımcının Türkçesinin yeterli olmaması kendisini ifade etmesine engel oluşturmuştur. Burada belki ilgi çekecek noktalardan birisi ilk evliliğinden bir kızı olmasına rağmen kızının kendisini hiç görmeye gelmemesi, arayıp-sormamasıdır. Katılımcılarımızdan birinin engelli eşi bulunmaktadır (K12). Hayatı boyunca evlenmemiş kadın katılımcı yakın akrabalarının çocuklarını çocukları ve torunları olarak sahiplenmektedir. Kalpten ameliyat olmuş gelini ve torunlarına bakan bir katılımcı (K4) dışında katılımcılarımız ya sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamakta ya da bu konuda destek almaktadır. Eşi İstanbul'da olan (K6) bir katılımcımız dışında evli olan diğer katılımcılar eşleriyle birlikte yaşamaktadır.

Çalışmada yer alan iki erkek katılımcı emeklidir. Kadınlar ise yaşlılık maaşı, eşlerinin emeklilik maaşı ya da merhum eşlerinden kalan maaşla geçinmektedir. Katılımcıların 6'sı emeklilik maaşı olan 12.500 TL, 5'i yaşlılık maaşı olan 4.800 ila 6000 TL arasında, 1'i üçe bölünen babasının maaşından 3000 TL, 1'i ise (Almanya'dan emekli olması nedeniyle) 50.000 TL'lik bir gelire sahiptir. Söz konusu katılımcılar arasında 1'inin hiçbir yerden geliri bulunmamaktadır. Bu katılımcı çocuklarının yardımıyla geçimini sürdürmektedir.

İlkokul mezunu olan bir kadın ve iki erkek dışında katılımcıların çoğunluğu okur-yazar değildir. Bu durum yaşlılıkta iki büyük yaşama garantisi olan bilgelik ve ekonomik bağımsızlığın³⁰ yaşlılar arasında yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Çocuğu olan katılımcılar zor durumda kaldıklarında çocuklarından maddi destek beklemektedir. Bu bakımdan öncelik ekonomik ve fiziksel bağımsızlıktan bunlardan herhangi birinde yaşadıkları bir zorlukta çocuklarını maddi ve manevi güvence olarak görmektedirler. Gençler de ileri yaşta olmayan katılımcılardan çocuklarının bakımı, gelir gibi destekler sağlayabilmektedir. Bu durum birkaç aykırı örnek dışarıda bırakılırsa, çalışmanın ilerleyen kısımlarında görülebileceği gibi, kuşaklararası dayanışmanın Tillo'da yaygın bir örüntü olduğunu göstermektedir. Sosyal olarak kuşaklararası dayanışma, ailede kuşaklararası oluşturulan yakın dayanışma ve karşılıklı desteği içeren bağları anlatmaktadır.³¹ Bu durum bir katılımcımızın kalpten ameliyat olmuş gelinine ve çocuklarına desteğinde; gençlerde ise yaşlıların maddi-manevi ihtiyaçlarının karşılanmasında kendisini göstermektedir.

30 Cicero, *Yaşlılık Üzerine*, 25-27.

31 Özmete, *Türkiye'de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*, 5.

Katılımcılardan 2'si yalnızca eşiyile, 1'i bekâr oğluyula, 3'ü çocuklarıyla aynı apartmanda yahut yakın bir evde tek başına, 1'i akrabalarının ve komşularının maddi-manevi desteğiyle tek başına, 7 kişi ise geniş aile içerisinde ikamet etmektedir. Bu durum görüşme kayıtlarından elde edilen bilgilerin de onayladığı şekliyle Tillo'da eğitim, evlilik ve ekonomik gerekçelerle göç eden genç yaştaki nüfusun varlığını göstermektedir. Nitekim Tillo'da lise ve üniversiteyi içerisine alan eğitim kurumları olmadığı gibi iş imkânları da yeterli düzeyde değildir. Katılımcıların ifadelerinden yalnız yaşayanların fazla olmasının bir başka nedeni ise bu yaş kategorisinde sessiz, sakin ve rahat bir yaşamın arzulanmasından kaynaklanmaktadır.

3.2. Mekân Algısı

Tillo'da kırsal özellikler yaygın bir şekilde sürdürülmektedir. Kamu personellerinin dışında halkın geneline bakıldığında yöre insanı oldukları görülmektedir. Bunun yaşama ve ölüme ilişkin anlayışlarla ilişkisi olduğu görülmektedir. Nitekim Tufan'a göre kırsal kesimlerde yaşayan insanların ölüm konusu üzerinde daha rahat konuşabildikleri ve hayatın sonlu oluşunu daha rahat kabullenebildikleri görülmektedir. Her yaşamın bir başlangıcı olduğu gibi bir sonu olduğu düşüncesi yaşlıları ölümün doğal bir fenomen olduğu fikrine götürmüştür. Bu durumun sebebi kırsal kesimde yaşayan insanların doğayı (/doğal döngüyü) daha iyi tanıması olabilir.³²

Katılımcıların tamamı Evliyalar Şehri olarak adlandırdıkları Tillo'nun ulvi bir kimliği olduğunu ifade etmektedir. Bazı katılımcılar Tillo'ya geldikten sonra dini bilgilerini, dine bağlılıklarını artırdıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların tamamı kader inancına bağlılıklarıyla ön plana çıkmaktadır.

Her devirde alışkanlıklar ile bir grubun zihni ve yaşanan yerlerin görünümü arasında bağ bulunmaktadır.³³ Başka bir anlatımla anılar ve alışkanlıkların, mekân ve bağlı bulunan toplumla ilişkilendirilebilecek temsillerle ilişkisi bulunmaktadır. Toplumun yaşlıya ve yaşlanmaya verdiği değer, ailenin içerisindeki yaşlının pozisyonu, çevreyle etkileşim, mekâna dayalı özellikler ve yaşlıların kişisel özelliklerinden kaynaklı etkiler toplumdaki yaşlı insanın pozisyonunu anlamada önemli göstergelerdir.

Genellikle insan anılarına toplum içinde ulaşmakta, onları toplum içerisinde hatırlamakta ve onları toplum içerisinde tanıyıp konumlandırmaktadır.³⁴ Ancak bu bilindik yapı günümüz koşullarında sabit olmaktan uzaktır. Modern kentin hızı en önemli değer olarak yükselttiği, hayatın yer değiştirmeye zorlayan hareketli yapısı paylaşımda bulunan insan sayısında düşüşe yol açmıştır. Bu durum bilinçli bir duyum ve duygu alıcısı olan insanın aidiyet ağlarını parçalamaktadır. Bu yapay gerçekliğe rağmen insanların yaşlanan ve yaşlılıkta sabitliğe duyduğu özlemle adı anılan varlıklar olması değişmemektedir. Bu açıdan modern kent merkezlerinin karşısında geleneksel kültürel değerlerin muhafaza edildiği

32 Tufan, *Antikçağdan Günümüze Yaşlılık: Sosyolojik Yaşlanma*, 196.

33 Maurice Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, çev. Banu Barış (Ankara: Heretik, 2017), 63.

34 Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, 16; Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, 10.

yerler olan kırsal alanlar alışkanlıkları sürdürmenin önemli sağlayıcısıdır. Zira kırsal alanlarda sürdürülen birliktelik kişilerin diğerleriyle ilişki kurup paylaşım sağlayabilecekleri temas noktaları³⁵ oluşturmaktadır. Bu temas noktaları kişiye sabitlikler sunarak esrime anlarında belli bir bağlılık duygusu yaratmaktadır. Özellikle yaşlanan insanların yaşamlarını sürekli olarak yapılandırmamak için varoluşsal olarak alışkanlıklarına muhtaç³⁶ oldukları düşünüldüğünde kırsal alanların cazip birer seçenek olduğu söylenebilir. Çalışmanın önceki kısmında sözü edildiği gibi katılımcılar en az 26 yıl ve üzerinde Tillo'da yaşamaktadır. Bu durum onlara bilindik olanın güvenilirliğini sunmaktadır. Kişiye değişmeme ve geçmişe bugünden hareketle ulaşma hissi veren uzam³⁷ yaşlanmanın kolaylaştırıcısıdır. Bu bakımdan Tillo nispeten değişime dirençli bir ilçe olması hasebiyle yaşlanma için önemli bir avantajı içerisinde barındırmaktadır. Nitekim değişim bu yaş dilimi için en zorlayıcı seçeneklerden biridir. Türbelerin yanı sıra kabristanların yaygın bir şekilde bulunması Tillo'da yaşamın ölümle iç içeliğini anlatmakta ve sakinlerine anımsatmaktadır. Katılımcılarımız dine olan bağlılıklarının yüksek olması nedeniyle Tillo'yu olumlu görmektedir:

Valla Tillo Cennet'tir. Ya burayı seviyor. Diyor ziyaret işte, ziyaretler var (K4, ev hanımı, 76 yaşında).

Valla Tillo çok güzeldir. (Neden diye sorduğumuzda) Evliyalar diyarındır. Hoştur, havası güzeldir... Sakin olduğu için seviyorum diyor (K7, ev hanımı, 72 yaşında).

İyi ki yapmışız. (Tillo'nun köyünden Tillo merkeze göç etmesi kast ediliyor) İyi ki yaptık. Neden? Çünkü ben burada, bu Tillo'dan çok istifade ettim. Tillolular benim kadar istifade etmemiş. (Tillo sizin için nasıl bir yer diye sorduğumuzda) Benim için Tillo, Cennet benim için... Tillo çok güzel, güzel bir yer... Rahat, yaşamak çok güzel... Ben burada medreselerde de okudum. Çocuklarımı da okutturdum. Ben de okudum. Hafız oldum. Onlar da hafız oldular. Ben çok istifade ettim buradan. Yani manevi olarak çok istifade ettim (E1, emekli, 73 yaşında).

Valla Tillo çok güzeldir. Tillo(yu) çok sevdim ben. Benim koca, yani memleket vardır. O memleket, unuttum. (Gülüyor) Burda geldim. ...(?) (Tillo'nun bir köyü kast ediliyor) Sen tanyorsun. Burda geldim, sevdim. Tillo çok güzeldir. Kim sevmez Tillo'yu? (Neden seviyorsunuz diye sorduğumuzda) Evliyalar çok, şeyhler çok... Yani adamlar, yani hepsi âlimdir. Onun için ben seviyorum (K1, ev hanımı, 68 yaşında).

Diyor Tillo güzel bir yer. (Neden diye sorduğumuzda) Bizim ata soyumuz buradan geldiği için, bizim ata soyumuz buradan geldiği için... Bizim havası da güzel, manevi havası var. Çok güzel yaşanacak bir yer. Yaşanacak bir yer... Bizim memlekettir. Havası güzel... İlim-irfan yatağıdır burası. Onun için havası hem güzeldir. İnsanın doğup büyüdüğü yer hoşuna gider (E2, emekli, 75 yaşında).

35 Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, 20.

36 Schmid, *Sakin Olmak: Yaşlanırken Kazandıklarımız*, 35.

37 Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, 173.

Valla Tillo çok güzel... Yani her şeyiyle güzel... Diyor ki her yer ziyaret, şey yani diyor Tillo bana güzel... (K2, ev hanımı, 65 yaşında).

Bir kadın katılımcımız Türkçe'ye vakıf olamamasının yarattığı telaffuz sorunu ile "hava" betimlemesine çokça gitmektedir. Ancak hava betimlemesinin altını kazıdığımızda bununla yöre halkını, sosyal ortamı, sosyalliği özdeş kullandığı açığa çıkmaktadır:

İyidir. Tillo iyidir, güzeldir. (Neden diye sorduğumuzda) Hava güzeldir. (Başka diye sorduğumuzda) Başka yok... (K5, ev hanımı, 71 yaşında).

(Tillo'da) 40 yıldır (yaşıyorum). (Gönüllü nedenlerle mi yoksa zorunlu nedenlerle mi burada diye sorduğumuzda) Biz buradaydık, her gün buradaydık. He burada seviyo(rum). Çocuklarım İstanbul'da gel benim (yanıma diyorlar). Ben orda sevmiyorum. (Neden diye sorduğumuzda) İşte İstanbul'da sevmiyorum. Ben buraya bir koşu gidiyorum. Bir yere gidiyorum. Günde ziyarete gidiyorum. Burda daha güzeldir. Hava güzeldir. Bir de (yardıma ihtiyaç duyduğumda) bir kişi yardım ediyor bize... Öyle... (K5, ev hanımı, 71 yaşında).

Yukarıdaki katılımcımızın İstanbul'la Tillo'yu karşılaştırmasına benzer şekilde bir başka kadın katılımcımız ise Siirt'in daha kalabalık olmasının yarattığı kargaşanın karşısında Tillo'nun sakin ve sessiz bir yer olmasını olumlamaktadır. Özellikle biri yakınlığıyla aidiyet kurulabilecek il, diğeri uzak bir metropol olmak üzere Siirt ve İstanbul özelinde katılımcıların yaptığı kıyaslamalar yaşanan yerin cazipliğinin onlar için ne ifade ettiğinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır:

Yani iyidir diyor burası, güzeldir. (Neden güzeldir diye sorduğumuzda) Yani diyor Siirt'ten daha güzeldir. Her yer kalabalık ortam değil ya sesiz sakin bir yer olduğu için burası daha güzel diyor... Sessiz ya sessiz... (K3, ev hanımı, 75 yaşında).

Bir diğer benzetme Siirt'in İstanbul'a benzetilmesinde görülmektedir. Katılımcıya göre Siirt de İstanbul gibi tanıdık insanlardan oluşmayan bir kalabalığa sahiptir:

(Siirt'ten ziyade) valla Tillo'yu seviyorum. (Neden diye sorduğumuzda) Siirtim aynı İstanbul'dur. Aynı İstanbul... (K6, ev hanımı, 65 yaşında).

Yukarıda sözü edilen olumlu değerlendirmelere rağmen Tillo'nun yeterince gelişmemiş bir ilçe olması bir katılımcımız tarafından eleştirilmektedir. Bu durum katılımcımızın Tillo'ya körü körüne bir bağlanma yaşamadığını, yaşadığı ilçeye eleştirel yaklaştığını göstermektedir:

Tillo çok güzel bir yer, çok turistik bir yer, mukaddes bir yer... Mesela burada 70.000 tane evliya yatıyor bu toprakların içinde. Çok güzel bir yer... (Ama Tillo) bakımsızdır. Tillo çok güzel bir yer, daha iyi biri gelmemiş burayı böyle büyütecek, güzelleştirecek... (K10, ev hanımı, 65 yaşında).

Bir diğer husus hareketliliklerdir. Özellikle ulaşım araçları gerektiren büyük iller ve ilçelerde yaşlılar için temel problemlerden biri araçtır. Yapılmış çalışmalar ileri yaştaki sürücüler için araba kullanımının nasıl geliştirilebileceği, sadeleştirilebileceği ve daha güvenli hale getirilebileceğini yaşlı sürücülerin bakış açıları³⁸; yaşlı dostu ulaşım imkânlarının oluşturulması ve artırılması³⁹ gibi konular üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmalar yaşlılıkta hareket halinde kalmanın yaşamsal önemine dikkat çekmektedir. Türkiye'de 65 yaş üstü bireyler için uygulanan ücretsiz ulaşım imkânı Tillo için de geçerlidir. Ancak Tillo küçük bir ilçe olmasının sağlamış olduğu avantajla sakinleri için yürüyerek hareket alanı bulabilecekleri ideal bir imkân sunmaktadır. Nitekim Tillo'da kadın olsun erkek olsun herhangi bir ulaşım aracı ya da özel aracın⁴⁰ yaşlılar için ciddi bir ihtiyaç olarak değerlendirilmemesinin nedeni en uzak evin 1 kilometre uzaklıkta olmasıdır. Ayrıca bakkalların dışında bir yerel zincir market olan A101 de yürüyerek ulaşılacak bir yerdedir. Böylelikle fiziksel hareketlilikleri olumlu yönde etkilenmekte, sosyal yaşama aktif katılımları sağlanmaktadır. Öyle ki yaşlı bireyler bağımsız yaşayabilmektedir. Katılımcıların zamanı değerlendirme biçimi sağlıklı olmalarına göre değişiklik göstermektedir. İleri düzeyde hastalığı olan bireylerin hareketliliği oldukça sınırlı ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada çoğunlukla çocukları ve gelinlerine bağımlıdır. Bu konuda iyi bir alternatif yaşanılan yerin sağladığı avantajlardır. Tek katlı evde oturma, bahçeye sahip olma gibi olumlayıcı özellikler yaşlıların yaşamını kolaylaştırıcı etkiye sahiptir:

Kur'an okuyorum. Namaz kılıyorum. Ve de gelip geliyorum böyle. Bahçeye böyle...
(Bahçeye uğraşıyor musunuz diye sordüğümüzde) He he... Gidiyoruz, duruyoruz.
Yürüyoruz, çay içiyoruz (K12, ev hanımı, 70 yaşında).

Tillo'nun küçük bir ilçe olması yaşlı bireylerin hareketliliğini olumlu anlamda etkilese de, olumsuz etkileyebilecek bir husustan söz edilmelidir. Tillo'nun sıcak bir ilçe olması yaşlı bireylerin çoğunlukla kısıtlı hareket imkânına sahip olmalarını, kapalı alanlarda vakit geçirme konusundaki istekliliklerini açıklamaktadır. Özellikle kahvehane ve evde sürdürülen bu birliktelikler cinsiyetçi mekânların popülerliğinin ileri yaşlarda da sürdürüldüğünü göstermektedir. Başka bir deyişle yaşlı bireylerin mekân üzerindeki alışkanlıkları doğal koşullarla birliktelik kazanarak sosyal yaşam içerisinde varlıklarını sürdürmektedir.

3.3. Barınma Koşulları

İlçede yaşam gibi aynı evde ömrün büyük bir bölümünü geçirmenin yaşlı insan için alışkanlığa bağlı sağlamış olduğu avantajlar söz konusudur. Nitekim bir mekânı ev yapan

38 Jurgen Howe, vd., "İleri yaştaki sürücüler için taşıtlar", *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*, ed. İsmail Tufan, Mithat Durak (Ankara: Nobel, 2017), 289-314.

39 Nina M. Silverstein, "Yaşlanma ve Ulaşım", *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*, ed. İsmail Tufan, Mithat Durak (Ankara: Nobel, 2017), 269-287.

40 Bir kadın katılımcımızın (K13) eşinin engelli durumdan yararlanarak aldıkları araba dışında katılımcılarımızın hiçbirinin arabası yoktur. Söz konusu edilen arabayı ise katılımcının çocukları kullanmaktadır. Bekâr oğluyla yaşayan bir kadın katılımcımızın ise oğlu yaklaşık 3 ay önce araba almıştır.

onun içinde ve etrafında gelişen alışkanlıklardır.⁴¹ Yaşlılar açısından ev psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve sosyal doyum elde ettiği; kimliği(nin sürekliliğini) ve (yaşamsal) güvenliğini sağladığı ortamdır.⁴² Katılımcılar evle kurdukları organik bağı şu şekilde dillendirilmiştir:

Diyor ki ben burada mutluyum. Evimdeyim, evim var. Mutluyum yani diyor. Burdaki olan her şeyden mutluyum diyor yani. Hiçbir şeyden şikâyetçi değil... 40 küsur senedir bu evde yaşıyorlarmış. (Evinin seviyor musun diye sorduğumuzda) E vallah sorduğun soru mu? (Neden diye sorduğumuzda) Diyor ki mesela benim eşim, (merhum) eşimden dolayı, çocuklarımdan dolayı ben seviyorum yani burayı. Mesela evi üç katlıdır. Her bir katında birer oğlu var (K2, ev hanımı, 65 yaşında).

Yaşlılar için ev; iletişim, sosyal hayat ve boş zamanın geçirildiği mekândır; ayrıca ciddi hastalıkları olan ve bakım ihtiyacında olan yaşlıların son yıllarını geçirdikleri yerdir.⁴³ Katılımcıların çoğunluğu Tillo'da buldukları sürede aynı evde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum sabitliğin, kalıcılığın yaşamsal olanaklarının birer çıktısı olarak katılımcıların yaşam öykülerinde yansıma bulmaktadır. İnsanlar hastalandıklarında da evlerinde son günlerini geçirmek istemektedir. Maaş ve ev Tillo'da bulunan yaşlılar için önemli bir güvence kaynağıdır. Buna rağmen evlerin çoğunluğu eski ve bakımsızdır. Gençken yaşanan sıkıntıların bir çıktısı olarak bağımsız ve tek başına yaşanan evi bir ödül olarak değerlendirilebilmektedir. Bir katılımcımız 13 yaşında babasının zoruyla 70 yaşındaki biriyle evlendirildiğini, gençliğinde çok zorluklar çektiğini; bu nedenle kalp rahatsızlığı, tansiyon, şeker, kolesterol gibi rahatsızlıklarının olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca şekerden dolayı bir ayağının topuk kısmı kalacak şekilde kesilmiştir. Tüm bu rahatsızlıklarından dolayı evini yaşlılık sürecinde daha çok sahiplendiğini şu sözlerle dile getirmektedir:

Evinin seviyor. (Neden diye sorduğumuzda) Diyor daha ben gençken hiç yani öyle rahat bir gün görmemişim. E diyor şimdi yaşlanmışım. Evi bana aittir. Belki, yani belki herkes yaşlılara bakmıyor. Bakmak belki istemez. (Gelini araya girerek kendisi ve eşinin ona baktığını söylüyor) Ben(im evim) rahatıma göredir, keyfime göredir. Diyor yalnız içindeyim. Kimse beni rahatsız etmiyor. O yönden seviyorum (K8, ev hanımı, 65 yaşında).

Evin önemini anlatan bir diğer değişken de yaşam koşullarının yaratmış olduğu zorluklardır. Nitekim maddi olanakların yetersizliği gençlikte çalışılarak kazanılmış yahut akrabalarından miras kalmış evin yaşlılar için önemli hale gelmesini belirleyebilmektedir:

Evet, severek kalıyorum. (Neden diye sorduğumuzda) İşte sessizdir buraya kafamızı daha rahat... Nereye gideceğiz bu yaştan sonra? Olmuyor. Para da yok gidip başka yere ev alacak veya kira verecek... Şimdi çok şükür kirasızdır. Kendi evimizdir. İdare ediyoruz (K9, ev hanımı, 75 yaşında).

41 Schmid, *Sakin Olmak: Yaşlanırken Kazandıklarımız*, 38.

42 Şentürk, *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, 241.

43 Rolf G. Heinze vd., "Gümüş ekonomisi bir Alman vakası: "Aktif yaşlanma ve "yaşlıların üretkenliği" için yeni bir eylem alanı mı?", *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*, ed. İsmail Tufan, Mithat Durak (Ankara: Nobel, 2017), 425.

75 ile 89 yaşlarındaki katılımcılarla Avrupa çapında farklı kentsel ortamlarda gerçekleştirilmiş bir çalışma nesnel ve algılanan konut özelliklerinin yaşlı bireylerin günlük aktivitelerde bağımsızlık ve refah ile ilişkisi olduğunu göstermiştir.⁴⁴ Çalışmada barınma durumlarından başkalarının sorumlu olmadığını düşünen katılımcıların sağlık durumlarının daha iyi ve depresif belirtilerinin daha az olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.⁴⁵ Bu çalışmada belirtildiğine benzer şekilde ev sahibi olmak yaşlılar için birer yaşam güvencesi görünümündedir. Evi kendine ait olan katılımcıların özgüveni daha yüksektir. Katılımcıların biri dışında tümünün evi kendine ya da (merhum) eşine aittir. Çoğunluğu okur-yazar olmayan, hayatı boyunca çalışmamış olan ve Türkçe'yi bilmeyen kadın katılımcıların ekonomik bağımsızlığı bulunmamaktadır; konut ya da araba mülkleri eşlerinin üzerindedir.

Katılımcılar arasında maddi durumu iyi olan bir katılımcı (K13) Tillo'daki evini yazlık olarak kullanmaktadır. Bu katılımcının Siirt merkezde evi bulunmaktadır. Ayrıca katılımcıların çoğunun İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde çocuklarının evleri bulunmaktadır ve onların evlerine sağlık ya da diğer amaçlarla ziyaret gerçekleştirmektedir. Yalnızca Tillo'da evleri olanlar ise sağlık ya da başka gerekçelerle Siirt merkez ve diğer illere giderek ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Tek başına yaşayan bir kadın katılımcı evinin olmadığını, akrabalarının ücret almadan sağlamış olduğu evden faydalandığını, sınırlı sayıda komşusunun kendisine maddi-manevi destekte bulunduğunu, 1 kızının olduğunu; onunla görüşmediğini ifade etmiştir. Aynı kadın katılımcı ikinci evliliğini Tillo'da gerçekleştirdiğini söyleyerek kendini tanıdığı zaman dilimin Tillo'da olduğunu belirtmiştir. Bu durum Tillo'da yardımlaşma ve dayanışma bağlarının yaygın bir örüntü olduğunu, ihtiyacı olanların toplum içinde ihtiyaçlarının karşılandığını göstermektedir:

Diyor ben kendimi burada görmüşüm, burayı seviyorum... Diyor nereye gideceğim, kim bana bakacak? (K11, ev hanımı, 75 yaşında).

Katılımcılar Tillo'yu dini inanç, soy bağı, memleket gibi nedenlerle sevmektedir. Bir başka katılımcımız Tillo'da kalmayı isteyip istemediği sorulduğunda Tillo'yu sevmesinin nedenleri daha çok açığa çıkmaktadır:

(Tillo'da) isteyerek (kahyorum). Valla benim amca çocuğu gelin Siirt'e gidiyoruz. Ben gitmiyoruz. Ondan sebep... (Neden diye sorduğumuzda) Yani bir tane soğan, bir tane ekmek, su... Oturcam, yiyeceğim. Rahattır. Kimse karışmaz. İyidir (K1, ev hanımı, 68 yaşında).

İstanbul'la Tillo'nun karşılaştırıldığı bir diğer husus ulaşım ve hayat pahalılığı yönündedir. Tillo'nun nispeten ucuz, (yürüyerek) ulaşılabilir bir ilçe olması ve en önemli ihtiyaç

44 Frank Oswald vd., "Relationships Between Housing and Healthy Aging in Very Old Age", *The Gerontologist* 47/1 (February 2007), 104.

45 Oswald vd., "Relationships Between Housing and Healthy Aging in Very Old Age", 104.

olan barınmanın kendine ait bir evde sağlanması katılımcıları Tillo'da yaşamaya motive eden nedenler arasındadır:

İstedğim zaman buraya geliyorum, istediğimiz zaman İstanbul'a gidiyorum. (Peki İstanbul mu daha rahat yoksa burası mı diye sorduğumuzda) Tabi ki burası daha rahat... Burası daha rahattır. Yaşımıza göre burası daha... O, oranın şeyi daha çok zordur e nedir ismi sen söyle... Ulaşımı... Bir yere gidiyorsun. Ne hastaneye gidiyorsun sabah saat bir daha kaçta akşam dönüyorsun. Burası hem... (İstanbul'un) geçimi zor... Kira çok... Orada kardeşim 20'nin üzerinde (20.000 TL kast ediliyor) kira veriyor Beylikdüzü'nde (K10, ev hanımı, 65 yaşında).

3.4. Toplumsal Cinsiyet

Tillo'nun kırsal özellikler gösteren bir ilçe olması yaşam tarzı, sosyal alanlar ve kişilerin davranış biçimlerinde kendisini göstermektedir. Halbwachs'a göre köyde grupların hafızası her birinin davranışlarından ve vücut hareketlerinden ulaşabileceği her şeyi kaydetmektedir. Bu şekilde sakinler birbirlerini sürekli gözetlemektedir. Tüm bireyler ortaklaşa düşünmekte ve davranmaktadırlar.⁴⁶ Tillo'da cinsiyetçi sosyalleşme mekânları bulunmaktadır. Erkekler camide ve kahvehanede; kadınlar ise sokak aralarında, evlerde ve kapı önlerinde akranlarıyla etkileşim kurmaktadır. Çocuklar erken yaşlarından başlamak üzere bu konuda eğitilmektedirler. Halk için bu durum oldukça olağandır. Burada sözü edilmesi gereken bir husus kadınların buluş çağına girdikten sonra ekmek alma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için bile olsa sokağa çıkmasına yöre halkı tarafından hoş bakılmamasıdır. Dolayısıyla sokak aralarında ya da evlerinin içindeki bahçelerde kadınlara rastlanırken meydanlarda ve kahvehanelerde erkeklerinin hâkimiyeti belirgin bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan erkeklerin ve kadınların yaşamlarını geçirme düzeyleri aynı değildir. Bir kadın katılımcımızın genç yaşlardaki gelini bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Küçük yer ya... Evet ben şahsen daha bir bakkala girdiğimi hatırlamı.. Girmedim. Böyle çocuklara söylüyoruz. Ekmek falan lazım olduğunda genelde çocuklar alır. (Peki, kız çocukları gidebiliyor mu diye sorduğumuzda) Belli bir yaştan sonra onlar da gidemiyor. Mesela şu an kızım gidebiliyor. Ya bi-iki sene sonra o da gidemez... (Buluş çağına geldikten sonra mı diye sorduğumuzda) Evet evet... Genelde medreseler var ya... Çok tercih edilmiyor. Yo size sıkıntı yok ama biliyorlar biz kimiz, kimlerdeniz... O yüzden bugün diyor bunun kızı bakkala geldi. Laf olur diye...

Yukarıdaki değerlendirmeye rağmen bu durumun kişisel çabalarla değişebileceği söylenebilir. Nitekim bazı genç yaşta kadınlar, toplumsal baskılar olsa da bu durumu değiştirmeye istekli görünmektedir. Saha çalışmamız sırasında görüşme yaptığımız bir kadın katılımcının gelini bu baskının olduğunu, bunu zamanla aştığını ifade etmiştir. Üstelik hemen hemen aynı yaşta olduğu diğer kadının aksine değişim konusunda daha istekli görün-

46 Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, 76.

mektedir. Söz konusu kadın önce giyim tarzından sonra ise kamusal alana karışmamaktan kaynaklı sorunları zaman içerisinde yumuşattığını aktarmıştır:

Yani belki biliyordur bilmiyorum. Kadınlar sürekli içerdedir falan. Rahat çıkamıyorlar. Ben de geldim, ben de kaç sene geldim. Çarşaf giydirdiler, giydim. Peçe filan taktım. En son ben bıraktım. Sonra yani nasıl diyeyim başardım. Çıkardım. Dediler. İlk çevrenin de baskısı oldu, eşimin de. En son da başardım. Eşim de bir şey demiyor.

Yaşlanma sosyal, kültürel, ekonomik ve mesleki yönler üzerinden farklı şekilde kodlanan cinsiyete bağlı roller yaratmaktadır⁴⁷ ve yaşlılık bunların birer bakiyesidir. Yukarıda alıntılıdığımız katılımcılarımızdan ikisinin gelinleri olan orta yaştaki iki kadından biri mekânın yarattığı etkiye uyum sağlarken diğeri çatışma ile değişimine katkıda bulunmuştur. Sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye bir önceki kuşağa çok sınırlı olanaklar sağlasa da bu kadınlar, çocuklarını okutmak konusunda daha istekli görünmektedir.

Tillo'da cinsiyet; yerleşim yerine bağlı rol modelleri, ilişkilerin sıklığı ve derecesini belirleyen önemli bir değişkendir. Bu bağlamda Malatya'da gerçekleştirilen nitel bir çalışma yaşlı kadınların arkadaş, dost, akraba ve özellikle komşuluk ilişkilerinden oluşan sosyal destek ağlarına erkekte daha fazla sahip olduğunu ve aktif katılım sağladığını göstermektedir.⁴⁸ Malatya'dan elde edilen bulguların karşısında çalışmamızda kadın ve erkek katılımcılar sosyal destek ve ağlara aktif katılım göstermektedir. Burada bir fark kamusal alana katılımı ilişkili açıklanabilir. Erkekler daha çok kamusal, kadınlar ise daha çok özel alanın müdavimidirler:

(Diğer insanlarla etkileşim) çok kuruyor. Bizim mahallede yaşlı yani genellikle onunla yaşıt, yaşıtında olanlarla (kadınlarla) evet genellikle mahalleye gidip otuyorlar. Böyle sohbet muhabbet... Diğer evler... Genellikle az önce yukarıdan geldikleriniz. Zamanında orda kadınlarla oturuyorlar sokaklarda. Bir tane de yaşlı kardeşi var orda... Onun yanına gidiyor genellikle. Şu an gidemiyoruz diyor o kadar uzak yerlere falan (K3, ev hanımı, 75 yaşında).

(Kadınlar burada nerde buluşuyor diye sordüğümüzde) Evlerde, bahçelerde, parkta (buluşuyor)... (K12, ev hanımı, 70 yaşında).

Yaşam koşulları, yaşlanma sürecine doğrudan etki eden bazı toplumlarda daha hızlı bazı toplumlarda daha yavaş ilerleyen bir süreçtir. Bu bağlamda fakirlik yaşam süresini kısaltan en önemli faktörlerdendir.⁴⁹ Nitekim özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan toplum yapılarında genç nüfusun iş bulmak amacıyla köyden kente göç etmesi yaşlı bireylerin rollerinde azalma ve bakımlarının sağlanmasına ilişkin problemlere ve yetersizliklere yol açarak yaşlı

47 Ayşe Dericioğulları Ergun, "Yaşlı Kadının Dezavantajlı Hâlleri", *Yaşlılık ve Yoksulluk*, ed. Cem Ergun (Ankara: Nobel, 2021), 19.

48 Şentürk, *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, 256-257.

49 Tufan, *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*, 39.

bireylerin gelir durumunda azalmaya ve finansal sorunlarla karşı kaşıya gelmelerine sebep olmaktadır.⁵⁰ Tillo'da yaşlanma sürecini belirleyen önemli bir unsur olan yaşam(a) koşulları özellikle varsıl-yoksul ayrımı ile belirginleşmektedir. Bu belirginliğin önemli bir göstere-ni kadınların yaşam koşullarında aranmalıdır. Tamamı ev hanımı olan yalnızca biri ilkokul mezunu kadınların maddi güvencesi yoktur. Tillo'nun ulaşılabilir, ucuz bir ilçe olması da onu cazip kılan nedenler arasındadır:

Ben kendi evimi seviyorum. (Neden diye sorduğumuzda) Kalabalık, he ben tek başı-mayım. Alışveriş yapmıyorum. Gitmiyorum bir yere. Masrafım yoktur (K5, ev hanımı, 71 yaşında).

3.5. Kuşaklararası Dayanışma ve Çevresel Etki

Yaşlılık döneminde doğal ve doğal olmayan nedenlerle yaşlıların sosyal ilişkileri azal-maktadır. Yaşlandıkça çevredeki yakınların birer birer yok oluşu (/ölümü) doğal, toplum yaşamına katılımdaki azalma ise doğal olmayan nedenler arasındadır.⁵¹ Yaşlılarda doğal ol-mayan nedenlere örnek rol ve statü kayıpları gösterilebilir.⁵² Bu durum yaşlıların sosyal hayattan çekilmelerinde belirleyici olmaktadır. Tillo'da ise yaşlıların rol ve statülerinde dü-şüş bulunmamaktadır. Nitekim sosyal ilişkilerinde daralma olsa bile komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin yaygınlığı ile maddi ve manevi destek bulmaktadırlar. Bu durum yeterli olma-dığında ise belediyenin yaşlılar için sağlamış olduğu ev temizliği, yemek gibi imkânlardan faydalanabilmektedir. İleri yaştaki insanlara yaşlarından ötürü önyargılı ve aleyhte davran-mak anlamına gelen yaş ayrımcılığıyla⁵³ Tillo'da karşılaşılmamaktadır. Bunun yerine pek çok toplumda yaşlılara toplumdaki itibarını veren geçmişin emanetçiliğini üstlenmeleri ve bunu sonraki kuşaklara aktarmalarından ileri gelen değer⁵⁴ Tillo için de geçerli bir özel-likdir. Genel olarak geniş aile biçiminde örgütlenen ailelerde kuşaklararası etkileşim hali süreklilik koruyan bir özelliktir. Öyle ki aynı aile içerisinde yaşlanan yaşlı ebeveynler önceki kuşaklarca tanınmakta ve sahiplenilmektedir. Yaşlılar aile üyelerini bir arada tutarak, gele-neğin sürekliliğini korumakta ve kendisinden sonra gelen kuşaklara bunu aktarma görevini üstlenmektedir. Bu bakımdan modern yaşamın yaşlının rol ve statülerinde yaratmış olduğu eksilme Tillo'da belirgin bir özellik taşımamaktadır. Tillo'da yaşlıların ihtiyaçlarına destek olunmakta, onlara saygı duyulmaktadır:

Evet, evet yaşlıya iyidir. Evet, (yaşlıya) saygı duyuyorlar. (Yardımcı oluyorlar mı diye sorduğumuzda) Evet, iyidirler. O yönden iyidirler. Burası, ben burası için diyorum. İyidirler elhamdulillah (E1, emekli, 73 yaşında).

50 Hüseyin Batman – Aykut Can Demirel, “Yaş Ayrımcılığı ve Yaşlı Birey Üzerindeki Etkileri”, *Yaşlılara Yöne-lık Yaş Ayrımcılığı: Çok Boyutlu Bir Bakış*, ed. Müjdat Avcı, Zeynep Tekin Babuç (Ankara: Nobel, 2023), 25.

51 Tufan, *Gerontolojik Söyleşiler*, 101.

52 Tufan, *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*, 69.

53 Şentürk, *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, 212.

54 Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, 141.

Kimse bize kızmıyor, yani kimse bize karışmıyor... Kimse de bize karşı çıkmamış diyor (K3, ev hanımı, 75 yaşında).

Yaşlılar ile çocuk, bebek kıyaslamaları olumsuz bir değerlendirme olarak nitelenebilse de yöre halkı bunu olumlu bir nitelik olarak düşünmektedir:

Bizim yaşlılarımız bunların yaşlıları mesela aynı ufak çocuk, bebek gibi, çocuklar gibidir. Yani millet saygısını gösterir, sevgisini gösterir. Bizim buradaki ortam öyle yaşlılara saygı gösterilir (E2, emekli, 75 yaşında).

Ankara'da 363 farklı gelir grubunu temsil eden yerlerde oturan yaşlı anne-baba ve onların yetişkin çocuklarıyla gerçekleştirilen çalışmada anne-baba ile çocukların oturdukları yerler birbirine yakınlaştıkça ilişki sıklığının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır.⁵⁵ Benzer bir bulgu 363 çift yaşlı ebeveyn ve orta yaşlı yetişkin çocuktan oluşan örnekleme Amerika'da yapılmış bir çalışmanın verileriyle uyumludur. Bu çalışmada Öztöp'un çalışmasının yanında ve ondan farklı olarak ilişki sıklığının yaşlı sağlığına etkileri değerlendirmeye alınmıştır. Söz konusu çalışmada konut yakınlığı ile iyi ebeveyn sağlığının daha yüksek ilişki seviyelerini öngördüğü bulgusuna ulaşılmıştır.⁵⁶ İlişki sıklığının artmasını gösteren bu çalışmalardan farklı olarak çalışmamızda aktarılanlardan yaşlı birey yalnız yaşasa da çocuklarıyla aynı apartmanda yahut aynı mahallede oturmasının onun sağlığına olumlu bir etki yaptığı söylenebilir. Bu durum ilçede yaşamanın etkileriyle bir arada düşünülebilir. Tillo'dan gitmek ister misiniz sorusuna bir katılımcımız çocuklarının Tillo'daki varlığını ve köken bağını gerekçe göstererek şu şekilde cevap vermiştir:

Biz bir yere girmiyoruz. Biz buradayız. Burada yaşıyoruz. Burada... (Burada) çocuklarımız da var... (Burada mutlu musunuz diye sorduğumuzda) Çok şükür mutluyuz (K9, ev hanımı, 75 yaşında).

Yaşlılıkta en temel ihtiyaçlar arasında tanımlayabilecek çoğunluğu akrabalarından oluşan tanıdık, bilinebilir bir çevrede yaşama bu yaş kategorisi için maddi-manevi anlamda sosyal bir güvence anlamını taşımaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da aynı yerde uzun süre kalma ile (kan bağı ya da evlilik dışında) akraba olarak görülen kişilerin sayısının genişlemesinde görülebilir:

(Tillo'yu) seviyorum. Akraba buradadır. İstanbul'da kimse yok... Çok uzaktır, kimse... Sabah akşam kapı kapat, kimse gelmiyor. Ne konuşuyor ne hiç kimse(yle) konuşmuyorum. Kimse... Buralardır, buraları seviyorum. Akrabalar (soruyor) yani "Tezeye nasılsın, tezeye iyi misin?" İyidir... Valla hiç kimse yok (İstanbul'da)... (K6, ev hanımı, 65 yaşında).

55 Hülya Öztöp, *Yaşlı Ana-Babaların Yetişkin Çocuklarıyla İlişkileri ve Bu Konudaki Beklentiler: Kuşaklararası Bir Değerlendirme* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 74.

56 Vern L. Bengtson – Robert E. L. Roberts, "Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction", *Journal of Marriage and the Family* 53/4 (November 1991), 867.

Ankara’da 15 göçmen ailenin yaşam öyküsüne dayanan bir çalışmada Türkiye’de aile desteği yaygın olarak kabul edilen ve uygulanan bir norm olmasına rağmen bunun olmadığı ve başkalarından destek beklendiği durumların da bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁵⁷ Ekonomik sınıfa göre bazı farklılıklar olmakla birlikte Türkiye’de yaşlılar için evde bakım tercihinin neredeyse evrensel olduğunu⁵⁸ kabul edebilmek de; önümüzdeki yıllarda doğurganlığın azalmaya devam etmesi ve yan akrabalık bağlarının daralması nedeniyle potansiyel bakıcı havuzunun azalması nedeniyle Türkiye’nin yaşlılara yönelik ciddi bir refah sorunu ile karşı karşıya olacağı söylenebilir.⁵⁹ Tillo’da görüşülen katılımcıların çoğunun çok çocuklu olduğu görülmektedir. Bu durum çevreye yönelik beklentilerin ciddi bir ihtiyaç olarak konumlanmadığını açıklamaktadır. Bununla birlikte ihtiyaç halinde yardıma koşan tanıdıklar, komşular ile seçilmiş akrabalarından⁶⁰ (komşular) destek alındığı belirtilmektedir. Bu bakımdan katılımcılarımız çevrenin yaşlılara bakışını çocuklarından başlamak üzere açıklamaktadır. Bir başka deyişle katılımcılarımızın çevreden birincil düzeyde çocuklarını düşündüğü anlaşılmaktadır. Çocuklarının kendisine karşı iyi olması çevrenin iyiliğinin temel ölçüsü olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan çocuklar ve çevrenin yaşlılara bakışı özdeş görülmektedir. Bu nedenle bir nevi çocukların kendilerine karşı iyi olmaması ise hayatla daha özde çevreyle bağların yitirilmesi anlamını taşımaktadır:

Yani evet diyor. Yaşlılar yani değer görüyor yani. Diyor benim çocuklarım bana çok iyi yani... (K2, ev hanımı, 65 yaşında).

İstisnalar dışında bütün katılımcıların çocuklarının çalışma yapılırken ailelerinin ziyaretine geldiği görülmüştür. İstisna olan bir kadın katılımcının ise çocuğunun yaşlı olması ve boşandıktan sonra yeniden evlenmesi hususu onun tarafından ziyaret edilmemesi, maddi-manevi ihtiyaçlarının karşılanmamasını belirlediği ifade edilmiştir. Bu durum kişisel özelliklerin bakım sorumluluğunu üstlenmede önemli bir belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Bir başka kadın katılımcı ise yaşlılara duyulan saygı ve sevginin müsebbibi olarak çocuklarını göstermektedir. İki çocuğundan biri olan kızının kendisini aramamasını şu sözlerle dile getirmektedir:

Nasıl söyleyeyim? Yani diyor hiç kimse yaşlıların farkında değil. Diyor bir kızım var. Diyor zaten beni hiç arayıp sormuyor... (Acaba kızının eşi mi istemiyor diye sorduğumuzda) O da diyor o da şanslı diyor. Ararsa eşi demez arama. (Ama gelini ve oğlu düşün herhalde teyze diye sorduğumuzda) Evet... (K8, ev hanımı, 65 yaşında).

57 Sibel Kalaycıoğlu- Helga Rittersberger-Tılıç, “Intergenerational Solidarity Networks Of Instrumental and Cultural Transfers within Migrant Families in Turkey”, *Ageing & Society* 20/5 (January 2000), 538.

58 Alan Duben, “Generations of İstanbul Families, the Elderly, and the Social Economy of Welfare”, *New Perspectives on Turkey* 48 (March 2013), 47.

59 Duben, “Generations of İstanbul Families, the Elderly, and the Social Economy of Welfare”, 48.

60 Bu konuda Helvetius’un (*Dostluk ve yararları*, çev. Z. Hasançepi. haz. Y. Gedik. *Dostluk’un Kitabı* (İstanbul: YGS Yayınları, 2008), 86) dostu “seçilmiş akraba” olarak kavramsallaştırmasından yola çıkarak komşuluk ilişkilerine dair bir benzetme yaptık.

Von Laer'a göre kuşaklararası sözleşme çalışan neslin çocukların ve gençlerin bakımını sağlayarak kendileri de bir gün yaşlandıklarında önceden bakımını üstlendikleri nesil tarafından bakılmaya hak kazanmaları anlamını taşımaktadır.⁶¹ Aşağıdaki katılımcımız gençken annesine onun baktığını yaşlandığında ise çocuklarının kendisine bakacağını ifade etmektedir. Burada ilgi çeken bir nokta bakım konusundaki sorumluluğun erkek çocuk tarafından alınması beklentisidir. Katılımcımız Tillo'da erkek çocuklara daha fazla değer verildiği, maddi güvence sağlandığı; bunun karşısında kız çocuklarının ikincil güvence kaynağı olduğunu ifade etmektedir:

Ben baba görmemişim. Anne görmüşüm. Anneme çok güzel baktım...5, 3-4 sene muhtaç oldu. Allah, Allah razı olsun çok iyi baktım. (Çocuklarınızın da size bakması konusunda bir beklentiniz var mı diye sordüğümüzde) Valla inşallah... İnşallah... Umut Allah'tan kesilmez. Ama onların... Onların eşleri... Çocukları iyi, eşleri ama ne olacak? Ahlakları ne olacak? Bilmiyoruz bunu. Eğer olmazsa kızların yanında kalacağız. Olmazsa kızlar bakacaklar. Elhamdülillah var, kızlar var. (O halde sizde önce erkek çocukları daha sonra kız çocukları değil mi diye sordüğümüzde) Evet evet... Tabi tabi tabi... Çünkü bir şey olursa hepsi erkek çocuklara kalacak. Onlara kalmayacak ki... (E1, emekli, 73 yaşında).

Türkiye'nin farklı illerinde gerçekleştirilen karma desenli bir çalışmanın nitel kısmında cinsiyetin yardım edip etmeme durumunu ve yardımın türünü belirlemede etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada coğrafi yakınlığın bir getirisi olarak bakım sorumluluğu genellikle yetişkin kız çocuklarının ya da gelinlerinin üstlendiği; finansal yardımda ise erkek çocuğun etkili olduğu görülmüştür.⁶² Bu duruma benzer şekilde çalışmada yaşlılar için kadınlar ve gelinlerin bakım sorumluluğunu, maddi güvence arayışını ise erkeklerin sağladığı bilgisine ulaşılmıştır. Özmete'nin çalışmasının nicel kısmında ise⁶³ yetişkin çocuklar ve yaşlılardan alınan örneklemin her ikisinin de yaşlı ebeveynlerine oğullarının bakması seçeneği baskın çıkmıştır; oğullarından sonra ise kızları gelmektedir. Gelinlerin ve damatların yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanması ve bakımları ile ilgilenme oranı düşüktür. Bu durum yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanması ve bakımlarının sağlanması konusunda yaşlıların kendi çocuklarını muhatap gördüklerini göstermektedir.⁶⁴ Bu duruma ilave edilebilecek çarpıcı bir husus E1 adlı katılımcımızın yukarıda ifade ettiklerinde yer almaktadır. E1, kızların daha merhametli olduğunu görüşme esnasında birkaç yerde belirtse de, yardım etme sorumluluğunun karşılıklılık esasına dayandığını dile getirmektedir. Nitekim katılımcı için oğluna yaşarken ve öldüğünde tanıdığı maddi-manevi olanaklar/ayrıcılıklar yaşlılığının güvencesi olarak düşünülmektedir.

61 Tufan, *Antikçağdan Günümüze Yaşlılık: Sosyolojik Yaşlanma*, 71.

62 Özmete, *Türkiye'de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*, 51, 58-59.

63 Özmete, *Türkiye'de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*, 175.

64 Özmete, *Türkiye'de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*, 230.

Bir diğer katılımcı kendi anne-babasına yaşlanınca baktığını kendisinin bu yönde bir beklentisi olmadığını söylese de helal süt emmişe çocuklarının da kendisine bakacağını söyleyerek örtük bir beklenti taşıdığını göstermiştir. Bu durum maddi-manevi sorumluluğun kuşaklar arasında öğretilerek taşınan bir değer olduğunu göstermektedir:

Diyor annem babam ölene kadar yanımızdaydılar. Biz bakıyorduk. Biz şey ediyorduk ta ölene kadar. (Peki, sizin çocuklarınızdan bu yönde bir beklentiniz var mı diye sordüğümüzde) Diyor benim ihtiyacım yoktur çocuklarıma. Emekli... İhtiyacım yok onlara... Artık onlarlan sütü kalmış yani... Helal süt emmişlerse bakmak zorunda... Helal süt emmemişlerse artık kendileri bilir (E2, emekli, 75 yaşında).

Onlar bana bakmaz diye bir şey diyemem. Çünkü şu an bakıyorlar diyor... Diyor eğer çok yaşlanırsak kabul etmezlerse bilmem. Ama şu an bakıyorlar çok şükür... Kesinlikle gönüllü olarak yapıyorlar (bakıyorlar). Diyor zorunlu olarak değil gönüllü olarak bakıyorlar. İsteyerek... (K3, ev hanımı, 75 yaşında).

Yukarıdaki bulgular bir arada değerlendirildiğinde yaşlıları hayatta tutan temel unsur çocuklarının kendilerine yönelik ilgisi, sevgisi ve bakımındır. Her ne kadar bunları çocuklarına yönelttikleri bir zorunluluk olarak görmeseler de açık ya da örtük birincil düzeyde beklentileri onlardandır.

Türkiye'deki nesiller arası yaşam düzenlemelerini inceleyen bir çalışmada daha az gelişmiş bölgelerde yaşayanların, daha geleneksel olanların yaşlıların yanında kalma olasılıkları daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.⁶⁵ Başka bir deyişle metropol bölgelerinde ve diğer kentsel alanlarda yaşayanların yaşlılarla aynı ortamda bulunma olasılıkları daha düşüktür. Aynı zamanda çalışmada ekonomik bağımsızlığın sağlanmış olması ve eğitim durumunun yükselmesi diğer kuşaklardan gelenlerin yaşlılarla daha az aynı ortamı paylaşmasında belirleyici olduğuna ulaşılmıştır.⁶⁶ Bütün bunlara rağmen Tillo'da eğitim durumu fark etmeksizin aileleri yaşlı bireylerle aynı ortamda bulunmak konusunda istekli olduğu görülmüştür.

Türkiye'de nesiller arası yaşam düzenlemelerini inceleyen bir çalışmada hem kırsal hem de kentsel alanlarda kuşakların yakınlarda yaşaması yüksekken, birlikte yaşama olasılığının yalnızca kırsal alanlarda yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda birlikte yaşamının nedenleri kırsalda ve kentte farklılık arz etmektedir. Kırsal kesimde geleneklerin, kentsel kesimde ise yaşlıların ihtiyaçları yaşlıların yanında kalma olasılığını artırmaktadır.⁶⁷

İsmail Tufan'a göre günümüzde yaşlı ve genç kuşakların genellikle ayrı evde oturmalarının nedeni kişisel özgürlüklerini korumak istemelerinin bir göstergesidir. Bununla birlikte

65 Işık A. Aytaç, "Intergenerational Living Arrangements in Turkey", *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 13 (September 1988), 249.

66 Aytaç, "Intergenerational Living Arrangements in Turkey", 251-253.

67 Aytaç, "Intergenerational Living Arrangements in Turkey", 258.

birbirine yakın mesafede oturmaları, aradaki ilişki bağının gevşek olmadığını göstermektedir.⁶⁸ Tillo geleneksel değerlerin yaygın bir şekilde sürdürüldüğü kırsal özellikler taşıyan bir ilçedir. Bu yönüyle kişisel özgürlük alanlarının yaşlı ve genç kuşaklar arasında bir uçurum yaratmadığı söylenebilir. Öyle ki çoğunlukla yaşlı ve genç kuşaklar evlenme ile başka bir eve taşınmalarına rağmen yakın akrabalarına ulaşabilecek bir yakınlıkta ikamet etmektedir.

Geleneksel doğu kültürü içinde yaşayan toplumlarda anne-babanın huzurevi, bakımevi gibi kurumlarda yaşamasını isteme en zor ve son ihtimal olarak değerlendirilmektedir. Bu toplumlarda din ve kültürden kaynaklanan nedenlerin de etkisiyle yetişkinler en zor koşullarda bile yaşlılarını ailenin yaşam çevresinde tutmaya çalışmaktadır.⁶⁹ Bu durumun ortaya çıkmasında bir diğer neden toplumsal baskı ve ayıplanma duygusudur. Bir başka neden ise doğuda pek çok yerde huzurevi ve bakımevi gibi olanakların bulunmaması yaşlıların aile içinde sahiplenilmesini olası kılmaktadır. Siirt'te huzurevinin olmaması⁷⁰ yaşlıların bilindik bir çevrede; aile, komşu, akraba ve arkadaş gruplarıyla iletişim kurmasını kolaylaştırmaktadır. Bu durum Tillo'da da geçerlidir. Tillo'da bulunan yaşlılar akran gruplarıyla iletişim olanağına sahip, ayrıcalıklı kişiler olarak sosyal yaşam içerisinde aktif bir role sahiptirler. Bu durum Şentürk'ün ifadelerine benzer şekilde kırsal bölgelerde yaşayan yaşlıların kentte yaşayanlara göre daha güçlü bir arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerine sahip olduğunu göstermektedir.⁷¹

Sonuç ve Değerlendirme

Yaşlanmanın ve yaşlılığın ne olduğu kişisel özellikler, yaşam biçimi, genetik faktörler, fiziksel ve sosyal çevre ile yakından ilişkilidir. Bu çalışmada sözü edilen unsurlar arasında önemi göz ardı edilemeyecek birine fiziksel ve sosyal çevre ile insan etkileşimine dikkat çekilmiştir. Sosyal çevrenin ne olduğu diğerleriyle etkileşimin sıklığının okunmasını sağlamaktadır. Fiziksel çevre ise aynı mekânda bulunma, mekânın insanlar üzerindeki etkisi açısından hayati bir değişken olarak kişinin yaşam kalitesini anlamak açısından önemlidir. Bu bakımdan kırsal özellikler taşıyan bir kentin ilçesi olarak Tillo geleneksel değerleri hafızasında ve günlük rutinlerinde sergileyen canlı bir tanık görünümündedir. Tüm dünya dijital kültürün etkisiyle hızlı bir değişime girerken Tillo muhafazakâr bir tavırla yavaş bir tempoda bu seyri izlemektedir. Bakış açısına göre avantaj veya dezavantaj olarak görülebilecek bu durum geleneksel değerlerin korunması ve yaşlıların toplum içerisinde sahiplenilmesini kolaylaştırdığı için olumlu bir durum addedilebilir.

68 Tufan, *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*, 68.

69 Şentürk, *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, 170.

70 Bu bilgi yakın zamanda değişecektir. Nitekim Siirt'te Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi için yer tespiti çalışmanın yapıldığı zaman aralığında gerçekleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: "Siirt'te Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi İçin İlk Adım Atıldı" (Erişim 15 Kasım 2024).

71 Şentürk, *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, 42.

Yaşanılan yerin fiziksel koşullarının yanı sıra beşeri faktörlerin çıktısı olan hareketlilik Tillo özelinde yaşlılar için önemli bir yaşam güvencesi görünümündedir. Tillo fiziksel hareketlilik kadar sosyal ilişkilerdeki yoğunluğun artışı da olası kılmaktadır. Küçük bir ilçe olması bilindik insanlar ve ilişkiler ağının sürdürülmesi açısından avantaj sunmaktadır. Aynı zamanda inanç turizmi açısından önemli bir yer olması sadece yöre halkı ve bağlı bulunan il, yakın ilçeler ve illerle değil dışarıyla temas kurulmasını sağlamaktadır. Yaşlılar özelinde bu durum değerlendirildiğinde cazip bir etki olarak anlaşılmamaktadır. Yaşlıların çocuklarından başlamak üzere yakınlarının farklı illerde bulunması etkileşimin tek boyutlu olmamasını belirlemektedir. Bununla birlikte değişim yaşlılar özelinde okunduğunda alışkanlıklardan ileri gelen bir sürekliliğe sahip olunduğundan kolay görünmemektedir.



Tillo değişime dirençli bir ilçe olarak geleneksel değerlerin yaygın etkisini içerisinde barındırmaktadır. Ancak bu durum gençlerde yavaş bir biçimde de olsa değişime uğramaktadır. Kadınların ve erkeklerin yaşam öyküleri okunduğunda kadının kimlik bulduğu maddi güvence, eğitim gibi olanakların yetersiz düzeyde olması daha fazla dezavantajla karşılaşılmasını olası kılmaktadır. Öyle ki evli olduğu erkeğin yaşı, eğitim durumu, (önceki ve mevcut) evlili(/kler)ği, maddi imkânları gibi pek çok özelleştirilebilir unsur; eşin ölümüyle maddi bir güvence söz konusu değilse çocukların sahip oldukları ve yaşlıya sunmuş olduğu olanaklar ile yer değiştirmektedir. Her ikisi de söz konusu olmadığında ise akrabalar ve komşular devreye girmektedir. Bu bakımdan inançtan kaynaklı nedenlerin ağırlık taşıması için bile olsa Tillo destek ağlarının yaygınlığı ile dikkat çeken bir ilçedir. Her ne kadar kadınların yaşamsal durumlarını tek başına ele almasak da bu konu bundan sonraki araştırmalar için ufuk açıcı görünmektedir.

Kaynakça | References

- Aytaç, Işık A. "Intergenerational Living Arrangements in Turkey". *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 13 (September 1988), <https://doi.org/10.1023/A:1006546417674>
- Batman, Hüseyin – Demirel, Aykut Can. "Yaş Ayrımcılığı ve Yaşlı Birey Üzerindeki Etkileri". *Yaşlılara Yönelik Yaş Ayrımcılığı: Çok Boyutlu Bir Bakış*. ed. Müjdat Avcı, Zeynep Tekin Babuç. 21-40. Ankara: Nobel, 2023.
- Bengtson, Vern L. – Roberts, Robert E. L. "Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction". *Journal of Marriage and the Family* 53/4 (November 1991), 856-870. <https://doi.org/10.2307/352993>
- Cicero. *Yaşlılık Üzerine*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa, 2018.
- Dericioğulları Ergun, Ayşe. "Yaşlı Kadının Dezavantajlı Hâlleri", *Yaşlılık ve Yoksulluk* ed. Cem Ergun. 17-41. Ankara: Nobel, 2021.
- Duben, Alan. "Generations of İstanbul Families, the Elderly, and the Social Economy of Welfare". *New Perspectives on Turkey* 48 (March 2013), 5-54. <https://doi.org/10.1017/S0896634600001874>
- Halbwachs, Maurice. *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. çev. Büşra Uçar. Ankara: Heretik, 2016.
- Halbwachs, Maurice. *Kolektif Hafıza*. çev. Banu. Barış. Ankara: Heretik, 2017.
- Heinze, Rolf G. vd., "Gümüş Ekonomisi Bir Alman Vakası: "Aktif Yaşlanma ve "Yaşlıların Üretkenliği" İçin Yeni Bir Eylem Alanı Mı?" *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*. ed. İsmail Tufan, Mithat Durak, 411-439. Ankara: Nobel, 2017.
- Helvetius, C-A. *Dostluk ve Yararları*. çev. Z. Hasançepi. haz. Y. Gedik. *Dostluk'un Kitabı*. 79-87. İstanbul: YGS Yayınları, 2008.
- Howe, Jürgen vd., "İleri Yaştaki Sürücüler İçin Taşıtlar". *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*. ed. İsmail Tufan - Mithat Durak, 289-314. Ankara: Nobel, 2017.
- Kalaycıoğlu, Sibel – Rittersberger-Tılıç, Helga. "Intergenerational Solidarity Networks Of Instrumental and Cultural Transfers within Migrant Families in Turkey". *Ageing & Society* 20/5 (January 2000), 523-542. [Doi:10.1017/S0144686X99007916](https://doi.org/10.1017/S0144686X99007916)
- Kanbir, Figen. *Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Toplumsal Algılar ve Politikadaki Değişim*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2020.
- Oswald, Frank, vd., "Relationships Between Housing and Healthy Aging in Very Old Age". *The Gerontologist* 47/1 (February 2007), 96-107. [10.1093/geront/47.1.96](https://doi.org/10.1093/geront/47.1.96)
- Özmete, Emine. *Türkiye'de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2017.
- Öztop, Hülya. *Yaşlı Ana-Babaların Yetişkin Çocuklarıyla İlişkileri ve Bu Konudaki Beklentiler: Kuşaklararası Bir Değerlendirme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Schmid, Wilhelm. *Sakin Olmak: Yaşlanırken Kazandıklarımız*. çev. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 6. Baskı, 2019.
- Siirt'te Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi İçin İlk Adım Atıldı (2024, 15 Kasım). Art Siirt Haber. Erişim: 04.01.2025 <https://www.artisiirt.com/siirt-te-yašli-bakim-ve-rehabilitasyon-merkezi-icin-ilk-adim-atildi/121130/>
- Silverstein, Nina M. "Yaşlanma ve Ulaşım". *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*. ed. İsmail Tufan, Mithat Durak, 269-287. Ankara: Nobel, 2017.
- Şahin, Sevnaz. "Geriatriden Yaşlılıkta Sağlık". *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*. ed. İsmail Tufan, Mithat Durak, 181-196. Ankara: Nobel, 2017.
- Şentürk, Ünal. *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*. Bursa: Dora, 2018.



- Tağman, Süleyman E. “Modernitenin Kesişen İki Sorunu: Yaşlılık ve Yoksulluğa Felsefi Bir Bakış”. *Yaşlılık ve Yoksulluk*. ed. Cem Ergun, 1-16. Ankara: Nobel, 2021.
- Tillo Nüfusu-Siirt (t. y.). Erişim: 05.07.2024 https://www.nufusu.com/ilce/tillo_siirt-nufusu
- Tufan, İsmail. *Antikçağdan Günümüze Yaşlılık: Sosyolojik Yaşlanma*. İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2002.
- Tufan, İsmail. *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2003.
- Tufan, İsmail. *Gerontolojik Söyleşiler*. Ankara: Nobel, 2018.
- Tuna, Muammer – Tenlik, Özden. “Türkiye’de ve Dünyada Yaşlanma”. *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika*. ed. İsmail Tufan, Mithat Durak. 3-26. Ankara: Nobel, 2017.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *İstatistiklerle Yaşlılık, 2023* (2023, 27 Mart). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslilar-2023-53710>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2023* (6 Şubat 2024) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>

Güç, Sahiplik ve Postmortem Özerklik: Ölü Beden Sorununu Yeniden Düşünme

Adem Sağır |  0000-0003-0763-0518 |  ademsagir@karabuk.edu.tr

Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Karabük, Türkiye

 <https://ror.org/04wy7gp54>

Ebru Gürgen |  0009-0008-2292-7241 |  2428244510@ogrenci.karabuk.edu.tr

Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye

 <https://ror.org/04wy7gp54>

Öz

Sosyolojik açıdan ölüm, biyolojik bir son olmanın çok ötesinde bireysel özerklik, aile hakları, dini referanslar ve toplumsal değerlerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir sürece karşılık gelmektedir. Türkiye’de bireylerin yaşamları sırasında organ bağıışı ya da bedenlerinin bilimsel amaçlarla kullanılmasına ilişkin (kadavra) yaptıkları yazılı beyanlar, kişilik haklarının uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bireyin yaşarken ifade ettiği irade ile aile üyelerinin ölüm sonrasında karar alma yetkisi arasındaki sınırlar uygulamada çoğu zaman belirsizlikler, etik ikilemler ve uyum sorunları doğurmaktadır. Bu çalışma, ölüm sonrası beden üzerinde tasarruf hakkına ilişkin “ölü beden kime aittir?” sorusunu Türkiye bağlamında ölüm sosyolojisi perspektifiyle incelemektedir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler kullanılmış; katılımcıların ölüm sonrası bedenle ilgili deneyimleri, algıları ve değer dünyaları kendi toplumsal bağlamları içinde ele alınmıştır. Görüşmelerde katılımcıların ölüm sonrasında ölü bedenle kurdukları ilişki, bu süreçte ortaya çıkan duygusal deneyimler ve karar alma pratikleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Katılımcılar maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiş; örneklem, organ bağıışı ve kadavra konularına ilişkin belirli bir farkındalığa sahip olan 7 evli çiftten (toplam 14 katılımcı) oluşmuştur. Bu yaklaşım, ölü bedeninin toplumsal olarak nasıl anlamlandırıldığına ve ölüm sonrası kararların hangi normatif ve kültürel referanslar üzerinden şekillendiğine dair sosyolojik bir tartışma zemini sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ölüm Sosyolojisi, Ölü Beden, Post-mortem Özerklik, Organ Bağıışı, Kadavra

Atıf Bilgisi



Sağır, Adem – Gürgen, Ebru. “Güç, Sahiplik ve Postmortem Özerklik: Ölü Beden Sorununu Yeniden Düşünme.” *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 7/1 (Nisan 2026), 30-62.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.2>

Makale Bilgisi



Geliş Tarihi	04.02.2026										
Kabul Tarihi	23.03.2026										
Yayım Tarihi	15.04.2026										
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme										
Etik Beyan	Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 26.09.2025 tarih ve 2025/09 sayısı kararı ile onay alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.										
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin										
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org										
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması yoktur.										
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.										
Yazar Katkıları	<table><tr><td>Araştırmanın Tasarımı</td><td>Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)</td></tr><tr><td>Veri Toplanması</td><td>Yazar-1 (%30) - Yazar-2 (%70)</td></tr><tr><td>Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama</td><td>Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)</td></tr><tr><td>Makalenin Yazımı</td><td>Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)</td></tr><tr><td>Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi</td><td>Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)</td></tr></table>	Araştırmanın Tasarımı	Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)	Veri Toplanması	Yazar-1 (%30) - Yazar-2 (%70)	Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)	Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Araştırmanın Tasarımı	Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)										
Veri Toplanması	Yazar-1 (%30) - Yazar-2 (%70)										
Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)										
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)										
Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)										
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır										

Power, Ownership, and Post-mortem Autonomy: Rethinking the Question of the Dead Body

Adem Sağır |  0000-0003-0763-0518 |  ademsagir@karabuk.edu.tr

Karabuk University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology,
Karabuk, Türkiye

ROR  <https://ror.org/04wy7gp54>

Ebru Gürgen |  0009-0008-2292-7241 |  2428244510@ogrenci.karabuk.edu.tr

Karabuk University, The Institute of Graduate Programs, Department of Sociology,
Karabuk, Türkiye

ROR  <https://ror.org/04wy7gp54>

Abstract

From a sociological perspective, death corresponds to a multilayered process that goes far beyond a biological end, where individual autonomy, family rights, religious references, and social values intersect. In Turkey, written declarations made by individuals during their lifetime regarding organ donation or the use of their bodies for scientific purposes are generally considered an extension of personal rights. However, in practice, the boundaries between the will expressed by the individual while alive and the decision-making authority of family members after death often creates ambiguities, ethical dilemmas, and compatibility issues. This study examines the question of “Who owns the dead body?” in relation to the right to dispose of the body after death, within the Turkish context from the perspective of the sociology of death. Semi-structured in-depth interviews were used as the data collection method, and participants’ experiences, perceptions, and value systems regarding the body after death were examined within their social context. During the interviews, efforts were made to understand how participants relate to the dead body after death, as well as the emotional experiences and decision-making practices that emerge during this process. Participants were selected through maximum variation sampling; and the sample consisted of seven married couples (14 participants in total) who possess a certain level of awareness regarding organ donation and cadaver use. This approach aims to provide a sociological basis for discussing how the dead body is socially interpreted and through which normative and cultural references post-mortem decisions are shaped.

Keywords

Sociology of Death, Dead Body, Post-Mortem Autonomy, Organ Donation, Cadaver

Citation

Sağır, Adem – Gürgen, Ebru. “Power, Ownership, and Post-mortem Autonomy: Rethinking the Question of the Dead Body”. *Journal of Sociological Context 7/1* (April 2026), 30-62.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.2>

Article Information

Date of Submission	04.02.2026	
Date of Acceptance	23.03.2026	
Date of Publication	15.04.2026	
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers	
Ethical Statement	Ethical approval for this study was obtained from the Social and Human Sciences Ethics Committee of Karabük University with the decision dated 26.09.2025 and numbered 2025/09. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Similarity Check	Done - Turnitin	
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.	
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org	
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.	
Author Contributions	Conceptualization	Author-1 (%70) - Author-2 (%30)
	Data Curation	Author-1 (%30) - Author-2 (%70)
	Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Writing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Writing - Review & Editing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.	

Giriş

Tüm ciddi sessizliğine rağmen,
bir cesetten daha dinamik bir şey yoktur

(Robert Pogue Harrison,).

Bu çağın özgül ağırlığa sahip tartışmalarının başında “ölü beden kimin” sorusuyla ilişkili toplumsal, etik ve hukuki tartışmalar gelmektedir. Bu soruya verilen yanıtı ayrıcalıklı kılan durum, salgınların ve afetlerin yaygınlaştığı krizler çağında dünyanın ölümle kurduğu ilişkinin geçmiş dönemlere göre güçlü göstergelerle daha yoğun gündemde kalması anlamını taşımaktadır. Ölümle kurulan böylesi bir ilişkinin dikkate değer olmasının nedeni, bugün farklı biçimlerde yaşadığımız kitlesel veya bireysel ölümlerin, ölü bedenle kurulan bağın ve modern döneme ait ölüm imgesiyle çerçevelenen bireysel alanın sınırlarını ortadan kaldırmasıdır. Sınırların ortadan kalkması demek, ölümün merkezine koyduğumuz ölü bedenle ilgili tartışmaların daha keskin sınırlarla ilerlemesi anlamını taşımaktadır. Doğal afetlerde bulunamayan ya da kimliği tespit edilemeyen cesetler, salgınlarda *paranteze alınan* ve *istisna haline* gelen ölü bedenler ve günümüzün teknoloji çağında dijitalleşen ölüm ve ölü beden üzerindeki kontrolün kimin tasarrufunda olacağı konusu, bu keskinliğin oluşmasında birincil ölçüttür.

Bu çerçevede “ölü beden kimin?” sorusu etik ve hukuki bir tartışma alanı açmakla birlikte, ölü bedeninin nasıl, kim tarafından ve hangi kurumsal pratikler aracılığıyla yönetildiği sorularını da akla getirmektedir. Ölüm sonrası bedeninin kamusal alana çıkışı, bireysel yasın ötesinde, kurumsal düzenlemeler, idari yetkiler, dini normlar ve profesyonel hizmet ağları tarafından biçimlendirilir. Cenaze hizmetleri, bu anlamda, ölü bedeninin özel alandan kamusal alana taşındığı eşik mekânlardan biri olarak işlev görür. Ölü beden üzerindeki tasarrufun fiili karşılığı, çoğu zaman bu hizmetlerin örgütlenme biçimlerinde, uygulama standartlarında ve kriz anlarında alınan istisnai kararlarda görünür hale gelir. Dolayısıyla cenaze hizmetleri, ölümün toplumsal yönetiminin somutlaştığı temel pratik alanlardan biri olarak, “ölü beden kimin?” sorusunun gündelik hayattaki karşılığını üretir.

Ölü bedenlerin yönetilmesi meselesi gündeme geldiğinde, öncelikle dünya üzerindeki uygulamalar bizim için bir referans noktasıdır. Profesyonel cenaze hizmetleri, afet sonrası ortaya çıkan kitlesel ölü bedenlere yapılacak her türlü uygulamada daha belirgin biçimde devreye girmektedir.¹ Hizmetin kendisi, çoklu pratiklere, uygulama farklılıklarına, alternatiflere ve tarihsel olarak da yönetim kültürü becerisine dayanmaktadır. Türkiye’de yerel yönetimlerin tasarrufunda olan cenaze hizmetlerinde kurumsal deneyim önemli olmakla birlikte, işin yapılma biçimlerine bakıldığında, ölü beden yönetimi daha karmaşık bir ağın içinde dolaşıma girmektedir. Bir tarafta Sünni İslam’ın temel referans çerçevesi olarak kullanıldığı ve herkese

¹ Paul S. Sledzik – Sharon W. Bryson, *Mass Fatality Management* (New York: Cambridge University Press, 2010); Raghvendra Kumar Vidua vd., “Dead Body Management Amidst Global Pandemic of Covid-19”, *Med Leg* 88/2 (July, 2020), 80-83.

aynı standartta uygulanan dini ritüeller, diğer tarafta seçim zamanlarında esnetilen kural- lar ve yönetmelikler, ölü beden yönetimi işinin profesyonelliğini tartışmalı hale getirmek- tedir.² Her ne kadar dünyada mevcut profesyonel bir ölü beden yönetiminden bahsedilse de COVID-19 salgınında dünyanın ölü bedenlere müdahalede zorlandığı görülmüştür. İtalya’da askeri konvoylar eşliğinde yakılmaya götürülen ölü bedenlerin sokaklardan geçerken çeki- len görüntüleri hafızamızda hâlâ tazeliğini korumaktadır. Beyaz maske ve önlükleriyle mak- simum dört kişinin eşlik ettiği Türkiye’deki pandemi definleri de bir internet aramasında en sık gösterilen fotoğraf olarak karşınıza çıkmaktadır. Kuşkusuz pandemide ölü bedene yapıla- cak her türlü muamele, hayatta kalanların yaşam alanlarını koruma kaygısıyla şekillenirken, amaca giden her yolu mübah kılacak biçimde meşru bir zeminde kurmaktadır. Bu zemin inşa edilirken, toplumsal törenlerin ve dini ritüellerin askıya alınması, ölü bedeni korumasız ve savunmasız bırakmıştır. Böylece ölü beden birincil derece yakınları da ölü beden etrafında kurulan ağıın çerçevesinin dışında kalmıştır. Bu haliyle ölü beden sadece tıbbın ve profesyonel bir müdahale hizmetinin materyali haline geldi. Ölü beden materyalleşmesi olarak tanımlayabileceğimiz bu süreç, modern düşüncenin ölümle kurduğu ilişkinin tarihsel seyrine paralel ilerlemektedir.

Ele alınan sorun, daha genel bir çerçevede, ölü beden nasıl muamele göreceği konusunda kimin meşru bir hak iddia edebileceği sorusunun bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda organ bağışi örneği özellikle anlamlıdır; zira birçok ülkede ölümden sonra bedene ilişkin karar verme yetkisinin bireyin önceden beyan ettiği iradeye mi yoksa geride kalan ailenin rızasına mı ait olduğu hâlâ netleşmiş değildir. Dahası, organ bağışi çoğu zaman travmatik anlarda gündeme gelen ve bedene yönelik oldukça müdahaleci bir uygulama olması nedeniyle, “ölü beden kimin?” sorusunu etik, hukuki ve duygusal boyutlarıyla çarpıcı biçimde görünür kılmaktadır. Bu çalışmada tartışılan “bireysel irade” ile “ai- levi haklar” arasındaki gerilim, olağan koşullarda müzakereye açık bir etik ve hukuki alan üretirken, toplumsal kriz anlarında bu müzakere zemininin büyük ölçüde askıya alındığı görülmektedir. Normal şartlarda ölü beden üzerinde hak iddia eden taraflar (birey ve aile), beden özelliği salgın ya da afet gibi durumlarda biyolojik bir tehdide dönüşmesiyle bir- likte yetkilerini zorunlu olarak devlete ve tıbbi otoriteye devretmek durumunda kalmak- tadır. Bu noktada ölü beden üzerindeki “sahiplik” iddiası, kamusal güvenliği önceleyen katı bir “yönetim” pratiğine evrilir. Yakın dönemde deneyimlenen pandemi süreci, beden özerk bir özne olmaktan çıkarak bütünüyle materyalleştirildiği bu rejimin en radikal örnek- lerinden birini sunmuştur. Bununla birlikte, olağanüstü koşulların dayattığı bu zorunlu ma- teryalleşmenin ötesinde, gündelik yaşamın olağan akışı içinde de ölü beden tıbbi ve bilimsel fayda ekseninde yeniden tanımlanmaktadır. Bedeni salt biyolojik bir atık olmaktan çıkarıp “yaşatan bir kaynağa” (organ bağışi) ya da “bilimsel bir veriye” (kadavra) dönüştüren bu pratikler, mülkiyet tartışmasını devlet tekelinden çıkararak yeniden birey ile aile arasında- ki etik müzakere alanına taşımaktadır. Ancak bu kez beden, bir tehdit unsuru olarak değil; bir başkasının yaşamına katkı sunan ya da bilimsel ilerlemeye hizmet eden “bağışlanmış”

² Adem Sağır – Zeynep Aktaş, *Gassal: Bir Ölüm Etnografisi Çalışması* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2022).

bir değer olarak nesneleşmektedir. Dolayısıyla kriz anlarında kamu otoritesinin belirlediği sınırlar, olağan dönemlerde bireyin vasiyeti ile ailenin rızası arasındaki kırılğan dengeye bırakılmaktadır.

1. Kuramsal Tartışma

Mart 2024'te İstanbul Eyüpsultan'da meydana gelen ve Oğuz Murat Acı'nın yaşamını yitirmesiyle sonuçlanan trafik kazası sonrasında yaşananlar, ölüm etrafında şekillenen karar verme süreçlerinin ne kadar çatışmalı bir toplumsal alan olduğunu göstermiştir. Eşin davadan çekilmesi, babanın bu karara sert biçimde itiraz etmesi ve "oğlumun kanını sattı" gibi ifadeler, ölüm sonrası bedeni kimin temsil ettiği, adalet ve ahlaki sorumluluk meselesinin aile içinde dahi ortak bir zemine oturmadığını ortaya koymaktadır. Bu örnek, çalışmanın merkezinde yer alan soruyu somutlaştırmaktadır. Ölümden sonra bedene, *ölüden geride kalanlara ve ölüm biçimlerine bağlı olarak* adalet talebine ilişkin kararlar kimin adına ve hangi meşruiyetle alınmaktaydı? Bu sorular, literatürde ölüm sonrası karar verme yetkisi, bedensel bütünlük, kişiye saygı ve otonomi tartışmalarıyla doğrudan kesişmektedir. Kuşkusuz bu soruya verilecek yanıtlar, bireysel kimliği biçimlendiren toplumsal, kültürel ve kurumsal yapıları içermekte ve aynı zamanda Lacan'ın bahsettiği bağlamda kimliğin sınırlarını belirleyen simgesel düzenin kurulmasına aracılık eden öteki olarak³ ölü bedeni nesneleştirmektedir.

Biyotetik ve ölüm sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar, bireyin yaşamı boyunca ifade ettiği iradenin ölüm sonrasında ne ölçüde bağlayıcı olduğu; buna karşılık ailenin yas, temsil ve anlamlandırma pratikleri üzerinden ne tür ahlaki ve sembolik hak iddialarında bulunabileceği sorularına farklı yanıtlar üretmektedir.⁴ Bir yanda liberal etik geleneğin bireysel özerkliği merkeze alan yaklaşımı,⁵ diğer yanda ölümün toplumsal olarak paylaşılan bir kayıp olduğu ve bedene ilişkin kararların kolektif değerler çerçevesinde anlam kazandığı yönündeki sosyolojik ve kültürel yaklaşımlar bulunmaktadır.⁶ Bu çalışma, söz konusu kuramsal ve pratik tartışmaları temel alarak, kişinin *ölümü* sonrası bedeniyle ilgili kararların hangi normatif çerçeveler üzerinden meşrulaştırıldığını temellendirmeyi amaçlamaktadır.

Modern toplumda *ölümün* tıbbileşmesi, ölümü ve ölü bedeni biyolojik kavramsallaştırmalar üzerinden konuşulmasına kaynaklık etmiştir.⁷ Postmodern *dönemde* ise ölü bedeninin tıbbi anlamları genişleyerek gündelik hayatın içinde iktidar ilişkileri, hukuk ve etik arasında paylaşılamayan bir mücadele alanına dönüşmüştür. Foucault'nun⁸ belirttiği üzere, ölümün

³ Zeliha Işık, "Lacanian Desire, Anxiety and the Other in Buchi Emecheta's the Bridge Price", *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi* 5 /2 (30 Aralık 2025), 1-15.

⁴ Adem Sağır, *Ölüm Sosyolojisi* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2024).

⁵ Francisco Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri: Liberalizm ve Etik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006).

⁶ Adem Sağır, *Ölüm Sosyolojisi*.

⁷ Ivan Illich, *Sağlığın Gaspı* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017).

⁸ Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2024).

düzenlenmesi modern yönetim anlayışının ve biyopolitikanın merkezinde yer almaktadır. Baudrillard⁹ bunu ölümün artık “özgür” olmadığı düşüncesiyle açıklarken, iktidarın ölümün sınırlarında kurulmakta olduğuna dikkat çekmiştir. Yazar, ölü bedenlerin yaşamın gelecekteki kısıtlanması beklentisiyle gözetim altına alındığını vurgulamaktadır. Bu gözetim ve düzenleme pratiği, ölümle ilgili toplumsal alanın doğrudan sınırlarını çizirken, organ bağışığı politikalarından defin ritüellerine kadar her aşamada kendisini hissettirmektedir.

Organ bağışığı söz konusu olduğunda ortaya çıkan gerilimi kavramsallaştırabilmek içinse literatürde¹⁰ üç ana eksenin öne çıktığı görülmektedir: (i) organ bağışığı tutumları ve gönüllü olma üzerinden şekillenen kurumsal/hukuki çerçeve; (ii) bireysel özerklik ile kolektif hak arasındaki etik gerilimi; (iii) ölü bedeninin statüsü ve onun kültürel ve politik inşa biçimleri. Bu çalışma, ölüm sonrası karar verme pratiklerini bu üç eksenin kesişiminde tartışarak, “kimin adına karar verildiği” kadar kararların “hangi değer ölçütleriyle meşrulaştırıldığı” sorusunu da görünür kılmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken de ölüm sosyolojisinin¹¹ işin en başında sorduğu o meşhur sorusunu sorarak işe başlamaktadır: Ölü beden kimin?

1.1. Bireysel Özerklik ve Mülkiyet Sorunu: Ölü Beden Kimin?

Ölüm, simgesel düzenden kopuşa neden olan yıkıcı bir olaydır.¹² Ölü beden ise bireysel alana bir meydan okuma biçimi olarak simgesel düzenden kopuşun yarattığı derin kaygıları toplumsal ağı içinde anonimleştiren materyaldir. Ölüm sonrası süreçte ölü beden üzerinde karşımıza çıkan ilk temel gerilim, liberal etik geleneğin savunduğu bireysel özerklik ile bedeninin hukuki statüsü arasındadır. Jones ve Whitaker’ın¹³ vurguladığı gibi, ölü beden sadece bir nesne değil, “birinin bedeni”dir; yani bir kimliğe ve biyografiye sahiptir. Bu durum, bedeni yönetilecek bir materyal olmaktan çıkarıp, onur ve saygı etrafında şekillenen ahlaki bir özne haline getirmektedir. Ancak hukuksal düzlemde bu durum karmaşıktır. Türkiye’deki 2238 sayılı Kanun örneğinde görüldüğü üzere, bireyin sağlığında beyan ettiği irade teorik olarak öncelikli olsa da (rıza modeli), pratikte ailenin onayı (genişletilmiş gönüllülük) belirleyici olmaktadır. Bu noktada Domańska’nın¹⁴ (2005) sorduğu soru kritikleşmektedir: “Ölüler gerçekten bizim mülkümüz müdür?” Eğer birey sağlığında organlarını bağışlamışsa, ölümünden sonra ailenin bu kararı reddetme hakkı, bireyin yaşam boyu sürdürdüğü özerkliğine bir müdahale midir, yoksa ailenin “yas tutma hakkı”nın bir parçası mıdır?

⁹ Jean Baudrillard, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021).

¹⁰ Şahin Akıncı vd., “Türk Halkının Organ Bağışığı Konusundaki Bilinç, Tutum ve Davranışları, Organ Bağışığına Etki Eden Faktörler ve Çözüm Önerileri”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20/1 (Nisan 2025), 1-47; Şahin Akıncı “Türk Özel Hukuku’nda Cesetten Yapılan Organ Nakilleri ve Bu Konuda Gerçekleştirilmesi Düşünülen Yeni Düzenlemeler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Halil Cin’e 10, *Hizmet Yılı Armağanı* (Ocak 1995), 427-448.

¹¹ Adem Sağır, *Ölüm Sosyolojisi*.

¹² Zeliha Işık, “*Lacanian Desire, Anxiety and the Other in Buchi Emecheta’s the Bridge Price*”, 2025.

¹³ D. Gareth Jones – Maja I. Whitaker, *Speaking for the Dead: The Human Body in Biology and Medicine* (London: Routledge, 2016).

¹⁴ Ewa Domanska, “Toward the Archaeontology of the Dead Body”, *Rethinking History*, 9/4 (August 2006), 389-413.

Ölü bedeninin statüsü, organ bağışının etik-politik çatışmasını belirleyen merkezî tartışmalarından birisidir. Hallam ve arkadaşlarının¹⁵ vurguladığı gibi “ölüm”, canlı bedende gözlenen organik değişimlerle tam olarak örtüşen tekil bir andır, ancak ölü bedeninin ölümün kategorilendirildiği sosyal ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını gözden kaçırmamak gerekir. Bu nedenle ölü beden aslında yaşayanlar ile ölümler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir sınır nesnesidir. Lacancı açıdan bakıldığında, simgesel şiddetin bir örneğidir.¹⁶ Baglow’un¹⁷ vurguladığı gibi, aileler hayattayken beden üzerinde hak iddia etmese de, ölüm sonrasında “sahiplenme”nin toplumsal olarak doğal karşılanması; ölü beden üzerinde bir tür hak ilişkisine işaret etmektedir ancak bu hakların doğası kavramsal olarak daima tartışmalıdır. McIlwain’in ifadesiyle¹⁸ ölü beden, yaşayanlarla ölümler arasında arabuluculuk yaparken; Van Gennep’in¹⁹ işaret ettiği biçimde yas tutanların alanıyla örtüşen bir “eşik alanı” temsilidir. Bu eşik, ölü beden etrafında tartışılan “saygı”, “haysiyet” ve “kimlik” kavramlarını üretmektedir. Ölümler insan haklarının tam anlamıyla öznesi olmasalar bile, yaşayanların da beden üzerinde sınırsız tasarruf özgürlüğüne sahip olmadığı fikri böylece güçlenmektedir. De Baets’in²⁰ ölümlere saygıyı onur kavramına bağlayan yaklaşımı ve Partridge’in²¹ “çıkarlar ölümden sonra sürmese bile ölümlere hak ettiklerini vermenin ahlaki zorunluluğu”na dair argümanı, organ bağışı tartışmasını yalnızca fayda-maliyet ekseninden çıkararak haysiyet/ onur merkezli bir etik zemine taşımaktadır.

Bununla birlikte, ölü bedeninin statüsü etik olduğu gibi siyasal bir düzenin de parçası olarak göze çarpmaktadır. Baudrillard’ın²² iktidarın ölümün sınırlarında kurulduğu iddiası ve Foucault’nun²³ biyopolitika çerçevesi, ölümün düzenlenmesinin modern yönetimsellikten ayrılmayacağını göstermektedir. Mbembe²⁴ (2020) ölü bedeninin siyasallaşmasını “Necropolitics” başlıklı çalışmasında modern iktidarın sadece yaşamı yönetmekle kalmayıp ölüm üzerinde de karar verme gücüne sahip olduğunu anlatarak betimlemiştir. Ölü bedeninin yönetimi, defin pratikleri, beyin ölümü tanıları, organ temini prosedürleri, koordinasyon sistemleri ve hukuki rıza ilkeleri; hepsi ölümün “yönetilebilir” kılındığı bir alana işaret etmektedir. Bu nedenle organ bağışı, devlet, kurumlar ve toplumsal normların kesiştiği biyopolitik bir problem alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁵ Elizabeth Hallam vd., *Beyond the Body: Death and Social Identity* (London: Routledge, 1999).

¹⁶ Zeliha Işık, “Lacanian Transference in A Thousand Splendid Suns by Khaled Hosseini and The God of Small Things by Arundhati Roy”, *Eurasian Journal of English Language and Literature* 7/1 (June 2025), 99-113.

¹⁷ John Sutton Baglow, “The Rights of the Corpse”, *Mortality* 12/3/ (August 2007), 223-239.

¹⁸ Charlton D. McIlwain *When Death Goes Pop: Death, Media and the Remaking of Community* (New York: Peter Lang, 2005).

¹⁹ Arnold Van Gennep, *The Rites of Passage* (London: Routledge and Kegan Paul, 1965).

²⁰ Antoon de Baets, “A Declaration of the Responsibilities of Present Generations Toward Past Generations,” *History and Theory* 43/4 (December 2004), 130-164.

²¹ Ernest Partridge, “Posthumous Interests and Posthumous Respect”, *Ethics*, 91/2 (January 1981), 243-264.

²² Jean Baudrillard, *Simgesel Değiş, Tokuş ve Ölüm*.

²³ Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*.

²⁴ Achille Mbembe, *Necropolitics* (USA: Duke University Press, 2020).

1.2. Ailenin Sembolik Tahakkümü

Ölüm, bireysel bir olay olmanın ötesinde, kolektif bir kayıptır. Bauman'ın²⁵ ifade ettiği gibi, insan kültürünün tamamı ölümü anlamlı kılmak için işbirliği yapma eğilimindedir. Bu işbirliğinin en küçük ve en etkili birimi ailedir. Aile, ölen kişinin bedeni üzerinde “hak sahibi” olduğunu iddia ederken, bunu genellikle mülkiyet üzerinden değil, sorumluluk ve onur üzerinden meşrulaştırmaktadır. Baglow'un²⁶ belirttiği üzere, ailelerin öldüklerinde yakınlarını sahiplenmeleri “doğal” kabul edilmektedir. Ölü beden, McIlwain'in²⁷ tabiriyle, yaşayanlar ile ölümler arasında arabuluculuk yaparken, aynı zamanda yaşayanlar arasındaki güç mücadelelerinin de nesnesi haline gelmektedir.

Biyotikte “bilgilendirilmiş onam” ve “kişiye saygı” geleneği, tıbbi kararların merkezine bireyin özerkliğini yerleştirmektedir. Ancak ölüm sonrası bağlamda, özerkliğin kapsamı ve bağlayıcılığı tartışmalıdır. Bireyin yaşamı boyunca beyan ettiği irade, ölümden sonra ne ölçüde “bağlayıcı” kabul edilmelidir?²⁸ Türkiye’de 2238 sayılı Kanun’un 14. maddesi, kişi sağlığında açık irade beyanında bulunmamaşa, sırasıyla eş/çocuk/ebeveyn/kardeş rızasını arayarak, ölüm sonrası karar alanını aileye açmaktadır. Burada aile, yalnızca “bilgi kaynağı” değil, hukuken karar verici bir özne konumuna yerleştirmektedir. Buna karşılık hukuk literatüründe, kişi sağlığında organlarını bağışlamışsa yakınlarla sormaya gerek olmadığı; buna rağmen uygulamada yakın rızasının sorulmasının kanuna aykırı olduğu yönünde eleştiriler de bulunmaktadır.²⁹ Bu gerilim, pratikte “son karar verici kimdir?” sorusunun hâlâ netleşmediğini göstermektedir.

Kuramsal açıdan mesele daha geniş bir tartışma bağlamında kurulmaktadır. Ailenin rolü yalnızca ölünün ne isteyeceğini tahmin eden vekil midir, yoksa aile kendi yasını, ahlaki konumunu ve kolektif kimliğini korumak adına kendi adına mı karar verir? Ölüm sonrası süreçlerde, özellikle cenaze, defin, anma ve adalet talebi gibi alanlar, aileyi bir kolektif özne olarak kurmaktadır. Bu nedenle aile özerkliği tartışması devreye girmektedir.³⁰ Bireysel özerkliği merkeze alan atomistik benlik varsayımı, kişinin kimliğinin ilişkisel ve grup üyelikleriyle kurulduğunu vurgulayan yaklaşımlar tarafından sorgulanmaktadır.³¹ Bu yaklaşım, “grupların gerçekliği” ve grup yaşamının benliğin otantik bir ifadesi olabileceği fikri üzerinden, ailenin ölümü kolektif biçimde yönetme hakkını teorik olarak görünür kılmaktadır.

25 Zygmunt Bauman, *Mortality, Immortality and Other Life Struggles* (California: Stanford University Press, 1992).

26 John Sutton Baglow, “The Rights of the Corpse”, *Mortality* 12/3 (2007), 223-239.

27 Charlton D. McIlwain, *When Death Goes Pop: Death, Media and the Remaking of Community*.

28 Supriya Subramani – Nikola Biller-Andorno, “Revisiting Respect for Persons: Conceptual Analysis and Implications for Clinical Practice”, *Med Health Care Philos* 25/3 (April 2025), 351-360.

29 Şahin Akıncı, *Türk Özel Hukukunda İnsan Kökenli Biyolojik Madde (Organ-Doku) Nakli Kavramı ve Bundan Doğan Hukuki Sonuçlar* (Ankara: Yetkin Yayınları, 1996).

30 Hui-Ju Liang vd., “A Good Ending but not the End’: Exploring Family Preparations Surrounding a Relative’s Death and the Afterlife-A Qualitative Study”, *Palliat Med* 38/11 (September 2024), 1184-1193; Kate Woodthorpe, “Family and Funerals: Taking a Relational Perspective”, *Death Stud* 41/9 (May 2017), 592-601.

31 Constatnine Sedikides vd., “Indivudal Self, Relational Self, Collective Self: Hierarchical Ordering of the Tripartite Self”, *Psychol Stud* 56/1 (January-March 2011), 98-107.

Eyüp Sultan vakası gibi olaylarda gördüğümüz şey tam da budur. Eşin “davadan çekilmesi” bireysel bir tasarruf gibi görünse de babanın “oğlumun kanını sattı” ifadesi, ölünün temsilinin tek bir kişinin bireysel kararına indirgenemeyeceği; ölümün “aile onuru”, “sadakat” ve “ahlaki borç” rejimleri içinde kolektif bir mesele olduğuna dair güçlü bir karşı iddiayı içermektedir. Dolayısıyla çatışma, farklı ahlaki ontolojiler arasında yaşanmaktadır.

1.3. Organ Bağış Politikaları: İtirazdan Gönüllülüğe

Organ bağış literatürü, ülkelerin bağış politikalarının yalnızca teknik düzenlemeler değil, aynı zamanda rıza, beden bütünlüğü ve aile rolü hakkında normatif kabuller içeren kurumsal rejimler olduğunu vurgular. Van Dalen ve Henkens’in³² *işaret ettiği gibi, dünyada uygulanan yöntemler bağış sayılarını ve politikaların işleyişini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu çerçevede sıklıkla dört modelden söz edilmektedir: itiraz (opt-out), genişletilmiş itiraz, gönüllülük (opt-in) ve genişletilmiş gönüllülük. İtiraz modelinde sağlığında açık bir itiraz beyanı olmayan herkes bağışçı kabul edilirken; genişletilmiş itiraz modelinde itiraz yokluğu yeterli görülse bile, pratikte ailenin onayı aranabilmektedir. Gönüllülük modeli, bireyin açık rızasını zorunlu kılar; genişletilmiş gönüllülük ise ölüm sonrası süreçte aileye onay verme yetkisi tanıyarak opt-in yaklaşımı genişletir. Bu modeller arasındaki fark, teknik bir “prosedür farkı”ndan ibaret değildir; her biri, ölümden sonra beden üzerinde bireyin mi ailenin mi belirleyici olacağına dair bir ön-kabul taşımaktadır.*³³

Türkiye bağlamında 2238 sayılı Kanun (1979) organ ve doku alınması/nakline ilişkin temel hukuki zemini oluşturmuş; ilerleyen yıllarda Ulusal Koordinasyon Sistemi ve Ulusal Organ Bilgi Sistemi gibi yapılarla dağıtımın hızlanması ve hakkaniyetin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.³⁴ Ancak Türkiye’de organ nakillerinin büyük bölümünün canlıdan canlıya gerçekleşmesi, kadavradan bağış oranlarının görece düşük kalması, gönüllü bağışçılığın “hukuki varlığı” ile “toplumsal onay ve pratik işleyişi” arasındaki gerilimi *göstermektedir*.³⁵ Bu durum, kadavradan bağışın önündeki kritik eşiklerden birinin aile rızası ve aile reddi olduğunu *gündeme getirirken*, bilgi eksikliğinin, bedensel bütünlüğün bozulacağına dair kaygıların ve dini yorumların bu kararı belirgin biçimde etkilediğini ortaya koyan çalışmalarla da uyumludur.³⁶

32 Hendrik P van Dalen – Kéne Henkens “Comparing the Effects of Defaults in Organ Donation Systems”, *Social Science & Medicine* 106 (Apr 2014), 137-142.

33 Harriet Rosanne Etheredge, “Assessing Global Organ Donation Policies: Opt-In vs Opt-Out”, *Risk Management and Healthcare Policy* 14 (13 May 2021), 1985-1998; Allister Lee, “Opt-in Vs. Opt-out of Organ Donation in Scotland: Bioethical Analysis”, *The New Bioethics* 28/4 (July 2022), 341-349.

34 Ruhet Genç, “Türkiye’de ve Dünyada Organ Transplantasyon Cerrahisi: Transplantasyon Lojistiğinin Yönetimi”, *Ulusal Cerrahi Dergisi* 25/1 (Nisan 2009), 40-4.

35 Ayhan Öznur Cillimoğlu vd., “Adnan Menderes Üniversitesi Hastanesi Personelinin Organ-Doku Bağış ve Nakli Hakkındaki Bilgi ve Düşünceleri”, *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi* 25/3 (2016), 254-262.

36 Ahmet Çakıroğlu – Arzı Kader Harmancı, “Aile ile İletişim: Ölümün Bildirilmesi ve Organ Bağış”, (iç) *Beyin Ölümünden Organ Nakline*, ed. Eyüp Kahveci vd., (Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2015); Nesrin Çobanoğlu, “Tıp Etiği Açısından Beyin Ölümü, Organ Bağış ve Organ Nakli”, (iç) *Beyin Ölümünden Organ Nakline*, ed. Eyüp Kahveci vd., (Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2015); Cenk Kıraklı vd., “Yoğun Bakımda Beyin Ölümü Kesin Tanı Süresinin Kısalmasının Organ Bağış Oranlarına Etkisi”, *Yoğun Bakım Dergisi* 1/1(2019), 8-11.

Heidegger'in³⁷ vurgusuyla ölümlü ölüm olarak deneyimleyen ölümlü insanlar için, ölü beden sadece çürümeye terk edilmiş bir organik madde değil, bir değerler manzumesidir. İntihar bombacılarının parçalanmış bedenlerini bir araya getirme çabasından organ bağışındaki “günah mı?” endişesine kadar her pratik, Louis-Vincent Thomas'ın³⁸ belirttiği gibi, cesedin “etkili bir enstrüman” olarak nasıl kullanıldığıyla ilgilidir. Makalenin geri kalanında tartışılacağı üzere; ölüm sonrası karar verme yetkisi, bireysel vasiyet ile ailenin duygusal egemenliği arasındaki gerilimde sıkışmış durumdadır. Bu sıkışmışlık, Türkiye örneğinde görüldüğü üzere, hukuksal metinlerin (2238 Sayılı Kanun) pratik uygulamadaki (aile onayı aramaya devam edilmesi) esnemesiyle sonuçlanmakta ve toplumsal adalet ile biyoetik ilkeler arasında gri alanlar yaratmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Yöntem

Herhangi bir bilimsel çalışmada metodoloji son derece önemlidir; zira “metodoloji ve prosedürler, araştırma bulgularının niteliğini belirler”.³⁹ Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, bireylerin organ bağışına ilişkin tutum, algı ve anlamlandırmalarına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, benzer özelliklere sahip bir aktör grubunun (evli çiftler) konuya ilişkin farklı algı ve yorumlarını derinlemesine ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç göz önünde bulundurularak, araştırmada nitel araştırma deseni benimsenmiştir.

Nitel araştırmalar, bireylerin deneyimlerini, algılarını ve anlamlandırma süreçlerini kendi bağlamları içinde derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir.⁴⁰ Creswell'e⁴¹ göre nitel araştırmalar, bireylerin sosyal olgulara ilişkin deneyimlerini doğal bağlamı içerisinde ele alarak bu deneyimlerden anlam üretmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma kapsamında da evli çiftlerin organ bağışına yönelik düşünce, tutum ve algılarının kendi anlatımları üzerinden ortaya konulması hedeflenmiştir. Nitel yaklaşımın önemli avantajlarından biri, katılımcıların bakış açılarını, yorumlarını ve deneyimlerini araştırmacının daha derinlemesine kavrayabilmesine olanak tanınmasıdır.⁴²

2.2. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formuyla katılımcılara kendi deneyimlerini ve düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri esnek bir alan tanınmıştır. Bu yöntem, tamamen yapı-

37 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2026).

38 Ewa Domanska, *Toward the Archaeontology of the Dead Body*, 2005.

39 Pat Sikes, “Methodology, Procedures and Ethical Concerns”, *Doing Educational Research*, ed. Clive Opie (London: SAGE Publications Ltd, 2004).

40 Hasan Şimşek – Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021).

41 John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2025).

42 Monique Hennink-Inge Hutter-Ajay Bailey, *Qualitative Research Methods* (London: SAGE Publications Ltd, 2011).

landırılmış görüşmelere kıyasla daha derinlikli veri üretmeye olanak sağlarken, gayriresmi görüşmelere göre ise daha odaklı bir veri toplama süreci sunmaktadır.⁴³

Mülakat soruları, araştırmacının amacı doğrultusunda hazırlanmış ve ön uygulama (pilot görüşmeler) yoluyla test edilmiştir. Pilot görüşmeler sırasında bazı soruların katılımcılar tarafından yeterince açık anlaşılmadığı gözlemlenmiş; bu nedenle sorular yeniden düzenlenmiş ve katılımcıların organ bağışına ilişkin düşüncelerini daha kapsamlı biçimde ifade edebilmelerini sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır. Patton'un⁴⁴ da belirttiği gibi, nitel görüşmelerde esnek bir yapı benimsenmesi, katılımcıların kendi deneyimlerini ayrıntılı biçimde aktarmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu süreç sonucunda nihai mülakat formu 18 sorudan oluşacak şekilde belirlenmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin araştırmacı ile katılımcı arasında daha kişisel ve güvene dayalı bir etkileşim ortamı yarattığı belirtilmektedir.⁴⁵ Bu çalışmada da bire bir görüşmeler açık ve anlayışlı bir atmosferin oluşmasına katkı sağlamıştır. Katılımcılar, grup görüşmelerinde olası rekabet ya da baskı hissetmeden, kendi hızlarında ve kendi önceliklerine göre deneyimlerini aktarma fırsatı bulmuşlardır. Nitekim bazı katılımcılar görüşme sırasında önceki sorulara geri dönerek yanıtlarını genişletmiş, bazıları ise görüşmenin sonunda eklemek istedikleri noktaları kendiliğinden gündeme getirmiştir. Bu durum, yarı yapılandırılmış görüşmelerin sunduğu esnekliğin veri derinliğini artırdığını göstermektedir.

2.3. Örneklem

Araştırmanın örnekleme amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, belirli bir olguya ilişkin derinlemesine bilgi sağlayabileceği düşünülen katılımcıların bilinçli olarak seçilmesine dayanır. Bu doğrultuda araştırmaya, organ bağışı konusunda görüş bildirebilecek, evli olan toplam 7 çift(14 Kişi) dâhil edilmiştir. Katılımcılar araştırmaya gönüllülük esasına dayalı olarak katılmıştır.

Tablo 1. Demografik Bilgilerin Dağılımı

	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Eğitim
K1	43	Kadın	Ev Hanımı	Lise
K2	49	Erkek	Esnaf	Lise
K3	28	Kadın	Ev Hanımı	Üniversite
K4	35	Erkek	Satış Müdürü	Üniversite
K5	45	Kadın	Ev Hanımı	İlkokul
K6	51	Erkek	Emekli	Üniversite

43 Carter McNamara General Guidelines for Conducting Research Interviews, (Retrieved from <http://managementhelp.org/businessresearch/interviews.htm> [30.06.2013].)

44 Michael Quinn Patton, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014).

45 Daniel W. Turner, "Qualitative Interview Design: A Practical Guide for Novice Investigators", *The Qualitative Report* 15/3 (January 2010), 754-760.

K7	42	Erkek	Tekstil Çalışanı	İlkokul
K8	36	Kadın	Kuaför	Ortaokul
K9	55	Kadın	Ev Hanımı	İlkokul
K10	54	Erkek	İnşaat Dekorasyon	İlkokul
K11	52	Kadın	Ev Hanımı	İlkokul
K12	55	Erkek	İşletme Sahibi	İlkokul
K13	26	Kadın	Ev Hanımı	Lise
K14	33	Erkek	Biyoloji Öğretmeni	Üniversite

Evli çiftlerin örnekleme dâhil edilmesi, organ bağıışı ve kadavra söz konusu olduğunda, “ölü beden kimin?” sorusunu bireysel tercih alanından çıkararak ilişkisel ve müzakereye açık bir toplumsal pratik olarak ele alınması gerekliliğini öngörmektedir. *Ölüm sonrası bedene ilişkin kararlar, aile içi ilişkiler, duygusal bağlar*, dinî ve kültürel normlar ile şekillenmektedir. Bu durum, daha önce vurgulandığı üzere bedenın sahipliğini hukuki bir mesele olmaktan çıkararak, “ilişkisel sahiplik” çerçevesinde tartışmanın önünü açmaktadır. Bu bağlamda *örneklem seçiminde çiftler tercih edilirken*, evlilik, beden, ölüm ve yas üzerine kurulan anlamların birlikte üretildiği bir mikro-sosyal alan olarak kabul edilmiştir. Çiftler arasındaki etkileşim, organ bağıışı ve kadavra gibi kritik kararların nasıl müzakere edildiğini, hangi durumlarda çatışma ortaya çıktığını ve bu çatışmaların nasıl çözümlendiğini görünür kılmaktadır. Böylece çalışma, ölüm sonrası bedenın kim tarafından, hangi koşullarda ve ne tür gerekçelerle “sahiplenildiğini” analiz ederken, bu sahipliğin kolektif ve ilişkisel bir süreç olarak nasıl kurulduğuna odaklanmıştır. Ayrıca, yasin ve kaybın toplumsal olarak paylaşılan bir deneyim olması (kolektif yas) dikkate alındığında, evli çiftler üzerinden yürütülen analiz, ölümün ardından bedenle kurulan ilişkinin aynı zamanda sosyal bağların yeniden tanımlandığı bir eşik olduğunu iddia etmektedir.

2.4. Görüşmelerin Uygulanması

Pilot görüşmelerin ardından asıl görüşmeler, 8 Ekim 2025 – 25 Ekim 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların tercihlerine bağlı olarak kafelerde ya da kendi evlerinde yapılmıştır. Görüşmelerin süresi 25 ile 45 dakika arasında değişmiş; ortalama görüşme süresi yaklaşık 32-33 dakika olmuştur. Katılımcıların talebi doğrultusunda ses kaydı alınmamış; verilen yanıtlar görüşme sırasında araştırmacı tarafından ayrıntılı biçimde not edilmiştir.

2.5. Etik İlkeler

Araştırma sürecinde etik ilkelere uygun hareket edilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgilendirme yapılmış; katılımın gönüllülük esasına dayandığı açıkça belirtilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş; elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı ifade edilmiştir. Bu çalışmanın etik kurul izni, Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’nun 26.09.2025 tarihli 2025/09 sayılı kararıyla alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Organ Bağışına İlişkin Tutumların Tematik Analizi

Katılımcıların organ bağışına ilişkin görüşleri incelendiğinde, tutumların genel olarak olumlu, fakat belirli temalar etrafında kararsızlık ve zihinsel müzakere ile şekillendiği görülmektedir. Organ bağışı, çoğu katılımcı tarafından hem insani hem de ahlaki bir sorumluluk olarak nitelendirilmiş; özellikle ölümü takip eden süreçte organların “çürüyeceği” ve “başka bir işlevi olmayacağı” düşüncesi bağış yapma isteğini güçlendirmiştir. Katılımcılardan biri bu durumu “organlarım benimle gelip toprağın altında çürüyeceğine başka bir bedene can olsun” (K8) sözleriyle ifade ederken, bir diğeri bağışı “ölüm benim sonum olabilir ama benim yaptığım organ bağışı başkasının başlangıcı olabilir” (K9) şeklinde yaşam döngüsüne dair güçlü bir metaforla açıklamaktadır. Benzer şekilde, organ bağışının toplumsal dayanışmanın bir parçası olduğu vurgulanmış ve “organ bağışı toplumsal dayanışmanın ve yardımlaşmanın toplumda bir göstergesidir” (K14) ifadesi bu kolektif yönü temsil etmiştir. Ancak katılımcılarda dini tutumlardan beslenen bir belirsizlik ve kararsızlık hali dikkat çekmektedir. Bu katılımcılar bağışa karşı olmadıklarını vurgulasalar da, dini hükümlere dair net bir bilgiye sahip olmadıkları için karar vermekte zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bir katılımcı bu durumu “dinen düşündüğüm zamanda ‘Allah herkesin kaderini yazmış’ diyorum... organ bağışına karşı değilim ama ister miyim emin değilim” (K2) sözleriyle aktarmış; başka bir katılımcı ise cenazede beden bütünlüğünün önemine dair duyduklarına dayanarak “eğer gerçekten günahsa istemem” (K5) diyerek aynı kararsızlığı dile getirmiştir.

Bu bağlama ek, organ bağışı tutumu üzerinde kişisel deneyim ve aile geçmişinin önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir. Bir katılımcı babasının organlarının bağışlanmasını referans alarak “bir insanın hayata tutunmasına şans vermek çok güzel” (K13) sözleriyle bağışa yönelik olumlu tutumunu geçmiş yaşantısıyla temellendirmektedir. Benzer şekilde, K1’in “yakın çevresinde böyle bir şey yaşamadıkça organ bağışının ciddiyetini anlamıyor insan” ifadesi, deneyimin farkındalığı artırmadaki belirleyici rolünü göstermektedir. Bazı katılımcılar organ bağışını daha önce hiç düşünmediklerini, meselenin gündelik yaşamın doğal bir tartışması olmadığını ifade etmişlerdir. “Şimdiye kadar organ bağışı hakkında düşünmedim... insanlar bir durumla karşılaşmadan bu konuyu düşünmüyor” (K7) ve “bağış için cesaretimi toparlamam gerek” (K3) gibi ifadeler, bağış kararının çoğu zaman bir olay, çevresel uyarıcı veya duygusal kırılma ile tetiklendiğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların bir kısmı ise organ bağışına karşı olanlara yönelik eleştirel bir duruş sergileyerek “İnsanlar bedenlerini sanki diğer tarafa götürecek gibi sahiplenmelerine anlam veremiyorum” (K4) gibi kamusal anlamda ürettikleri söylemlerle temellendirdikleri görülmektedir.

Genel olarak, katılımcıların söylemleri organ bağışının bireysel, toplumsal, duygusal ve dini boyutlarıyla birlikte çok katmanlı bir anlam taşıdığını; bağış kararının ise bilgi, inanç, deneyim ve duygusal etkilerin birleşiminden oluşan karmaşık bir süreç olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Organ Bağışına Yüklenen Anlamaların Tematik Dağılımı

Tema	Açıklama	Katılımcı Alıntıları
Olumlu Tutum ve Hayat Kurtarma Vurgusu	Organ bağışının insani, ahlaki ve yaşatıcı bir eylem olarak görülmesi; organların ölmeden sonra “boşa gitmemesi” fikri.	- “Organlarım... toprağın altında çürüyeceğine başka bir bedene can olsun.” (K8) - “Benim organ bağışım başkasının başlangıcı olabilir.” (K9) - “Üç insanın hayatı kurtarılabilir.” (K10) - “Toplumsal dayanışmanın bir göstergesi.” (K14)
Dini Belirsizlik ve Kararsızlık	Katılımcıların dinî hükümlere dair net bilgi sahibi olmamaları; bu nedenle bağış yapma konusunda tereddüt yaşamaları.	- “Kader... ister miyim emin değilim.” (K2) - “Dinimizde uygun değil diyorlar... eğer günahsa istemem.” (K5) - “Vicdanen isterim ama din konusunda tereddüttüm.” (K6)
Medya ve Duygusal Etki	Diziler ve medya içeriklerinin organ bağışı farkındalığı yaratması ve duygusal etki ile düşünmeyi tetiklemesi.	- “‘Çarpıntı’ dizisi... beni çok etkiledi.” (K1) - “Diziden sonra organ bağışının önemini anladım.” (K1)
Kişisel Deneyim ve Yakın Çevre Etkisi	Ailede veya çevrede yaşanan hastalıklar, kayıplar veya bağış deneyimleri nedeniyle bağışa dair olumlu tutum gelişmesi.	- “Babamın organları bağışlanmıştı... çok güzel.” (K13) - “Yakın çevrede yaşanmadıkça önem anlaşılmıyor.” (K1)
Bilgi Eksikliği ve Erteleme	Organ bağışının gündelik yaşamda düşünülmemesi; tetikleyici bir olay gerçekleşmeden karar verilmemesi.	- “Şimdiye kadar düşünmedim.” (K7) - “Cesaretimi toparlamam gerek.” (K3)
Toplumsal Eleştiri (Bağış Karşıtlarına Tepki)	Organ bağışına karşı olanlara yönelik ahlaki ve rasyonel eleştiriler.	- “Karşı olmak için saf kötü olmak gerekiyor.” (K10) - “Bedenlerini öte tarafa götürecek gibi sahipleniyorlar.” (K4)
Bilinçlendirme İhtiyacı	Toplumda organ bağışı farkındalığını artıracak eğitim, kampanya ve programlara ihtiyaç olduğunu belirten ifadeler.	- “Bu konularda insanları bilinçlendirmek lazım... programlar yapılabilir.” (K4)

3.2. “Ölü Beden Kimin?”

Katılımcı yanıtları, ölüm sonrası beden üzerindeki tasarruf hakkının kime ait olduğu sorusunun duygusal, ilişkisel, kültürel ve ontolojik düzlemler arasında bölünmüş karmaşık bir sahiplik alanı olduğunu göstermektedir. Veriler, ölü beden için çeşitli aktörler tarafından farklı gerekçelerle talep edilen çoklu sahiplik biçimlerine tâbi bir varlık olarak konumlandığını ortaya koymaktadır.

Birinci ve dikkat çekici eksen, beden ölümünden sonra ailenin duygusal ve ritüel mülkiyetine geçtiği yönündeki görüştür. Katılımcıların büyük kısmı, ölüm sonrası karar hakkını birinci derece yakınları olan eş ve çocuklara atfetmektedir. Bu yaklaşım, aileyi “yasın taşıyıcısı” ve “ölünün duygusal temsilcisi” olarak görüldüğünü göstermektedir. Örneğin, “beni toprağa verecek olan onlar... onların duygularını önemsiyorum” (K5) ifadesi, ölü beden aileye ait bir ritüel nesne olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Aynı doğrultuda, K7 de “beni en iyi tanıyan” ve “bencil davranmayacak” kişiler olarak tanımladığı ailenin beden üzerindeki mülkiyette etik bir üstünlüğü olduğunu vurgulamıştır.

İkinci bir sahiplik biçimi ise katılımcıların bir kısmının kararı tüm aileye değil, ölümün arkasında duygusal tepki vermesi muhtemel tek bir kişiye bırakma eğilimidir. Kimi katılımcılar için bu kişi çocuklar (K1), kimileri için eştir (K14). Bu yaklaşımda ölü beden, özel güven ilişkisi içinde bulunan kişiye “emanet edilen” bir varlıktır. Dolayısıyla bedenin kolektif bir mülk olmanın çok ötesinde kişisel bir duygusal miras bağlamında anlaşıldığını ileri sürmek mümkündür. Üçüncü eksen, bireyin ölümünden önce bıraktığı vasiyeti, ölüm sonrası sahipliği düzenleyen en güçlü ve en bağlayıcı irade olarak kurmaktadır. Katılımcılar, vasiyet varsa hiçbir aile üyesinin karar hakkının olmaması gerektiğini vurgulamıştır: “Ben bir vasiyet bıraktıysam kimsenin hakkı olmamalı” (K8). Bu yaklaşım, ölünün iradesini zaman ve mekân ötesine taşıyan bir post-modern öznelik inşasına işaret etmektedir. Dördüncü olarak, ölüm sonrası beden üzerindeki hakların ölümle birlikte bireyin elinden tamamen çıktığını savunan bir söylem üzerine kuruludur. Bu yaklaşımda ölüm, kişinin bedeni üzerindeki tüm özneleşme alanını ortadan kaldırmaktadır. K6’nın “öldükten sonra benim bile söz hakkım olmuyor” ifadesi, bu radikal kopuşu açıkça ortaya koymaktadır. K2’nin “beden toprağıdır” metaforu ise bedeni metafizik bir sahiplik alanına devreden kültürel bir yorumu temsil etmektedir. Son olarak, katılımcıların küçük bir bölümü ölüm şekline bağlı olarak tıbbi otoritenin devreye girebileceğini belirtmiş; otopsi gibi zorunlu durumlarda birey ya da aile iradesinin geri planda kalabileceğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, ölü beden aynı zamanda devletin ve tıbbi kurumların disiplin alanına giren bir biyopolitik nesneye dönüştüğünü göstergeleştirmektedir.

Genel olarak katılımcıların söylemleri, ölü beden birey, aile, seçilmiş tek kişi, devlet/ tıp ve dini kaygılar tarafından ortaklaşa talep edilen çok katmanlı bir nesne/materyal olarak anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla “ölü beden kimin?” sorusunun katılımcı perspektifinde tek bir cevabı yoktur; ölü beden, yaşam boyunca sürdürülen ilişkilerin, duygusal bağların, kültürel ritüellerin ve hukuki düzenlemelerin kesiştiği çoklu bir mülkiyet alanı olarak vardır.

Şekil 1. Ölü Bedenin Mülkiyet Dağılımı



Bahse konu eksenlerde ailenin özel bir değeri vardır ve Türkiye gibi ailenin güçlü olduğu topluluklarda ölü bedeninin mülkiyetinde ilk söz hakkı olarak dikkat çekmesiyle ilişkilidir. Aile ile ilgili temel tartışma çerçevesini bulgulardan hareketle şu şekilde derinleştirmek mümkündür.

3.3. Ailenin Ölüm Sonrası Beden Üzerindeki Hakları: Bütünleşik Analiz

Katılımcıların söylemleri, ailenin hem ölünün en yakın temsilcisi hem de ölünün iradesini değiştirme ihtimali olan bir güç olarak iki farklı konumda görünür kılmaktadır. Bu ikili yapı, "aile hak sahibi olmalı mı?" sorusunu katılımcılar için tek bir cevaba indirgenemeyecek türde bir gerilim alanına dönüştürmektedir.

Bazı katılımcılar aileyi ölü beden üzerinde hak sahibi olmaya uygun görmezken, bu yaklaşım hem bireysel özerklik hem de aile içi çatışmalar üzerinde yükselmektedir. Örneğin K1, ölümün bireyin iradesini tamamen sonlandırdığına işaret ederek, "artık senin hiçbir şekilde söz hakkın kalmıyor... senin bedenini üzerinden kimsenin hak sahibi olmaması gerekiyor" diyerek aileyi bu denklemden tamamen çıkarmaktadır. Aynı katılımcı, aile ilişkilerinin dışarıdan bilinmeyeceğini belirterek, ölümden sonra aile bireylerine hak tanınmasının kişiyi istemediği kararlara mahkûm edebileceğini vurgulamaktadır: "İnsanların aile içerisinde neler yaşadığını dışarının bilmesi mümkün değil... kişi ailesinin söz hakkı olmasını istemeyebilir." Benzer şekilde, K2, hayattayken açıklanmamış bir iradenin ölümden sonra aile tarafından yorumlanmasını yanlış bularak "hayattayken ben bir karar vermediysem, ölümünden sonra ailem benim üzerimden karar veremez" ifadesini kullanır.

Diğer taraftan, bazı katılımcılar aileyi ölüm sonrası beden üzerinde sınırlı fakat meşru bir karar verici olarak konumlandırmaktadır. Bu söylemlerde aile hem duygusal hem temsilî işleviyle öne çıkmaktadır. K4 bu durumu açık bir sınır çizerek tanımlamaktadır: “Ailem belirli sınırlar çerçevesinde karışabilir... buna hakları olanlar yalnızca 1. derece yakınlarıdır.” Benzer şekilde K7, aileye tanınan bu hakkın bireyin iradesini aşmaması gerektiğini vurgulamaktadır: “Ben hayattayken kararlarıma nasıl saygı duyuyorlarsa, ölümünden sonra da saygı duymalıdır.” Bu aktarımlarda aile, ölüye yönelik bakım, yas ve ritüel sorumluluğun doğal sahibi olarak kabul edilmekle birlikte bireyin *özerklik talebiyle müzakere halinde olması gerekliliği ön plana çıkmaktadır*.

Katılımcıların önemli bir kısmı ise aileyi ölüm sonrası süreçte doğal ve etik bir hak sahibi olarak görmektedir. Bu temada aile, ölen kişinin tüm yaşamı boyunca yanında olan ve onun yokluğunu en yakından hissedecek olan duygusal özne olarak belirlemektedir. K5, aileyi koşulsuz sevgi ve yas bağları üzerinden savunarak “biz toprağa girdikten sonra geride bıraktıklarımız ailemiz... arkamızdan ağlayacak, üzülecek olan onlar” söylemini kullanmakta ve bu nedenle ailenin söz hakkının doğal olduğunu ifade etmektedir. K6 da benzer biçimde aileyi koruyucu bir otorite olarak görmektedir: “Ailenin bir hakkı tabii ki olmalı... hayattayken de kendimi düşünerek hareket etmem; onlar da beni düşünmeden hareket etmez.” Bu söylemlerde aile, ölünün “iyi bileni” ve “en doğru kararı verecek olanı” olarak çerçevelenmektedir. Bununla birlikte, aileye hak tanıyanlar dahi bunu koşullu hale getirmektedir. Kişinin hayattayken bıraktığı herhangi bir karar, vasiyet ya da sözlü beyan varsa, aile o kararı değiştiremez. K10 bu durumu net biçimde ifade etmiştir: “Ben bir vasiyet verdimsem, ailem bunun dışına çıkmamalı.” K12 de benzer şekilde, vasiyet yokluğunda ancak ailenin devreye girebileceğini belirtmiştir: “Hayattayken karar vermediysem ailem söz hakkına sahiptir; ama karar verdimsem saygı duymak zorundadır.” Bu yaklaşımda ailenin ölü beden üzerinde bir tür “ikincil otorite” konumuna yerleştirildiği görülmektedir.

Son olarak K14’ün ifadesi, aile içinde özellikle anne-baba figürü için kültürel düzeyde farklı bir hassasiyet olduğunu göstermektedir: “Hiçbir anne ve baba çocuğunun parçalanmasını istemez.” Bu, ölü bedene yönelik kültürel algıda “dokunulmazlık”, “bütünlük” ve “son görüntünün korunması” gibi ritüel değerlerin aile tarafından nasıl içselleştirildiğini göstermektedir. Bu söylemlerden hareketle aile, hem ölen kişinin en yakın temsilcisi hem de bireysel iradeyi yok sayabilecek potansiyel bir güç olarak çift yönlü bir figürdür. Bu nedenle aile-beden ilişkisi, katılımcıların dünyasında “hak ve ihlal arasında salınan”, çok katmanlı bir müzakere alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3. Ailenin Ölü Ben Üzerinde Mülkiyet Hakkı

Tema	Açıklama	Temsili Alıntılar
1. Aile Hak Sahibi Olmamalı (Ölünün Özerkliği)	Ölüm sonrası beden sadece bireyin kendi iradesine ait olmalı; aile güvenilir karar verici değildir.	“Artık senin hiçbir şekilde söz hakkın kalmıyor... bedeninin üzerinde kimsenin hak sahibi olmaması gerekiyor.” (K1) “Hayattayken karar vermediysem ailem karar veremez.” (K2)
2. Ailenin Sınırlı Hakları Var (Denetimli Yetki)	Aileye söz hakkı verilmeli, fakat yetki sınırlandırılmalıdır; aile ancak danışılan taraf olabilir.	“Ailem belirli sınırlar çerçevesinde karışabilir.” (K4) “Ailenin de sınırlarını bilmesi gerekir.” (K7)
3. Aile Hak Sahibi Olmalı (Duygusal & Ritüel Sahiplik)	Aile hem yasın hem de bakımın sahibi olarak doğal hak sahibidir.	“Biz öldükten sonra arkamızdan ağlayacak olan onlar.” (K5) “Beni düşünmeden hareket etmezler.” (K6)
4. Koşullu Hak: Vasiyet Üstündür (Ölü İradesi> Aile)	Vefat eden kişi bir karar bırakmışsa, aile bunu değiştiremez; aile ancak boşlukta devreye girer.	“Bir vasiyet verdiğim ailem buna saygı duymalı.” (K12) “Kararımı daha önce söylediysem aile karışmamalı.” (K10)
5. Kültürel Bariyerler: Anne-Baba Hassasiyeti	Özellikle çocuk kaybında beden “dokunulmaz,” “bütün,” “bozulmamış” olarak görülür.	“Hiçbir anne-baba çocuğunun parçalanmasını istemez.” (K14)

3.4. Dini İnançların Çelişkili Yönleri

Katılımcıların dini inançları, ölüm sonrası bedeninin kullanımında sürekli müzakere edilen, yer yer esneyen, yer yer sertleşen bir ahlaki referans alanı olarak işlemektedir. Dini inanç, kimi katılımcı için organ bağışına kapıyı kapatan bir normatif çerçeve oluştururken, kimi katılımcı için tam aksine yardımlaşma ve iyilik davranışı üzerinden bağışı meşrulaştıran bir etik dayanak sunmaktadır. Bu çift yönlülük, dinin katılımcıların dünyasında nasıl hem sınır çizen hem de sınırları ortadan kaldıran ya da esneten bir aktör olduğunu açık biçimde görünür kılmaktadır.

Bazı katılımcılar beden bütünlüğünü koruma yönündeki dini inanca vurgu yaparak organ bağışına mesafe koymaktadır. K2'nin “...öldüğünüz şekliyle toprağa girmek bana daha doğru geliyor... eksik bir şekilde dirilmek istemem” sözleri, ölüm sonrası bedene yönelik ontolojik bir bütünlük düşüncesinin bağış kararını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Benzer biçimde K5, dinî referansların karar alma sürecinde belirleyici olduğunu vurgulamaktadır: “Dinimde bedeninin bütünlüğü, cenazenin bütün bir şekilde toprağa girmesi gerektiği söyleniyor... bu beden bana emanet.” K6 da aynı düşüncüyü teyit etmektedir: “Allah'ın karşısına eksik bir şekilde çıkmak istemem. Nasıl öldüysem o şekilde çıkmak isterim.” Bu örneklerde

beden, bireyin mülkiyetinde olmayan, Tanrı'nın insana emaneti kabul edilen bir varlık olarak konumlanmakta ve bu konum, bağış kararında belirgin bir sınırlılık hali üretmektedir.

Diğer taraftan bazı katılımcılar, dini yardımlaşma, sevap ve merhamet üzerinden yorumlamakta ve organ bağışını dinin özündeki iyilik ve dayanışma ilkeleriyle bağdaştırmaktadır. K3'ün ifadesi bu yaklaşımın güçlü bir örneğidir: “Bir çocuğun, ihtiyacı olan birinin hayatını kurtaracaksa vicdanım önde gelir... Allah'la aramdaki köprüyü kuran benim kalbim.” Benzer şekilde K4, dinî hükümlerin yenilenebilirliğinden söz ederek, “Eğer uyuyorsa ve yaşaması bana bağlıysa organımı vermemem dinen daha kötü... en büyük sevap yardımlaşmadır” diyerek dini, bağış için bir engel değil, bir etik sorumluluk kaynağı olarak çerçevelenmektedir. K9 ise kutsal bir metne dayandırarak bağışı doğrudan dinî bir iyilik kategorisine yerleştirmektedir: “‘Kim bir canı kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur’ deniliyor. Bu durumda organ bağışına karşı bir durum göremiyorum.” Bu katılımcıların dünyasında din, bireyi bağışa yönelten bir teşvik kaynağı hâline gelmektedir. Bazı katılımcılarda ise din belirleyici değildir; kişisel duygular veya beden algısı daha baskın bir rol oynamaktadır. K7'nin “İstemememin sebebi dini inancım değil, bedenimi benimsediğim için...” sözleri, dinin etkisiz hâle getirildiği bir alanı işaret etmektedir. Benzer şekilde K10, dinin organ bağışına karşı kullanılmasına tepki göstermektedir: “Bedenin değil, kalbin hesap verecek... organ bağışına karşı olanlar dini bahane etmesin.” Bu söylemlerde din, bağış kararının asli belirleyicisi olmaktan çıkmakta; bireysel ahlak ve vicdan meselesine haline gelmektedir.

Ölüm sonrası bedenin kullanımına ilişkin bir diğer dikkat çekici tartışma, geleneksel söylemlerle modern din yorumları arasındaki gerilimdir. K12, toplumsal-dinsel kalıpların sorgulanması gerektiğini ifade ederken örneklerle meselenin kırılabilirliğini görünürlük kılmaktadır: “Şehitlerin kopan organları var; onlar günaha mı giriyor? Yanarak ölenler eksik mi gidiyor?” Bu sorgulama, dinî bütünlük vurgusunun mutlak bir ilke olmadığını, bağlama göre yeniden yorumlandığını göstermektedir. Öte yandan bazı katılımcılar bağışını dini açıdan doğru bulmasa bile, dinin bağışını kesin bir “günah” kategorisine yerleştirmedeğini ifade etmektedir. K13'ün “dini inancım organ bağışını hoş karşılamıyor ama yardımlaşma açısından baktığımda kötü bir yönü olduğunu düşünmüyorum” ifadesi, din ile etik arasında süregelen kişisel bir müzakerenin varlığına işaret etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcılar için din, ölüm sonrası bedenin kullanımında bağlama, yoruma, bireyin vicdanına ve dini nasıl yaşadığına bağlı olarak esneyen, dönüşen, hatta çoğu zaman ikiye bölünen bir referans alanıdır. Din kimi için beden bütünlüğünü koruyan kutsal bir ilke, kimi için ise yardımlaşmayı bir ibadet hâline getiren ahlaki bir çerçevedir. Bazı katılımcılar din ve etik arasında hiyerarşi bir ilişki kurarken, bazıları dinî referansları kişisel vicdanın gerisinde konumlandırmaktadır. Bu çeşitlilik, ölüm sonrası beden katılımcıların zihninde salt “dini bilgiyle” ilişkili değildir, aksine, kişisel deneyimler, aile hikâyeleri, duygusal hafıza, beden algısı ve vicdani yükümlülüklerle iç içe geçmiş çok katmanlı bir karar alanı olarak şekillendiğini göstermektedir.

Tablo 4. Din Ölü Bedeni Nasıl Anlamlandırır?

Tema	Açıklama	Temsili Katılımcı Alıntıları
Din Bağışa Engel Değil: Yardımlaşma ve Sevap Vurgusu	Din yardımlaşma ve iyilik üzerinden bağış meşrulaştırır; bağış sevap, merhamet ve ahlaki bir sorumluluk olarak görülür.	“Bir canı kurtarmak neden günah olsun ki? Allah’la aramdaki köprüyü kuran benim kalbim.” (K3) “Kim bir canı kurtarırsa, bütün insanlığı kurtarmış gibi olur.” (K9) “Organ bağış yardımcılaşmadır; en büyük sevaplardan biridir.” (K4)
Beden Bütünlüğü ve Diriliş İnancı: Bağışa Mesafe	Din bedeninin bir bütün olarak toprağa girmesi gerektiğini söyler; diriliş günü ‘eksik çıkmama’ düşüncesi bağış engeller.	“Eksik bir şekilde dirilmek istemem.” (K2) “Benim bedenim Allah’ın emaneti... zarar veremem.” (K5) “Nasil öldüysem o şekilde Allah’ın karşısına çıkmak isterim.” (K6)
Din ve Etik Arasında Müzakere: Kararsızlık ve Belirsizlik	Dinde organ bağışıyla ilgili netlik görülmez; katılımcılar hem dini hem vicdani yönleri tartarlar; sonuç çoğu zaman belirsizliktir.	“Çok araştırdım ama net bir cevap bulamadım.” (K3) “Dinde beden bütünlüğü önemli ama yardımlaşma da önemli... ikisi arasında kalıyorum.” (K8)
Din Belirleyici Değil: Kararı Kişisel Vicdan ve Beden Algısı Şekillendiriyor	Bazı katılımcılar bağış din dışı motivasyonlarla değerlendirir; beden algısı, kişisel sınırlar ve duygular daha baskındır.	“İstemememin sebebi dini inancım değil, bedenimi benimsediğim için.” (K7) “Organ bağışını din değil, vicdan üzerinden düşünüyorum.” (K10)
Geleneksel Dini Söylemlerin Sorgulanması ve Modern Yorumlar	Katılımcılar toplumda duyulan kalıp dini söylemleri sorgular; modern etik anlayışla uyumsuzluklar dile getirilir.	“Kolunu bacağına kaybeden şehitler eksik mi gidiyor? Yanarak ölenler?” (K12) “Söylentilere dayanarak dinin organ bağışına karşı olduğunu düşünmüyorum.” (K11)
Aile Deneyimleri ve Maneviyat: Dini İnançla Birlikte Duygusal Bağlar	Aile büyüklerinin dini pratikleri bağış konusunda güçlü bir etkileyicidir; din maneviyatla birleşerek kararları biçimlendirir.	“Babam dinini yaşayan bir insandı... kendi el yazısıyla organ bağış kartı bırakmıştı.” (K1) “Babam vefat ettiğinde babamın organları da bağışlanmıştı... Organ bağış kötü bir şey olsaydı babamın tercih edeceğini düşünmüyorum.” (K13)

Katılımcı anlatıları, ölü bedeninin kutsallık, mahremiyet, yas, topluluk inşası ve ritüel düzenle örülmüş çok katmanlı bir toplumsal varlık olarak konumlandığını göstermektedir. Cenazenin “dokunulmaz” kabul edilmesi, bedeninin ölümlü birlikte sıradanlıktan çıkarılarak kutsal alana taşındığını; mahremiyetin ve hatta toplumsal cinsiyet sınırlarının ölümden sonra dahi sürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu bütünlük içinde ölü beden, kutsal ve mahrem bir varlık, ritüel düzenin merkezi, kolektif hafızanın taşıyıcısı ve toplumun kendi değerlerini yansıttığı sembolik bir ayna olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3. Ölü Bedenin Toplumsal Konumu



3.5. Vasiyet ve Ölü Bedenin Bütünselliği

Katılımcıların söylemleri bir arada incelendiğinde, ölüm sonrası bedeninin kime ait olduğu, vasiyetin bağlayıcılığı, ailenin müdahale hakkı ve beden bütünlüğü–topluma fayda ikilemi birbirine ilişkilendirilmiş temalar olarak ortaya çıkmaktadır. Ölümünden sonra bedeninin nasıl kullanılacağı, katılımcılar için duygusal, kültürel ve dini bir müzakere alanına dönüşmektedir. Çoğu katılımcı, kişinin hayattayken verdiği karara saygı duyulması gerektiğini dile getirirse de, ölüm anındaki kırılabilirliği ve yasin ağırlığını dikkate alarak ailenin duygusal konumunu da meşru görmektedir. Bu nedenle bireysel irade ve aile iradesi hassas bir salınım içinde ifade edilmektedir. “Ben aklım başımdayken karar verdimsem ailem karışmamalı” (K3) gibi söylemler bireyin ölüme rağmen devam eden özneyi savunurken; “beni parçalanmış görmek istemezler, bu onların en doğal hakkı” (K5) gibi cümleler aileyi koruyucu ama aynı zamanda karar bozucu bir duygusal aktör olarak konumlandırmaktadır. Bu ikili yapı,

bedenin ölümden sonra da sosyal bir varlık olmaya devam ettiğini göstermektedir. Böylece beden, aile bağları, duygusal yükler ve toplumsal beklentilerle çevrili bir anlam alanı hâline gelmektedir.

Bu bağlamda bedenin topluma fayda sağlamasıyla bütünlüğünün korunması arasındaki tercih de aynı gerilim içinde şekillenmektedir. Bir grup katılımcı bedenin toprağın altında “çürümektense bir başkasına can olması” gerektiğini söylerken (K10, K14), diğerleri beden bütünlüğünün bozulmasını dini, metafizik veya kişisel nedenlerle kabul edilemez bulmaktadır: “Ruhumla bedenim bir bütün, ölümden sonra da bozulmasın” (K5). Bu karşıtlık, katılımcıların ölümden sonra kontrolü kaybetme korkusu, mahremiyet algısı ve toplumun bu tür uygulamalara alışık olmamasından kaynaklanan kültürel tedirginliklerle de ilgilidir. Organ bağışını kabul edip kadavranın reddedilmesi, bedenin “yardım eden bir parça” olarak olumlanırken, “herkesin eline geçen bir nesne” olmasına duyulan rahatsızlığı göstermektedir. Bu, modern tıbbın işlevsel beden anlayışıyla kültürel dokunulmazlık fikrinin çarpıştığı noktadır. “Toplumumuzda böyle şeyler alışıldık değil” (K1) gibi söylemler, bireysel kararların kolektif bağlamdan bağımsız olmadığını göstermektedir. Ölüm sonrası bedenin anlamı, bir ilişki ağının tamamına dağılmaktadır. Bu nedenle ölüm sonrası beden üzerindeki kararlar, bireysel tercih, dini inanç, kültürel norm, aile bağları ve yas psikolojisinin ortaklaşa şekillendirdiği çok katmanlı bir müzakere alanına dönüşmektedir.

Tablo 5. Vasiyet ve Ölü Beden Arasındaki İlişkiler

Tema	Açıklama	Temsili Alıntılar
Bireysel İrade ve Vasiyetin Üstünlüğü	Kişinin hayattayken verdiği kararın ölümden sonra da bağlayıcı görülmesi; özneliğin devamı.	“Ben yaşarken karar verdiğem ailem karışmamalı.” (K3) / “Vasiyet benim son isteğim, uygulanmalı.” (K7)
Ailenin Duygusal Sahipliği ve Koruyucu Engelleyiciliği	Ailenin yas, acı ve koruma duygusuyla vasiyete müdahale edebilme hakkını kendinde görmesi.	“Beni parçalanmış görmek istemeyebilirler, bu onların en doğal hakkı.” (K5) / “Kaybetmenin şokunda karşı çıkabilirler.” (K11)
Bedensel Bütünlük ve Kutsallık İdeali	Bedenin dinî, kültürel ve metafizik bir bütün olarak algılanması; bozulmaması gerektiği inancı.	“Ruhumla bedenim bir bütün, bozulmasını istemem.” (K5) / “Bu beden bana Allah’ın emaneti.” (K6)
Toplumsal Fayda ve Yardım Etme Arzusu	Organ bağışının topluma katkı, iyilik ve yaşam verme olarak görülmesi.	“Organlarım çürüyeceğine birine can olsun.” (K10) / “Bilime de katkı olabilir, sakıncası yok.” (K14)

<p>Organ Bağış- Kadavra Ayrımı</p> <p>Toplumsal Normlar ve Alışkanlıklar</p>	<p>Organ bağışına olumlu bakarken kadavraya karşı mesafe; teşhir ve kontrol kaybı korkusu.</p> <p>Organ bağış ve kadavranın toplumda yaygın olmaması nedeniyle kültürel tedirginlik.</p>	<p>“Kadavrada bedenim makine gibi olur, istemem.” (K8) /</p> <p>“Organ olur ama kadavra olmasın.” (K11)“Toplumumuzda böyle şeyler alışılmış değil.” (K1)</p>
<p>Kayıp, Yas ve Karar Kırılmalı</p>	<p>Ölüm anında ailede oluşan duygusal çöküşün kararları etkileyebileceği kabulü.</p>	<p>“Aile acıyla sağlıklı düşünemez.” (K12)</p>
<p>Etik-Dini Belirsizlik ve Muğlaklık</p>	<p>Katılımcıların ölüm, diriliş, günah, sevap gibi dini kavramlar arasında sıkışmışlığı.</p>	<p>“Belki dirilme vardır, eksik gitmek istemem.” (K1) /</p> <p>“Dinde net bir cevap bulamadım.” (K3)</p>

3.6. Zorunluluk ile Rıza Arasında

Katılımcıların tamamına yakını, ölüm sonrası beden bilimsel araştırmalarda kadavra olarak kullanılması ya da organ bağışının yasal zorunluluk haline getirilmesi fikrine mesafeli durmakta; bu mesafeyi de hem kültürel alışkanlıklar hem de dini normlar ve bireysel özerklik vurgusu üzerinden gerekçelendirmektedir. Anlatılar ortak biçimde, ölüm sonrası beden kişisel bir varlık olmaya devam ettiğini; bu nedenle kişinin kendi isteği olmaksızın “zorunlu bir politika” ile beden devletin tasarrufuna geçmesinin ciddi bir toplumsal kırılmaya yol açacağını düşündüklerini göstermektedir.

Katılımcılar için mesele “zorunluluk” kavramının yarattığı ontolojik bir rahatsızlıktır. Birçok katılımcı, organ bağışının toplumsal açıdan faydasını kabul etmekte, hatta “keşke herkes gönüllü olsa” diyerek bunun ahlaki değerini onaylamaktadır. Fakat aynı katılımcılar zorunluluk fikrine geldiğinde söylemi birden değiştirmekte, “benim bedenim”, “benim karım”, “kendi bedenim üzerinde karar verme hakkım elimden alınamaz” gibi ifadeler tekrar etmektedir. Bu vurgu, bedeni kişisel özerklik, inanç, aile bağları ve saygınlıkla örülü bir kimlik alanı olarak gören kültürel bir çerçeveye işaret etmektedir.

Ölüm sonrası beden üzerinde devletin zorunlu uygulama yapması fikri, birçok katılımcıda inanç sisteminin ihlali olarak yorumlanmaktadır: “Ben bu topraklarda vergi veriyorsam devlet bana da saygı duymalı” (K2) ifadesi, devlet-vatandaş ilişkisinin bir tür karşılıklı ilkesine dayandığını; ölüm sonrası beden zorunlu tasarruf altına alınmasının bu ilkeyi ihlal ettiği hissini yansıtmaktadır. Dini çerçeve, özellikle beden bütünlüğünün korunması, toprağa dönüş, emanete saygı ve kader gibi temalar üzerinden, zorunluluğa karşı güçlü bir direnç üretmektedir. Bu direnç kültürel aidiyetin, geleneksel ritüellerin ve aile merkezli cenaze örgütlenmesinin de koruyucu bir refleksidir.

Katılımcıların bir kısmı organ bağışının toplumsal faydasını kabul etmekte, hatta bunun yasal olarak teşvik edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ancak bu teşvik K4’ün “İnsanlar bu konularda bilinçlendirilmeli, eğer bilinçlenirlerse kabul edeceklerini düşünüyorum.” ifade-

sindeki gibi “bilgilendirme”, “yumuşak bir yönlendirme”, “bilinçlendirme” gibi yöntemlerle sınırlı görülmektedir. Yani katılımcıların zihninde devlet ancak rehberlik eden, kolaylaştıran, destekleyen bir figür olarak meşrudur; zorlayan, sahiplenen veya beden üzerinde hak iddia eden bir otorite olarak değeri olmadığı görülmektedir. Bu nedenle “zorunlu organ bağıışı” fikri, özerklik ihlali, inanç ihlali ve toplumsal düzen ihlali olarak algılanmaktadır.

Kadavra bağıışına ilişkin direnç, organ bağıışına kıyasla daha yoğundur. Birçok katılımcı “bedenin sergilenmesi”, “herkesin dokunması”, “makine gibi kullanılması” gibi ifadelerle bu fikrin kendilerinde bir tür “metalaşma” veya “gösterilme” hissi uyandırdığını dile getirir. K8 kadavraya yönelik düşüncelerini “bedenimin kadavra olarak kullanılmasını tercih etmem. Bedenimin ölüde olsa, öyle gözler önüne serilerek herkesin dokunmasını, incelenmesini, makine gibi kullanılmasını tercih etmiyorum” şeklinde ifade etmiştir. Bu, hem mahremiyet kaygısının ölümü aşan bir devamlılığa sahip olduğunu hem de ölüm sonrası bedenin hâlâ onur, haysiyet ve kişilik değerleri taşıdığına dair güçlü bir kültürel inanç bulunduğunu göstermektedir. K10’da benzer şekilde, “herkesin organlarını alsınlar veya bedenini kadavra için kullansınlar demiyorum; kişinin sağlık durumu öncelikle araştırılmalı” diyerek zorunluluk fikrinin ancak sağlık kriterleriyle desteklendiğinde kabul edilebilir olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, zorunluluğun ancak “şartlı bir gönüllülük” formuna dönüştüğü ölçüde kabul gördüğünün altını çizmektedir.

Genel olarak tüm anlatılar, zorunluluk fikrinin toplumda bir “beden siyaseti krizi” ya da “bedeni politikleştiren bir söylemi” doğuracağını ima etmektedir. K3, “zorunluluk haline getirmek kişisel haklara, tercihlere ve özgürlüğe de saygısızlık anlamına gelir” diyerek bu krizin temelinde bireysel *özerklik* kaybının yattığını vurgulamaktadır. K9, “zorunlu hale gelmesi durumunda insanların bunu kötüye kullanabileceklerini düşünüyorum; bahsettiğim kötüye kullanma organ mafyalarının sayısının artmasıdır” ifadesiyle hukuki düzenlemelerin kriminal alanlarda nasıl istismar edilebileceği konusundaki kaygıyı derinleştirmektedir. Organ mafyası, kötüye kullanım ve devletin kişisel hayata müdahalesi gibi kaygıların tekrar edilmesi, güvensizlik duygusunun hukuki zorunluluğa karşı *önemli* bir bariyer oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu analiz bütününe bakıldığında, deden kişisel bir *özerklik* alanı iken, aynı anda aileye ait duygusal bir emanet, kültürel ritüellerin temel unsuru ve topluma karşı kimliksel bir hatırlama aracıdır. Bu *çoklu* anlam katmanları nedeniyle devletin *ölüm* sonrası beden *üzerindeki* zorunlu düzenlemeleri toplumsal düzeyde bir “meşruyet krizi” yaratma potansiyeli taşımaktadır. Katılımcıların idealize ettikleri *çözüm* biçimi, bilgilendirilmiş rıza, gönüllülük, bireysel tercih alanı ve kültürel değerlerle uyumlu bir hukuki *çerçeve*dir.

3.7. Ölü Beden Üzerinde Etik Tartışmalar

Yanıtların büyük çoğunluğunda ortak olan temel duygu, ölümün hemen ardından beden üzerinde bir müdahale gerçekleşmesinin — organ bağıışı bile olsa — ailenin yasını “bölmek”, “uzatmak” veya “acıya acı katmak” anlamına geldiği yönündedir. Katılımcılar bu nedenle ölüm anındaki duygusal kırılmalığı önemli bir etik parametre saymaktadırlar. Aile acı içindeyken bir “kesip alma, dokunma, müdahale” eylemi hem duygusal hem de

sembolik düzeyde zorlayıcı bulunmuştur. Bu durum, bireyin rızası olsa bile, ölüm anının zamanlaması ve iletişim şeklinin etik açıdan belirleyici olduğunun altını çizmektedir.

Bununla birlikte katılımcıların önemli bir bölümü, birey hayattayken açıkça bir vasiyet bırakmışsa, bu vasiyete karşı gelmenin hem etik dışı hem de saygısızlık olacağını düşünmüştür. K6, “vasiyet benim onlardan son isteğim oluyor. Hayattayken beni düşünüyorlarsa eğer, ben öldükten sonra da organ bağıışı da olsa bu vasiyetime sahip çıkmalılar; beni ezmemeliler” diyerek vasiyetin bağlayıcılığını duygusal ve etik bir sorumluluk olarak gördüğünü ifade etmiştir. Benzer şekilde K7’de, “ben bu vasiyeti ailem ölümünden sonra yerine getirsin diye yazıyorum. Bunu yerine getirmemek bana saygısızlık olur” sözleriyle vasiyete karşı gelmenin ölene yönelik bir ihlal anlamına geleceğini vurgulamıştır. Vasiyet, Türk toplumunda manevi ve kültürel bir “son söz”, bir emanet niteliği taşımaktadır. Ölenin son isteğini yerine getirmemenin hem vicdani bir rahatsızlık yaratacağı hem de ölen kişiye karşı bir saygısızlık sayılacağı sıkça vurgulanmaktadır. Bu nedenle, bireyin yaşamında bıraktığı açık ve gerekçeli bir rıza, çoğu katılımcı için aile duygusallığının önüne geçen bir etik üstünlük sunmaktadır.

Etik değerlendirmelerin merkezinde sürekli tekrar eden bir gerilim bulunmaktadır. Bireyin bedeni üzerindeki karar hakkı mı baskın olmalı, yoksa ailenin yasına saygı mı? Bu soruda katılımcıların çoğu, karar verme yetkisinin yetişkin bireye ait olduğunu savunurken; bedeni hayattayken taşıyan kişinin ölmeden önce aldığı karara saygı duyulması gerektiği belirtilmektedir. K1 bu noktada, “beden benim, karar benim. Kesinlikle doğru olan benim rızamın baskın gelmesidir. Evet ben öldüm diye ‘Zaten bilmeyecek, biz istemiyoruz, dayanamıyoruz.’ demek doğru değil” sözleriyle bireysel iradenin tartışılmaz bir üstünlük taşıdığını vurgulamaktadır. Ailenin hassasiyeti önemli görülmele birlikte, kişinin rızasını “çiğnemek” çoğu katılımcı tarafından etik dışı kabul edilmiştir. K9’da “Ailemin de hassasiyeti önemli. Sonuca bakacak olursak ama bireyin rızası baskın gelmeli” diyerek bu önceliği desteklemektedir. Bununla birlikte, bir grup katılımcı aile rızasının önemini vurgulayarak eşitlikçi bir model önermektedir. *Bu modele göre birey kararını vermeli, fakat aile de bu kararı bilerek, hazırlıklı olarak sürece duygusal olarak dahil edilmelidir. Bu yaklaşım, ölüm sonrası yaşanacak şokların ve çatışmaların azaltılmasını “etik bir sorumluluk” olarak yorumlamaktadır.*

Organ bağışının veya kadavra kullanımının toplumsal yarar açısından etik olup olmadığı sorulduğunda ise iki paralel eğilim ortaya çıkmıştır. Katılımcıların önemli bir kısmı bilime katkı, iyi doktor yetiştirme, toplumsal yarar, insan hayatını kurtarma gibi değerleri güçlü şekilde savunmakta ve bu katkıları etik açıdan olumlu bulmaktadır. K6’da “daha iyi doktorlar, hemşireler, sağlık çalışanları yetişebilir. Bu duruma karşı değilim ama kendi bedenimin kadavra olarak kullanılmasını kesinlikle istemem” diyerek bu ikili durumu açık biçimde ortaya koymaktadır. Benzer bir biçimde K8, “kadavraya karşı değilim, bilime katkı sağlamak tabii ki çok değerli. Ben bedenimin kadavra için kullanılmasını istemem” ifadesiyle toplumsal faydayı kabul etmesine rağmen kişisel düzeyde beden bütünlüğünü koruma yönünde tercih yaptığını belirtmiştir. Katılımcılar, kadavra kullanımını toplumsal açıdan etik olarak

değerlendirseler de, konu kendi bedenlerinin bu amaçla kullanılmasına geldiğinde daha çekingen, korumacı ve dinsel-sembolik hassasiyetlerin belirleyici olduğu bir tutum sergilemektedir. Katılımcılar kadavra kullanımını etik buldukları, kendi bedenlerinin bu amaçla kullanılmasına gelince, daha çekingen, daha korumacı ve daha dinsel-sembolik bir noktaya geçmektedirler. Bu durum etik alandaki tipik bir ikiliği göstermiştir. Bu ikiliğe göre toplumsal faydayı savunmak kolay olmakla birlikte, bu amaç için bireysel bedeni feda etmek katılımcılar için zordur. Dolayısıyla katılımcıların etik sezgilerinde, başkalarının katkısını onaylayan ama kendi bedenini koruma refleksi gösteren çifte yönlü bir yapı bulunmaktadır.

Aile onayı olmadan organ bağışi yapılması meselesinde katılımcıların çoğu iki katmanlı bir etik çerçeve sunmaktadır. Bedenin asıl sahibi bireydir; aile sadece duygusal ve sembolik bir roldedir. Bununla birlikte K5, “aile onayının olması gerektiğini düşünüyorum. Eğer kişi yaşarken böyle bir karar aldıysa ailesiyle paylaşmalı. Çünkü o vefat ettikten sonra geride kalanlar ailesi oluyor. O artık gidiyor ama ailesi onun yasını tutmaya devam ediyor” diyerek aile ile iletişim kurulmasının etik bir gereklilik olduğunu vurgulamıştır. Benzer biçimde K6’da “bireyin kararı önemli tabii ki ama aile karşı olsa bile onların rızasını almalı. Sonuçta kişi ölüyor, arkasında onun yasını tutan aile oluyor. Hassas bir konu ve bu yüzden iki tarafın da kırıncı olmadan sakince ortak noktada buluşması gerekiyor” sözleriyle hem bireysel iradenin üstünlüğünü hem de aileye danışmanın duygusal sorumluluk yönünü öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede yine de aileye danışılmasının “saygı”, “şeffaflık”, “vicdani rahatlık” açısından önemli olduğu belirtilmektedir. Burada aile onayının etik bir gereklilik olduğu gibi bir tür duygusal iletişim yükümlülüğü olduğu anlayışı öne çıkmıştır. Özellikle 12 katılımcıdan fazlası, bireyin rızasının hukuki ve etik olarak üstün olduğunu açıkça söylerken, aileyle paylaşmanın uzlaşsı, iletişim ve yas süreci bakımından gerekli olduğunu savunmuştur.

Bireyin rızası ile ailenin hassasiyeti çatıştığında hangi tarafın etik olarak baskın olması gerektiği sorusunda ise belirgin bir ortaklık vardır. Bireyin rızası baskın olmalıdır. Bu görüşün gerekçesi şu etik mantığa dayanmaktadır.

- Bedeni yaşam boyu taşıyan bireydir.
- Kararı veren kişi sonuçlarını da hesap etmiş olur.
- Ölüm sonrası aileye düşen, bireyin kararına saygı göstermektir.

Bununla birlikte yalnızca iki katılımcı, bireyin vasiyeti yoksa veya belirsizse, o durumda aile hassasiyetinin baskın olabileceğini söyleyerek daha bağlam odaklı bir etik model sunuyor.

Eşler arasındaki fikir çatışmasında ise açık bir biçimde ilişkinin yapısal boyutu öne çıkmıştır. Katılımcılar, evlilik bağına rağmen, bedenin nihai karar merciinin yine bireyin kendisi olduğunu savunmaktadır. K7’de bunu, “beden onun bedeni; bu konuda onunla çatışmaya girmek onun özel alanına saygı duymamak olur” diyerek açık biçimde ifade etmektedir. Benzer şekilde K6, “eşime izin veririm. Onun kararlarına saygı duyarım ama ailesine, bana da

danışmasını isterim” sözleriyle bireysel karar hakkını merkeze alırken, iletişim ve karşılıklı bilgilendirmenin evlilik ilişkisindeki önemine dikkat çekmektedir. K3 ise, “bana düşen eşime doğruyu, iyiyi göstererek onun yanında olmak, onu desteklemek ve kararlarına saygı duymaktır. Kararlarına köstek olmak değil” diyerek çatışma anlarında destekleyici ve saygılı bir tutumun etik gereklilik olduğunun altını çizmektedir. Böylece evlilik, etik açıdan bir “ortak karar alanı” ve karşılıklı saygı çerçevesinde bireysel hakların korunduğu bir alan olarak görülmektedir. Eşler arasındaki olası çatışma durumlarında yapılması gerekenin “ikna, diyalog ve saygı” olduğu; asla baskı kurmanın veya karar dayatmanın etik olmadığı belirtilmiştir.

Genel olarak cevaplar, etik boyutun çok katmanlı olduğunu göstermektedir. Bireyin rızası, ailenin yas uygulayımı, dinî-kültürel normlar, toplumsal yarar ve ölümün kutsallığı bir araya geldiğinde ortaya duygusal etik olarak tanımlanabilecek karmaşık bir yapı çıkmaktadır. Bu yapı ne tamamen bireyci ne tamamen toplumcu ne de tamamen aile merkezli bir etik model sunmaktadır. Katılımcılar ağırlıklı olarak karma bir etik benimsemiştir.

- Normatif temel: bireysel özerklik
- Duygusal ve toplumsal tampon: ailenin hassasiyeti
- Toplumsal fayda sınırı: bilime ve insan hayatına katkı
- Kültürel çerçeve: dinsel ritüeller ve beden bütünlüğü
- Zamanlama ilkesi: yasin en sıcak anında müdahale etik değildir
- İletişim ilkesi: kararlar hayattayken paylaşılmalı

Sonuçta katılımcıların etik sezgileri, ölüm sonrası bedenin yönetimi konusunda bireysel hakların üstün olduğu, ancak aile duygusunun küçümsenmemesi gereken bir model oluşturmuştur. Bu nedenle etik olarak önerilen yaklaşım, bireyin rızasının korunması ile ailenin yas sürecine saygı duyulması arasında hassas bir arabuluculuk gerektirmektedir.

Sonuç

Bu araştırma, ölüm sonrası beden üzerinde tasarruf hakkına ilişkin tartışmaların Türkiye bağlamında bireysel özerklik, ailevi temsil, dini inançlar, toplumsal normlar, yas pratikleri ve bedenin sembolik bütünlüğü arasında kurulan çok katmanlı bir müzakere alanı olarak işlediğini göstermiştir. Bulgular, “ölü beden kime aittir?” sorusunun katılımcıların dünyasında tek bir aktör ya da tek bir ilke üzerinden yanıtlanmadığını; aksine ölü bedenin, yaşam boyunca kurulmuş ilişkilerin, duygusal bağların, kültürel kodların ve etik sezgilerin keşişiminde yer alan çoğul bir anlam alanı olarak deneyimlendiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın en belirgin sonuçlarından biri, katılımcıların önemli bir kısmının ölüm sonrası beden üzerindeki nihai karar hakkını bireyin yaşamı sırasında ifade ettiği iradeye atfetmesidir. Vasiyet, bu bağlamda ölen kişinin özerkliğinin ölüm sonrasına taşınmış son ifadesi, bir tür ahlaki emanet ve öznel süreklilik biçimi olarak görülmektedir. Bununla

birlikte, bu özerklik anlayışı, modern liberal birey kavrayışında olduğu gibi mutlak, yalıtılmış ve toplumsal bağlardan arınmış bir formda işlememektedir. Katılımcılar, bireyin karar üstünlüğünü büyük ölçüde kabul etmekle birlikte, ölüm anının duygusal ağırlığını ve geride kalan ailenin yas yükünü dikkate alan ilişkisel bir etik çerçeve geliştirmektedir. Bu nedenle bireyin iradesi aile hassasiyetleriyle dengelenmesi gereken, fakat nihayetinde öncelikli sayılan bir hak olarak düşünülmektedir.

Bu durum, ailenin ölüm sonrası beden üzerindeki konumunun son derece çelişkili fakat merkezi olduğunu göstermektedir. Aile, bir yandan ölen kişinin en yakın temsilcisi, yasin taşıyıcısı ve cenaze ritüellerinin doğal öznesi olarak meşrulaştırılmakta; diğer yandan bireyin açık iradesini bastırabilecek, onun son arzusunu geçersiz kılabilecek potansiyel bir güç olarak da görülmektedir. Dolayısıyla aile, katılımcı anlatılarında hibrit bir otoriteye dönüştürülmektedir. Aile-beden ilişkisi, hak ile ihlal, temsil ile müdahale, koruma ile engelleme arasında salınan çift yönlü bir yapı arz etmektedir. Bu bulgu, ölüm sonrası karar alma süreçlerinin ilişkisel özerklik, duygusal mülkiyet ve kültürel temsil kavramları etrafında değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucu, dini inançların ölüm sonrası bedenin kullanımına ilişkin kararlarda tek yönlü ve kapalı bir normatif çerçeve üretmediğidir. Katılımcı söylemleri, dinin kimi zaman beden bütünlüğünü, emaneti ve diriliş fikrini öne çıkararak organ bağışına mesafe üreten bir sınır çizdiğini; kimi zaman ise yardımlaşma, sevap, merhamet ve bir canı kurtarma ilkeleri üzerinden bağışı meşrulaştıran bir ahlaki kaynak olarak işlediğini göstermektedir. Bu bulgu, dinin katılımcıların dünyasında yorumlanan, müzakere edilen ve kişisel vicdanla iç içe geçen bir anlam alanı olarak var olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, ölüm sonrası bedenin kullanımına ilişkin kararlar din, kişisel deneyim, aile hafızası, kültürel alışkanlık ve vicdani sezgilerle birlikte çalışan çoğul bir referans düzlemi oluşturmaktadır.

Bulgular ayrıca, ölü bedenin kutsallık, mahremiyet, ritüel düzen ve toplumsal hafızayla yüklü bir toplumsal varlık olarak konumlandığını açıkça göstermektedir. Cenazenin dokunulmazlığı, beden bütünlüğüne verilen önem, defin ritüellerinin aciliyeti ve ölen adına sürdürülen anma pratikleri, ölü bedenin ölümden sonra da sembolik olarak “yaşayan bir toplumsal nesne” olarak algılandığını düşündürmektedir. Bu bağlamda organ bağışı ve özellikle kadavra kullanımı, bedenin mahremiyetini, haysiyetini ve bütünlüğünü tehdit etme potansiyeli taşıyan müdahaleler olarak da değerlendirilmektedir. Organ bağışına belirli ölçüde olumlu yaklaşılırken kadavra kullanımına yönelik daha güçlü direncin ortaya çıkması, tam da bu noktada anlam kazanmaktadır. Katılımcılar için bedenin bir başkasına hayat vermesi ile bedensel bütünlüğün kamusal inceleme nesnesine dönüşmesi aynı ahlaki düzlemde algılanmamaktadır. Bu ayırım, modern tıbbın işlevsel beden anlayışı ile kültürel olarak kurulan kutsal/mahrem beden anlayışı arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır. Organ bağışı, kimi katılımcılar tarafından toplumsal fayda, dayanışma ve yaşamı sürdürme pratiği olarak olumlanırken, kadavra kullanımı daha çok metalaşma, teşhir, kontrol kaybı

ve “bedenin materyale indirgenmesi” duygusunu çağrıştırmaktadır. Böylece araştırma, ölüm sonrası beden üzerindeki etik tutumların, bedenin toplumsal statüsü, görünürlüğü, parçalanabilirliği ve anlamı etrafında şekillendiğini göstermektedir.

Zorunlu organ bağıışı ya da ölüm sonrası bedenin devlet eliyle düzenlenmesi fikrine yönelik güçlü direnç de bu çerçevede anlamlıdır. Katılımcılar, devletin beden üzerinde zorunlu tasarruf kurmasını bireysel hak ihlali başta olmak üzere dini inanca, kültürel aidiyete, aile merkezli cenaze düzenine ve ölümün mahremiyetine yönelik bir müdahale olarak değerlendirmişlerdir. Devletin ancak bilgilendiren, kolaylaştıran ve gönüllülüğü teşvik eden bir aktör olarak meşru görüldüğü; zorlayıcı ve beden üzerinde sahiplik iddia eden bir otoriteye dönüştüğünde ise meşruiyet krizine sürüklendiği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, ölüm sonrası bedenin modern biyopolitik düzenlemelere açık olmakla birlikte, toplumsal olarak hâlâ güçlü biçimde ahlaki ve sembolik koruma altında tutulduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bütününe bakıldığında, ortaya çıkan *çerçeve*, *bireysel* iradeyi temel alan; aile yasını ve duygusal kırılmanlığı hesaba katan; toplumsal faydayı kabul etmekle birlikte bedensel kutsallık ve mahremiyet sınırlarını koruyan; gönüllülüğü önceleyen, iletişimi ve ölüm öncesi açıklığı etik bir yükümlülük sayan karma bir etik model belirginleşmektedir. Bu model, ölüm sonrası bedenin yönetiminde “bilgilendirilmiş rıza, aileyle önceden paylaşılmış karar, *kültürel/dini duyarlılığa saygı*” üçlüsünün *toplumsal meşruiyet açısından kritik olduğunu düşündürmektedir*.

Bu çalışma, ölüm sosyolojisi literatürüne üç düzeyde katkı sunmuştur. İlk olarak, ölü bedenin mülkiyetini hukuki sahiplik kategorileriyle sınırlamayıp, onu duygusal, kültürel, ritüel ve biyopolitik eksenlerde çoğul bir sahiplik alanı olarak kavramsallaştırmıştır. İkinci olarak, ölüm sonrası beden tartışmalarında ailenin konumunu temsil ile ihlal arasında salınan ilişki bir figür olarak göstermiştir. Üçüncü olarak ise, dinin ölüm sonrası bedenin kullanımında tek biçimli bir yasak üretmediğini; bağıış, bütünlük, merhamet ve emanet fikirleri arasında çok katmanlı bir yorumlama alanı sunduğunu ortaya koymuştur.



Sonuç olarak, bu çalışma *ölüm sonrası beden üzerindeki mülkiyet tartışmasının*, “*ölü bedende kimin hakkı var?*” sorusuna indirgenemez olduğunu ileri sürmüştür. Daha derindeki soru, bedenin ölümden sonra ne tür bir varlık olarak düşünüldüğü; onun üzerinde konuşma, karar verme ve müdahale etme yetkisinin hangi ahlaki dil ve toplumsal söylemle meşrulaştırıldığıdır. Bu nedenle ölü bedeni salt bireye ait bir mülk, ailenin yas nesnesi ya da tıbbın yararlanacağı biyolojik bir kaynak olarak düşünmek yetersiz kalacaktır. *Ölü beden, bireysel özerklik, ailevi temsil, dini anlam, toplumsal hafıza ve kurumsal iktidar arasındaki sınırların sürekli yeniden müzakere edildiği canlı bir toplumsal materyaldir*. Bu sahayı anlamak hukuki ve politik olarak önemli olmakla birlikte, ölümün modern toplumda nasıl anlamlandırıldığına dair daha geniş sosyolojik ve etik tartışmalar açısından dikkat çekicidir. Gelecek çalışmalarda bu konuyla ilgili yapılacak tartışmalar, belediyelerin sunduğu cenaze hizmetlerinden şehit cenazelerinin planlanma şekline, ölünün mahremiyetinden dijital alandaki vasiliğin ahlaki yükümlülüğüne kadar geniş bir alanda kurulacak potansiyele sahiptir.

Kaynakça | References



- Akıncı, Şahin vd. “Türk Halkının Organ Bağışı Konusundaki Bilinç, Tutum ve Davranışları, Organ Bağışına Etki Eden Faktörler ve Çözüm Önerileri”. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20/1 (Nisan 2025), 1-47. <https://doi.org/10.58820/eruhfd.1683177>
- Akıncı, Şahin. “Türk Özel Hukuku’nda Cesetten Yapılan Organ Nakilleri ve Bu Konuda Gerçekleştirilmesi Düşünülen Yeni Düzenlemeler”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Halil Cin’e 10. Hizmet Yılı Armağanı, Özel Sayı* (Ocak 1995), 427-448.
- Akıncı, Şahin. *Türk Özel Hukukunda İnsan Kökenli Biyolojik Madde (Organ-Doku) Nakli Kavramı ve Bundan Doğan Hukuki Sonuçlar*. Ankara: Yetkin Yayınları, 1996.
- Baglow, John Sutton. “The Rights of the Corpse”. *Mortality* 12/3 (August 2007), 223-239. <https://doi.org/10.1080/13576270701430692>
- Baudrillard, Jean. *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021.
- Bauman, Zygmunt. *Mortality, Immortality and Other Life Struggles*. California: Stanford University Press, 1992.
- Cillimoğlu, Ayhan Öznur vd. “Adnan Menderes Üniversitesi Hastanesi Personelinin Organ-Doku Bağışı ve Nakli Hakkındaki Bilgi ve Düşünceleri”. *Türk Nefroloji Türk Nefroloji Transplantasyon Dergisi* 25/3(2016), 254-262. <https://doi.org/10.5262/tndt.2016.1003.07>
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2025.
- Çakıroğlu, Ahmet– Harmancı, Arzu Kader. “Aile ile İletişim: Ölümün Bildirilmesi ve Organ Bağışı”. *Beyin Ölümünden Organ Nakline*. ed. Eyüp Kahveci vd. Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2015.
- Çobanoğlu, Nesrin. “Tıp Etiği Açısından Beyin Ölümü, Organ Bağışı ve Organ Nakli”. *Beyin Ölümünden Organ Nakline*. ed. Eyüp Kahveci vd. Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2015.
- De Baets, Antoon. “A Declaration of the Responsibilities of Present Generations Toward Past Generations”. *History and Theory* 43/4 (December 2004), 130-164. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2004.00302.x>
- Domanska, Ewa. “Toward the Archaeontology of the Dead Body”. *Rethinking Histor* 9/4 (August 2006), 389-413. <https://doi.org/10.1080/13642520500307602>
- Etheredge, Harriet Rosanne. “Assessing Global Organ Donation Policies: Opt-In vs Opt-Out”. *Risk Management and Healthcare Policy* 14 (May 2021), 1985-1998. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S270234>
- Foucault, Michel. *Biyopolitikanın Doğuşu*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2024.
- Genç, Ruhet. “Türkiye’de ve Dünyada Organ Transplantasyon Cerrahisi: Transplantasyon Lojistiğinin Yönetimi”. *Ulusal Cerrahi Dergisi* 25/1 (Nisan 2009), 40-4.
- Hallam, Elizabeth vd. *Beyond the Body: Death and Social Identity*. London: Routledge, 1999.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2026.
- Hennink, Monique vd. *Qualitative Research Methods*. London: SAGE Publications Ltd, 2011.
- Illich, Ivan. *Sağlığın Gaspi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Işık, Zeliha. “Lacanian Transference in A Thousand Splendid Suns by Khaled Hosseini and The God of Small Things by Arundhati Roy”. *Eurasian Journal of English Language and Literature* 7 / 1 (June 2025), 99-113. <https://izlik.org/JA25XH87UL>
- Işık, Zeliha. “Lacanian Desire, Anxiety and the Other in Buchi Emecheta’s the Bridge Price”. *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Aralık 2025), 1-15. <https://izlik.org/JA87JD46LS>
- Jones, D. Gareth – Whitaker, Maja I. *Speaking for the Dead: The Human Body in Biology and Medicine*. London: Routledge, 2016.

- Kıraklı, Cenk vd. “Yoğun Bakımda Beyin Ölümü Kesin Tanı Süresinin Kısaltılmasının Organ Bağışı Oranlarına Etkisi”. *Yoğun Bakım Dergisi* 1/1 (2011), 8-11. <https://doi.org/10.5152/dcbbyd.2011.02>
- Lee, Allister “Opt-in Vs. Opt-out of Organ Donation in Scotland: Bioethical Analysis”. *The New Bioethics* 28/4 (July 2022), 341-349. <https://doi.org/10.1080/20502877.2022.2095714>
- Liang, Hui-Ju vd. “A Good Ending but not the End’: Exploring Family Preparations Surrounding a Relative’s Death and the Afterlife-A Qualitative Study”, *Palliative Medicine* 38/11 (September 27), 1184-1193. <https://doi.org/10.1177/02692163241280016>
- Mbembe, Achille. *Necropolitics*. USA: Duke University Press, 2020.
- McIlwain, Charlton D. *When Death Goes Pop: Death, Media and the Remaking of Community*. New York: Peter Lang, 2005.
- McNamara, Carter. *General Guidelines for Conducting Research Interviews*. Erişim <http://managementhelp.org/businessresearch/interviews.htm> (26.08.2024).
- Partridge, Ernest. “Posthumous Interests and Posthumous Respect”. *Ethics* 91/2 (1981), 243-264.
- Patton, Michael G. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014.
- Sağır, Adem. *Ölüm Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2024.
- Sedikides, Constatnine vd. “Individual Self, Relational Self, Collective Self: Hierarchical Ordering of the Tripartite Self”. *Psychological Studies* 56/1 (January-March 2011), 98-107. <https://doi.org/10.1007/s12646-011-0059-0>
- Sikes, Pat. “Methodology, Procedures and Ethical Concerns”. *Doing Educational Research*, ed. Clive Opie (London: SAGE Publications Ltd, 2004), 15-32.
- Subramani, Supriya – Biller-Andorno, Nikola. “Revisiting Respect for Persons: Conceptual Analysis and Implications for Clinical Practice”. *Medicine Health Care Philosophy* 25 /3 (April 10), 351-360. <https://doi.org/10.1007/s11019-022-10079-y>
- Şimşek, Hasan – Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Turner, Daniel W. “Qualitative Interview Design: A Practical Guide for Novice Investigators”. *The Qualitative Report* 15/3 (January 2010), 754-760. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2010.1178>
- van Dalen, Hendrik P – Henkens, Kéne. “Comparing the Effects of Defaults in Organ Donation Systems”. *Social Science & Medicine* 106 (April 2014), 137-142. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.01.052>
- Van Gennep, Arnold. *The Rites of Passage*. London: Routledge and Kegan Paul, 1965.
- Vergara, Francisco. *Liberalizmin Felsefi Temelleri: Liberalizm ve Etik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Woodthorpe, Kate “Family and Funerals: Taking a Relational Perspective”. *Death Studies* 41/9 (May 2017), 592-601. <https://doi.org/10.1080/07481187.2017.1325419>

Yaşlılık, Yalnızlık ve İnanç Pratikleri: Psiko-Sosyal Dayanıklılık Bağlamında Nitel Bir Araştırma

Muhammet Bener |  0000-0002-6648-9844 |  muhammetbener@sdu.edu.tr
Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Isparta, Türkiye

 <https://ror.org/00dpzx715>

Kemaleddin Taş |  0000-0001-8759-5147 |  kemaleddintas@sdu.edu.tr
Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Isparta, Türkiye

 <https://ror.org/00dpzx715>

Öz

Küresel ölçekte giderek yaygınlaşan yalnızlık olgusu, günümüzde hemen her yaş grubunu etkileyen önemli bir psikososyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnızlık, bireyler için bazen bilinçli bir tercih (iradi yalnızlık) olabileceği gibi, bazen de koşulların dayattığı bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Yaşlılık dönemi yalnızlığı, bir tercihten ziyade yapısal ve durumsal bir zorunluluk niteliği taşımaktadır. Aile, akrabalık ve arkadaşlık bağlarının zayıflamasıyla birlikte yaşlı birey, toplumsal yaşamdan soyutlanarak sosyal izolasyona sürüklenmekte ve yalnız yaşamayı tecrübe etmek durumunda kalmaktadır. Bilhassa eş kaybı sonrasında, bu yalnızlık deneyiminin yaşlılar için kaçınılmaz bir hayat gerçeğine dönüştüğü görülmektedir. Bu çalışma, yalnız yaşayan yaşlıların gündelik dini yaşam pratiklerini incelemeyi ve yalnızlıkla başa çıkma stratejisi olarak din fenomeninin işlevselliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın saha çalışması, Isparta il merkezi ve köylerinde ikamet eden, yalnız yaşayan 30 katılımcı ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desenin benimsendiği bu çalışmada; yüz yüze görüşmeler yoluyla, katılımcıların 'din' ve 'yalnızlık' olgularına yükledikleri öznel anlamlar irdelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında; yaşlıların yalnızlığı baş edilmesi güç bir süreç olarak tanımladıkları saptanmış; bu zorlukla mücadele etme noktasında ibadet ve dua gibi dini pratiklerin, temel bir sığınak ve teselli kaynağı olarak işlev gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Yaşlılık, Yalnızlık, İnanç Pratikleri, Psiko-Sosyal Dayanıklılık, İnanç Temelli Başa Çıkma

Atıf Bilgisi



Bener, Muhammet – Taş, Kemaleddin. “Yaşlılık, Yalnızlık ve İnanç Pratikleri: Psiko-Sosyal Dayanıklılık Bağlamında Nitel Bir Araştırma”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 7/1 (Nisan 2026), 63-87.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.3>

Makale Bilgisi



Geliş Tarihi	18.02.2026										
Kabul Tarihi	23.03.2026										
Yayın Tarihi	15.04.2026										
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme										
Etik Beyan	Bu çalışma Prof. Dr. Kemaleddin Taş danışmanlığında devam eden “Yalnız Yaşayan Yaşlıların Gündelik Yaşamdaki Dini Hayat Tecrübeleri/İsparta Örneği” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Araştırmanın bütün aşamalarında etik ilkelere riayet edilmiştir. Saha çalışması öncesinde Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 05.03.2024 tarihli ve 146/27 sayılı kararı ile etik izin alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.										
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin										
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org										
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.										
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.										
Yazar Katkıları	<table> <tr> <td>Araştırmanın Tasarımı</td> <td>Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)</td> </tr> <tr> <td>Veri Toplanması</td> <td>Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)</td> </tr> <tr> <td>Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama</td> <td>Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)</td> </tr> <tr> <td>Makalenin Yazımı</td> <td>Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)</td> </tr> <tr> <td>Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi</td> <td>Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)</td> </tr> </table>	Araştırmanın Tasarımı	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)	Veri Toplanması	Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)	Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)	Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Araştırmanın Tasarımı	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)										
Veri Toplanması	Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)										
Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)										
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)										
Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)										
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır										

Old Age, Loneliness, and Faith Practices: A Qualitative Research in the Context of Psychosocial Resilience

Muhammet Bener |  0000-0002-6648-9844 |  muhammetbener@sdu.edu.tr

Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion,
Isparta, Türkiye

ROR  <https://ror.org/00dpzx715>

Kemaleddin Taş |  0000-0001-8759-5147 |  kemaleddintas@sdu.edu.tr

Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion,
Isparta, Türkiye

ROR  <https://ror.org/00dpzx715>

Abstract

The phenomenon of loneliness, which is becoming increasingly widespread on a global scale, emerges as a significant psychosocial problem affecting almost every age group today. While loneliness can sometimes be a conscious choice for individuals (voluntary loneliness), it can also arise from a necessity imposed by circumstances. Loneliness in old age is characterized by a structural and situational necessity rather than a preference. With the weakening of family, kinship, and friendship ties, the elderly individual is secluded from social life, driven into social isolation, and compelled to experience living alone. Particularly following the loss of a spouse, it is observed that this experience of loneliness transforms into an unavoidable reality of life for the elderly. This study aims to examine the everyday religious practices of elderly individuals living alone and to reveal the functionality of the phenomenon of religion as a coping strategy for loneliness. The fieldwork of the research is based on in-depth interviews conducted with 30 participants living alone in the city center and villages of Isparta. In this study, which adopts a phenomenological design among qualitative research methods, the subjective meanings attributed by the participants to the phenomena of 'religion' and 'loneliness' were explored through face-to-face interviews. In light of the findings obtained, it was determined that the elderly describe loneliness as a difficult process to cope with; and it was concluded that religious practices such as worship and prayer function as a fundamental sanctuary and source of consolation in struggling with this difficulty.

Keywords

Old Age, Loneliness, Faith Practices, Psychosocial Resilience, Faith-Based Coping

Citation

Bener, Muhammet – Taş, Kemaleddin. "Old Age, Loneliness, and Faith Practices: A Qualitative Research in the Context of Psychosocial Resilience". *Journal of Sociological Context* 7/1 (April 2026), 63-87.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.3>

Article Information

Date of Submission	18.02.2026	
Date of Acceptance	23.03.2026	
Date of Publication	15.04.2026	
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers	
Ethical Statement	This study is based on the ongoing doctoral dissertation titled 'Religious Life Experiences of Elderly People Living Alone in Daily Life: The Case of Isparta,' conducted under the supervision of Prof. Kemaleddin Taş. Ethical approval was obtained with the decision of Süleyman Demirel University Social and Human Sciences Ethics Committee, dated 05.03.2024 and numbered 146/27. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Similarity Check	Done - Turnitin	
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.	
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org	
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.	
Author Contributions	Conceptualization	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Data Curation	Author-1 (%70) - Author-2 (%30)
	Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Writing	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Writing - Review & Editing	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.	

Giriş

21. yüzyılın en belirgin demografik fenomenlerinden biri, küresel ölçekte yaşanan nüfusun yaşlanması sürecidir. ‘Gümüş Tsunami’ olarak da adlandırılan bu dönüşümün temel dinamikleri; tıbbi gelişmeler ve yaşam standartlarının iyileşmesine bağlı olarak ortalama yaşam süresinin uzaması ve doğurganlık hızının kritik seviyelerin altına düşmesidir. Ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrasında (1946-1964) doğan ve ‘Baby Boomer’ kuşağı olarak adlandırılan yaklaşık 1 milyar kişilik kitlenin günümüzde yaşlılık evresine girmesi, bu süreci hızlandıran önemli bir faktördür. Bugün gelişmiş ülkelerde %25-30 bandına ulaşan yaşlı nüfus oranı, sosyal güvenlik ve sağlık sistemleri üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Türkiye özelinde ise yaşlı nüfus oranı hâlihazırda %10 seviyelerinde seyretse de demografik projeksiyonlar Türkiye’nin de çok yakın bir gelecekte gelişmiş ülkelerdeki yaşlılık oranlarını yakalayacağını ve nüfus yapısının hızla değişeceğini göstermektedir.

Bu demografik dönüşüme eşlik eden bir diğer önemli olgu, hane halkı yapısındaki değişim ve yalnız yaşayan yaşlı sayısındaki artıştır. Modernleşme, kentleşme ve bireyselleşme süreçleri, geleneksel geniş aile yapısını dönüştürerek çekirdek aileyi baskın hale getirmiştir. Bu yeni toplumsal düzende, özellikle eş kaybı yaşayan yaşlı bireyler, geçmişte olduğu gibi geniş aile şemsiyesi altında koruyucu bir alan bulmakta zorlanmaktadır. Çocukların eğitimi, iş hayatı veya göç gibi nedenlerle evden ayrılması (‘boş yuva sendromu’) ve kuşaklar arası mesafenin artması, yaşlıyı ya kurumsal bakım hizmetlerine (huzurevi vb.) ya da kendi hanesinde yalnız yaşamaya mecbur bırakmaktadır.

Yaşlılıkta yalnız yaşama deneyimi, beraberinde çok boyutlu riskleri getirmektedir. Fizyolojik gerileme ve kronik hastalıkların yanı sıra; sosyal izolasyon, ekonomik yetersizlik ve psikolojik kırılmalıklar, yalnızlığı zorlu bir tecrübeye dönüştürmektedir. Literatürde sıkça vurgulandığı üzere; düşme korkusu, acil durumlarda yardımsız kalma endişesi ve ‘yalnız ölme’ korkusu (ontolojik güvensizlik), yalnız yaşayan yaşlıların en temel kaygı kaynakları arasındadır. Bu bağlamda yalnızlık, yaşlı birey için sadece fiziksel bir tek başlılık değil, baş edilmesi gereken ciddi bir psiko-sosyal kriz durumudur.

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, yaşlılık olgusunun genellikle; yaşlı sağlığı, bakım politikaları, sosyal güvenlik, yaşlı ihmali ve istismarı gibi sosyo-ekonomik ve politik eksenlerde ele alındığı görülmektedir. Ancak yaşlı bireyin bu zorlu süreçte başvurduğu içsel kaynaklara ve manevi baş etme mekanizmalarına odaklanan çalışmaların sayısı nispeten sınırlıdır. Bu çalışma, yalnız yaşayan yaşlıların yalnızlık duygusuyla mücadele ederken dini inanç ve pratikleri ne ölçüde ve nasıl bir ‘sığınak’ olarak kullandıklarını irdelemesi bakımından önem arz etmektedir. Araştırma, maneviyatın yaşlılık dönemindeki koruyucu ve iyileştirici rolünü, verilerle ortaya koyarak, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı ve yaşlı refahına yönelik bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Yaşlılıkta Yalnızlık ve Sosyal İzolasyon

Yaşlanma süreciyle birlikte bireylerin karşılaştığı en temel psiko-sosyal sorunların başında yalnızlık gelmektedir. Özellikle Türkiye gibi hızlı kentleşme yaşayan toplumlarda, genç nüfusun eğitim veya istihdam amacıyla kentlere göç etmesi, yaşlı bireylerin kırsal alanlarda tek başlarına kalmasına ve sosyal destek mekanizmalarından uzaklaşmasına neden olmaktadır.¹ Bu süreçte yaşlılar; sağlık sorunları, bakım ihtiyacı ve ekonomik yetersizliklerin yanı sıra derinleşen bir sosyal izolasyonla da mücadele etmek zorunda kalır. Kurumsal bakım modelleri (huzurevleri) fiziksel ihtiyaçları karşılasa da bireyi alıştığı çevreden, anılarından ve sosyal köklerinden kopardığı için sıklıkla bir ‘terk edilmişlik’ ve ‘mekânsal yalnızlık’ hissini tetiklemektedir.² Dolayısıyla yaşlılıkta yalnızlık, sadece fiziksel bir tek başınalık değil, aynı zamanda aşına olunan yaşam alanından ve sosyal bağlardan kopuşun yarattığı çok boyutlu bir yoksunluk halidir.

Bu noktada, yaşlılık çalışmalarında sıklıkla birbirinin yerine kullanılan ‘sosyal izolasyon’ ve ‘yalnızlık’ kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Sosyal izolasyon, bireyin sosyal ağının sayısal azlığı veya sosyal temasın nesnel eksikliği iken; yalnızlık, bireyin mevcut sosyal ilişkileri ile arzuladığı sosyal ilişkiler arasındaki niteliksel uyumsuzluktan kaynaklanan öznel ve nahoş bir duygu durumudur.³ Yani yaşlı bir birey, fiziksel olarak tek başına yaşaması dahi kendini yalnız hissedebileceği gibi; tek başına yaşadığı halde (izole olduğu halde) yalnızlık hissetmeyebilir. Dolayısıyla yaşlılıkta yalnızlık, sadece çevresel faktörlerden ve hane halkı büyüklüğünden ziyade, bireyin içsel dünyasında sosyal ilişkilerini nasıl anlamlandırdığı ve bu ilişkilerden aldığı doyum ile yakından ilişkilidir.⁴

Nesnel veya öznel boyutlarıyla deneyimlenen bu yalnızlık hali, kronikleştiğinde yaşlı bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlığı üzerinde ciddi tahribatlara yol açabilmektedir. Literatürdeki pek çok çalışma; yalnızlığın depresyon, anksiyete, uyku bozuklukları, bilişsel gerileme ve hatta kardiyovasküler hastalık riskini artırdığını ortaya koymaktadır.⁵ Sosyal destek mekanizmalarından yoksun kalan ve duygusal paylaşım ihtiyacını gideremeyen yaşlı bireylerde yaşam doyumu azalmakta, yaşama bağlılık zayıflamakta ve ölüm anksiyetesi daha yoğun yaşanmaktadır. Bu durum, yalnızlığı sadece sosyal bir uyum sorunu olmaktan çıkarıp, yaşlılık döneminin yaşam kalitesini doğrudan tehdit eden kritik bir halk sağlığı problemi haline getirmektedir.⁶

¹ Mehmet Zafer Danış, “Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 20/1 (2009), 69.

² Danış, “Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları”, 72.

³ Daniel Perlman – Letitia Anne Peplau, “Toward a Social Psychology of Loneliness”, *Personal Relationships: 3. Personal Relationships in Disorder*, ed. Robert Gilmour – Steve Duck (London: Academic Press, 1981), 31.

⁴ Pearl A. Dykstra, “Older Adult Loneliness: Myths and Realities”, *European Journal of Ageing* 6/2 (2009), 92.

⁵ John T. Cacioppo – Stephanie Cacioppo, “Social Relationships and Health: The Toxic Effects of Perceived Social Isolation”, *Social and Personality Psychology Compass* 8/2 (2014), 60.

⁶ Anthony D. Ong vd., “Loneliness and Health in Older Adults: A Mini-Review and Synthesis”, *Gerontology* 62/4 (2016), 445.

Yaşlı bireyler, yaşlanmayla birlikte gelen kayıpların ve yalnızlığın yarattığı bu çok boyutlu stresle baş edebilmek için çeşitli uyum stratejileri geliştirirler. Eş kaybı, çocukların evden ayrılması veya fiziksel hareketliliğin kısıtlanması gibi durumlarda, dışsal sosyal kaynaklara erişim zorlaştığında bireylerin içsel kaynaklarına yöneldiği görülmektedir. Bu süreçte ‘din ve maneviyat’, yaşlı bireyler için en erişilebilir ve en güçlü psikolojik sığınaklardan biri haline gelmektedir.⁷ Dini inançlar, yaşlı bireye yalnızlığını ‘terk edilmişlik’ yerine ‘Allah ile başa başa kalma’ şeklinde yeniden çerçeveleme imkânı sunarak, izolasyonun yarattığı varoluşsal boşluğu manevi bir anlam duygusuyla doldurmasına yardımcı olmaktadır.⁸

1.2. Dini Başa Çıkma

Bireylerin karşılaştıkları stresli yaşam olayları, krizler ve travmatik süreçlerle mücadele ederken kutsal olanı referans almaları ve dini inançlarını bir çözüm mekanizması olarak kullanmaları literatürde ‘Dini Başa Çıkma’ (Religious Coping) kavramıyla açıklanmaktadır. Bu alanın en önemli teorisyenlerinden Kenneth I. Pargament (1997), dini başa çıkmayı; ‘zor zamanlarda anlam arayışı sürecinde kutsalın araç olarak kullanılması’ şeklinde tanımlar.⁹ Pargament’e göre din, sadece durağan bir inanç sistemi değil; bireyin yalnızlık, hastalık veya kayıp gibi kontrol edemediği durumlarda başvurduğu dinamik ve işlevsel bir süreçtir.¹⁰ Türkiye’deki çalışmalarda da vurgulandığı üzere, dinin bu işlevsel yönü, bireye yaşadığı acıyı anlamlandırma ve belirsizlikle mücadele etme konusunda güçlü bir bilişsel şema sunmaktadır.¹¹

Pargament, dini başa çıkma stratejilerini işlevselliğine göre ‘Olumlu Dini Başa Çıkma’ ve ‘Olumsuz Dini Başa Çıkma’ olmak üzere iki temel kategoride ele almaktadır. Olumlu dini başa çıkma; bireyin Tanrı ile güvenli bir bağ kurduğu, yaşadığı zorlukları manevi bir tekâmül süreci (imtihan) olarak gördüğü ve dua, ibadet gibi pratiklerle O’ndan yardım istediği süreçleri kapsar.¹² Şentepe’nin belirttiği gibi, bu yaklaşımda birey yaratıcıyı cezalandırıcı bir güç olarak değil; şefkatli, bağışlayıcı ve destekleyici bir güç olarak algılar. Özellikle yaşlılık döneminde görülen fiziksel kayıplar ve yalnızlık karşısında, olumlu dini başa çıkma stratejilerini kullanan bireylerin psikolojik sağlıklarının ve yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu bilinmektedir.¹³

⁷ Harold G. Koenig, *Aging and God: Spiritual Pathways to Mental Health in Midlife and Later Years* (New York: The Haworth Pastoral Press, 1994), 95.

⁸ Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice* (New York: Guilford Press, 1997), 90.

⁹ Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, 32.

¹⁰ Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, 15.

¹¹ Veysel Uysal, *Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 2002), 42.

¹² Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, 81.

¹³ Ayşe Şentepe, “Yaşlılık Döneminde Dini Başa Çıkma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/1 (2015), 132.

Yaşlılık dönemi, doğası gereği fiziksel gücün ve sosyal çevrenin kontrolünün zayıfladığı bir evredir. Bireylerin kendi çabalarıyla değiştiremeyecekleri durumlar, örneğin eş kaybı veya kronik hastalıklar, söz konusu olduğunda, kontrolü daha üstün bir güce devretme ihtiyacı artar.¹⁴ Çam (2018)'in çalışmasında da vurgulandığı üzere, yalnız yaşayan yaşlılar için bu devretme süreci 'tevekkül' ve 'rıza' kavramlarıyla karşılık bulur. Yalnızlığı sadece sosyal bir izolasyon olarak değil, Allah ile baş başa kalma fırsatı olarak yeniden çerçevelemek, yaşının kontrol kaybından kaynaklanan kaygısını azaltan en önemli mekanizmadır.¹⁵

Dini başa çıkma, yaşlılık döneminde tecrübe edilen yalnızlık ve sosyal yalıtılmışlık gibi kriz durumlarında bireyin inanç, ritüel ve dini topluluk bağlarından hareketle geliştirdiği stratejiler bütünüdür. Bu stratejiler, yaşlı bireyin yaşadığı boşluk duygusunu anlamlandırmasına ve yalnızlığı nitelikli bir inziva olarak yeniden kurgulamasına yardımcı olabilmektedir. Bununla birlikte, dini başa çıkma süreçleri her zaman aktif ve yapıcı bir doğaya sahip olmayıp; bireyin çözüm iradesini tamamen ilahi güce devrettiği "teslimiyetçi/pasif" başa çıkma tarzı üzerinden kadercer bir içe kapanmaya da yol açabilmektedir. Bu tarzda birey, karşılaştığı sorunlar karşısında aktif bir çözüm üretmek yerine meseleyi tamamen ilahi iradeye bırakarak pasif bir konuma çekilmektedir. Bu yönüyle din, yaşlılıkta sadece bir destek mekanizması değil; aynı zamanda bireyin sosyal çevreyle olan bağlarını zayıflatabilen veya seküler sosyal destek ağları ile aile dayanışmasının yerini alan karmaşık bir yapı arz etmektedir.¹⁶

Sonuç olarak, dini başa çıkma sadece bir stres yönetimi tekniği değil, aynı zamanda yaşlı birey için bir bağlanma biçimidir. Yalnızlık, bireyde güvenli bir liman arayışını tetiklediğinde, dini inançlar Tanrı'yı ikame bir bağlanma figürü olarak sunar.¹⁷ Bu sayede, sosyal destek ağlarından yoksun kalan veya evinde yalnız yaşayan yaşlı birey; dua ve ibadet yoluyla kurduğu diyalog sayesinde kendini 'terk edilmiş' hissetmez. Pargament'in teorisi ışığında bakıldığında, bu araştırmadaki katılımcıların 'sürekli dua etme' davranışları, pasif bir kabulleniş değil; aksine yalnızlığın yarattığı boşlukla aktif bir şekilde mücadele etme ve manevi destek arama çabasıdır.

1.3. Tecrit ve İnziva Ayrımı

Yalnızlık literatüründe sıklıkla birbirinin yerine kullanılan ancak anlamsal ve deneysel olarak birbirinden tamamen farklı olan "yalnızlık" (loneliness/tecrit) ve "tek başlılık/inziva" (solitude) kavramlarını net bir şekilde ayırmak gerekmektedir. İlahiyatçı ve filozof Paul Tillich bu temel ayrımı; "yalnızlık (loneliness), yalnız olmanın acısını ifade ederken;

¹⁴ Koenig, *Aging and God*, 102.

¹⁵ Sümeyye S. Çam, *Yaşlılık Döneminde Yalnızlıkla Başa Çıkma Dinin Rolü* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 78.

¹⁶ Behlül Tokur, "Yaşlılıkta Yalnızlıkla Başa Çıkma Dinin Rolü", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/29 (2014), 2-6.

¹⁷ Lee A. Kirkpatrick, "Attachment and Religion: Theoretical Themes and Recent Research", *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*, ed. Jude Cassidy-Phillip R. Shaver (New York: Guilford Press, 1999)'dan aktaran Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 58.

inziva (solitude), tek başına olmanın görkemini ifade eder” sözleriyle özetlemiştir.¹⁸ Bu bağlamda tecrit, bireyin iradesi dışında maruz kaldığı, ilişki eksikliğinden kaynaklanan ve kişiye “terk edilmişlik” hissi veren nahoş bir duygu durumudur. Buna karşın inziva; bireyin kendi isteğiyle seçtiği, dış dünyadan bilinçli bir geri çekiliş halidir ve bu süreçte birey “kim-sesiz” değil, “kendisiyle” veya “yaratıcısıyla” baş başadır.

İnziva (solitude), sosyal bir yoksunluk veya patolojik bir geri çekilme değil; aksine bireyin iç dünyasına yöneldiği, öz-farkındalığını artırdığı ve zihinsel olarak yenilediği yapıcı bir süreçtir. Buchholz (1997), inzivayı “ihtiyaç duyulan bir geri çekilme” olarak tanımlar ve bu sürecin bireyin içsel kaynaklarını harekete geçirmesi için gerekli olduğunu savunur.¹⁹ Türkçe literatürde de inziva, kişinin iradesiyle gerçekleşen “nitelikli bir yalnızlık” ve “bilinçli bir tercih” olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Türk kültür ve medeniyet havzasında bu durum, “halvet” veya “uzlet” kavramlarıyla karşılık bularak, bireyin toplumsal gürültüden arınması ve hakikate yönelmesi şeklinde köklü bir pratik olarak karşımıza çıkar.²¹ Modern psikolojide de vurgulandığı üzere, sağlıklı bir inziva deneyimi, bireyin dış uyaranların gürültüsünden uzaklaşarak kendi iç sesini duymasına ve varoluşsal meseleler üzerine derinlemesine düşünmesine (tefekkür) olanak tanır.²² Nitekim sağlıklı bir sosyal hayatın inşası için insanın belirli dönemlerde kendiyile baş başa kalmasının, onu toplumsal hayata daha güçlü bir şekilde hazırlayan bir ön evre olduğu; dindarlık bağlamında ise bu eylemin ruhun durulması ve olgunlaşması arzusuyla gerçekleştirildiği görülmektedir.²³ Türkiye’de yapılan çalışmalar, bu bilinçli yalnızlığın bireyin psikolojik dayanıklılığı ve öz-duyarlılığı ile pozitif ilişkili olduğunu da desteklemektedir.²⁴

Yaşlılık döneminde bu ayırım, manevi bir bağlam kazandığında daha da belirginleşir. Lars Tornstam’ın (2005) geliştirdiği “Gerotransandans” (İleri Yaşta Aşkınlık) teorisine göre; yaşlı bireyler yaşlandıkça doğal bir süreç olarak materyalist ve rasyonel dünyadan uzaklaşarak daha kozmik ve aşkın bir boyuta yönelirler. Bu süreçte yaşanan sosyal geri çekilme, depresif bir “yalnızlık” değil; aksine bireyin manevi bütünlüğünü sağlamaya yönelik gelişimsel bir “inziva” tercihidir.²⁵ Burada kastedilen inziva, sadece bireyin bilinçli tercihiyle gerçekleşen bir geri çekilme değil; bazen bireyin dış dünyasından kaynaklanan nedenlerle

¹⁸ Paul Tillich, *The Eternal Now* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1959), 17.

¹⁹ Sandra J. Buchholz, “The Call of Solitude: Alonetime in a World of Attachment”, *Psychology of Women Quarterly* 21/1 (1997), 28.

²⁰ Hakan Zafer, *Dini Yaşantıda İnziva* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 13.

²¹ Abdülkerim Bahadır, *Psikolojik ve Dini Açından Yalnızlık ve İnziva* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 45-50.

²² Christopher R. Long – James R. Averill, “Solitude: An Exploration of Benefits of Being Alone”, *State University of New York at Albany* 33/1 (2003), 25.

²³ Zafer, *Dini Yaşantıda İnziva*, 10.

²⁴ Tarık Tuncay, “Yalnızlık, Sosyal Destek ve Psikolojik Dayanıklılık”, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 29/1 (2018), 12-15.

²⁵ Lars Tornstam, *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging* (New York: Springer Publishing Company, 2005), 105.

karşı karşıya kaldığı zorunlu bir fenomendir.²⁶ Özellikle yaşlılık döneminde sosyal çevrenin daralmasıyla hissedilen yalnızlık, bireyi bu sürece iten temel amillerden biridir. Bu bağlamda ele alınan “halvet” durumu, tasavvufî literatürdeki “Allah ile baş başa kalmak için bilinçli olarak insanlardan uzaklaşma” eyleminin aksine; yaşlılık ve sosyal yoksunluk sebebiyle “insanlardan uzak kalındığı için Allah ile baş başa olma” halini ifade eden sosyo-psikolojik bir uyum sürecidir. Orta yaşa kadar dış dünyanın kariyer ve eğitim gibi unsurlarına yönelen enerjinin, yaşlılıkta bu değerlerin önemini yitirmesiyle içe dönmesi, bireyde bir boşluk duygusu yaratabilir. Ancak dindar yaşlılarda bu durum, yalnızlığı patolojik bir vaka olmaktan çıkararak ruhun durulması ve olgunlaşması için bir “yenilenme” (renovation) imkanına dönüştürmektedir.²⁷

Sonuç olarak, yalnız yaşayan yaşlıların deneyimleri analiz edilirken, maruz kaldıkları fiziksel izolasyonun niteliğine bakılmalıdır. Eğer birey, yalnız kaldığı zamanı “boşluk” ve “kimsesizlik” olarak tanımlıyorsa bu bir tecrüttür (loneliness). Ancak, bu zaman dilimi dua, ibadet ve tefekkür ile doldurularak anlamlı bir “Allah ile buluşma” seansına dönüştürülüyorsa, bu durum manevi bir inziva ve ruhsal bir terapi süreci olarak değerlendirilmelidir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada, sosyal ilişkilerin niceliksel olarak zayıfladığı bir hayat evresinde yalnız yaşayan yaşlıların “yalnızlık” ve “din” fenomenlerini nasıl bir anlam evrenine yerleştirdikleri temel sorunsal olarak odağa alınmıştır. Daha önce bu kavramlar üzerine derinlemesine veya sistematik olarak düşünmemiş olabilen yaşlı bireylerin mülakat esnasında anlık olarak inşa ettikleri öznel gerçeklikler; günlük hayatın rutinleri içinde birer “meleke”ye dönüşmüş olan dua, ibadet ve tefekkür gibi eylemlerin örtük anlamlarını sorgulama imkânı tanımıştır. Nitekim yalnızlık, sadece fiziksel bir yalıtılmışlık değil; bireyin manevi dünyasında bir “yenilenme” veya ruhun olgunlaşma arzusuyla şekillenen bilinçli bir süreç olarak da tezahür edebilmektedir. Bu bağlamda, dinin bireysel yaşamdaki subjektif tanımı, zor zamanlarda veya gündelik rutinlerde başvuru olan dua pratiklerinin mahiyeti ve daralan sosyal çevre karşısında inşa edilen varoluşsal konumlanmalar, fenomenolojik yöntemin sunduğu sondaj sorularıyla gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Nitel araştırma yöntemi, doğası gereği incelenmesi güç ve hassasiyet gerektiren konuların derinlemesine ele alınmasını zorunlu kılar. Bu yaklaşım, araştırmacının doğrudan katılımcıların doğal ortamlarında bulunmasını ve olguları yerinde gözlemlemesini esas alır. Nitel araştırmalar sayesinde, genellikle gün yüzüne çıkmayan veya dile getirilmesi zor olan mahrem konuların açığa çıkarılması mümkün hale gelir. Bu yöntemi diğer araştırma türlerinden ayıran en temel özellik; hassas grupların, ulaşılması zor popülasyonların ve çok

²⁶ Zafer, *Dinî Yaşantıda İnziva*, 10.

²⁷ Zafer, *Dinî Yaşantıda İnziva*, 10-15.

boyutlu sorunlarla baş etmeye çalışan bireylerin deneyimlerini merkeze alabilmesidir.²⁸ Bu bağlamda fenomenolojik araştırma deseni, bireylerin bir olguya veya kavrama ilişkin deneyimlerini ve bu deneyimlerden oluşturdukları ortak anlamları betimlemeyi amaçlamaktadır. Fenomenoloji, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir kavrayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Bu desen, araştırmacının katılımcıların öznel dünyalarına girmesine ve onların (yalnızlık, maneviyat vb.) bir durumu nasıl algıladıklarını, hissettiklerini ve anlamlandırdıklarını ilk elden ortaya çıkarmasına olanak tanır. Temel amaç, katılımcıların bireysel deneyimlerini evrensel bir öze indirgeyerek bu deneyimin ne olduğunu ve nasıl yaşandığını tasvir etmektir.²⁹ Başka bir ifadeyle fenomenoloji, bireylerin bir olguya ilişkin öznel deneyimlerini ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak için en uygun zemini sunmaktadır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Isparta merkezi ve köylerinde ikamet eden, yalnız yaşama kriterini sağlayan 65 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın Isparta ilinde yürütülmesinin temel nedeni, ilin demografik yapısının çalışmanın doğasına uygun bir zemin sunmasıdır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Isparta, yaşlı nüfus oranının (%14,3) Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu ve yaşlanma hızının yüksek seyrettiği illerden biridir (TÜİK, 2024). Özellikle Isparta ve çevresi (Göller Yöresi), Türkiye’de ‘tek kişilik yaşlı hanehalkı’ (yalnız yaşayan yaşlılar) oranının en yüksek olduğu bölge (Batı Akdeniz) içerisinde yer almaktadır. Nitekim TÜİK 2023 verileri, Isparta’nın komşusu Burdur’un %34,3 ile Türkiye’de yalnız yaşayan yaşlı oranının en yüksek olduğu ikinci il olduğunu göstermektedir (Isparta sekizinci sırada); bu durum bölgesel bir demografik eğilime işaret etmektedir.³⁰

Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örnekleme” stratejisi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş bir dizi kriteri karşılayan durumların, olayların veya kişilerin örnekleme dâhil edilmesi mantığına dayanır. Bu stratejide temel amaç, araştırma problemini en iyi temsil eden ve belirli niteliklere sahip zengin bilgi kaynaklarına ulaşmaktır. Patton’a (2014) göre bu yöntem, araştırmacının belirlediği ölçütleri (bu çalışmada; 65 yaş üstü olma, yalnız yaşama ve Isparta’da ikamet etme gibi) sağlayan kişilerin derinlemesine incelenmesine olanak tanır ve araştırmaya kalite güvencesi sağlar.³¹

²⁸ John W. Creswell, *Araştırma Deseni: Nicel, Nitel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 43.

²⁹ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, çev. Mesut Bütün – Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013), 77.

³⁰ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *İstatistiklerle Yaşlılar, 2023* (Ankara: TÜİK Kurumsal İletişim Daire Başkanlığı, 2024), 12.

³¹ Michael Quinn Patton, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün–Selçuk Beşir Demir (Ankara: Pegem Akademi, 2014)’ten aktaran Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 10. Basım, 2016), 117.

Çalışma grubu, 16 kadın ve 14 erkek olmak üzere toplam 30 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmanın temsil gücünü artırmak amacıyla örneklem; 15 kent merkezi ve 15 köy sakini olarak dengeli bir şekilde dağıtılmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde şu profiller öne çıkmaktadır:

Yaş ve Medeni Durum: Katılımcıların büyük çoğunluğu 65-84 yaş aralığındadır. Medeni durum geçmişleri incelendiğinde, katılımcıların önemli bir kısmının 40 yıl ve üzeri (örneğin K19, K20, K28 gibi katılımcıların 50+ yıl) evli kaldığı görülmektedir. Bu veri, yaşanan yalnızlığın “uzun süreli bir yaşam ortaklığının kaybı” sonrası ortaya çıktığını göstermesi açısından kritiktir.

Yalnızlık Süresi: Yalnız yaşama süreleri 1 yıl ile 30 yıl arasında değişmektedir. Örneğin K7 ve K12 kodlu katılımcılar 30 yıldan fazla süredir yalnız yaşamaktadır.

Eğitim ve Ekonomik Durum: Eğitim düzeyleri ağırlıklı olarak ilkokul ve okur-yazar seviyesindedir; ancak lise ve yüksekokul mezunu katılımcılar da (K1, K5, K6, K11) mevcuttur. Ekonomik durum açısından katılımcıların geneli durumunu “İyi” veya “Orta” olarak tanımlarken, sadece 3 katılımcı (K18, K22, K23) ekonomik durumunu “Kötü” olarak belirtmiştir.

2.3. Veri Toplama ve Analiz

Veriler, katılımcıların ev ortamlarında gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmelerde katılımcılara günlük rutinleri, yalnızlık algıları, dini inançları ve baş etme mekanizmalarına yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Elde edilen veriler, betimsel analiz ve tematik kodlama yöntemleriyle ve Maxqda işlenmiştir. Kodlamalar yapılırken, ses kayıtlarına ilave olarak alınan notlar, katılımcıların duyu durumları ve yüz ifadeleri de analize dahil edilmiştir. Betimsel analiz sürecinde, elde edilen ham veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalar çerçevesinde özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Bu analiz türünde, katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir şekilde yansıtmak ve bulguların inandırıcılığını artırmak amacıyla doğrudan alıntılara sıkça yer verilmiştir.³² Tematik kodlama (içerik analizi) aşamasında ise betimsel analizin ötesine geçilerek verilerin derinlemesine işlenmesi hedeflenmiştir. Bu süreçte; birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmiş, verilerin arkasında yatan kavramsal ilişkiler ve örüntüler ortaya çıkarılarak okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlenmiştir.³³ Veriler; “Gündelik Yaşam”, “Din ve İbadet”, “Yalnızlık ve Yaşlılık” ve “Ölüm ve Ahiret” olmak üzere dört ana tema altında kategorize edilmiştir.

³² Patton'dan aktaran Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 117.

³³ John W. Creswell, *Araştırma Deseni: Nicel, Nitel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğitici Kitap, 2017), 184; Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 10. Basım, 2016), 242.

2.4. Analiz Süreci: Verilerin Çözümlemesi ve Temalaştırma

Araştırmada elde edilen verilerin analiz süreci, nitel veri analizi yazılımı olan **MAXQDA** kullanılarak sistematik bir izlenebilirlik içinde yönetilmiştir. Analiz süreci, fenomenolojik yöntemin doğasına uygun olarak şu aşamalardan geçmiştir:

- **Verilerin Hazırlanması ve Deşifre:** Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerin ses kayıtları, yazılım aracılığıyla kelimesi kelimesine deşifre edilmiştir. Bu aşamada, katılımcıların duraksamaları ve vurguları da not edilerek verinin bağlamsal zenginliği korunmaya çalışılmıştır.
- **Açık Kodlama:** Araştırmacı, fenomenolojik “paranteze alma” (epoche) ilkesine sadık kalarak veriyi defalarca okumuş ve katılımcıların öznel deneyimlerini yansıtan en küçük anlam birimlerini ham kodlar halinde sisteme işlemiştir.
- **Eksenel Kodlama ve Kategorizasyon:** Birbiriyle ilişkili olan ham kodlar, MAXQDA’nın hiyerarşik kod sistemi içinde gruplandırılarak “alt kategoriler” ve “kategoriler” oluşturulmuştur.
- **Tematik Yapılandırma ve Kavramsallaştırma:** Son aşamada, kategoriler arasındaki anlamsal bağlar ve örüntüler incelenerek araştırmanın ana bulgularını temsil eden üst temalar üretilmiştir. Bu süreçte araştırmacı, verinin sadece yüzeydeki anlamıyla yetinmemiş, deneyimin özüne dair eleştirel bir kavramsallaştırma yapmaya gayret etmiştir.

2.5. Etik İlkeler

Araştırmanın bütün aşamalarında etik ilkelere riayet edilmiştir. Saha çalışması öncesinde Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’nun 05.03.2024 tarihli ve 146/27 sayılı kararı ile etik izin alınmıştır. Araştırmaya katılanlara görüşme öncesinde konu ile ilgili detaylı bilgi verilmiş, sözlü onayları alındıktan sonra görüşmeye başlanmıştır. Görüşme sonrasında veriler deşifre edilirken, görüşülenlerin kişisel bilgileri alınmamış, varsa özel bilgileri saklanmış, analizler yürütülürken K1, K2 şeklinde kod isimler kullanılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan bireylerin tanıtıldığı aşağıdaki tabloda (Tablo 1), katılımcıların ayırt edici sosyo-demografik özelliklerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Görüşülen katılımcıların; ikamet yeri (kent/köy) ve ikametgâhlarının merkeze uzaklık durumları, cinsiyet, yaş aralığı, eğitim düzeyi ve algıladıkları ekonomik durumlarına ilişkin bilgilere başvurulmuştur. Ayrıca yaşlılık ve yalnızlık deneyiminin arka planını görebilmek adına; katılımcıların geçmişteki evli kaldıkları süre, yalnız yaşama süreleri ve sahip oldukları çocuk sayıları da bu tabloda sunulan temel parametreler arasındadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

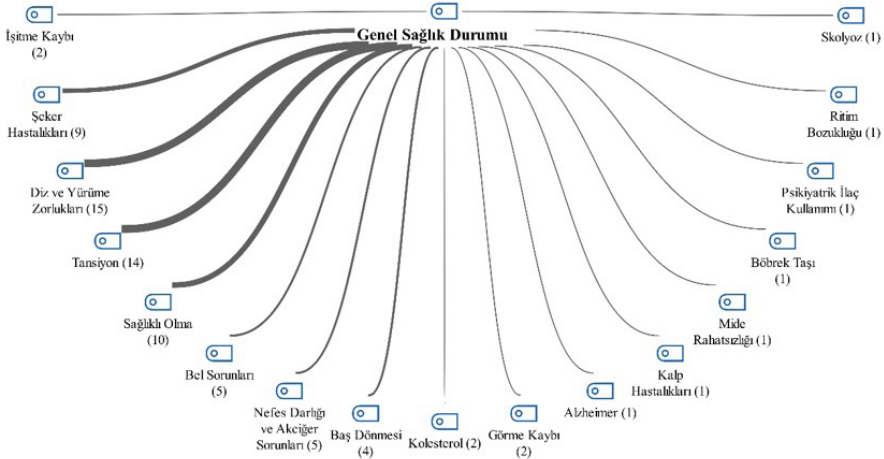
Katılımcı	İkamet Yeri	Merkeze Uzaklık	Cinsiyet	Yaş Aralığı	Evli kalınan yıl	Yalnız yaşanılan yıl	Çocuk sayısı	Ekonomik Durumu	Eğitim Durumu
K1	Kent	Uzak	E	65-74	20-29	21-30	2	Çok İyi	Yüksekokul
K2	Kent	Yakın	K	75-84	30-39	21-30	3	İyi	Okula gitmemiş
K3	Kent	Yakın	K	65-74	40-49	1-10	4	İyi	Sadece okur-yazar
K4	Kent	Uzak	K	65-74	20-29	11-20	3	İyi	İlkokul
K5	Kent	Uzak	K	65-74	40-49	1-10	2	İyi	Yüksekokul
K6	Kent	Uzak	K	65-74	40-49	1-10	2	İyi	Yüksekokul
K7	Kent	Yakın	K	85+	40-49	30+	1	Orta	İlkokul
K8	Kent	Uzak	K	75-84	50+	1-10	2	İyi	Ortaokul
K9	Kent	Uzak	K	75-84	30-39	11-20	1	İyi	Lise
K10	Kent	Uzak	E	75-84	40-49	1-10	3	Orta	Lise
K11	Kent	Uzak	E	75-84	30-39	11-20	1	İyi	Lisans
K12	Kent	Yakın	K	85+	20-29	30+	1	Orta	İlkokul
K13	Kent	Uzak	K	65-74	40-49	1-10	2	İyi	Sadece okur-yazar
K14	Kent	Uzak	K	75-84	40-49	11-20	4	Orta	İlkokul
K15	Kent	Yakın	E	85+	40-49	11-20	3	İyi	İlkokul
K16	Köy	Uzak	E	65-74	40-49	1-10	3	Orta	İlkokul
K17	Köy	Uzak	E	75-84	30-39	11-20	3	Orta	İlkokul
K18	Köy	Çok uzak	K	65-74	50+	1-10	3	Kötü	İlkokul
K19	Köy	Uzak	E	75-84	50+	1-10	2	İyi	İlkokul
K20	Köy	Çok uzak	E	85+	50+	1-10	8	Orta	İlkokul
K21	Köy	50+	1-10	75-84	40-49	11-20	6	İyi	İlkokul
K22	Köy	Yakın	K	75-84	50+	11-20	5	Kötü	Sadece okur-yazar
K23	Köy	Yakın	K	65-74	30-39	1-10	0	Kötü	İlkokul
K24	Köy	Yakın	K	75-84	50+	1-10	0	Orta	Sadece okur-yazar
K25	Köy	Çok uzak	E	85+	20-29	1-10	3	İyi	Sadece okur-yazar
K26	Köy	Uzak	E	85+	30-39	1-10	2	İyi	Sadece okur-yazar
K27	Köy	Uzak	K	65-74	30-39	1-10	0	Orta	Sadece okur-yazar
K28	Köy	Çok yakın	E	75-84	50+	1-10	4	İyi	İlkokul
K29	Köy	Çok yakın	E	85+	50+	1-10	3	İyi	İlkokul
K30	Köy	Çok yakın	E	85+	30-39	11-20	3	İyi	İlkokul

Cinsiyet ve İkamet Dağılımı: Araştırma örneklemini toplam 30 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların ikamet yeri dağılımı 15 kişi kent, 15 kişi köy olacak şekilde eşit dağılmıştır. *Cinsiyet* açısından incelendiğinde ise katılımcıların 16'sı kadın, 14'ü erkektir. *Yaş Dağılımı:* Katılımcıların yaş aralıkları incelendiğinde; en yoğun grubun 12 kişi ile 75-84 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bunu 10 kişi ile 65-74 yaş aralığı takip ederken, 8 katılımcı 85 yaş ve üzerindedir. *Medeni Durum ve Yalnızlık Süresi:* Evli kalınan süreler bakımından katılımcıların çoğunluğu uzun süreli evlilikler yapmıştır; 10 kişi 40-49 yıl, 8 kişi 50 yıl ve üzeri, 8 kişi 30-39 yıl evli kalmıştır. Yalnız yaşama sürelerine bakıldığında ise, katılımcıların yarısından fazlasının (17 kişi) 1-10 yıldır yalnız yaşadığı görülmektedir. 9 kişi 11-20 yıldır, 4 kişi ise 21 yıl ve üzeri süredir yalnız yaşamaktadır. *Eğitim Durumu:* Eğitim düzeyi açısından katılımcıların büyük bir bölümü (15 kişi) ilkokul mezunudur. Geriye kalan dağılımda 7 kişi sadece okur-yazar, 4 kişi yüksekokul/lisans, 2 kişi lise, 1 kişi ortaokul mezunu ve 1 kişi okula gitme-

miştir. *Ekonomik Durum ve Çocuk Sayısı*: Ekonomik durum algısında katılımcıların çoğunluğu (17 kişi) durumunu “iyi” olarak tanımlamıştır. 9 kişi “Orta”, 3 kişi “Kötü”, 1 kişi ise “Çok İyi” olduğunu belirtmiştir. Çocuk sahibi olma durumunda ise; 3 katılımcının hiç çocuğu bulunmazken, diğer katılımcıların çocuk sayıları 1 ile 8 arasında değişmektedir.

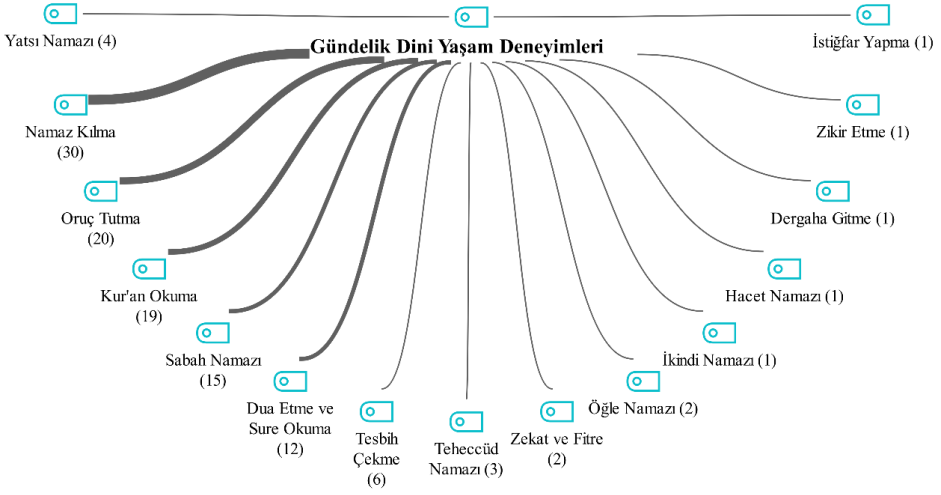
3.1. Fiziksel Hareketlilik Kaybı ve İbadet

Yaşlılık dönemi, bireylerin bedensel sınırlarıyla en sert şekilde yüzleştikleri bir evredir. Araştırma kapsamındaki yalnız yaşayan yaşlıların sağlık durumları incelendiğinde (Şekil 1), en sık karşılaşılan sorunların başında “Diz ve Yürüme Zorlukları” (f:15) gelmektedir. Bu fiziksel gerileme, katılımcıların yaşlılık algısını doğrudan şekillendirmiş; yaşlılık kronolojik bir sayıdan ziyade işlevsel bir kayıp olarak kodlanmıştır. Nitekim katılımcıların çok büyük bir bölümü (f:25), yaşlılığı “Hareket Zorluğu ve Muhtaç Olma” durumuyla özdeşleştirerek kendilerini bu sebeple yaşlı hissettiklerini belirtmiştir.



Şekil 1. Genel Sağlık Durumu

Ancak fiziksel dünyadaki bu hareketsizlik ve eve kapanma hali, manevi dünyada yoğun bir hareketliliğe dönüşmektedir. Katılımcıların gündelik dini yaşam deneyimleri incelendiğinde (şekil 2), fiziksel kısıtlılıklara rağmen ibadet pratiklerinin aksatılmadığı görülmektedir. “Namaz Kılma” (f:30) eyleminin tüm katılımcılar tarafından gerçekleştirilmesi, namazın sadece dini bir vecibe değil, aynı zamanda günü planlayan temel bir yaşam aktivitesi olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak “Kur’an Okuma” (f:19) ve “Tesbih Çekme” (f:6) gibi fiziksel efor gerektirmeyen ancak zihinsel ve manevi odaklanma sağlayan ibadetlerin yaygınlığı dikkat çekicidir.



Şekil 2. Gündelik Dini Yaşam Deneyimleri

Bu bulgular, yalnız yaşayan ve hareket kabiliyeti azalan yaşlıların, dış dünyadan çekildikçe iç dünyalarına yöneldiklerini ve “İnsanın Dine İhtiyacı Olması” (f:17) düşüncesiyle maneviyata sığındıklarını ortaya koymaktadır. Dışarı çıkamayan, çarşıya veya komşuya gitmekte zorlanan yaşlı birey için seccade, sınırları olmayan özgür bir manevi alan sunmaktadır. Bedensel yetersizlik hissi, ibadet yoluyla kazanılan manevi yetkinlik hissiyle telafi edilmektedir.

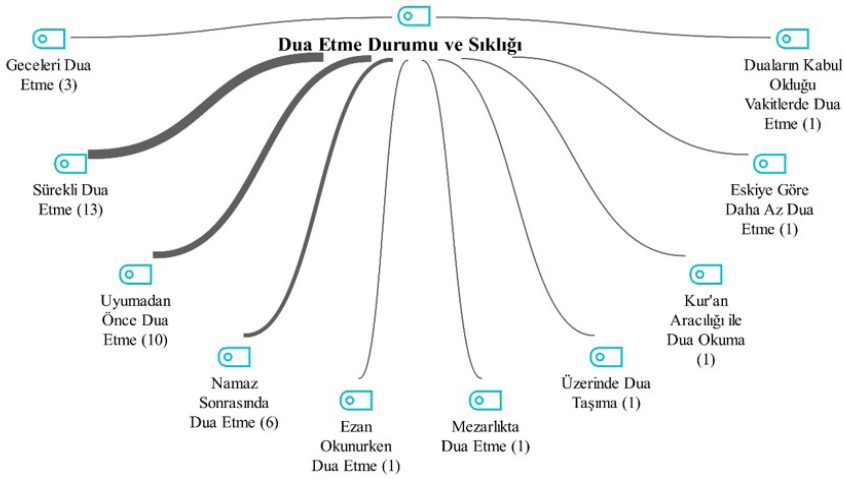
“Din, insanların bir sığınağı olabilir; din olmasaydı biz, bizi yaratana bilemezdik... Din, Allah’ı tanımak, yaratıcımızı tanımak için insanların ihtiyaç duyduğu bir şeydir.” (K30) “Dinimiz olmazsa yaşantımız olmaz; peygamberimiz, Kur’an’ımız olmasa ot gibi yaşarız.”(K24) ve “Yasaklardan kaçıp emirlere uymak insanı huzura çıkarır, öldükten sonra hesabı kolaylaştırır, bu yüzden dine muhtacız.” (K22)

Katılımcıların yukarıdaki ifadeleri bütüncül bir yaklaşımla incelendiğinde; dinin yaşlı bireyler için sadece ritüelistik bir uygulama değil, aynı zamanda varoluşsal bir zemin ve psikolojik bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Özellikle K30 ve K24 kodlu katılımcıların vurguları, dinin insan hayatına ‘anlam’ katan temel unsur olduğunu ortaya koymaktadır. K30, dini insanın köklerini ve yaratıcısını tanıması için bir ‘bilgi kaynağı’ ve zor zamanlar için bir ‘sığınak’ olarak tanımlarken; K24, bu kaynağın yokluğunu ‘ot gibi yaşamak’ metaforuyla betimleyerek, dinsiz bir hayatın biyolojik bir sürdürümden ibaret kalacağını ve insani vasıfların yitirileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte K22 kodlu katılımcı, dinin bu dünyadaki düzenleyici ve rahatlatıcı işlevine dikkat çekmektedir. Katılımcıya göre din, koyduğu sınırlar (emir ve yasaklar) sayesinde bireyi belirsizlikten kurtarıp huzura kavuşturmakta ve yaklaşan ölüm gerçeği karşısında ahiret hesabını kolaylaştırma ümidi sunmaktadır. Bu üç görüş sentezlendiğinde; yaşlı bireylerin dini, hem bu dünyadaki yalnızlık ve anlamsızlık hissine karşı bir kalkan, hem de ölüm sonrası belirsizliğe karşı bir güvence olarak, yani çok boyutlu bir ihtiyaç olarak algıladıkları söylenebilir.

3.2. Bir Diyalog Olarak Dua

Yalnız yaşayan yaşlı bireyler için evin içindeki fiziksel boşluk ve sessizlik, baş edilmesi gereken en önemli psiko-sosyal zorluklardan biridir. Nitekim araştırmamızda katılımcıların geneli yalnızlığı zorluk etrafında algılamaktadır. Yalnızlık ve sessizlik arasında kurulan ilişki vurgulanan zorluğun en önemli destekçisi konumundadır. Görüşmecilerin vurgularında öne çıkan “yalnızlığın zor olması ile sessizliğin rahatsız etmesi” söylemleri katılımcıların çoğunluğu tarafından dile getirilmiştir.

Ancak bu “zorlu sessizlik”, manevi bir baş etme mekanizması olan “dua” aracılığıyla anlamlı bir diyaloga dönüştürülmektedir. Şekil 2’deki veriler, duanın yalnız yaşayan yaşlılar için sadece namaz sonrasına özgü (f:6) anlık bir ritüel olmadığını; aksine yaşamın geneline yayılan bir iletişim biçimi olduğunu kanıtlamaktadır. Kategoriler arasında “Sürekli Dua Etme” (f:13) davranışının yaşlılar arasında yaygın olması, araştırmanın en çarpıcı bulgularından biridir.



Şekil 3. Dua Etme Durumu ve Sıklığı

“Dua etmezsem, Kur’an okumazsam dünya bana dar gelir. İçim sıkılır, bunalıyorum. Ama abdestimi alıp iki rekât namaz kıldım mı, elimi açıp Allah’a dua ettim mi kuş gibi hafiflerim.” (K24) “Bazen evde duvarlar üstüme üstüme geliyor. O zaman hemen tesbihimi alırım, ‘La ilahe illallah’ derim, dua ederim. O zaman sanki yanımda biri varmış gibi rahatlarım.” (K26) “İlacım da dua, doktorum da dua. Ben derdimi insanlara anlatsam ne yapacaklar? Ama Allah’a anlatıyorum, dua ediyorum, O beni duyuyor, kalbime ferahlık veriyor.” (K29)

“Sürekli dua etme” hali; yalnız yaşayan yaşlının fiziksel olarak tek başına olsa bile, zihinsel ve ruhsal düzlemde Yaratıcı ile kesintisiz bir irtibat halinde olduğunu gösterir. Katılımcılar, evdeki sessizliği sesli veya sessiz dualarla bozarak, kendilerini “Görünmez bir Muhatap”

(Allah) ile konuşuyor hissetmektedir. Bu durum, yalnızlığın getirdiği “Boşluk Hissi”ni (f:2) doldurmakta ve bireyin izolasyon duygusunu hafifletmektedir. Özellikle yalnızlık kaygısının ve güvensizlik hissini arttığı gece saatlerinde, “Uyumadan Önce Dua Etme” (f:10) ve “Geceleri Dua Etme” (f:3) pratiklerinin yoğunlaşması, duanın bir “manevi sığınak” işlevi gördüğünü teyit etmektedir. Yaşlı birey, günü ve geceyi dua ile kapatarak, yalnızlığın verdiği tedirginliği manevi bir güven duygusuyla takas etmektedir.

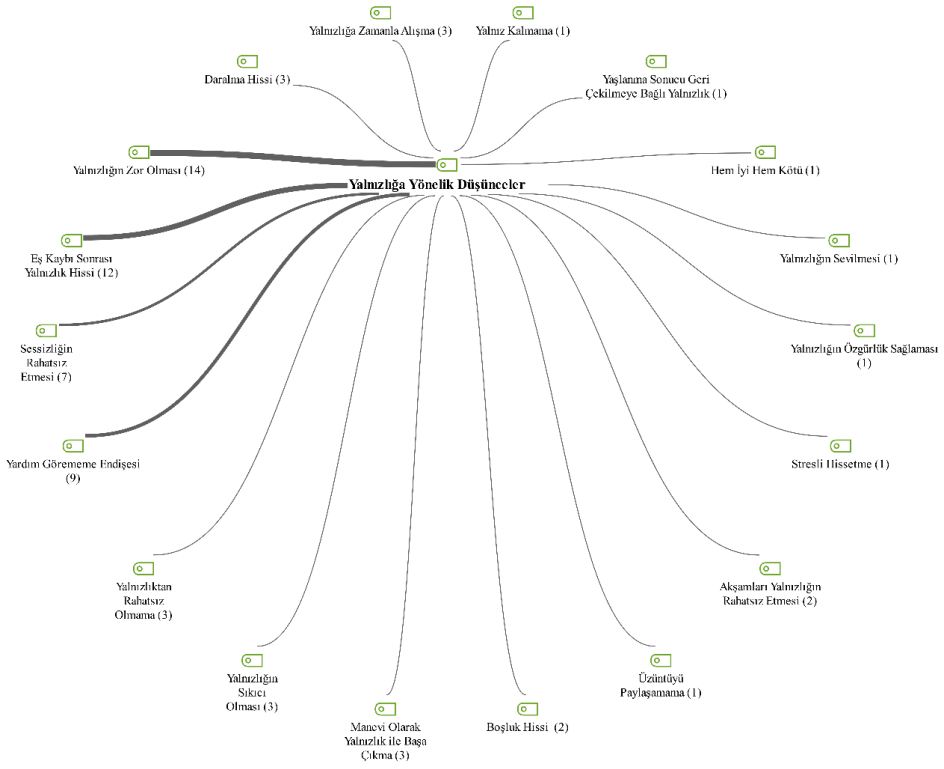
3.3. Rutinlerin İbadetle Dolması

Emeklilik, sosyal rollerin azalması ve yalnız yaşam, yaşlı bireyler için geniş bir “boş zaman” alanı yaratmaktadır. Araştırmada katılımcıların günlük rutinlerine ilişkin kodlar incelendiğinde, “Evde Vakit Geçirme” (f:22) davranışının, kahvaltı ve akşam yemeği gibi zorunlu ihtiyaçlardan sonra en sık tekrarlanan rutin olduğu görülmektedir. Dışsal aktivitelerin (sosyalleşme, gezme vb.) görece sınırlı kaldığı bu tabloda, evde geçen uzun zaman dilimlerinin nasıl değerlendirildiği sorusu önem kazanmaktadır.

Katılımcıların gündelik dini yaşam deneyimleri (Şekil 2) incelendiğinde, evde geçen zamanın pasif bir bekleyişle değil, ibadet pratikleriyle yapılandırılmış aktif bir süreçle doldurulduğu anlaşılmaktadır. Tüm katılımcıların “Namaz Kılma” (f:30) eylemini gerçekleştirmesi, günün beş ayrı vakte bölünerek planlandığını gösterir. Buna ek olarak “Kur’an Okuma” (f:19), “Sabah Namazı”na özel vurgu (f:15) ve “Tesbih Çekme” (f:6) gibi pratikler, günün neredeyse tamamına yayılan bir manevi meşguliyet yaratmaktadır.

Bu yoğun ibadet rutini, zamanın algılanış biçimini de dönüştürmektedir. Yalnız yaşayan yaşlı için zaman, saatin tik-taklarıyla ilerleyen kronolojik bir süreçten ziyade; ezan vakitleriyle belirlenen bir döngüye dönüşmektedir. Bu durum, yalnızlığın en büyük risklerinden biri olan “can sıkıntısı” hissini de minimize etmektedir. Nitekim Şekil 4’te yalnızlığa yönelik düşünceler arasında “Yalnızlığın Sıkıcı Olması” (f:3) ifadesinin oldukça az zikredilmiş olması dikkat çekicidir. Katılımcılar, ibadet ve manevi rutinler sayesinde boş zamanı “Allah ile geçirilen zaman” olarak kodlamakta, bu sayede yalnızlığın getirdiği anlamsızlık ve boşluk hissinden korunmaktadır.

Katılımcıların yalnızlık algısına ilişkin görüşleri incelendiğinde (Şekil 4), yalnızlığın eziç bir çoğunlukla negatif ve baş edilmesi güç bir yaşam deneyimi olarak kodlandığı görülmektedir. Toplam 68 görüş ifadesi içerisinde yalnızlığa yüklenen anlamlardan ‘Yalnızlığın Zor Olması’ (f:14) ve ‘Eş Kaybı Sonrası Yalnızlık Hissi’ (f:12) kodları; yaşlılıkta yalnızlığın sadece fiziksel bir tek başlılık olmadığını, aksine eşin kaybıyla başlayan derin bir duygusal boşluk ve hüznün hali olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, ‘Yardım Görememe Endişesi’ (f:9) kodunun yüksekliği, yalnız yaşayan yaşlıların acil durumlarda veya hastalık anında kimsesiz kalmaktan duydukları korkunun, duygusal yalnızlık kadar baskın bir stres kaynağı olduğunu göstermektedir.



Şekil 4. Yalnızlığa Yönelik Düşünceler

Yalnızlığın mekânsal ve psikolojik etkileri irdelendiğinde ise katılımcıların ev içindeki atmosferi ‘Sessizliğin Rahatsız Etmesi’ (f:7) ve ‘Daralma Hissi’ (f:3) ile tanımladıkları dikkat çekmektedir. Evdeki sessizlik, yaşlı bireyler için huzurdan ziyade terk edilmişliği çağrıştırmaktadır. Şekilde dikkat çeken bir diğer husus ise, sınırlı sayıda da olsa bazı katılımcıların yalnızlığı ‘Manevi Olarak Başa Çıkma’ (f:3), ‘Rahatsız Olmama’ (f:3) veya ‘Özgürlük’ (f:1) şeklinde daha olumlu veya kabullenici bir çerçevede ele almalarıdır. Ancak genel tabloya bakıldığında, yalnızlığın yaşlı bireylerin dünyasında ‘alışılan’ (f:3) bir durum olsa dahi, çoğunlukla özlem, korku ve boşluk hissiyle (f:2) özdeşleştiği anlaşılmaktadır.

3.4. Gecenin İhyası: Uykusuzluğun İbadete Dönüşümü

Yaşlılık fizyolojisinin bir getirisi olarak uyku düzenindeki bozulmalar, yalnız yaşayan bireyler için geceyi zorlu bir zaman dilimine dönüştürebilmektedir. Araştırma verilerine göre katılımcıların uyku kalitesine ilişkin en sık yaşadıkları sorun “Uykunun Bölünmesi” (f:20) durumudur. Kesintisiz bir uyku uyuyamamak ve gece sık sık uyanmak, yalnız yaşayan birey için normal şartlarda kaygı ve korkuyu tetikleyebilecek bir durumdur.

Ancak dindar yaşlılar için bu “bölünmüş uykular”, bir kayıp değil, manevi bir kazanç fırsatı olarak değerlendirilmektedir. Dua etme sıklığı ve zamanları incelendiğinde; “Uyumadan Önce Dua Etme” (f:10) ve “Geceleri Dua Etme” (f:3) pratiklerinin varlığı dikkat çekicidir.

Ayrıca gündelik dini yaşam deneyimleri diyagramında yer alan “Teheccüd Namazı” (f:3), uykusuzluğun bilinçli bir ibadet tercihinin dönüştürüldüğünün somut bir göstergesidir.

Gece uyanmaları, yaşlı birey için “Neden uyuyamıyorum?” endişesinden sıyrılarak “Rabbim beni huzuruna çağırırdı” kabulüne evrilmiştir. Sessizliğin en yoğun olduğu bu saatler, dua ve zikir ile “ihya edilerek”, gecenin ürkütücülüğü manevi bir huzura (sekine) dönüştürülmektedir. Bu strateji, yalnız yaşayan yaşlının geceyi bir tehdit olarak değil, manevi bir sığınak olarak algılamasını sağlamaktadır.

Dolayısıyla, yaşlı birey için biyolojik bir yetersizlik olarak görülebilecek uykusuzluk hali, din fenomeninin anlam dünyasındaki dönüştürücü gücüyle aktif bir ‘manevi eyleme’ dönüşmektedir. Gece vakti yaşanan yalnızlık, birey için toplumsal dünyadan kopuşun hüznü bir hatırası olmak yerine, Yaratıcı ile kurulan özel ve dolaysız bir bağın zeminini oluşturmaktadır. Bu durum, dindar yaşlıların yalnızlığı sadece pasif bir kabullenişle yaşamadıklarını, aksine sahip oldukları dini sermaye sayesinde olumsuz yaşam koşullarını dahi birer başa çıkma enstrümanına çevirebildiklerini göstermektedir. Neticede, gece vaktinin sessizliği ve tenhaliği, yaşlı bireyin iç dünyasında bir boşluk hissi yaratmak yerine, ibadet ve dua aracılığıyla doldurulan bereketli bir zaman dilimi haline almaktadır.

4. Tartışma

Bu çalışma, Isparta’da yalnız yaşayan yaşlıların, yalnızlık olgusunu sadece sosyal bir yoksunluk olarak değil, aynı zamanda manevi bir sınav ve tefekkür süreci olarak deneyimlediklerini ortaya koymuştur. Araştırma bulguları, literatürdeki “Dini Başa Çıkma” (Religious Coping) kuramını destekler niteliktedir. Bu bağlamda Uysal (2002), dini başa çıkmanın sadece pasif bir sığınma olmadığını; aksine bireyin yaşadığı zorlukları bir imtihan veya manevi olgunlaşma süreci olarak yeniden değerlendirmesini sağlayan aktif bir uyum mekanizması olduğunu vurgular.³⁴ Bu çalışmada elde edilen; katılımcıların yalnızlığı Allah ile başa kalma fırsatı olarak görmeleri ve dua yoluyla huzur bulmaları yönündeki bulgular, söz konusu kuramsal çerçeveye ve literatürdeki benzer çalışmalarla³⁵ paralellik göstermektedir. Katılımcıların yalnızlığı bir imtihan olarak değerlendirmesi, Ayten’in (2012)³⁶ Türk kültüründe tevekkül odaklı başa çıkma vurgusuyla örtüşmektedir. Benzer şekilde, fiziksel kısıtlılıklara rağmen ibadete devam etme gayreti, Kula’nın (2005)³⁷ belirttiği gibi fiziksel kaybın manevi kazançla ikame edilmesi stratejisiyle açıklanabilir. Ayrıca katılımcıların ölümden korkmak yerine ölüme hazırlanmaları, Hökeleki’nin (2008)³⁸ ifade ettiği ‘ahiret inancının koruyucu işlevi’ ile paralellik göstermektedir.

³⁴ Uysal, *Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı*, 45.

³⁵ Şentepe, “Yaşlılık Döneminde Dini Başa Çıkma”, 132; Çam, *Yaşlılık Döneminde Yalnızlıkla Başa Çıkma Dinin Rolü*, 78.

³⁶ Ayten, *Tanrı’ya Sığınmak*, 112.

³⁷ Nuri Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma* (İstanbul: DEM Yayınları, 2005), 84.

³⁸ Hayati Hökeleki, *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2008), 156.

Çalışmada elde edilen “Sürekli Dua Etme” (f:13) ve “Uyumadan Önce Dua” (f:10) bulguları, yalnızlığın yarattığı ontolojik güvensizlik hissini, Yaratıcı ile kurulan bağ sayesinde aşıldığını göstermektedir. Katılımcılar, eş kaybı veya çocukların evden ayrılmasıyla oluşan insani boşluğu, dua aracılığıyla ilahi bir dolulukla ikame etmektedir. Bu durum, yalnızlığın yıkıcı etkisini (depresyon, anksiyete) hafifleten en güçlü tampon mekanizmadır. Din sosyolojisinin kurucu isimlerinden Emile Durkheim (1897), bireyin sosyal bağlarının zayıflamasını ‘anomi’ (kuralsızlık/yalnızlaşma) kavramıyla açıklar. Durkheim’a göre, özellikle modernleşme ve göç süreçleriyle birlikte geleneksel aile yapısı (cemaat/gemeinschaft) çözüldüğünde, bireyler derin bir boşluk hissine kapılırlar. Bu çalışmadaki katılımcıların dua ve ibadet pratikleri, Durkheimcı bir perspektifle incelendiğinde; fiziksel olarak izole olsalar dahi kendilerini ‘manevi bir cemaatin’ (ümmetin) parçası hissetmelerini sağlayan birleştirici bir ritüeldir. Din, yalnız yaşayan yaşlı bireye ‘toplumdan kopmadığı’, aksine daha yüce bir kozmik düzenin parçası olduğu hissini vererek intihar ve ağır depresyon gibi sapmaları (anomik durumları) önleyen en güçlü sosyal tutkaldır.³⁹

Fenomenolojik din sosyologlarından Peter Berger (1967), dini; insanı hayatın kaosuna, belirsizliğine ve anlamsızlığına karşı koruyan bir Kutsal Şemsiye olarak tanımlar. Berger’e göre yaşlılık, bireyin marjinal durumlarla (ölüm, hastalık, terk edilme) en sık yüzleştiği evredir. Sosyal çevrenin kaybıyla oluşan gerçeklik krizi karşısında din, bireye sarsılmaz bir anlam dünyası sunar. Katılımcıların yalnızlıklarını ilahi bir dolulukla ikame etmeleri, Berger’in ifadesiyle; seküler dünyanın onları ittiği kenar mahallelerden, kutsalın güvenli şemsiyesi altına sığınarak dünyayı yeniden anlamlı ve yaşanabilir kılma çabasıdır.⁴⁰

Yaşlılıkta sıkça görülen hareket kısıtlılığı ve fiziksel yetersizlik algısı (Hareket Zorluğu f:25), bireylerde “işe yaramazlık” duygusu yaratma riski taşır. Ancak bulgularımızdaki yoğun ibadet pratikleri (Namaz f:30, Kur’an Okuma f:19), yaşlı bireye fiziksel üretkenliğini kaybetse bile manevi üretkenliğini sürdürebileceği bir alan açmaktadır. Bedenen eve hap-solan yaşlı, ruhen hacca gittiğini veya manevi alemlerde gezindiğini hissederek “mekansal sıkışmışlığı” aşmaktadır. Bu durum, Lars Tornstam’ın (2005) geliştirdiği ‘Gerotransandans’ (İleri Yaşta Aşkınlık) teorisiyle güçlü bir paralellik göstermektedir. Tornstam’a göre başarılı yaşlanma, sadece fiziksel aktiviteyi korumakla değil; materyalist ve rasyonel bir dünya görüşünden, daha kozmik ve aşkın bir perspektife geçişle mümkündür. Bu teori ışığında bakıldığında; katılımcıların fiziksel hareket alanlarının daralması bir kayıp değil, içsel ve manevi yolculukların derinleşmesi için bir fırsattır. Bedenin eve kapanması, ruhun zaman ve mekân sınırlarını aşarak manevi bir iklime açılmasına engel değildir; aksine bu süreci hızlandıran bir vesiledir.⁴¹ Benzer şekilde Viktor Frankl (2013)’a göre insan, en kısıtlı şartlarda (hatta yatağa bağımlı halde) bile, yaşadığı acıya veya kısıtlılığa manevi bir anlam yük-

³⁹ Emile Durkheim, *İntihar: Sosyolojik Bir İnceleme*, çev. Özer Ozankaya (İstanbul: Cem Yayınevi, 1986), 210.

⁴⁰ Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Bir Kuramının Ana Hatları*, çev. Ali Coşkun (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 52.

⁴¹ Tornstam, *Gerotranscendence*, 122.

leyerek varoluşsal boşluğa düşmekten kurtulabilir. Bu çalışmadaki yaşlı bireylerin ibadet pratikleri, Frankl'ın ifadesiyle; değiştirilemeyecek bir kader karşısında (yaşlılık ve hastalık) takınılan onurlu bir tavır ve manevi bir üretkenlik biçimidir. Onlar için dua etmek, sadece bir ritüel değil; hala işe yaradıklarını ve bir amaca hizmet ettiklerini hissettikleri aktif bir eylemdir.⁴²

Son olarak, katılımcıların büyük çoğunluğunun 40 yıl ve üzeri evli kalmış bireyler olması, yaşanan yalnızlığın travmatik boyutunu artırsa da dindarlık, bu travmayı “kader” ve “imtihan” kavramlarıyla anlamlandırarak kabullenmeyi kolaylaştırmıştır.

Sonuç

Isparta örneğinde görüldüğü üzere dindarlık, yaşlı birey için yalnızlığın travmatik etkilerine karşı en güçlü içsel sığınağı oluşturmaktadır. Ancak bu manevi direncin, günümüz dijital dünyasının sunduğu imkanlarla desteklenmesi, yaşlılık dönemindeki sosyal izolasyonu kırmak adına stratejik bir öneme sahiptir. Nitekim literatürde de vurgulandığı üzere, Toplum 5.0 vizyonu çerçevesinde yaşlıların sahip oldukları hayat tecrübesi ile gençlerin teknolojik becerilerinin bir araya getirilmesi, sadece ekonomik bir iş birliği değil, aynı zamanda yalnızlığın yol açtığı psikososyal travmaların önüne geçebilecek kümülatif bir değer yaratma potansiyeline sahiptir.⁴³ Bu bağlamda, yaşlı bireylerin manevi dünyalarını zenginleştiren ibadet ve dua rutinleri, sosyal bilişim araçlarıyla desteklendiğinde, bireyin hem kendisiyle hem de toplumla kurduğu bağın dijital bir düzlemde de süreklilik kazanması mümkün olacaktır.

Araştırma sonucunda şu temel çıkarımlara ulaşılmıştır: Yalnız yaşayan yaşlılar, dua pratikleri sayesinde kendilerini “tek başına” hissetmemekte, Yaratıcıyı sığınılacak bir liman ve yardımcı olacak yegâne güç olarak konumlandırmaktadır. İbadet rutinleri, emeklilik ve yalnızlıkla ortaya çıkan “boş zamanı” disipline etmekte, yaşlıları âtil kalmaktan ve can sıkıntısından korumaktadır. Uyku bozuklukları ve fiziksel ağrılar, dini ritüeller (gece duası, şükür) ile manevi bir terapi aracına dönüştürülmektedir. Sonuç olarak; yalnızlık yaşlı birey için “zor” ve “sessiz” bir deneyim olsa da dindarlık bu sessizliğin huzura, zorluğun ise tevekküle evrilmesini sağlayan en işlevsel araçtır.

Araştırmanın bir diğer çarpıcı sonucu, yaşlılıkta görülen fiziksel hareket kısıtlılığının ve eve kapanma durumunun, dini inançlar vasıtasıyla algısal bir dönüşüme uğramasıdır. Katılımcılar, fiziksel dünyadaki mekânsal daralmayı, dua ve tefekkür yoluyla manevi dünyada bir genişlemeye dönüştürmeyi başarmışlardır. Özellikle yürüme güclüğü çeken veya günün büyük kısmını evde geçiren yaşlılar için ev; sadece dört duvardan ibaret bir hapis-hane değil, ibadetle anlamlandırılmış bir özel yaşam alanı ve sığınak hüviyeti kazanmıştır.

⁴² Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2013), 74.

⁴³ Abdulkadir Büyükbıngöl, “Sosyal Bilişim Perspektifinden Bireyselleşme ve Yalnızlaşma Sorunu Üzerine Bir Analiz”, *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 3/2 (Ağustos 2022), 187.

Bu durum, fiziksel yeti kaybının yarattığı işe yaramazlık hissini ortadan kaldırmakta, yaşlı bireye manevi bir üretkenlik alanı açmaktadır.

Ayrıca bulgular, yalnız yaşayan yaşlıların en temel korkusu olan gelecek kaygısı ve başkasına muhtaç olma endişesinin, teslimiyet ve tevekkül mekanizmalarıyla desteklendiğini göstermektedir. Katılımcılar, sosyal destek ağlarının zayıfladığı anlarda Allah'ı güvenli bir bağlanma figürü olarak ikame etmekte; ölüm ve ölüm ötesi belirsizliği ise yaratıcıya kavuşma (vuslat) inancıyla bir umut kaynağına çevirmektedir. Dolayısıyla dindarlık, bu örneklem grubunda sadece anlık bir rahatlama aracı değil, aynı zamanda varoluşsal kaygılara karşı geliştirilmiş bilişsel bir şema ve baş etme stratejisidir.

Nihayetinde bu çalışma, Isparta'daki yalnız yaşayan yaşlılar örneğinde 'yalnızlık' (tecrit) ve 'tek başmalık' (inziva) kavramları arasındaki ince çizginin din ile çizildiğini ortaya koymaktadır. Dini inanç, yaşlının maruz kaldığı sosyal izolasyonu; kendi iç dünyasına döndüğü, muhasebe yaptığı ve yaratıcısıyla bağ kurduğu seçilmiş bir inzivaya dönüştürmektedir. Bu yönüyle din, yaşlılık döneminde yalnızlığın yıkıcı etkilerine karşı en güçlü koruyucu faktör, sosyal boşluğu dolduran en sadık refakatçi ve yaşamın son deminde anlam arayışını tamamlayan en yetkin kılavuzdur.

Araştırma bulgularından hareketle, yaşlılık politikaları ve yerel yönetim hizmetlerine yönelik şu öneriler geliştirilmiştir:

- Manevi Sosyal Hizmet: Belediyelerin evde bakım hizmetleri sadece temizlik ve sağlıkla sınırlı kalmamalı; talep eden yaşlılara yönelik "manevi destek ve rehberlik" hizmetleri (sohbet, dini kitap okuma vb.) sunulmalıdır.
- Mekân Erişilebilirliği: "Hareket zorluğu" yaşayan yaşlıların camilere veya dini sohbet halkalarına katılımını sağlayacak ulaşım transfer hizmetleri artırılmalıdır.
- Dijital Okuryazarlık: Eve kapanan yaşlıların dini yayınlara ve mukabelelere dijital ortamdan erişebilmesi için basit düzeyde teknoloji desteği sağlanmalıdır.


Sonuç olarak bu araştırma, yalnız yaşayan yaşlılar için dinin sadece bireysel bir inanç alanı değil, aynı zamanda yalnızlığın getirdiği varoluşsal ve sosyal krizlerle başa çıkmada dinamik bir mekanizma olduğunu ortaya koymuştur. Yaşlılık döneminde karşılaşılan sosyal izolasyonun etkilerini hafifletmek, ancak yaşlı bireyin manevi dünyasını ve dini ihtiyaçlarını da kapsayan bütüncül bir yaklaşımla mümkündür. Önerilen manevi sosyal hizmetler, mekân erişilebilirliği ve dijital destek gibi uygulamalar hayata geçirildiğinde, yalnız yaşayan yaşlıların toplumsal hayata katılımı artacak ve yaşam kaliteleri manevi bir derinlik kazanacaktır. Bu noktada yerel yönetimlerin ve sosyal politika yapımcıların, yaşlılık olgusunu sadece biyolojik veya ekonomik bir süreç olarak değil, aynı zamanda manevi ve kültürel bir deneyim olarak ele almaları, yaşlı dostu bir toplum inşası için elzemdir.

Kaynakça | References

- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Bahadır, Abdülkerim. *Psikolojik ve Dinî Açından Yalnızlık ve İnziva*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Berger, Peter L. *Kutsal Şemsiye: Dini Sosyolojik Bir Teorinin Unsurları*. çev. Ali Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000. (Orijinal Basım: 1967).
- Buchholz, Ester S. *The Call of Solitude: Alonetime in a World of Attachment*. New York: Simon & Schuster, 1997.
- Büyükbingöl, Abdulkadir. "Sosyal Bilişim Perspektifinden Bireyselleşme ve Yalnızlaşma Sorunu Üzerine Bir Analiz". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 3/2 (Ağustos 2022), 186-202.
- Cacioppo, John T. – Cacioppo, Stephanie. "Social Relationships and Health: The Toxic Effects of Perceived Social Isolation". *Social and Personality Psychology Compass* 8/2 (2014), 58-72.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. çev. Mesut Bütün- Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*. çev. Hasan Özcan. Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.
- Çam, Sümeyye S. *Yaşlılık Döneminde Yalnızlıkla Başa Çıkmada Dinin Rolü*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Danış, M. Zafer. "Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar". *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 20/1 (2009), 67-83.
- Durkheim, Emile. *İntihar: Sosyolojik Bir İnceleme*. çev. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi, 2013.
- Dykstra, Pearl A. "Older Adult Loneliness: Myths and Realities". *European Journal of Ageing* 6/2 (2009), 91-100.
- Frankl, Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2013.
- Hökelekli, Hayati. *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- Koenig, Harold G. *Ageing and God: Spiritual Pathways to Mental Health in Midlife and Later Years*. New York: The Haworth Pastoral Press, 1994.
- Kula, Naci M. *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005.
- Long, Christopher R. Averill, James R. "Solitude: An Exploration of Benefits of Being Alone". *Journal for the Theory of Social Behaviour* 33/1 (2003), 21-44.
- Ong, Anthony D. vd., "Loneliness and Health in Older Adults: A Mini-Review and Synthesis". *Gerontology* 62/4 (2016), 443-449.
- Pargament, Kenneth I. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press, 1997.
- Patton, Michael Q. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Perlman, Daniel – Peplau, Letitia A. "Toward a Social Psychology of Loneliness". *Personal Relationships: 3. Personal Relationships in Disorder*. ed. Robert Gilmour – Steve Duck. London: Academic Press, 1981, 31-56.
- Şentepe, Ayşe. "Yaşlılık Döneminde Dini Başa Çıkma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/1 (2015), 125-149.
- Tillich, Paul. *The Eternal Now*. New York: Charles Scribner's Sons, 1959.
- Tokur, Behlül. "Yaşlılıkta Yalnızlıkla Başa Çıkmada Dinin Rolü". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/29 (Haziran 2014), 1-24.

- Tornstam, Lars. *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*. New York: Springer Publishing Company, 2005.
- Tuncay, Tarık. “Yalnızlık, Sosyal Destek ve Psikolojik Dayanıklılık”. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 29/1 (2018), 7-22.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *İstatistiklerle Yaşlılar, 2023. Haber Bülteni Sayı: 53710*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2023-53710>
- Uysal, Veysel. *Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 2002.
- Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 10. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016. İnan, Afet. *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 2018.
- Zafer, Hakan. *Dini Yaşantıda İnziva*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Suriyeli Sığınmacıların Geriye Göç Eğilimleri ve Dönüş Motivasyonları: Adana Örneğinde Nicel Bir Analiz

Gökhan Duru |  0000-0002-5633-8444 | bilgi@gokhanduru.com

Bağımsız Araştırmacı, Adana, Türkiye

Öz

Suriye’de 8 Aralık 2024 tarihinde gerçekleşen rejim değişikliği, sığınmacı nüfusun geleceğine ve geriye göç süreçlerine dair yeni bir tartışma zemini oluşturmuştur. Bu çalışma, Adana ilinde ikamet eden Suriyeli sığınmacıların rejim değişikliği sonrasındaki geriye göç eğilimlerini ve dönüş iradelerini belirleyen motivasyonel dinamikleri incelemeyi amaçlamaktadır. Metodolojik kurgusunda nicel tarama modeli ve kesitsel desenin benimsendiği bu çalışmada; kartopu, kota ve amaçlı örnekleme tekniklerini bir araya getiren hibrit bir yaklaşım tercih edilmiştir. Adana ilinde yürütülen saha araştırmasından elde edilen veriler, Everett Lee’nin İtme-Çekme Kuramı çerçevesinde; bulunan yerdeki itici faktörler ile varış noktasındaki çekici dinamikler arasındaki diyalektik ilişkiyi merkeze alan bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Bu kapsamda; Türkiye’deki yaşamın sürdürülebilirliğini kısıtlayan yapısal direnç noktaları ve uyum süreçlerindeki işlevsel tikanıklıklar Kalmanın imkansızlıkları: Engeller ve Kırılğanlıklar başlığı altında ele alınmıştır. Öte yandan Suriye’ye dönüşün çekiciliği, ülkedeki yeniden inşa sürecine dair beklentiler ve umutları besleyen etmenler ise Dönüşün Cazibesi: Beklentiler ve Heyecanlar başlığı altında değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, geri dönüş motivasyonunun yalnızca Suriye’deki siyasi değişimle sınırlı olmadığını, aynı zamanda Türkiye’deki yapısal kısıtlarla çift yönlü olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Geriye Göç, Suriyeli Sığınmacılar, Dönüş Motivasyonu, Hibrit Örnekleme, Adana

Atıf Bilgisi


Duru, Gökhan. “Suriyeli Sığınmacıların Geriye Göç Eğilimleri ve Dönüş Motivasyonları: Adana Örneğinde Nicel Bir Analiz”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 7/1 (Nisan 2026), 88-128.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.4>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	01.02.2026
Kabul Tarihi	23.03.2026
Yayın Tarihi	15.04.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Çalışma için Akdeniz Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 10.06.2025 tarih ve E-77082166-604.01.02-397576 sayılı kararıyla etik kurul onayı alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Return Migration Tendencies and Return Motivations of Syrian Refugees: A Quantitative Analysis in the Case of Adana

Gökhan Duru |  0000-0002-5633-8444 | bilgi@gokhanduru.com

Independent Researcher, Adana, Türkiye

Abstract

The regime change that took place in Syria on 8 December 2024 has established a new ground for debate regarding the future and return migration processes of the refugee population. This study aims to examine the return migration tendencies of Syrian refugees residing in Adana after the regime change and the motivational dynamics that shape their intentions to return. In the methodological design of the study, a quantitative survey model and a cross-sectional design were adopted; a hybrid approach integrating snowball, quota, and purposive sampling techniques was preferred. The data obtained from the field research conducted in Adana were analyzed within the framework of Everett Lee's Push-Pull Theory, through an approach centered on the dialectical relationship between the push factors in the host country and the pull dynamics at the destination. Within this scope, the structural constraints that limit the sustainability of life in Türkiye and the functional bottlenecks in integration processes were addressed under the heading Impossibilities of Staying: Barriers and Vulnerabilities. On the other hand, the attractiveness of returning to Syria and the factors that nourish expectations and hopes regarding the country's reconstruction process were evaluated under The Attraction of Return: Expectations and Excitements. The results reveal that return motivation is not limited solely to the political transformation in Syria; instead, it is shaped dualistically by structural constraints within Türkiye.

Keywords

Return Migration, Syrian Refugees, Return Motivation, Hybrid Sampling, Adana

Citation

Duru, Gökhan. "Return Migration Tendencies and Return Motivations of Syrian Refugees: A Quantitative Analysis in the Case of Adana". *Journal of Sociological Context 7/1 (April 2026)*, 88-128. <https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.4>

Article Information

Date of Submission	01.02.2026
Date of Acceptance	23.03.2026
Date of Publication	15.04.2026
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	Ethical approval for this study was obtained from the Akdeniz University Ethics Committee with the decision number E-77082166-604.01.02-397576 dated 10.06.2025. It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation of this study and that all sources used are cited in the bibliography.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Büyük insani krizlerin ve küresel sığınmacı akınlarının sıkça yaşandığı 21. yy'da uluslararası mülteci sistemleri yetersiz kalmış ve devletlerin göç politikaları köklü değişimlere uğramıştır. Bu dönüşümler neticesinde, göç literatüründe ve güncel akademik çalışmalarda farklı bakış açıları ve yaklaşımlar geliştirilmiş, önceki dönemlerde az ya da hiçe yakın ilgi görmüş konular yeniden önem kazanmıştır. Özellikle ülke politikalarında, kamuoyunda ve akademik analizlerde iklim göçü, iklim mültecileri, insan kaçakçılığı, insan ticareti, ölümcül yolculuklar, karma göç akınları, göçün silahlaştırılması, iç yerinden edilmiş kişiler, beyin göçü, göçmen kayıt sistemleri gibi kavram ve ifadeler öne çıkmıştır. Bu karmaşık ve çok boyutlu yeni göç dinamikleri, zorunlu hareketliliğin doğal bir uzantısı olan geriye göç olgusunun literatürdeki görünürlüğünü artırmıştır. Zira, geleneksel göç çalışmalarında, geriye göç kavramı uzun yıllar boyunca akademik ilginin uzağında kalmıştır. Göçlerin yüzyıllar boyu tek yönlü bir hareket olarak algılanması, konunun sosyal bilimciler tarafından teorik düzeyde yeterince ele alınmasını sınırlandırmıştır. Ancak günümüzde göç hareketleri, geçmiş yüzyılda gözlemlenen tek yönlü hareket modelinden önemli ölçüde ayrılmaktadır.

Geriye göçü ilk olarak Ernst Georg Ravenstein, "Laws of Migration" adlı makalesinde, göç hareketlerinin tek yönlü olmayıp tersine göçleri de içerdiğini, "Her ana göç akımı, göçün yol açtığı kayıpları az çok telafi eden bir karşı akım oluşturur..." sözleriyle temellendirilmiş ve döngüsellik, göçün doğasında olduğuna işaret etmiştir¹; fakat bu öncü tespite rağmen göç çalışmalarında göçün tek yönlü ve geri dönüşsüz bir süreç olduğu yönündeki baskın görüş, yaygın kabul görmeye devam etmiştir. Gmelch'in, geçmişte Avrupa ve Asya'dan Kuzey Amerika'ya yönelen büyük göçmen akımlarında, Eski Dünya'yı terk edenlerin asla geri dönmediği yönündeki genel varsayımı, bu yaygın kabulün somut bir örneği olup günümüzdeki göç hareketlerinin çok yönlü ve döngüsel yapısıyla karşılaştırıldığında, uluslararası göç olgusunun geçirdiği değişimi açıkça ortaya koymaktadır.² Ancak bu değişimin, göçün önemli bir boyutu olan geri dönüş konusunun akademik olarak benimsenmesini hemen sağladığı söylenemez; tam aksine "geri dönüş göçü her zaman var olduğu gerçeğine rağmen, bu konudaki araştırmalar 1980'lere kadar gelişmedi. Bu dönem Batı Avrupa'ya göçü göç programlarının sona ermesi ve bu Avrupa ülkelerinin göçmenlerin geri dönüşünü teşvik etme konusundaki ilgisinin artmasıyla aynı zamana denk geldi"³.

Göçün değişen ve dönüşen yapısı içinde, geriye göç konusunun akademik gündeme, doğal bir ilgi alanı olarak değil, daha çok politik zorunluluklar ve program değişiklikleri bağlamında girdiği görülmektedir. Özellikle misafir işçi politikalarının devreye girmesiyle birlikte, göçmenlerin hedef ülkede kalıcı bir ikamet sağlasalar bile, birikim hedefi ve bilinçli bir strateji doğrultusunda ilerleyen yıllarda geri dönme potansiyellerini korudukları vur-

¹ Ernst Georg Ravenstein, "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London* 48/2 (1885), 187.

² George Gmelch, "Return Migration", *Annual Review of Anthropology* 9 (1980), 135.

³ Graziano Battistella, "Return Migration: A Conceptual and Policy Framework", *International Migration Policy Report*, ed. J. K. Appleby, D. Kerwin (New York: Scalabrini Migration Study Centers, 2018), 3.

gulanmaktadır. Ayrıca, para transferleri dahil olmak üzere birçok farklı etkileşim mekanizmasıyla anavatanlarıyla olan bağlarını sürekli olarak sürdürdüklerini gösteren çalışmalarla desteklenmektedir.⁴

Zamanla bu perspektif; göçün artık yalnızca gidenlerin tek yönlü hikayesi olarak görülmesi yerine, gidenler ve kalanlar arasındaki karşılıklı etkileşimler, geri dönenlerin deneyimleri ve dönüş göçünün hem bireyler hem de toplumlar üzerindeki çok boyutlu etkileri bağlamında iki yönlü bir süreç olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koyan farklı çalışmalarla da güçlenmiştir.⁵ Erken dönem göç çalışmalarında yaygın kabul gören ve göçün sadece çıkış noktasından varış noktasına doğru, dönüş ihtimali düşünülmeyen düz bir hat üzerinde ilerlediğine ilişkin yaklaşımlar, zamanla köklü bir değişime uğrayarak yerini göçmenlerin geri dönebileceği iki yönlü veya köken ve varış yerleri arasında sürekli gidip gelebileceği döngüsel ve ulusötesi bir hareketlilik örüntüsüne bırakmıştır. Ancak bu değişime ve geriye dönüşlerin küresel göç akışlarının önemli bir parçası olduğunu gösteren güncel çalışmalarda artışa rağmen geriye göç konusu, ana akım göç çalışmalarında nispeten göz ardı edilmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, modern literatüre katkı sunma hedefiyle hazırlanan bu çalışma, geçici koruma altındaki Suriyelilerin geriye göç eğilimlerini nicel bir yöntemle analiz etmeyi ve dönüş motivasyonlarını belirleyen temel itici ve çekici faktörleri tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Suriye’de 8 Aralık 2024 tarihinde gerçekleşen rejim değişikliği, küresel ölçekte yerinden edilmiş Suriyeli diasporası için geri dönüşü tekrar bir seçenek haline getirmiş; bu durum sığınmacıların mobilite stratejilerini, kaynak ülkedeki belirsizlikler ile ev sahibi ülkedeki yerleşiklik pratikleri arasında yeni bir gerilime taşımıştır. Bu mobilite gerilimi, sığınmacıların tercihlerini tek boyutlu bir analiz yerine hem dönüş hem de yerleşiklik eksenindeki kırılma noktalarını kapsayan bütüncül bir metodolojik yaklaşımla ele almayı zorunlu kılmaktadır. Bu bütüncül perspektiften hareketle; çalışmanın metodolojik kurgusu doğrultusunda toplam örneklem, geri dönüş ve yerleşiklik odaklı iki temel analiz grubuna ayrılmıştır. Yöntem bölümünde detaylandırılacak olan bu ikili kurgu bağlamında; bu makalenin temel analiz birimi, Suriye’ye geri dönmeyi düşünenlerden oluşmaktadır. Diğer tamamlayıcı parça olan Türkiye’de yerleşiklik dinamikleri ise farklı bir teorik çerçeve gerektiren müstakil bir analiz konusu olması sebebiyle bu makalenin kapsamı dışında tutulmuştur.

⁴ Jean-Pierre Cassarino, “Theories of Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited”, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)* 6/2 (2004), 255; Christian Dustmann, “Return Migration, Uncertainty and Precautionary Savings”, *Journal of Development Economics* 52/2 (1997), 304; Thomas Faist, “Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture”, *Ethnic and Racial Studies* 23/2 (2000), 190; Steven Vertovec, *Transnationalism* (London: Routledge, 2009), 13.

⁵ Christian Dustmann – Joseph-Simon Görlach, “The Economics of Temporary Migrations”, *Journal of Economic Literature* 54/1 (2016), 98; Thomas Faist vd., *Transnational Migration* (Cambridge: Polity Press, 2013), 1; Peggy Levitt – Nina Glick Schiller, “Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society”, *International Migration Review* 38/145 (2004), 1002.

Literatürde detaylandırılan teorik çerçeve ışığında çalışma; geriye göç kavramının tarihsel gelişimini irdelemekte ve kavramı Everett Lee'nin İtme-Çekme Kuramı'nın sağladığı analitik imkanlarla kuramsal bir zemine oturtmaktadır. Bu bağlamda çalışma, sığınmacıların dönüş motivasyonlarını itici ve çekici dinamiklerin diyalektik etkileşimi üzerinden anlamlandırmak adına kritik bir çerçeve sunmaktadır. Nitekim Lee'ye göre; göç kararında belirleyici olan itici ve çekici faktörler, her birey üzerinde homojen bir etki yaratmamakta; aile yapısı, gelecek planları veya sosyo-ekonomik durum gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermektedir.⁶ Vurgulanan bu öznel değerlendirme süreçleri ve bireysel faktörlerin geri dönüş kararı üzerindeki belirleyici rolü, araştırmanın temel sınıflamasını şekillendirmiştir. Bu bağlamda, araştırma örneklemindeki Suriyeli sığınmacıların geri dönüş motivasyonlarını şekillendiren eğilimler Türkiye ve Suriye odağında ayrışan bir perspektifle analiz edilmekte ve bu eğilimi etkileyen parametreler, betimsel analizler aracılığıyla irdelenmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Geriye göç olgusu, literatürde hem kuramsal bir yaklaşım çeşitliliğine hem de tanımsal karmaşıklığa ev sahipliği yapmaktadır. Geriye göçün geniş kapsamlı bir kavram olduğunu vurgulayan Ümmü Bulut Keskin; İngilizce literatürde back migration (geri göç), counter-current (karşı akım), counterflow (karşı akış), re-emigration (yeniden göç), reflux migration (geri akış göçü), remigration (yeniden göç), return flow (geri akış), return migration (dönüş göçü), return movement (dönüş hareketi), second time migration (ikinci kez göç) gibi çok sayıda farklı terimi kapsayacak şekilde kullanıldığını belirtmektedir.⁷ Bu terim zenginliği ve farklı kullanımlar, aslında araştırmacıların geriye göçü tanımlarken hareketin doğasını, süresini veya arkasındaki niyeti hangi ölçüde dahil edecekleri konusunda bir fikir birliğine varamamalarına yol açmaktadır. Bu nedenle, literatürde geriye göç olgusunu tanımlamak için yapılan sınırlı girişimler, geri dönüş kavramının görünürdeki basitliğini karmaşık hale getirmiştir. Nitekim Russel King'in de belirttiği gibi, "geri dönüş göçü kavramının ilk bakışta kendiliğinden açık ve anlamlı görünmesine rağmen, literatürde bu basitlik kaybolmakta ve tanım noktasında bir belirsizlik ortaya çıkmaktadır."⁸ Bu kavramsal belirsizlik ve karmaşa, araştırmacıların geriye göçü tanımlarken kullandıkları farklı kriterlerden kaynaklanabilmektedir. Frank Bovenkerk, terimin yalnızca insanlar göç ettikten sonra ilk kez kendi ülkelerine veya bölgelerine döndüklerinde kullanılması gerektiğini savunurken⁹ George Gmelch, geri dönüş göçünü, göçmenlerin yerleşmek için anavatanlarına geri dönme hareketi olarak tanımlamıştır.¹⁰ King ise, bu süreyi vurgulayarak terimi, insanların yurtdışında veya başka bir bölgede önemli bir süre geçirdikten sonra kendi ülkelerine veya bölgelerine

⁶ Everett Lee, "A Theory of Migration", *Demography* 3/1 (1966), 50.

⁷ Ümmü Bulut Keskin, "Tersine Göçler ve Geri Dönüşler: Almanya'dan İğdir'a Yerleşenler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Sosyolojik Bağlam* 2/2 (2021), 36.

⁸ Russell King – Katie Kuschminder (ed.), *Handbook of Return Migration* (Cheltenham: Edward Elgar, 2022), 3.

⁹ Frank Bovenkerk, *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1974), 5.

¹⁰ George Gmelch, "Return Migration", *Annual Review of Anthropology* 9 (1980), 136.

dönmeleri olarak ifade etmiştir.¹¹ Daha güncel tanımlar ise sürece ve niyete odaklanmıştır. David Bartram vd., göçmenlerin kendi ülkelerine dönmelerinin bazen orijinal niyetlerinin yerine getirilmesi, bazen de gözden geçirilmiş niyetlerinin bir sonucu olarak gerçekleştiğini belirtirken¹², Marta Bivand Erdal ise geri dönüş göçünü, göçmenlerin en az bir yıllık bir aradan sonra kendi ülkelerine geri dönmelerini ifade ettiğini öne sürmüştür.¹³ Geriye göçe ilişkin tüm bu tanımlama girişimlerindeki çeşitliliğin temelinde, göç süreçlerindeki niyet, süre ve mekânsal örüntüler yer almakta olup bu unsurlar geriye göçü farklı araştırma odaklarının gereksinimlerine göre şekillendirdiği çok boyutlu bir yapıya dönüştürmektedir.

Geriyeye göçün karmaşık yapısı ve disiplinler arası tanım zorlukları, kavramın akademik literatürdeki konumunu da doğrudan etkilemiştir. Geriyeye göç olgusu, Ravenstein ve Lee gibi genel göç teorilerinde yalnızca sınırlı atıflar alırken yapılan bazı öncü çalışmalar, geriye göçün nedenlerini, mekanizmalarını ve sonuçlarını derinlemesine analiz etmeye kapı açarak göç literatüründe ayrı bir inceleme alanı olarak kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu kurumsallaşmanın temelini atan ilk kavramsal çerçevelerden biri, Cerase'nin *başarısızlık, muhafazakarlık, yenilik ve emeklilik odaklı Geri Dönerlerin Tipolojileri*'dir.¹⁴

Kuroda ise metropol bölgelerinden göç edenlerin giderek artan bir kısmının kendi yerel köken yerlerine döndüğünü vurgulamış ve geri dönüş göçü için "U Dönüşü" metaforunu kullanmıştır. Ancak, Kuroda bu metaforun çok geniş bir bölgesel ölçek içerdiğinden hareketle, göçmenin yerel bir topluluğu terk edip bir metropol bölgesine yerleştiği ve daha sonra aslen geldiği yerel topluluğun yakınında bulunan orta veya büyük ölçekli bir şehre geri döndüğü daha spesifik bir göç örüntüsünü ifade etmek üzere "J Dönüşü" kavramını da tanımlamıştır.¹⁵ Cerase'nin tipolojileri ve Kuroda'nın mekansal modelleri, sonraki araştırmacılar için başlangıç noktası olmuştur. George Gmelch, geri döner göçmen tipolojileri, geri dönüş nedenleri, uyum ve yeniden uyum süreçleri gibi temel konulara odaklanırken aynı zamanda tatil veya uzun süreli ziyaretlerden dönerlerin geri döner göçmenler olarak tanımlanmayacağını belirterek geriye göçün kavramsal sınırlarını netleştirme çabası göstermiştir. Gmelch'in dikkat çektiği bir diğer önemli nokta, geri dönüşün, anavatanlarına geri döner ve ardından ikinci kez göç eden insanları ifade etmek için de kullanılmasıdır.¹⁶

Geriyeye göçün tipolojik ve mekansal zemin üzerine oturmasının ardından, kavramın kuramsal çerçevesi genişlemiştir. Jean-Pierre Cassarino, geri dönüşün zaman ve mekanda nasıl

11 Russell King, *Return Migration and Regional Economic Problems* (London: Routledge, 1986), 4.

12 David Bartram vd., *Key Concepts in Migration* (London: Sage Publications, 2014), 121.

13 Marta Bivand Erdal, "Timespaces of Return Migration: The Interplay of Everyday Practices and Imaginaries of Return in Transnational Social Fields", *Timespace and International Migration*, ed. Elizabeth Mavroudi vd., (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017), 104

14 Francesco Paolo Cerase, "Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy", *The International Migration Review* 8/2 (1974), 253-254.

15 Richard Wiltshire, "Research on Reverse Migration in Japan: (I) Reverse Migration and the Concept of 'U-turn'", *The Science Reports of the Tohoku University* 29/1 (1979), 64-65.

16 Gmelch, "Return Migration", 136.

tanımlandığını göstererek geri dönüşü uluslararası göçün bir alt süreci olarak *Neoklasik Ekonomi, İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi, Yapısalcılık, Ulusötecilik, Sosyal Ağ Teorisi* olmak üzere beş temel yaklaşımla ilişkilendirmiştir.¹⁷ Geri dönüşün artık sadece bireysel bir karar değil, aynı zamanda ekonomik, yapısal ve sosyal bağlarla şekillenen çok boyutlu bir olgu olduğunun altını çizen Cassarino'nun analizine benzer şekilde, Marta Bivand Erdal ve Rojan Ezzati, göçmenlerin köken ve yerleşim ülkeleriyle olan dinamik ilişkilerine odaklanmış ve bu ilişkilerin zamanla nasıl değiştiğini ve bunun kalış/geri dönüş kararları üzerindeki etkisini incelemiştir.¹⁸ Mariusz Dziegielewski ise Polonya örneği üzerinden yaptığı analizde; geri dönen göçmenlerin yurtdışında içselleştirdiği değerler, normlar ve yaşam tarzlarını anavatana tanıtma sürecini tanımlamak için ekonomik olmayan transferler ifadesini kullanmış ve geri dönüşün sadece ekonomik sermaye değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel sermaye transferi anlamına geldiğini ortaya koymuştur.¹⁹ Jørgen Carling vd. tarafından hazırlanan sistematik bibliyografya, geriye göçün kavramsal derinleşmesini bir arada görmek ve incelemek önemli bir kaynaktır. Geriye göçe ilişkin 40'tan fazla tematik anahtar kelime üzerinden, geri dönmeyi düşünen göçmenlerin karar alma süreci, geri dönenlerin yeniden entegrasyon deneyimleri ve geri dönüş göçüyle ilgili ulusal yasalar ve programları konularını içeren bu kaynaktan 1100'den fazla yayın incelenip ve ülkelere veya bölgelere göre coğrafi odaklı sıralanmıştır.²⁰ Kavramsal derinleşmenin benzer izleri, Enrico Battistella'nın geri dönüşün, gerçekleştiği zamana, göç projesinin tamamlanmasına ve ilgili kurumların hazırlığına göre çeşitlendirilmiş bir süreç olarak anlaşılması gerektiğini savunmasında da görülmektedir.²¹ J. Azose ve Adrian E. Raftery ise teorik ve kavramsal gelişmeleri ampirik bir zemine oturtturarak uluslararası göç eden toplam birey sayısının 1990'dan bu yana 5 yıllık dönemde küresel nüfusun %1,13 ile %1,29'u arasında dalgalandığını ve bunun içerisinde geri dönüş ve geçiş göçünün, genel toplam göç hareketlerinin büyük parçaları olduğunu; yaklaşık her dört göç olayından birinin ise bir bireyin doğduğu ülkeye geri dönmesi üzerine olduğunu ifade ederek geriye göçün küresel göç akışlarındaki nicel önemini ortaya koymuştur.²² Göç literatüründe güncel çalışmalara yaklaştıkça geriye göçe ilişkin artan tüm bu birikim, King ve Kuschminder'in geri dönüş göçünün bir olay ve süreç olarak çeşitliliğini ifade eden yeni tipolojiler ortaya koymasına ve geriye göçü sadece göç döngüsünün sonu olarak değil, aynı zamanda transnasyonal göçmenler için sürekli bir hareketlilik aşaması olarak tanımlamasında somut olarak görülmektedir.²³

17 Cassarino, "Theories of Return Migration", 253-268.

18 Marta Bivand Erdal – Rojan Ezzati, "Where Are You From' or 'When Did You Come'? Temporal Dimensions in Migrants' Reflections About Settlement and Return", *Ethnic and Racial Studies* 38/7 (2015), 1202.

19 Mariusz Dziegielewski, "Return Migration and Social Change in Poland: 'Closures' to Migrants' Non-economic Transfers", *Central and Eastern European Migration Review* 5/2 (2016), 174.

20 Jørgen Carling vd., *A Systematic Bibliography on Return Migration* (Oslo: Peace Research Institute, 2011), 1-3.

21 Battistella, "Return Migration", 13.

22 Jonathan J. Azose – Adrian E. Raftery, "Estimation of Emigration, Return Migration, and Transit Migration Between all Pairs of Countries", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 116/1 (2019), 116.

23 King- Kuschminder, *Handbook of Return Migration*, 4-7.

Türkçe literatüre baktığımızda ise geriye göç konusu, Batı literatüründeki genel kuramsal çerçeveden farklılaşarak büyük ölçüde Almanya'dan Türkiye'ye gerçekleşen işçi göçü özelinde yoğunlaşmaktadır. Bu alanın öncü isimlerinden Nermin Abadan-Unat; 1950'lerden 2000'lere uzanan Türk dış göçünün tarihsel aşamalarını ve bu süreçteki dönüşümleri kapsamlı bir biçimde incelemiş ve Türk işçi göçlerini *gastarbeiter* (konuk işçi) ve *artan işgücü ihracı* gibi kavramlarla ele alarak geriye göç araştırmaları için kapsamlı bir tarihsel ve sosyolojik zemin sunmuştur.²⁴ Ahmet İçduygu ise, uluslararası göç rejimlerinin politikaları üzerinden Türkiye'deki transit göçün dinamiklerine atıfta bulunurken göç rejimlerini tanımlayan seviye ve desen, akışların kökenleri ve varış yerleri gibi dört ana boyuta odaklanmış, böylece Türk göç politikasının sadece gidenler veya dönenler değil, aynı zamanda transit geçenler bağlamındaki karmaşık yapısını ortaya koymuştur.²⁵ Türkçe kaynaklarda geri dönüş çerçevesi, genellikle nitelikli işgücü, beyin göçü ve geri dönüşün nedenleri konularında derinleşmiştir. Ulaş Sunata Özdemir, tersine beyin göçünde sosyal ağların rolüne odaklanarak Almanya'dan geriye göç eden Türk mühendislerin deneyimlerini diaspora, expat ağları ve beyin göçü kavramlarına değinerek incelemiştir.²⁶ Zeynep Hopyar benzer şekilde, Türklerin anavatana dönüşlerinin başlıca sebebi Almanya'da karşılaştıkları önyargı ve ayrımcılık olduğunu ifade ederek dönüş motivasyonlarının sosyo-kültürel itici faktörlerden kaynaklandığını vurgulamıştır.²⁷ Birsen Şahin Kütük de, Batı Avrupa'ya işçi olarak giden Türklerin geri dönüşlerini tersine beyin göçü, yabancı düşmanlığı, çokkültürlülük ve kimlik gibi kavramlarla ilişkilendirerek bu itici faktörlerin sosyolojik yansımalarını ortaya koymuştur.²⁸ Türkçe literatürde öne çıkan diğer tema ise kentten köye dönüşler ve geri dönüşü teşvik edici politikalarıdır. Emel İslamoğlu vd., İstanbul örneği üzerinden kentsel alanlardaki işsizlik ve geçim sıkıntısı gibi itici faktörlere karşılık, kırsal alanlarda yapılan iyileştirmelerin ve istihdam artışı sağlayan politikaların çekiciliği artırdığını vurgulamıştır.²⁹

3. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Bu çalışmanın evreni, Suriye'deki çatışma ve savaş ortamının başladığı 2011 yılından sonra Türkiye'ye sığınan ve halen Türkiye'de yaşayan Suriyelilerden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise çalışma evreni kapsamında, Adana il sınırlarında ikamet eden geçici

24 Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002), 43.

25 Ahmet İçduygu, "The Politics of International Migratory Regimes: Transit Migration Flows in Turkey", *International Social Sciences Journal* 52/165 (2000), 358.

26 Ulaş Sunata Özdemir, "Tersine Beyin Göçünde Sosyal Ağların Rolü: Türkiyeli Mühendislerin Almanya'dan Geriye Göç Deneyim ve Algıları", *Türk Psikoloji Yazıları* 17/34 (2014), 85.

27 Zeynep Hopyar, "Geri Dönüş Motivasyonu Olarak 'Önyargı ve Ayrımcılık': Almanya'dan Dönen 'Nitelikli' Türkler", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2024), 419.

28 Birsen Şahin Kütük, "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları", *Sosyoloji Konferansları* 52 (2015), 620-642.

29 Emel İslamoğlu vd., "Türkiye'de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği", *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi* 3/1 (2014), 87.

koruma altındaki Suriyelilerdir. Nicel tarama araştırması olarak tasarlanan bu çalışmada, kesitsel desen kullanılmıştır. Zira kesitsel araştırmalar, Valerie Sheppard'ın belirttiği gibi; yalnızca belirli bir zaman diliminde uygulanarak araştırmacılara o zamanın bir anlık görüntüsünü sunar ve araştırmanın uygulandığı belirli zaman diliminde katılımcılar için durumun nasıl olduğuna dair bir fikir verir.³⁰ Kesitsel araştırmada veriler genellikle birden fazla grup veya insan türünden toplanır. Örneğin, kesitsel bir araştırmadaki veriler erkeklerden ve kadınlardan, farklı sosyoekonomik sınıflardaki insanlardan, birden fazla yaş grubundan ve farklı yetenek ve başarılarla sahip insanlardan toplanabilir. Kesitsel araştırmanın en büyük avantajı, nispeten kısa bir zaman diliminde birçok farklı insan türünden veri toplanabilmesidir.³¹

Araştırma sahası, sahip olduğu yüksek sığınmacı popülasyonu ve ev sahipliği yaptığı Geri Dönüş Koordinasyon Merkezi ile hem geri dönüş süreçlerinin hem de yerleşiklik dinamiklerinin hassasiyetle izlenebildiği kentlerden biri olarak öne çıkan Adana olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, Adana'daki genel Suriyeli popülasyonu üzerinden %95 güven düzeyi ve %5 hata payı parametresi ile 384 örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. Araştırma verileri, yapılandırılmış anket formlarıyla yüz yüze toplanmış olup SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Belirlenen hedef kitleye ulaşmak amacıyla; Adana'da ikamet eden Suriyeli sığınmacı sayısı, yaş, cinsiyet gibi değişken değerleri bilindiği için örneklem seçiminde, tesadüfü olmayan örnekleme yöntemine ait kartopu, kota ve amaçlı örnekleme modelleri seçilmiş ve bu modelleri birleştiren hibrit bir yaklaşım izlenmiştir. Uygulan bu hibrit örnekleme yöntemine ait söz konusu üç örneklem modelinin tanımlanması, geçici koruma altındaki Suriyeliler gibi zor ulaşılan bir popülasyonda örneklem seçiminin meşruiyetini ve araştırmanın metodolojik titizliğini ortaya koymak için önemlidir. Bu bağlamda başvuru örneklem modellerinin kavramsal çerçevesi ve uygulama pratikleri Temmuz Gönç Şavran vd. tarafından şu şekilde detaylandırılmaktadır:

Kartopu örnekleme, özellikle araştırmacıların evrene ulaşmada zorluk çektiği veya evren hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı durumlarda kullanılan bir zincirleme seçim tekniğidir. Kota örnekleme ise, belirlenen özelliklere göre bir kotaların saptanması ve bu kotaların gelişigüzel örneklem seçim tekniğiyle doldurulması esasına dayanır. Öte yandan örneklem çerçevesinin belirli olmadığı ve araştırmacının evren hakkında bilgili olduğu durumlarda kullanılan amaçsal örneklemede ise araştırmacı, evreni en iyi temsil eden veya tipik örneği olduğunu düşündüğü alt grubu bilinçli olarak seçer.³²

Adana'da ikamet eden Suriyeli sığınmacılara erişebilme bakımından pratik bir başlangıç noktası olarak Kartopu örneklemeyle öncelikle yeterli sayıda anahtar katılımcıya

30 Valerie Sheppard, *Research Methods for the Social Sciences: An Introduction* (British Columbia, 2020), 193.

31 R. Burke Johnson – Larry Christensen, *Educational Research: Quantitative, Qualitative, and Mixed Approaches* (Thousand Oaks: Sage Publications, 2014), 403.

32 Temmuz Gönç Şavran vd., *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, ed. Tijen Gönç Şavran (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018), 155-156.

ulaşılması hedeflenmiştir. Kartopu örnekleme potansiyel yanlılığını dengelemek ve örneklemin demografik temsil oranını arttırmak amacıyla ise cinsiyet kotası uygulanmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı'nın Geçici Koruma istatistiklerine göre Adana'da yaşayan Suriyeli sığınmacı sayısı 201.877'dir.³³ TÜİK verileri üzerinden yapılan sorgulama sonucunda ise Adana'da yaşayan Suriyeli nüfusun cinsiyet dağılımının yaklaşık %50 erkek ve %50 kadın olduğu saptanmıştır.³⁴ Bu oransal değer, aynı zamanda Adana il genelindeki toplam kadın erkek oranı ile yüksek uyumlu olduğu görülmüştür. Nitekim araştırmanın eşit orandaki cinsiyet temsilini hedefleyen kotalamasında, 192 kadın ve 192 erkek katılımcı belirlenmiş ve kartopu örnekleme uygun olarak kadın ve erkek katılımcı sayıları tamamlanmıştır.

Amaçlı örnekleme prensipleri doğrultusunda ise yerleşiklik ve geri dönüş eğilimlerini ve farklı motivasyonları daha net ortaya çıkarmak amacıyla katılımcılar, Suriye'ye geri dönmeyi düşünenler [GD] ve Türkiye'de yerleşiklik eğilimi gösterenler [YE] olmak üzere iki çalışma grubuna ayrılmıştır. Söz konusu çalışma grupları için cinsiyet ya da sayı dengesi gibi ek bir kotalama uygulanmamıştır. Tüm katılımcı kadınlar ve erkekler, geri geriye göç eğilimlerine göre, doğrudan belirlenen bu gruplara dahil edilmiştir. Bu bağlamda araştırma sonuçları, Suriye'ye geri dönmeyi düşünenler [GD] (N=104) ve Türkiye'de yerleşiklik eğilimi gösterenler [YE] (N=280) olmak üzere kendi iç dinamikleri ve motivasyon süreçleriyle iki temel analiz grubu ortaya çıkarmıştır. Bu ikili kurgu, sığınmacıların mobilite stratejilerini çatışan değil, birbirini dengeleyen ve besleyen bir bütünün parçaları olarak konumlandırmaktadır. Nitekim bu makalede Suriye'ye geri dönmeyi düşünenler [GD] (N=104) temel analiz birimi olarak kurgulanmıştır. Örneklemin kalan parçası olan Türkiye'de yerleşiklik eğilimi gösterenler [YE] (N=280) grubu verileri ise, farklı bir teorik çerçeve gerektiren müstakil bir analizin konusu olması sebebiyle bu makalenin kapsamı dışında tutulmuştur.

Bu çalışmanın veri toplama süreci öncesinde, Akdeniz Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 10.06.2025 tarih ve E-77082166-604.01.02-397576 sayılı kararıyla etik kurul onayı alınmıştır. Veri toplama işlemi 5-30 Temmuz 2025 tarihleri arasında tamamlanmış ve tüm anket çalışması, herhangi bir istisna olmaksızın yazar tarafından Türkçe ve Arapça olarak yürütülmüştür. Her bir anket yaklaşık 15-25 dakika arasında tamamlanmış ve günde ortalama 18 kişiye ulaşılabilmektedir. Saha araştırması, Suriyeli sığınmacıların Adana genelindeki kamusal görünürlüklerinin ve sosyo-ekonomik hareketliliklerinin belirgin olduğu stratejik noktalarda yürütülmüştür. Bu kapsamda veri toplama süreci; Suriyeliler Caddesi olarak bilinen bölge başta olmak üzere; Kocavezir, Mirzaçelebi, Yeşilyuva, Meydan, Gülpınar ve Dumlupınar gibi sığınmacı yerleşiminin yoğunlaştığı mahallelerde gerçekleştirilmiştir.

Örneklemin heterojenliğini sağlamak amacıyla; Suriyeli esnaf çarşıları, bölge semt pazarları, sivil toplum kuruluşları ve kamu hizmet merkezlerinin çevreleri, devlet okulları civarı ile Gönüllü Geri Dönüş ve Geçici Barınma Merkezleri güzergâhları araştırmanın kapsama alanına dahil edilmiştir. Ayrıca; hedef kitlenin sosyalleşme pratiklerinin merkezi olan

33 Göç İdaresi Başkanlığı, *Geçici Koruma* (2025).

34 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *İllere ve Cinsiyete Göre Yabancı Nüfus Sorgulaması* (2024).

Adana Merkez Park ve diğer halka açık alanlar da veri setini zenginleştirici stratejik veri toplama noktaları olarak kullanılmıştır.

Bu araştırmanın örnekleme, özü itibarıyla olasılıklı bir örnekleme dayanmadığından, elde edilen bulgular Adana'da yaşayan Suriyeli nüfusun tamamına istatistiksel olarak ve kesin bir şekilde genellenemeyebilir; fakat uygulanan hibrit yaklaşım ile birlikte, belirlenen örneklemin temsil yeteneği güçlendirilmiş ve hedef popülasyon ile yüksek uyum sağlanmaya çalışılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, Suriye'deki rejim değişikliğinin geriye göç dinamikleri üzerindeki belirleyici etkisi; Adana ilinde yürütülen saha araştırması çerçevesinde analiz edilmektedir. Beş aşamadan oluşan analiz süreci, sığınmacıların geriye göç eğilimlerini belirleyen yapısal değişimleri ortaya koymak amacıyla öncelikle *Suriye'deki Rejim Değişikliğinin Geriye Göç Eğilimlerine Yansımaları* başlığı altında sunulan karşılaştırmalı verilerle başlamaktadır. İkinci aşamada, araştırma kapsamında Suriye'ye geri dönme niyetini açıkça beyan eden 104 katılımcının profilini ve göç karakteristiğini ortaya koyan temel parametreler, *Geride Dönüş İradesinin Sosyo-Demografik Tipolojisi* başlığı altında değerlendirilmiştir.

Analizin üçüncü aşamasında, katılımcıların *Geride Dönüş Eğilimlerine İlişkin Betimsel Analizler* değerlendirilmiş; Türkiye ve Suriye odaklı ifadelerle olan katılım düzeylerine göre ayrı ayrı boyutlandırılmıştır. Dördüncü aşamada Türkiye'deki yaşamın sürdürülebilirliğini kısıtlayan yapısal direnç noktaları ve işlevsel tikanlıklar *Kalmanın İmkansızlıkları: Engeller ve Kırılabilirlikler* başlığı altında incelenmiştir. Son aşamada ise Suriye'ye dönüşün çekiciliği, ülkedeki yeniden inşa sürecine dair beklentiler ve umutları besleyen unsurlar *Dönüşün Cazibesi: Beklentiler ve Heyecanlar* başlığı altında itici ve çekici faktörlerin diyalektik ilişkisi odağında çözümlenmektedir.

4.1. Suriye'deki Rejim Değişikliğinin Geriye Göç Hareketliliğine Yansımaları

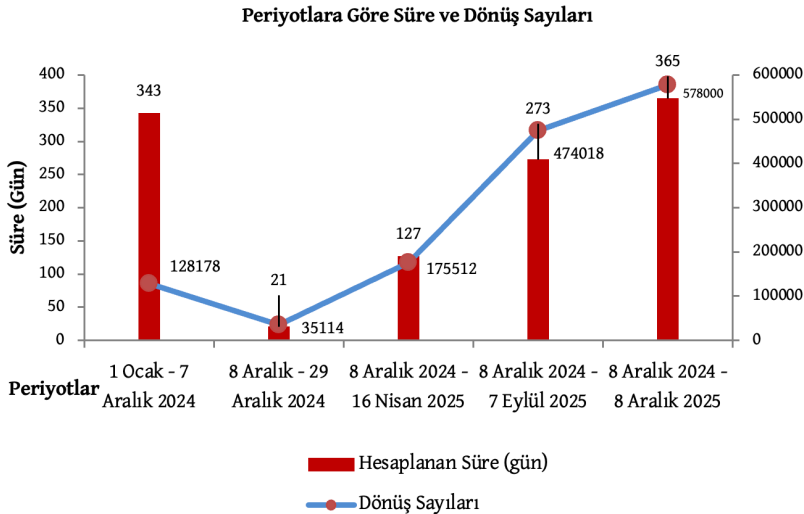
2011 Mart ayında Dera şehrinde barışçıl protesto gösterileriyle başlayan ve rejimin güvenlik aparatının orantısız güç kullanımı ile yayılan protesto dalgası, Suriye'de devrim sürecinin fitilini ateşlemiştir. Suriye'de daha fazla özgürlük ve daha iyi bir hayat talebi ile ortaya çıkarak ülkenin tamamına yayılan devrim dalgası zamanla iç savaşa evrilmiştir. 13 yıllık süreçte terör örgütleri ve dış aktörlerin müdahaleleri, iç savaş daha yıkıcı hale getirmiştir. Bu bağlamda Baas rejiminin çöküşü, Suriye'de yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmekte olup bu yeni süreç; siyasi, ekonomik ve toplumsal boyutlarda çok katmanlı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Bu yeni süreçte Heyet Tahrir Şam (HTŞ) öncülüğündeki muhalif güçlerin 8 Aralık 2024'te Şam'ı ele geçirmeleri, 61 yıllık Baas rejiminin sonunu getirmiştir. Rejim, arkasında çok katmanlı bir enkaz bırakarak çökmüştür.³⁵

35 Talha Köse, *Suriye'de Barış ve İstikrarın Sağlanması İçin Yol Haritası* (Ankara: Milli İstihbarat Akademisi, 2025), 5.

Suriye’de gerçekleşen rejim değişikliği, yalnızca altmış yılı aşkın bir siyasal düzenin sona erişini değil, aynı zamanda bölgenin demografik ve toplumsal dinamiklerini kökten değiştiren yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. Nitekim, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), 8 Aralık’tan bu yana 115.000 Suriyelinin ülkesine geri döndüğünü tahmin etmektedir. Resmi açıklamalar açısından, 30 Aralık’ta Türkiye İçişleri Bakanlığı, 8 Aralıktan bu yana 35.114 Suriyelinin gönüllü olarak geri döndüğünü bildirmiştir. Ürdün Hükümeti de 3.100’ü kayıtlı mülteci olmak üzere 22.000’den fazla Suriyelinin Ürdün üzerinden Suriye’ye giriş yaptığını bildirmiştir. 27 Aralık itibarıyla yerinden edilmiş kişilerin güncel sayısının Aralık ayının başından bu yana başta İdlib ve Halep vilayetleri olmak üzere Suriye genelinde yaklaşık 664.000 olduğu bildirilmektedir. Yerinden edilenlerin dörtte üçünden fazlasını kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Bu arada, yaklaşık 486.000 yerinden edilmiş kişi, başta Hama ve Halep vilayetleri olmak üzere, geldikleri bölgelere geri dönmüştür.³⁶

Suriye’ye geri dönüş hareketliliği, milat kabul edilen bu tarihten itibaren Türkiye Cumhuriyeti açısından da istikrarlı bir seyir izlemiştir. İçişleri Bakanlığı’nın, “Türkiye’de Göç Yönetimi” başlıklı sunumunda yer alan resmi verilere göre, bu milatla birlikte ilk 21 gün içinde (8 Aralık-29 Aralık 2024) Türkiye’den ülkesine dönen Suriye uyruklu kişi sayısı 35.114 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu rakam, ilgili dönemdeki geri dönüş hareketliliğinin ilk yoğunluğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Grafik 1: Rejim değişikliği öncesi ve sonrası Suriyelilerin göç hareketlilikleri (2024-2025)³⁷

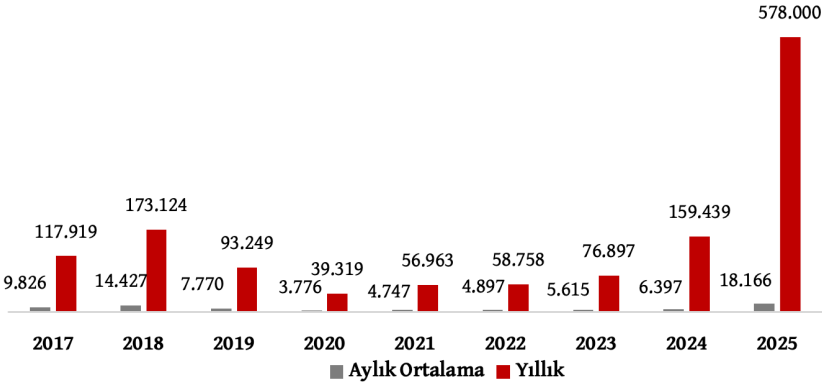


36 International Blue Crescent (IBC), *Syria Crisis Situation Report-3* (İstanbul: International Blue Crescent Relief and Development Foundation, 2025)

37 İlgili grafik Göç İdaresi Başkanlığı’nın 29.12.2024 ve 14.04.2025 tarihli Türkiye’de Göç Yönetimi isimli sunum notları ve 08.12.2025 tarihli son bilgilendirme paylaşımı yazar tarafından tablolaştırılmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı, *Türkiye’de Göç Yönetimi* (Sunum Notları, 29.12.2024); Göç İdaresi Başkanlığı, *Türkiye’de Göç Yönetimi* (Sunum Notları, 14.04.2025); Göç İdaresi Başkanlığı, *578 bin Suriyelinin Ülkesine Döndü* (Bilgilendirme Paylaşımı, 08.12.2025).

Grafik 1’de Suriye’de rejim değişikliğinin gerçekleştiği 8 Aralık tarihinden itibaren geçen ilk 21 günde 35.114 Suriyelinin gönüllü geri dönüş yaptığı; 8 Aralık dahil 343 günlük süredeki ortalama hesaplanan geri dönüşler 128.178 iken sadece sonraki 127 günde 175.512 kişiye yükseldiği görülmektedir. Oransal olarak bu artış 2024 yılı boyu gerçekleşen sayıdan %37 daha fazladır ve henüz ortalama 4 aylık bir periyodu kapsamaktadır. 8 Aralık 2024 tarihli rejim değişikliğinin üzerinden geçen 1 yıllık sürede ülkesine dönen toplam Suriyeli sayısının 578.000 kişiye ulaştığı görülmektedir.

Grafik 2: Ülkesine Gönüllü Geri Dönüş Yapan Suriyeli Sayıları (2017-2025)³⁸



Grafik 2’de 8-29 Aralık 2024 tarihli 21 gündeki 35.114 dönen sayısı hariç 2017-2024 yılları arasında 740.117 kişi; rejim değişikliğini takip eden son 1 yılda 578.000 kişi; sayılar toplandığında ise son 9 yılda ülkesine gönüllü geri dönüş yapan Suriyeli sayısının 1.318.117 kişi olduğu görülmektedir. Rejim değişikliğini takip eden son 1 yılda dönenlerin 578.000 sayısı, toplam dönüşlerin ise yaklaşık %44’ünü oluşturmaktadır. Dönüş hızına ilişkin bu yüksek oran, geri dönüşlerin elbette aynı hızda devam edeceği veya benzer oranda sistematik bir şekilde artacağını anlamına gelmemektedir. Nitekim 2026 yılı başında resmi makamlarca paylaşılan veriler, rejim değişikliğinden bu yana 1,3 milyondan fazla Suriyelinin ülkelerine döndüğünü teyit etmektedir. Başta Türkiye olmak üzere Lübnan, Ürdün ve diğer muhtelif ülkelerin sınır kapılarında oluşan yoğunluk; göç literatüründe *git ve gör* stratejisiyle keşif amaçlı yapılan öncü gidişleri ve kesin dönüş öncesi risk analizi yapma girişimlerini yansıtmaktadır. Ayrıca, Grafik 1’de görüldüğü üzere Suriye’deki rejim değişikliği, 2025 yılında Türkiye’den Suriye’ye yönelik geri dönüşlerde tarihsel bir kırılma yaratmıştır. 2017-2024 yılları arasındaki görece istikrarlı hareketlilik, 2025 yılında yerini 578.000 kişilik devasa bir dönüş dalgasına bırakmıştır. Bu grafik, araştırmamızın odaklandığı geri dönüş olgusunun

38 İlgili grafik Göç İdaresi Başkanlığı’nın 29.12.2024 ve 14.04.2025 tarihli Türkiye’de Göç Yönetimi isimli sunum notları ve 08.12.2025 tarihli son bilgilendirme paylaşımı yazar tarafından tablolaştırılmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı, *Türkiye’de Göç Yönetimi* (Sunum Notları, 29.12.2024); Göç İdaresi Başkanlığı, *578 bin Suriyelinin Ülkesine Döndü*, (Bilgilendirme Paylaşımı, 08.12.2025).

sadece bir niyet değil, sahada gerçekleşen kitlesel bir sosyo-politik olgu olduğunu görselleştirmektedir.

4.2. Geri Dönüş İradesinin Sosyo-Demografik Tipolojisi

Zorunlu göç hareketlerinin ardından şekillenen geri dönüş dinamikleri, sığınmacıların hem mevcut yaşam koşullarını hem de kaynak ülkeye dair gelecek projeksiyonlarını içeren çok katmanlı bir inceleme alanıdır. Bu bağlamda, araştırma kapsamında Suriye'ye geri dönmeyi düşünen [GD] katılımcı grubunun motivasyonları, Türkiye'deki yaşamın kısıtlayıcı unsurları ile Suriye'deki yeniden yapılanma ve köklere dönüş beklentileri arasındaki rasyonel bir denge arayışı üzerinden derinlemesine analiz edilmektedir.

Tablo 1. [GD] Çalışma Grubunun Suriye'ye Geri Dönme Düşüncelerine İlişkin Dağılım (N=104)

Suriye'ye geri dönme düşüncelerine ilişkin dağılım	Frekans (n)	Yüzde (%)
Kararsızım; fakat Suriye'ye dönme fikrine daha yakınım	55	52,9
Bir yıldan az bir süre içinde dönmeyi düşünüyorum	12	11,5
İki-Dört yıl içinde dönmeyi düşünüyorum	24	23,1
En az 5 yıl sonra dönmeyi düşünüyorum	13	12,5
Toplam	104	100,0

Geriye göçe ilişkin pozitif eğilim sahibi olan katılımcılar, geri dönmeyi düşünenler [GD] çalışma grubu içinde değerlendirilmiştir. Bu gruptaki katılımcılar, anketin 19. sırasındaki "Suriye'ye geri dönmeyi düşünüyor musunuz?" sorusuna, *kararsızım; fakat geri, dönme fikrine yakınım* cevabı veren 55 kişi; *1 yıldan az bir süre içinde dönmeyi düşünüyorum* cevabı veren 12 kişi; *2-4 yıl içinde dönmeyi düşünüyorum* cevabını veren 24 kişi ve *en az 5 yıl sonra dönmeyi düşünüyorum* cevabını veren 13 kişi olmak üzere toplam 104 katılımcıdan oluşmaktadır.

Grubun sosyo-demografik yapısını ve göç deneyiminin doğasını ortaya koyan, katılımcı profili ve göç karakteristiği parametreleri tek çatıda birleştirilerek analiz edilmiştir. Oluşturulan bu bütünlük tablo yapısıyla, değişkenler arası ilişkiselliğin tek bir düzlemde izlenmesi ve betimsel istatistiklerin okunabilirliğini hedeflemiştir.

Tablo 2. Suriye'ye Geri Dönmeyi Düşünenler [GD] Çalışma Grubunun Profili (N=104)

Sıra No	Anket Sorusu	Yanıt Seçenekleri	Frekans (n)	Yüzde (%)	Birikimli Yüzde
2.1.	Cinsiyetiniz?	Kadın	27	26	26
		Erkek	77	74	100
2.2.	Yaşınız?	18-25	22	21,2	21,2
		26-35	28	26,9	48,1
		36-45	20	19,2	67,3
		46-55	18	17,3	84,6
		56-65	12	11,5	96,2
		66 ve üstü	4	3,8	100
2.3.	Eğitim düzeyiniz?	Okur-yazar değil	14	13,5	13,5
		Okur-yazar	11	10,6	24
		İlkokul	42	40,4	64,4
		Ortaokul	15	14,4	78,8
		Lise	16	15,4	94,2
		Üniversite	4	3,8	98,1
		Yüksek Lisans	1	1,0	99
		Doktora	1	1,0	100
2.4.	Türkiye'de ilköğretim, lise, üniversite dahil herhangi bir düzeyde kaç yıl eğitim aldınız?	Türkiye'de hiç eğitim almadım	76	73,1	73,1
		1-3 yıl	11	10,6	83,7
		4-6 yıl	13	12,5	96,2
		7-9 yıl	4	3,8	100
2.5.	Medeni durumunuzu en iyi açıklayan ifade hangisidir?	Evli, tek eşli	53	51	51
		Evli, çok eşli	6	5,8	56,7
		Boşanmış	8	7,7	64,4
		Eşi vefat etmiş	5	4,8	69,2
		Eşi/Eşini terk etmiş	6	5,8	75
		Hiç evlenmemiş	26	25	100

2.6.	Hanenizde toplam kaç kişi yaşamaktadır?	Tek kişi	4	3,8	3,8
		2-4 kişi	15	14,4	18,3
		5-7 kişi	37	35,6	53,8
		8-9 kişi	35	33,7	87,5
		10-12 kişi	9	8,7	96,2
		12-14 kişi	3	2,9	99
		14 kişi ve üstü	1	1	100
2.7.	Hanenizde 18 yaş altı kaç çocuk bulunmaktadır?	Çocuk yok	3	2,9	2,9
		1-2 çocuk	38	36,5	39,4
		3-4 çocuk	53	51	90,4
		5-6 çocuk	8	7,7	98,1
		7 ve üzeri	2	1,9	100
2.8.	Hanenizde aktif gelir elde eden toplam kaç kişi vardır?	Çalışan yok	1	1,0	1,0
		Tek çalışan	78	75	76
		2 çalışan	14	13,5	89,4
		3 çalışan	6	5,8	95,2
		4 çalışan	3	2,9	98,1
		5 çalışan ve üstü	2	1,9	100
2.9.	Kendinizi ait hissettiğiniz etnik köken nedir?	Arap	85	81,7	81,7
		Kürt	11	10,6	92,3
		Türkmen	8	7,7	100
2.10.	Kaç yıldır Türkiye'de yaşamaktasınız?	1-5 yıl	1	1,0	1,0
		6-8 yıl	38	36,5	37,5
		9-11 yıl	46	44,3	81,8
		12 yıl ve üzeri	19	18,2	100
2.11.	Suriye'den Türkiye'ye göç ettiniz bölge ve şehir bilgisini seçeneklerde belirtiniz.	Dera	1	1,0	1,0
		Deyrizor	9	8,7	9,6
		Halep	46	44,2	53,8
		Hama	3	2,9	56,7
		Haseke	11	10,6	67,3
		Humus	8	7,7	75
		İdlib	10	9,6	84,6
		Lazkiye	2	1,9	86,5
		Rakka	9	8,7	95,2
		Şam	3	2,9	98,1
		Suveyda	2	1,9	100

2.12.	Türkiye’de yaşamaya ve sosyal hayata ne derece uyum sağladığınızı, 0 ile 10 arasında puanlayarak	Hiç	11	10,6	10,6
		Çok az	10	9,6	20,2
		Az	28	26,9	47,1
		Orta	42	40,4	87,5
		İyi	13	12,5	100
2.13.	Türkçe genel dil seviyenizi 0 ile 10 arasında puanlayarak belirtiniz.	Hiç	11	10,6	10,6
		Çok az	10	9,6	20,2
		Az	32	30,8	51
		Orta	41	39,4	90,4
		İyi	10	9,6	100
2.14.	Hanenizde Türk vatandaşlığı için başvuru yapan oldu mu?	Başvuru yapan olmadı	79	76	76
		Başvuru yapıldı, sonuç bekleniyor	1	1,0	76,9
		Başvuru yapıldı, kabul edildi	2	1,9	78,8
		Başvuru yapıldı, reddedildi	22	21,2	100
2.15.	Suriye’de bırakmış olduğunuz ev, dükkan, arsa, bahçe, tarla vb. gayrimenkulleriniz var mıdır?	Yok	1	1,0	1,0
		Var; fakat son durumu hakkında bilgim yok.	10	9,6	10,6
		Var, güncel durumu hakkında bilgi sahibiyim.	93	89,4	100

Tablo 2.1’deki *cinsiyet* verileri incelendiğinde; 104 örnekleme sahip [GD] çalışma grubunun %26,0’sı ($n=27$) kadın, %74,0’ü ($n=77$) ise erkek katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Elde edilen bulgularda, erkek katılımcıların kadın katılımcılara oranla yaklaşık üç kat daha fazla geri dönüş eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca geri dönüş kararının veya öncü dönüş hareketliliğinin örnekleme özelinde Suriyeli erkekler üzerinden şekillendiği sonucuna varılmıştır.

Tablo 2.2’deki yaş verileri incelendiğinde, katılımcıların %21,2’si ($n=22$) 18-25 yaş; %26,9’u ($n=28$) 26-35 yaş; %19,2’si ($n=20$) 36-45 yaş; %17,3’ü ($n=18$) 46-55 yaş; %11,5’i ($n=12$) 56-65 yaş ve %3,8’i ($n=4$) 66 yaş ve üstü grubunda yer aldığı görülmektedir. Elde edilen bulgularda, toplam örneklemin %48,1 oranında 35 yaş ve altındaki genç-yetişkin bireylerden oluştuğu; bununla birlikte 36-55 yaş arası orta yaş grubunun da toplamda %36,5 ile önemli bir orana sahip olduğu saptanmıştır.

Tablo 2.3’teki *eğitim düzeyi* verileri incelendiğinde, geri dönüş eğilimi gösteren katılımcıların %13,5’inin ($n=14$) okur-yazar olmadığı, %10,6’sının ($n=11$) ise okur-yazar seviyesinde olduğu; bununla birlikte ortaokul %14,4 ve lise %15,4 düzeyinde iken üniversite, yüksek lisans ve doktora dahil toplam yükseköğretim düzeyinin ise %5,8 ile oldukça sınırlı kaldığı bulgulanmıştır. İstatistiksel yığılmanın ise %40,4 ($n=42$) ile ilköğretim mezunlarında olduğu bu dağılımda, ilköğretim ve altı eğitim düzeyindeki katılımcılar toplandığında, geri

dönmeyi düşünen grubun %64,5 gibi büyük bir çoğunluğunun temel eğitim seviyesinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Tablo 2.4'te yer alan *Türkiye'de eğitime dahil olma süresi* verileri incelendiğinde; örneklemin %73,1'i (n=76) Türkiye'de herhangi bir düzeyde eğitim sürecine dahil olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, 4-6 yıl arası eğitim alanlar %12,5 (n=13), 1-3 yıl arası eğitim alanlar %10,6 (n=11), 7-9 yıl arası eğitim alanların oranı ise %3,8 (n=4) düzeyinde olduğu bulgulanmıştır. Eğitim alma düzeyi ile geri dönüş eğilimi arasındaki korelasyona baktığımızda, eğitim süresi arttıkça sığınmacıların Türkiye'deki sosyal ve kültürel sermayenin güçlenmesi beklenirken mevcut örneklemdaki düşük eğitim entegrasyonu, geri dönüş kararını tetikleyen bir kök salamama durumuyla ilişkilendirilmiştir.

Tablo 2.5'teki *medeni durum* verileri analiz edildiğinde; katılımcıların %51,0'inin (n=53) evli ve tek ešli olduğu, ikinci sırada ise %25,0 (n=26) ile hiç evlenmemiş bireylerin geldiği görülmektedir. Verilerden hareketle, geri dönmeyi düşünen katılımcılardan boşanmış, eşi vefat etmiş veya eşini terk etmiş/terk edilmiş olanların toplam oranının %18,3 olduğu, dolayısıyla bu grubun yaklaşık beşte birinin parçalanmış aile yapısına sahip olduğunu bulgulanmıştır. Medeni durum verilerden hareketle, geri dönüş eğilimlerinin Türkiye'deki mevcut konumdan kaçış veya Suriye'de açılacak yeni bir sayfa olarak görüldüğü değerlendirilmiştir.

Tablo 2.6'daki *hane büyüklüğü* verileri incelendiğinde; hanedeki kişi sayısı 5-7 kişi olanların %35,6 (n=37) ve 8-9 kişi olanların %33,7 (n=35) oranında olduğu; bu iki grubun toplamda örneklemin %69,3'ünü oluşturduğu saptanmıştır. Kümülatif oranlar dikkate alındığında ise hanelerin %87,5'inin 5 kişi ve üzerinde nüfusa sahip olduğu görülmektedir. 10-12 kişi (%8,7), 12-14 kişi (%2,9) ve 14 kişi üzerindeki (%1) olup 10 kişi ve üzeri hanelerin oranı ise %12,6 olduğu tespit edilmiştir. Tek başına yaşayanların oranı ise %3,8 düzeyindedir. Verilerden hareketle, geri dönmeyi düşünen grubun oldukça kalabalık aile yapılarından oluştuğu bulgulanmıştır.

Tablo 2.7'de yer alan *hane halkı 18 yaş altı çocuk sayısı* dağılımı incelendiğinde, 3-4 çocuklu haneler %51,0 (n=53) ile en yoğun grup olduğu görülmektedir. Bu grubu %36,5'lik (n=38) oranla 1-2 çocuklu haneler takip etmektedir. 5 ve üzeri çocuğa sahip hanelerin toplam oranı %9,6 (n=10) ile sınırlı kalırken hanesinde hiç 18 yaş altı çocuk bulunmayan katılımcıların oranı %2,9 (n=3) ile en düşük seviyeyi oluşturmaktadır. Veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, hanelerin büyük çoğunluğunun (%87,5) 1 ile 4 çocuk arasında değişen bir yapıya sahip olduğu ve örneklem grubunda 3-4 çocuklu hane profilinin belirgin bir baskınlık gösterdiği dikkat çekmektedir.

Tablo 2.8'deki *hanedeki aktif gelir elde eden kişi sayısı* incelendiğinde, hanelerin %75'inin (n=78) yalnızca tek bir çalışan tarafından gelir sağlandığı bulgulanmıştır. Hanelerin %89,4'ünde aktif gelir elde eden kişi sayısı ikiye geçmemektedir. İki çalışanlı hanelerin oranı %13,5 (n=14) düzeyinde kalırken üç çalışanlı haneler %5,8 (n=6), dört çalışanlı haneler ise %2,9 (n=3) oranındadır. Bulgulardan hareketle, katılımcıların aktif üretim süreçlerine dahil olmalarına rağmen dönüş eğilimi gösterdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 2.9'da yer alan *etnik köken* dağılımına bakıldığında, örneklemin %81,7 ($n=233$) oranındaki çoğunluğunun Arap kökenli katılımcılardan oluşturduğu görülmektedir. Kürt katılımcılar ($n=28$) %10,6 ile ikinci, Türkmen katılımcılar ($n=19$) ise %7,7 oranıyla en az yoğunluğu teşkil etmektedir. Suriye'ye geri dönüş eğilimindeki katılımcıların dağılımı, kalış eğilimi gösteren katılımcılarla benzeşmekte olup yine gerek Adana ölçeğinde gerekse Türkiye genelindeki sığınmacı nüfus yoğunluğunun etnik yapısıyla istatistiksel ve yapısal bir paralellik göstermektedir.

Tablo 2.10'daki *Türkiye'deki ikamet sürelerine* ilişkin veriler incelendiğinde; katılımcıların neredeyse tamamının (%99,0) 6 yıl ve üzeri bir süredir Türkiye'de bulunduğu ve oldukça köklü bir yerleşiklik profili sergilediği görülmektedir. En yoğun istatistik %44,3 ($n=46$) ile 9-11 yıllık ikamet grubunda kümelenirken bunu %36,5 ($n=38$) ile 6-8 yıllık grup takip etmektedir. 12 yıl ve üzeri süredir Türkiye'de bulunanların oranı ise %18,2 ($n=19$) seviyesindedir. Birikimli yüzde değerleri, örneklemin %81,8'inin 9 yıl ve daha uzun süredir Türkiye'de yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu veriler, ikamet süresi ile entegrasyon süreci arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını; uzun süreli kalışların, entegrasyonu otomatik olarak garantilemekten ziyade, sığınmacıların toplumsal aidiyet arayışlarını ve kalıcı yerleşme stratejilerini daha karmaşık bir yapıya taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda, geçici koruma sürecinin ötesine geçen bu uzun vadeli ikamet pratiği, sığınmacıların hukuki statüleri ile toplumsal gerçeklikleri arasındaki uyumsuzluğu derinleştirerek, belirsiz bir kalıcılık hali yaratmaktadır. Nitekim bu durumun somut sonucu; sığınmacıların kendi toplumsal alanlarını yeniden inşa etme çabalarını görünür kılmaktadır.

Tablo 2.11'de yer alan *Suriye'den göç ettikleri şehir* verileri incelendiğinde; örneklemin %44,2 ($n=46$) oranında Halep kökenli olduğu saptanmıştır. Halep'i sırasıyla %10,6 ($n=11$) ile Haseke, %9,6 ($n=10$) ile İdlib ve sonrasında %8,7 ($n=9$) aynı frekanslarıyla Deyrizor ve Rakka takip etmektedir. Bölgeler arası frekans farkları incelendiğinde, Humus (%7,7), Hama (%2,9) ve Şam (%2,9) gibi şehirlerden gelen katılımcıların toplam örneklem içerisindeki payının daha sınırlı kaldığı görülmektedir. Dera (%1), Lazkiye (%1,9) ve Suveyda (%1,9) gibi bölgeler ise en düşük temsil oranına sahiptir.

Tablo 2.12'deki *Türkiye'de yaşamaya ve sosyal hayata uyum sağlama* verileri incelendiğinde; katılımcıların %20,2'sinin hiç ve çok az, %40,4'ünün orta ve %26,9'unun az seviyede olduğu saptanmıştır. Aritmetik ortalamanın 2,84 ve pozitif çarpıklık dağılımı nedeniyle, %40,4 oranındaki orta düzey katılımlar, olumsuz kategorilerin toplamı olan %47,1 oranına eklenmiş ve örneklemin %87,5'inin orta ve altı düzeyde uyum sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim iyi düzeyde uyum sağlayan sığınmacıların %12,5 ($n=13$) oranında olduğu ve sosyal hayata eklenme noktasında önemli bir mesafe katettiği; buna rağmen Suriye'ye dönme eğiliminde oldukları saptanmıştır.

Tablo 2.13'teki *Türkçe dil seviyesi* verilerinde; örneklemin %52,5'i ($n=147$) dil seviyesini orta düzey olarak tanımlamıştır. Dil seviyesini iyi ve çok iyi olarak değerlendirenlerin toplam oranı ise %30,0 ($n=84$) düzeyindedir. Buna karşın, Türkçe dil seviyesinin az veya çok az

düzeyde olduğunu belirtenlerin oranı ise toplamda %17,5 olarak bulgulanmıştır. Verilerden hareketle, katılımcıların günlük yaşamlarını idame ettirecek ve sınırlı sosyal etkileşim kuracak düzeyde Türkçe bilgisine sahip oldukları; akademik veya profesyonel düzeyde yetkinlik gerektiren *çok iyi* düzeyinde olan Türkçe dil seviyesinin ise hala sınırlı bir grup tarafından edinilebildiği tespit edilmiştir.

Tablo 2.14'te yer alan *Türk vatandaşlığına başvuru* süreçlerine ilişkin verileri incelendiğinde; katılımcıların %76,0'sı ($n=79$) vatandaşlık için herhangi bir başvuruda bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, başvurusu reddedilenlerin oranı %21,2 ($n=22$) iken süreci olumlu sonuçlananların oranı %1,9 ($n=2$), sonucu bekleyenlerin oranı ise %1,0 ($n=1$) düzeyinde kaldığı tespit edilmiştir. Veriler, vatandaşlık süreçlerine yönelik düşük katılımın sadece planlı bir geri dönüş stratejisiyle açıklanamayacağını, aynı zamanda Türkiye'deki entegrasyon sürecinde karşılaşılan yapısal güçlüklerin ve tamamlanamayan uyumun bir sonucu olabileceğini de göstermektedir. Bu durum, sığınmacıların varlıklarını geçici bir statüde kodlayarak kalıcı bir yasal uyum arayışından imtina ettikleri şeklinde de okunabilir.

Tablo 2.15'teki *Suriye'de bırakılan ev, dükkan, arsa ve tarla gibi gayrimenkullerin varlığına* ilişkin veriler incelendiğinde; geri dönüş eğilimi gösteren katılımcıların %89,4 ($n=93$) oranında Suriye'de gayrimenkul sahibi olduğu ve bu mülklerin güncel durumu hakkında bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Gayrimenkulü olan ancak durumu hakkında bilgisi olmayanların oranı %9,6 ($n=10$) düzeyindeyken mülkü olmadığını belirtenlerin oranı yalnızca %1,0 ($n=1$) düzeyinde kalmıştır. Verilerden hareketle, bir kaynak ülkede geride bırakılmış mülkiyetlerin varlığının, hedef ülkedeki sığınmacıların geri dönüş eğilimlerini doğrudan etkilediği sonucuna varılmıştır.

4.3. Geri Dönüş Eğilimleri ve Betimsel Analizler

Birçok neden göçmenlerin geriye göç eğilimlerini etkileyerek geri dönüş kararlarını şekillendirirken bu süreci itme-çekme modeli, kaynak ve hedef bölgedeki faktörlerin göçmenin yaşam döngüsüne ve önceliklerine göre değişebilen öznel bir değerlendirme sürecinin sonucu olarak tanımlar. Everett Lee'ye göre; göç kararında belirleyici olan itici ve çekici faktörler, her birey üzerinde homojen bir etki yaratmamakta; aile yapısı, gelecek planları veya sosyo-ekonomik durum gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermektedir.³⁹ Vurgulanan bu öznel değerlendirme süreçleri ve bireysel faktörlerin geri dönüş kararı üzerindeki belirleyici rolü, araştırmanın temel sınıflamasını şekillendirmiştir. Bu bağlamda, araştırma örneklemindeki Suriyeli sığınmacıların geri dönüş motivasyonlarını şekillendiren eğilimler Türkiye ve Suriye odağında ayrıışan bir perspektifle analiz edilmekte ve bu eğilimi etkileyen parametreler betimsel analizler aracılığıyla irdelenmektedir.

39 Lee, "A Theory of Migration", 50.

Tablo 3. Geri Dönüş Eğilimlerinde Suriye Odaklı İfadeler ve Katılım Düzeyleri

Geri Dönüş Eğilimlerinde Suriye Odaklı İfadeler	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
3.1. Suriye’de Esed rejimi sona erdiği için dönmek istiyorum	0 0,0%	8 7,7%	3 2,9%	12 11,5%	81 77,9%
3.2. Yeni yönetime güvendiğim için geri dönmek istiyorum.	0 0,0%	2 1,9%	27 26,0%	35 33,7%	40 38,5%
3.3. Vatanımı çok özlediğim için geri dönmek istiyorum.	0 0,0%	1 1,0%	1 1,0%	27 26,0%	75 72,1%
3.4. Savaş sonrası farklı noktalara göç etmek zorunda kaldığımız aile üyelerimle birleşmek için dönmek istiyorum.	0 0,0%	1 1,0%	13 12,5%	18 17,3%	72 69,2%
3.5. Suriye’deki akrabalarım/tañıdıklarım/la yaşamak için geri dönmek istiyorum.	0 0,0%	1 1,0%	19 18,3%	16 15,4%	68 65,4%
3.6. Suriye’de kalan gayrimenkullerimiz olduğu için geri dönmek istiyorum.	1 1,0%	1 1,0%	8 7,7%	23 22,1%	71 68,3%
3.7. Öldüğümde memleketim Suriye’de gömülmek istediğim için geri dönmek istiyorum.	0 0,0%	2 1,9%	12 11,5%	15 14,4%	75 72,1%
3.8. Suriye’yi yeniden inşa etmek için halkımızın dönmesi gerektiğini düşündüğüm için geri dönmek istiyorum.	0 0,0%	2 1,9%	3 2,9%	38 36,5%	61 58,7%

Tablo 3.1’deki *Suriye’de Esed rejiminin sona ermesinin geri dönüş kararı üzerindeki etkisi* incelendiğinde, katılımcıların %77,9’u ($n=81$) kesinlikle katılıyorum, %11,5’i ($n=12$) katılıyorum yanıtını verirken *katılmıyorum* seçeneği %7,7 ($n=8$) oranında kaldığı bulgulanmıştır. Verilerden hareketle, geri dönüş kararlarının siyasi meşruiyet ve güvenlik arayışıyla şekillendiği ve Suriye’de gerçekleşen rejim değişikliğinin, katılımcıların geri dönüş eğilimlerini tetikleyen önemli bir eşik değer olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.2’deki *Yeni yönetime duyulan güven* verilerinde, katılımcıların %38,5’i ($n=40$) kesinlikle katılıyorum, %33,7’si ($n=35$) katılıyorum yanıtını tercih ederken %26,0 ($n=27$)

kısmen cevabını vermiştir. Frekans dağılımı, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun yönetime güvendiğini göstermektedir. Bu yüksek oran, yönetimin güçlü bir meşruiyet kazandığının somut bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3.3'teki katılımcıların *vatan özlemi* faktörüne verdikleri yanıtlar incelendiğinde, manevi bağların geri dönüş kararında sarsılmaz bir ağırlığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %72,1'i (n=75) kesinlikle katılıyorum, %26,0'sı (n=27) katılıyorum yanıtını verdiği, birikimli yüzdelerde ise örneklemin toplamda %98,1 oranında Suriye ile olan duygusal bağlarını güçlü bir şekilde koruduğu saptanmıştır. Bu noktadan hareketle, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de kurdukları sosyo-ekonomik bağların yerleşikliği yerine; geri dönüş eğilimlerindeki en güçlü bireysel faktörün vatan özlemi olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.4'teki araştırma bulgularına göre, katılımcıların %69,2'si (n=72) *savaşın yarattığı zorunlu göç neticesinde farklı coğrafyalara dağılmış olan aile üyeleriyle birleşme* isteğini, geri dönüş kararlarının temel gerekçesi olarak *kesinlikle katılıyorum* düzeyinde ifade ederken *katılıyorum* (%17,3) cevabını veren kesim de dahil edildiğinde, örneklemin %86,5 gibi baskın bir çoğunluğunun Suriye'ye dönüşü aynı zamanda kalıcı bir kavuşma süreci olarak gördüğü bulgulanmıştır. Veriler sonucunda, göçün parçaladığı aile yapılarının onarıma isteğinin geri dönüşü rasyonel bir hedef haline getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.5'teki *Suriye'deki akraba ve sosyal çevreyle yaşama ve yeniden bir araya gelme isteği* analiz edildiğinde, katılımcıların %65,4'ü (n=68) kesinlikle katılıyorum, %15,4'ü (n=16) katılıyorum yanıtını verirken %18,3 (n=19) oranındaki katılımcı kısmen yanıtıyla daha esnek bir tutum sergilemiştir. Birikimli değerlere bakıldığında örneklemin %80,8'inin geri dönüş kararında sosyal sermaye ve toplumsal aidiyetin belirleyici bir rol oynadığı saptanmıştır. Verilerden hareketle aile, akraba ve tanıdık çevrelerle yeniden bir arada olma arzusunun biriken özlem ve eski toplumsal sermaye isteğinin bir göstergesi olduğu ve geri dönüş eğilimlerini besleyen önemli bir çekim gücü oluşturduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 3.6'daki *Suriye'de kalan gayrimenkullerimiz olduğu için geri dönmek istiyorum* ifadesine ilişkin yanıtlar incelendiğinde, katılımcıların %68,3'ü (n=71) *kesinlikle katılıyorum* ve %22,1'i (n=23) *katılıyorum* olmak üzere toplamda %90,4'ünün Suriye'de bırakılan ev, toprak ve mülklerin olduğu bulgulanmıştır. Verilerden hareketle, gayrimenkullerin geri dönüş kararı üzerindeki etkisinin yüksek düzeyinde karşılık bulduğu; Suriye'deki mülkiyetin olası dönüşlerde aile ekonomisi için bir güvence ve yeniden başlama sermayesi olarak görüldüğü sonucu çıkarılmıştır.

Tablo 3.7'deki verilerde, katılımcıların %72,1'i (n=75) kesinlikle katılıyorum ve %14,4'ü (n=15) katılıyorum yanıtını tercih etmiştir. Verilerden hareketle, ölüm sonrası memleketine gömülme isteğinin, Suriyeli sığınmacıların arasında manevi bir nihai dönüş arzusu olarak yüksek oranda karşılık bulduğu; örneklemin sadece yaşamsal değil, aidiyet olarak da Suriye topraklarına olan bağının kopmadığı ortaya koyulmuştur.

Tablo 3.8'deki katılımcıların %58,7'si ($n=61$) kesinlikle katılıyorum, %36,5'i ($n=38$) katılıyorum yanıtını vererek toplamda %95,2 oranında Suriye'nin toplumsal inşasına katkı eğiliminde olduğu belirtmiştir. Yüksek düzeydeki katılım oranı, geri dönüşlerin kişisel bir yer değiştirme tercihin ötesinde, toplumsal bir sorumluluk olarak rasyonelleştirdiğini ve vatandaşlık bilinci ve ulus inşası teorileriyle paralellik gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. Geriye Dönüş Eğilimlerinde Türkiye Odaklı İfadeler ve Katılım Düzeyleri ($N= 104$)

Geriyeye Dönüş Eğilimlerinde Türkiye Odaklı İfadeler	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
4.1 Türkiye'de istediğim gibi bir düzen kuramadığım için Suriye'ye geri dönmek istiyorum.	16	32	39	17	0
	15,4%	30,8%	37,5%	16,3%	0,0%
4.2 Türkiye'de dil sorunu yaşadığım için Suriye'ye geri dönmek istiyorum.	10	27	36	28	3
	9,6%	26,0%	34,6%	26,9%	2,9%
4.3 Türkiye'de uyum sorunu yaşadığım için Suriye'ye geri dönmek istiyorum.	6	29	48	21	0
	5,8%	27,9%	46,2%	20,2%	0,0%
4.4 Türkiye'de yabancılık hissettiğim için Suriye'ye geri dönmek istiyorum.	6	27	25	17	29
	5,8%	26,0%	24,0%	16,3%	27,9%
4.5 Türkiye'de işsiz kaldığım ve düzenli bir iş bulamadığım için Suriye'ye geri dönmek istiyorum.	4	21	21	38	20
	3,8%	20,2%	20,2%	36,5%	19,2%
4.6 Türkiye'de düşük maaş olduğu için Suriye'ye geri dönmek istiyorum.	8	14	48	23	11
	7,7%	13,5%	46,2%	22,1%	10,6%
4.7 Türkiye'de kiralar yüksek olduğu için Suriye'ye geri dönmek istiyorum.	7	9	41	40	7
	6,7%	8,7%	39,4%	38,5%	6,7%
4.8 Türkiye'de eğitim, sağlık, ulaşım vb. kamu kaynakları ve hizmetlerinden yeterince faydalanamadığım için istiyorum.	10	34	32	28	0
	9,6%	32,7%	30,8%	26,9%	0,0%

4.9 Türkiye’de yerel yönetsel destek hizmetlerinden (dil/meslek kursu, sosyal yardım vb.) faydalanmadığım için dönmek istiyorum	17	21	34	25	7
	16,3%	20,2%	32,7%	24,0%	6,7%
4.10 Türkiye’de enflasyon ve hayat pahalılığı olduğu için Suriye’ye geri dönmek istiyorum.	0	5	32	51	16
	0,0%	4,8%	30,8%	49,0%	15,4%

Tablo 4.1’deki Türkiye’de istenilen düzeyde bir düzen kurulamamasının geri dönüş niyetindeki etkisi incelendiğinde; istatistiksel yığılmanın %37,5 ile kısmen katılıyorum seçeneğinde yoğunlaştığı, katılımcıların %15,4’ünün (n=16) kesinlikle katılmadığı, %30,8’inin (n=32) katılmadığı oranlarla birleştirildiğinde katılımcıların %46,2’sinin bu konuda kararsız veya olumsuz bir tutum sergilediği tespit edilmiştir. Verilerden hareketle, düzen kuramamanın tek başına radikal bir dönüş sebebi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 4.2’de yer alan *Türkiye’de dil sorunu yaşadığım için Suriye’ye geri dönmek istiyorum* ifadesine katılımcıların %9,6’sının (n=10) kesinlikle katılmadığı, %26’sının (n=27) ise katılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, ifadeye kısmen katılanların oranı %34,6 (n=36), katılanlar %26,9 (n=28) ve kesinlikle katılanlar %2,9 (n=3) düzeyinde bulgulanmıştır. Bulgulardan hareketle, dil kaynaklı iletişim sorunlarının sığınmacıları dil bakımından kendilerini en güvende hissettikleri ana dillerinin konuşulduğu Suriye’ye dönmelerinde önemli bir değişken olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4.3’teki *Türkiye’de yaşadıkları uyum sorunu* verileri incelendiğinde; geri dönüş eğilimi gösteren katılımcıların %5,8’inin (n=6) *Türkiye’de uyum sorunu yaşadığım için Suriye’ye geri dönmek istiyorum* ifadesine kesinlikle katılmadığı, %27,9’unun (n=29) ise katılmadığı görülmektedir. İfadeye katılanların oranı %20,2 (n=21) iken kesinlikle katılıyorum düzeyinde bir yanıt saptanmamıştır. İstatistiksel yığılmanın ise %46,2 (n=48) ile kısmen katılıyorum seçeneğinde olduğu bu dağılımda, katılımcıların yarısına yakınının Türkiye’deki toplumsal hayata uyum konusunda tam bir kararlılık sergileyemediği, uyum sürecini sancılı veya eksik bir deneyim olarak tanımladığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 4.4’te yer alan *Türkiye’de yabancılık hissetme* durumlarını gösteren verilere göre; katılımcıların %5,8’i (n=6) kesinlikle katılmıyorum, %26’sı (n=27) ise katılmıyorum; bununla birlikte, ifadeye katılıyorum %16,3 (n=17) ve kesinlikle katılıyorum ise %27,9 (n=29) düzeyinde yanıt verdikleri görülmektedir. Örneklemenin toplamda %68,2’sinin Türkiye’de belirli düzeylerde yabancılık hissettiği saptanmıştır. Bulgulardan hareketle, hedef ülkedeki ikamet süresinin artmasının, sığınmacıların yaşayacağı yabancılık hissetme durumlarını ortadan kaldırmayacağı; hatta sığınmacıların zihninin bir köşesinde geri dönüş kararlarını besleyen psikososyal bir itici güç olarak durmasına neden olacağı değerlendirilmiştir.

Tablo 4.5'teki *işsizlik ve düzenli iş bulamama* verileri incelendiğinde; örneklemin %3,8'inin ($n=4$) kesinlikle katılmadığı, %20,2'sinin ($n=21$) ise katılmadığı saptanmıştır. İfadeye katılanların oranı %36,5 ($n=38$), kesinlikle katılanların oranı %19,2 ($n=20$) ve kısmen katılanların oranı %20,2'dir. Veriler birleştirildiğinde ortaya çıkan %75,9 ($n=79$) oranındaki yoğun katılım düzeyinden hareketle, işsizlik ve istihdam sorunları temelinde ekonomik istikrarsızlığın geri dönüş eğilimlerini arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 4.6'daki *düşük maaş sorunu* verileri incelendiğinde; katılımcıların %7,7'sinin ($n=8$) kesinlikle katılmadığı, %13,5'inin ($n=14$) ise katılmadığı görülmektedir. İstatistiksel yığılmanın %46,2 ($n=48$) ile *kısmen katılıyorum* düzeyinde olduğu dağılımda, ifadeye katılanların oranı %22,1 ($n=23$) ve kesinlikle katılanların oranı %10,6 ($n=11$) olarak saptanmıştır. Katılım düzeyindeki oranlar toplandığında, %78,9 oranındaki dağılım, katılımcıların maaş yetersizliğini geri dönüş eğilimiyle ilişkilendirdiği ve Türkiye'de ekonomik getiri yetersizliği nedeniyle kalıcı bir gelecek planı kurgulamadıkları sonucuna varılmıştır.

Tablo 4.7'de yer alan *kira yüksekliği* verilerine bakıldığında; örneklemin %6,7'sinin ($n=7$) kesinlikle katılmadığı, %8,7'sinin ($n=9$) ise katılmadığı görülmektedir. İstatistiksel yığılmanın ise %39,4 ($n=41$) ile *kısmen katılıyorum* ve %38,5 ($n=40$) ile *katılıyorum* seçeneklerinde yoğunlaştığı saptanmıştır. Kesinlikle katılanların oranı %6,7 ($n=7$) düzeyindedir. Katılımcıların %84,6'sı kira maliyetlerinin geri dönüş kararı üzerinde etkili bir unsur olarak gördüğü tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle, barınma maliyetlerindeki artışın, hane giderlerinin büyük bir kısmını oluşturması nedeniyle, sığınmacıların rasyonel bir gerekçe olarak Suriye'ye dönerek kendi mülkiyet haklarında kalıcı olmaya yönlendiği ortaya koyulmuştur.

Tablo 4.8'deki *kamu hizmetlerinden faydalanamama* verileri incelendiğinde; katılımcıların %9,6'sının ($n=10$) kesinlikle katılmadığı, %32,7'sinin ($n=34$) ise katılmadığı görülmektedir. İstatistiksel yığılmanın %30,8 ($n=32$) ile *kısmen katılıyorum* düzeyinde olduğu bu dağılımda, ifadeye katılanların oranı %26,9 ($n=28$) olarak saptanmıştır. Bulgular, katılımcıların %57,7'sinin sağlık, ulaşım, eğitim gibi kamu kaynaklarına erişimde yaşadıkları sorunlar nedeniyle geri dönüş eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kamu hizmetlerindeki yoğun aksamaların veya erişim kısıtlılıklarının sığınmacıların yerleşiklik arzusunu negatif yönde etkileyerek geriye göçlere ilişkin kararları güçlendirdiği saptanmıştır.

Tablo 4.9'daki *yerel yönetimsel desteklerden faydalanamama* verilerine göre; örneklemin %16,3'ünün ($n=17$) kesinlikle katılmadığı, %20,2'sinin ($n=21$) ise katılmadığı bulgulanmıştır. İstatistiksel yığılmanın %32,7 ($n=34$) ile *kısmen katılıyorum* seçeneğinde olduğu görülürken katılanların oranı %24 ($n=25$) ve kesinlikle katılanların oranı %6,7 ($n=7$) düzeyindedir. Yerel hizmetlerden yeterince faydalanamadığını belirten %63,4'lük oran, sığınmacıların dil/meslek kursu, sosyal yardımlar dahil yerel yönetim kuruluşlarının uyum politikaları ve hizmetlerinin sahada karşılık bulmadığını gösteren bir veri olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 4.10'daki *enflasyon ve hayat pahalılığı* verileri incelendiğinde; istatistiksel yığılmanın ise %49 ($n=51$) ile *katılıyorum* seçeneğinde olduğu bu dağılımda, kesinlikle katılıyorum

oranı %15,4 ($n=16$) ve kısmen katılıyorum oranı %30,8 ($n=32$) düzeyindedir. Veriler birleştirildiğinde, örneklemin %95,2 gibi istatistiksel çoğunluğunun, Türkiye'deki enflasyon ve hayat pahalılığını güçlü bir geri dönüş nedeni olarak gördüğü bulgulanmıştır.

Tablo 5. [GD] Çalışma Grubunun Ayrımcılığa Maruz Kalma Düzeyleri ($N=104$)

Türkiye'de yaşadığınız süre boyunca ayrımcılığa maruz kaldığınızı düşündüğünüz alanları seçeneklerde katılım düzeyinizi, [1] ile [5] arasında bir puan ile belirtiniz.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Sağlık alanında (hastane, sağlık ocağı vb.) ayrımcılığa maruz kaldım.	10	54	30	9	1
	9,6%	51,9%	28,8%	8,7%	1,0%
Eğitim alanında (okul, dil-meslek vb. kurslar) ayrımcılığa maruz kaldım.	7	65	27	5	0
	6,7%	62,5%	26,0%	4,8%	0,0%
Asayiş alanında ayrımcılığa maruz kaldım.	35	62	7	0	0
	33,7%	59,6%	6,7%	0,0%	0,0%
Yerel halk (komşu, ev sahibi vb.) tarafından ayrımcılığa maruz kaldım.	0	0	41	51	12
	0,0%	0,0%	39,4%	49,0%	11,5%
Sosyal yardım alanında ayrımcılığa maruz kaldım.	11	48	44	1	0
	10,6%	46,2%	42,3%	1,0%	0,0%
Ulaşım alanında (toplu ulaşım ve diğer araçları dahil) ayrımcılığa maruz kaldım.	11	58	34	1	0
	10,6%	55,8%	32,7%	1,0%	0,0%
İş bulma veya işyeri kaynaklı ayrımcılığa maruz kaldım.	0	1	21	65	17
	0,0%	1,0%	20,2%	62,5%	16,3%
Yerel yönetim hizmetlerinde (çöp, temizlik, su vb.) ayrımcılığa maruz kaldım.	2	71	30	1	0
	1,9%	68,3%	28,8%	1,0%	0,0%
Kamusal alanlarda (sokak, park, spor alanı, AVM vb.) ayrımcılığa maruz kaldım.	0	1	30	56	17
	0,0%	1,0%	28,8%	53,8%	16,3%

Tablo 5'deki geri dönüş eğilimi gösteren sığınmacıların Türkiye'deki ötekilik ve ayrımcılık deneyimlerine ilişkin veriler toplu olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların kurumsal alanlardan ziyade toplumsal ve ekonomik ilişkiler düzleminde çok daha keskin bir dışlanma hissettikleri bulgulanmıştır. İstatistiksel dağılımda yerel halkla (komşu, ev sahibi vb.) kurulan ilişkilerde katılımcıların %100'ünün, iş bulma süreçlerinde %99'unun ve kamusal alanlardaki sosyal hayatta %70,1'inin doğrudan veya kısmen ayrımcılığa maruz kaldığı tespit edilmiştir.

Buna karşın asayiş (%93,3), yerel yönetim hizmetleri (%70,2), eğitim (%69,2) ve sağlık (%61,5) gibi kurumsal alanlarda ayrımcılık deneyiminin oldukça düşük seviyelerde kaldığı ve sığınmacıların devlet bürokrasisine güven duydukları; ancak toplumsal kabul noktasında sıkıntılar yaşandığı sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye’de geçirilen uzun sürelerle rağmen sığınmacıların kendilerini toplumsal hayatta ayrımcılık yaşamış ya da iş gücü piyasasında ötekileştirilmiş hissetmelerinin, geri dönüşlerin sadece ekonomik bir zorunluluktan değil, aynı zamanda bu toplumsal dışlanmışlık hissetmeyecekleri kendi vatanında asli özne olma arayışının bir sonucu olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 6. [GD] Çalışma Grubunun Gelecek Projeksiyonları (N=104)

Sıra	Değişken	Kategori	Frekans (n)	Yüzde (%)	Birikimli Yüzde %)
6.1.	8 Aralık 2024 tarihinde gerçekleşen rejim değişikliği sonrasında, Suriye’ye giden hane bireyiniz oldu mu?	Hayır	39	37,5	37,5
		Evet	65	62,5	100
6.2.	8 Aralık 2024 tarihi itibarıyla gerçekleşen rejim değişikliği sonrasında, genel olarak ülkesine döneceğini düşündüğünüz Türkiye’deki Suriyeli sayısı, sizce 10 parçanın kaçını doldurur?	1 parça (%10)	10	9,6	9,6
		2 parça (%20)	16	15,4	25
		3 parça (%30)	30	28,8	53,8
		4 parça (%40)	30	28,8	82,7
		5 parça (%50)	14	13,5	96,2
		6 parça (%60)	3	2,9	99
		7 parça (%70)	1	1	100
6.3.	Önümüzdeki 5 yıl için düşündüğünüz gelecek ve yaşam planınıza en yakın ifadeyi seçeneklerde belirtiniz.	Suriye vatandaşlığına güncelleyip Suriye’de yaşamak	62	59,6	59,6
		Yeni bir Suriye pasaportu alarak hem Suriye’de hem Türkiye’de yaşamak	27	26	85,6
		Yeni bir Suriye pasaportu alarak Avrupa’da yaşamak	6	5,8	91,3
		Yeni bir Suriye pasaportu alarak farklı bir ülkede yaşamak	9	8,7	100

6.4.	Suriye’de geri dönmeyi düşündüğünüz şehri ilk tercih etme sebebinizi seçeneklerde belirtiniz.	Memleketim/ailem-akrabalarım var	48	46,2	46,2
		Evim, toprağım vb. gayrimenkullerim var	28	26,9	73,1
		Güvenli olması	4	3,8	76,9
		Gelişmiş olması	1	1	77,9
		İş/istihdam imkanları	7	6,7	84,6
		Savaşın yıkıcı etkileri yok	13	12,5	97,1
		Diğer	3	2,9	100

Tablo 6.1’deki 8 Aralık 2024 rejim değişikliği sonrası Suriye’ye gidiş verileri incelendiğinde; katılımcıların %62,5’inin ($n=65$) hane bireylerinden en az birinin Suriye’ye geçiş yaptığı görülmektedir. *Hayır* yanıtı verenlerin oranı ise %37,5 ($n=39$) düzeyinde kalmıştır. Genel örnekleme bu oran oldukça düşükken geri dönüş eğilimi gösteren grupta hareketliliğin çoğunlukta olması, niyetin eyleme dönüşmeye başladığını kanıtlamaktadır.

Tablo 6.2’deki geri dönüş oranı tahminleri analiz edildiğinde; katılımcıların Suriye’ye döneceklerin oranını 10 parça üzerinden ortalama 3-4 parça (%30-%40) düzeyinde olacağını düşündüğü görülmektedir. Geri dönmeyi düşünen grubun bile Türkiye’deki Suriyelilerin tamamının değil, yaklaşık %57,6’lık çoğunlukla %30-40’lık (10 parçadan 3-4) bir kısmının döneceğine inanması, Suriyelilerin çoğunluğunun Türkiye’de kalıcı olduğu algısının bu grupta da mevcut olduğunu göstermektedir.

Tablo 6.3 verilerine göre; katılımcıların %59,6’sı ($n=62$) Suriye vatandaşlığını güncelleyip tamamen Suriye’de yaşamayı planlarken %26,0’sı ($n=27$) hem Türkiye hem Suriye arasında transnasyonel yani gidiş gelişli bir yaşamı hedeflediği bulgulanmıştır. Bu verilerden hareketle, geri dönmeyi düşünen grubun büyük bir kısmının Türkiye ile bağlarını hukuki anlamda sonlandırma niyetinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6.4’teki Suriye’de dönülmek istenen şehrin tercih edilme gerekçeleri analiz edildiğinde; en yüksek oranın %46,2 ($n=48$) ile *Memleketim/ailem-akrabalarım var* seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir. İkinci en önemli gerekçe ise %26,9 ($n=28$) ile *Evim, toprağım vb. gayrimenkullerim var* olarak tespit edilmiştir. Sosyal sermaye ve maddi varlık faktörleri toplandığında, katılımcıların %73,1 gibi büyük bir çoğunluğunun yerleşik bağları üzerinden geri dönüş planladığı anlaşılmaktadır. Buna karşın, *Savaşın yıkıcı etkilerinin olmaması* %12,5 ve *İş/istihdam imkanları* %6,7 düzeyinde kalırken şehrin *Güvenli olması* (%3,8) veya *Gelişmiş olması* (%1,0) çok düşük frekanslarda kalmıştır. Bulgular sonunda, geri dönüş niyetinin rasyonel bir şehir konforu ya da güvenliği arayışından ziyade, aidiyet ve mülkiyetin geri kazanımı motivasyonu ile şekillendiği sonucuna varılmıştır.

4.4. Kalmanın İmkansızlıkları: Engeller ve Kırılganlıklar

Göçmenlerin hedef ülkedeki kalıcılığını imkansız hale getiren dinamikler genellikle yasal, ekonomik, psikososyal faktörlerden birine ya da birden fazlasının birleşmesine bağlı olarak şekillenir ve yeni bir göç hareketini tetikler. Nitekim dönüş motivasyonu, ülkesi dışına göç etmiş bireylerin ya da ailelerin geldikleri köken ülkelerine dönme isteklerini etkileyen itici güçtür. Gönüllülük kapsamındaki bu dönüşlerin nedenleri karmaşık ve çok yönlüdür; tek bir faktöre bağlı olmayıp birden fazla itici ve çekici gücün bir araya gelmesiyle şekillenir. Geri dönüşleri anlamak ve nedenleri üzerinden sığınmacı hareketliliklerini ve gelecek planlarını derinlemesine değerlendirmek hem göç alan hem de göç veren ülkelerin göç politikalarını daha etkili bir şekilde şekillendirmelerini sağlamaktadır. Bu motivasyonel çerçeve, Suriyeli sığınmacıların geri dönüş tercihlerini şekillendiren temel kırılma noktalarını da görünür kılmaktadır. Söz konusu süreçler; uyum, kimlik ve ekonomik temelli sorunlar ekseninde derinleşerek sığınmacıların geri dönüş eğilimlerini doğrudan etkileyen birer itici güce dönüşmektedir.

Türkiye’de uzun yıllar ikamet etmelerine rağmen dil, toplumsal normlar, kültürel pratikler ve sosyal yaşam biçimleri temelindeki çoğu uyum göstergesini sağlayamamış birçok Suriyeli için eksik entegrasyon ya da tamamlanmamış uyum geri dönüş eğilimlerini artıran temel dinamikler olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu toplumsal uyum süreci, hukuki düzlemde ise 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 96. maddesi ile çerçevelenmiş olup bu maddeye göre uyum; yabancılara ülkemizdeki, yeniden yerleştirildikleri ülkedeki veya geri döndüklerinde kendi ülkelerindeki sosyal hayatın tüm alanlarında *üçüncü kişilerin aracılığı olmadan* bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandıracak faaliyetler olarak ifade edilmektedir.⁴⁰ Buna karşın, söz konusu yasal tanımın sahaya yansımaya baktığımızda Tablo 2.11 ve 4.3’teki yer alan uyum düzeylerine ilişkin bulgular, [GD] çalışma grubundaki Suriyelilerin orta ve altı seviyedeki oranlarıyla söz konusu uyum tanımdan uzak kaldığını ortaya koymaktadır. Bulgularda ayrıca, Türkiye’deki toplumsal hayata uyum konusunda tam bir kararlılık sergileyemeyen Suriyelilerin, temel ihtiyaçlar bakımından zorunlu uyum girişimleri hariç genel uyum süreçlerinin eksikliği nedeniyle bu süreci, sancılı veya yarım kalmış bir deneyim olarak tanımladıkları dikkat çekmektedir.

Uyum eksikliğinin yarattığı dezavantajlı koşullardan korunmak amacıyla sığınmacıların; dil ve kültür ortaklığının sunduğu kolaylıklardan faydalanabilecekleri tampon yerleşimleri tercih ettikleri görülmektedir. Çalışma alanı olan Adana’nın genel demografik dağılımındaki Türk, Kürt ve Arap nüfus formasyonu, etnik olarak bazı mahalle/bölge bazında birikimli yoğunlaşmakta olup bu bağlamda Suriyeliler, dil ve kültür kolaylığı ya da benzerliği gözeterek özellikle Arap ve Kürt nüfusun yoğun olduğu mahallelerde ikamet etmeyi tercih etmektedir. Bu tercihleri, her ne kadar başlangıçta uyumu kolaylaştıran bir tampon mekanizma olarak işlev görse de zamanla Suriyelilerin Türkçe öğrenmeye ihtiyaç

40 Resmi Gazete, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* 28615 (11 Nisan 2013).

duymamasına, ilgi ve isteksizlikler yaşamasına neden olmuştur. Suriyeliler için Türkçe bilmemek ise kalış süreleri boyunca ikamet ettikleri mahalle/bölge özelinde ciddi bir sorun oluşturmasa da özellikle gündelik hayatta ihtiyaç duydukları kamusal hizmetler, ulaşım, teknoloji kullanımı, alışveriş merkezleri, hastane ve bankacılık sistemleri gibi modern kent yaşamının maddi unsurları karşısında, ciddi bir dil bariyeri ile karşılaşmakta ve bilgi eksikliğine bağlı ciddi zorluklara dönüşebilmektedir. Tablo 2.12, Türkçe dil seviyesini orta düzey olarak tanımlayan Suriyelilerin günlük yaşamlarını idame ettirecek ve sınırlı sosyal etkileşim kuracak düzeyde Türkçe dil seviyeleri olsa da bazı anlaşmazlıklar ve ayrımcılıkları ortadan kaldıracak seviyelerine henüz ulaşamamış olduklarını göstermektedir. Dilsel becerilerdeki niteliksel eksiklik, yalnızca bireysel iletişimi değil, kurumsal ve sosyal etkileşim süreçlerini de olumsuz etkilemektedir. Özellikle Suriyeli çocukların okullara entegrasyonu, velilerin okul yönetimiyle iletişim kuramaması ve dil bariyeri kaynaklı akran zorbalığı gibi eğitim odaklı sorunlar dikkat çekmektedir. Söz konusu aksaklıklar, geri dönüş kararlarında doğrudan birincil faktör olmasa da aileler üzerinde ciddi psiko-sosyal baskı oluşturmakta ve toplumsal aidiyet hissini zayıflatarak yerleşiklik motivasyonunu sarsmaktadır. Ayrıca, resmi duyuruların, hak ve sorumlulukların, bilgi ve uyarıların anlaşılabilmesi; sığınmacıların kamusal yaşama tam katılımını engellemektedir. Bu iletişim kopukluğu; toplu taşıma kullanımı, yön bulma ve adres tarifi gibi en temel gündelik pratiklerde de ciddi sorunlara yol açmaktadır. Farklı bir alfabe ve dil yapısına sahip bir ülkede yaşam kalitesini artırmanın en rasyonel yolu, o dilde yetkinlik kazanmaktır.

Dil bariyerinin toplumsal uyum üzerindeki bu kritik etkisi, araştırmanın sayısal verileriyle de desteklenmektedir. Tablo 4.2'deki bulgular; Türkiye'de dil sorunu yaşayan Suriyelilerin, yaşadıkları iletişim krizini aşamadıklarını ve kendilerini dil bakımından en güvende hissettikleri ana vatanlarına dönme eğilimi gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Dilsel bariyerlerin aşılamaması ve buna bağlı olarak gelişen yabancılaşma hissi, sığınmacıların yerel toplumla derin bağlar kurmak yerine sosyal bir izolasyona sevk etmektedir. Bu durum, hedef ülkedeki artan ikamet sürelerinin sığınmacıların yaşayacağı bu hisleri ortadan kaldırma garantisizliği hususunda Tablo 4.4'teki verilerde desteklenmektedir. Bununla birlikte kendilerini dışlanmış veya anlaşılabilmiş olarak tanımlayan Suriyelilerin yabancılaşma hissi gelecek planlarına ilişkin verilere de yansımaktadır. Tablo 6.3'teki bulgular, Suriyelilerin gelecek planlarını salt ekonomik kaygılarla değil; yasal bir kimliğe kavuşarak yabancılaşma ve ayrımcılık hissetmedikleri bir toplumsal yapıda tam vatandaş olarak yer alma isteğiyle şekillendirdiklerini ortaya koymaktadır. Nitekim uyum eksikliğinin toplumsal boyuttaki en belirgin karşılığı, sığınmacıların yerleşik oldukları yerel halk ile komşuluk, arkadaşlık gibi yatay sosyal bağlar kurma isteksizlikleri olarak karşılık bulmaktadır. Sığınmacıların bu kısıtlı iletişim ve sınırlı etkileşim tercihleri kapalı toplum göstergelerinden olup aslında bir içe kapanma durumudur. Hedef ülkedeki uyum süreçlerini geciktiren ya da zorlaştıran bu kapanma hali, zamanla yerel halkla kurulamamış olan bütünleşik, anlamlı ve derin sosyal bağların eksikliği nedeniyle, kültürel değer ve normlara eksiksiz uyum sağlamayı zorlaştırmaktadır. Buna bağlı olarak bireylerde derinleşen yalnızlık, izolasyon, ayrımcılık hissi ve aidiyetsizlik duyguları Tablo 5'te somut bir karşılık bulmaktadır. Bununla birlikte,

Göç İdaresi Başkanlığı tarafından mekânsal yoğunlaşmanın önüne geçilmesi amacıyla dönemsel olarak bazı il, ilçe ve mahallelerde yabancı nüfusuna ilişkin yoğunluk analizleri ve seyreltmeye yönelik uyguladığı tedbirler kapsamında, yabancı yoğunluğunun Türk vatandaşı nüfusuna oranı %20'yi geçtiği durumlarda bazı bölgeler yeni yabancı kayıtların kapatılması uygulaması ve bu kapsamda yaşanan adres odaklı sorunlar Suriyeliler arasında ayrımcılık alanı olarak görülen somut bir örnek teşkil etmektedir.

Suriyelilerin Türkiye'de kaldıkları süre boyunca ülkenin diline, yaşam biçimlerine ve birçok toplumsal değer, norm ve gündelik yaşam pratiklerine tam olarak uyum sağlayamamış olmaları, kendilerini bir yere ait hissetme arayışlarıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, bu arayışın kavramsal temelini oluşturan aidiyet, Adem Şahin ve Danış Şenol'a göre; bireyin bulunduğu mekanla bütünleşmesini ve kendisini o yapının ayrılmaz bir parçası olarak görmesini ifade eder. Bu bağlamda toplumsal aidiyet; kurumsal güven, gelecek beklentisi ve yaşanılan yerin bireysel gelişime sunduğu katkı ile pekişmektedir. Aidiyet alanları içerisinde bireyler kimliklerini ve kişiliklerini şekillendirmektedirler.⁴¹ Zira göç süreci, bu inşa sürecini kesintiye uğratarak ciddi bir kimlik krizine yol açabilmektedir.

Özellikle sığınmacıların kendisini ne geldiği topluma ne de göç ettiği ülkeye tam anlamıyla ait hissedememesi durumu, literatürde aidiyet boşluğu olarak tanımlanan bir arafta kalma halini ortaya çıkarmaktadır. Bireyin toplumsal referans noktalarını yitirmesine neden olarak uyum sürecini psikolojik bir yabancılaşma evresine sürükleyen aidiyet boşluğu, Türkiye'deki Suriyelilerin derin bir hiçbir yere ait olmama duygusunu yansıtmaktadır. Bu noktada, Suriyelilerin kalıcı yer edinmelerini zorlaştıran bir formalite olarak görülen Geçici Koruma Statüsü, vatansızlık hissiyle birleşerek ne Türkiye'nin ne Suriye'nin ne de başka bir ülkenin tam vatandaşı olamama kaygısını beslemekte ve aidiyet boşluğunu derinleştirmektedir. Türkiye'deki Suriyelilerin yaşadığı bireysel düzeydeki aidiyet boşluğu hissi ise geniş çaplı bir toplumsal ve kolektif kimlik karmaşasına dönüşmektedir. Cevdet Özdemir'in tanımlayacağı; toplumsal kimlik, bireyin ait olduğu toplumsal çevrenin değerlerine, normlarına, akıl yürütmesine, sanatına, diline, dinine, gelenek ve göreneklerine ve diğer kurumlarına karşı geliştirdiği bir aidiyet bilincini ifade eder.⁴² Buna karşın Nuri Bilgin'in vurguladığı üzere kolektif kimlikte geçmişe dönük bir yan vardır; çünkü kolektif kimlik, birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından, kısacası kolektif bellekten hareketle inşa edilir.⁴³ Bu bağlamda Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki kalışları boyunca edindikleri kimlik, onların toplumsal kimliğini; geçmişteki yani Suriye'deki edinimleri ise kolektif kimliğini temsil etmektedir.

Suriyeli sığınmacıların geri dönüş süreçleri sadece dil bariyeri, yabancılık hissi, aidiyet boşluğu ve toplumsal ve kolektif kimlik karmaşası gibi tamamlanmamış uyum süreçlerine bağlı olarak değil, aynı zamanda Türkiye'de karşılaşılan geçim sıkıntısı, işsizlik, enflasyon,

41 Aygül Şahin – Dolunay Şenol, "Toplumsal Aidiyet ve Kimlik Bağlamında Gençlik", *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences* 10/2 (2024), 137.

42 Cevdet Özdemir, "Kimlik ve Söylem", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2001), 108.

43 Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası* (İzmir: Aşına Kitaplar, 2007), 218.

düşük maaş, kayıt dışı ve güvencesiz çalışma gibi ekonomik kırılganlıklar nedeniyle de şekillenmektedir. Bu ekonomik daralma, katılımcıların temel yaşam dinamiklerini doğrudan etkileyen bir dizi yapısal sorunla desteklenmektedir. Nitekim Tablo 4.5 verileri işsizlik ve istihdam sorunları temelinde ekonomik istikrarsızlığın geri dönüş eğilimlerini arttırdığını ortaya koymaktadır. Tablo 4.6'da yer alan maaş yetersizliğinin geri dönüş eğilimiyle ilişkilendirildiği ekonomik güvencesizlikler ve Tablo 4.10'da bulgularan enflasyon ve hayat pahalılığı, sığınmacıların Türkiye'deki yerleşiklik motivasyonunu zayıflatan yapısal birer itici faktöre dönüşmektedir. Bu faktörler, sığınmacıların hem günlük geçimlerini sağlama hem de geleceklerini planlama konusunda ciddi sıkıntılar yaratmaktadır. Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin geri dönüş eğilimlerini güçlendiren ekonomik kırılganlıklardan birisi de yüksek kiralarla mücadeledir. Özellikle Adana gibi büyükşehirlerde artan nüfusa bağlı yüksek konut talebi ve yetersiz konut arzı kiraları yükseltmektedir. Tablo 4.7'deki barınma maliyetlerindeki artışlara ilişkin saptamalar, asgari yaşam standartlarının altında kalan gelir düzeyleriyle derinleşen bir süreci ortaya koymaktadır. Elde edilen sınırlı gelirin büyük bir kısmının kiraya ayrılması ekonomik kırılganlıkları derinleştirirken; artan kira fiyatları ise sık konut değiştirme, uygun ev bulamama ve sağlıksız ya da kalabalık ortamlarda yaşama zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Türkiye'deki enflasyon ve hayat pahalılığı karşısında mevcut yaşam standartlarını koruyamayacaklarını düşünen ve özellikle Adana'da geçici tarım ve inşaat sektörlerinde çalışan sığınmacılar, benzer maddi kazançları Suriye'ye döndüklerinde de elde edebilecekleri; zira en azından kendi vatanlarında, kira yükü altında olmadan yaşayacakları yönünde rasyonel bir tutum geliştirdikleri bulgulanmıştır.

4.5. Dönüşün Cazibesi: Beklentiler ve Heyecanlar

Sığınmacıların, hedef ülkeden kaynak ülkeye geri dönüşünü cazip kılan maddi, manevi ya da çok bileşenli beklenti ve heyecanları olabilmektedir. Geri dönüş kararlarında pozitif eğilimi arttıran dinamikler sığınmacıların mevcut durumuna, göç etme sürelerine ve kendi kaynak ülkesindeki ekonomik, siyasi ya da sosyal gelişmelere bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Yapısal ve kronikleşmiş istikrarsızlık zemini üzerinde şekillenen geri dönüş kararları, 2011'den başlayıp yıllarca bölgesel ve uluslararası bir istikrarsızlığa yol açan Suriye iç savaşının yarattığı büyük insani krizin yapısal gerçekliğiyle doğrudan ilintilidir. Bu yapısal krizin temel nitelikleri ve krizi aşmaya yönelik uluslararası aktörlerin tutumu birçok akademik çalışmada yer almıştır: Suriye'deki iç savaş, 2011'den bu yana devam eden büyük bir insani krize, bölgesel ve uluslararası bir istikrarsızlığa yol açmıştır. Kamuoyu, STK'lar ve ülkeler; Suriye'deki çatışmanın sona ermesi, insani krizin hafiflemesi, bölgesel güvenliğin sağlanması ve Suriye'nin yeniden ayağa kalkması için çeşitli girişimlerde ve diplomatik çözüm arayışlarında bulundular.⁴⁴ Dolayısıyla, krizin yapısal derinliği ile bu derinliği aşmaya

44 Ahmet Cülük, "Suriye Krizinde Diplomatik Çözüm Arayışları: 2011-2021", *Suriye Krizi: Bölgesel Dinamikler ve Küresel Yansımalar*, ed. C. D. İpek (Ankara: Tasav Yayınları, 2022), 170; Veysel Babahanoğlu, "Suriye Krizi ve Dış Politika: Türkiye ve Rusya Arasında Geçişken İlişkiler", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 59 (2023), 411; İrfan Tatlı, *Suriye'de İnsani Durum ve Çözüm Arayışları: Zorluklara Karşı Öneriler* (İstanbul: İHH/İNSAMER, 2025), 4.

yönelik kurumsal müdahaleler arasındaki etkileşim, sığınmacıların geri dönüş stratejilerini belirleyen temel siyasal düzlemi oluşturmaktadır.

Siyasal düzlemdeki bu değişimler, sığınmacıların geri dönüş stratejilerini sadece teorik bir zemine oturtmakla kalmamış, aynı zamanda pratik bir motivasyona da dönüştürmüştür. Bu doğrultuda, Suriye’de gerçekleşen rejim değişikliği ve çatışmaların sona ermesiyle birlikte siyasi istikrar ve yeni umutlar perspektifinde Suriyelilerin ülkesine geri dönüş eğilimlerinde anlamlı bir artış gözlenmiştir. 8 Aralık 2024 rejim değişikliği sonrası Suriye’ye çıkışları inceleyen Tablo 6.1 bulguları, niyetin eyleme dönüşmeye başladığının somut bir örneği olarak artan dönüş eğilimlerinin hareketliliğe yansımış halini temsil etmektedir. Yıllarca süren istikrarsızlığın temel kaynağı olarak görülen Esed rejiminin devrilmesi, geri dönüşün önündeki en büyük siyasal engelin kalktığına dair güçlü bir algı oluşturmuştur (Tablo 3.1). Bu yeni dönemde, geçici yönetim süreçleri ve inşa edilen siyasal atmosfer, sığınmacılar nezdinde güvenli geri dönüş için gerekli olan meşru zemini hazırlamıştır. Bireylerin yeni yönetime duyduğu güven (Tablo 3.2), Suriye’nin yeniden ayağa kalkacağına dair beslenen toplumsal beklentilerle birleşerek, geri dönüşü bir belirsizlikten ziyade rasyonel bir gelecek inşasına dönüştürmüştür. [GD] çalışma grubundaki ülkesine geri dönme noktasında pozitif eğilime sahip katılımcıların, savaşın tüm yıkımına rağmen Suriye’nin yeniden ayağa kalkabileceğine dair güçlü bir umut beslemektedir. Yıkımların onarılması ve ülkenin toparlanmasıyla daha iyi bir geleceğe sahip olabileceğine inanan Suriyeliler, ülkelerinin yeniden inşasında aktif bir rol üstlenme ve sürece katkı sağlama arzusu taşımaktadır. Sığınmacıların bu umut ve arzuları Tablo 3.8’deki bulgularda somutlaşmaktadır ve Suriye’nin toplumsal inşasına katılım arzusunun yüksekliği, geri dönüş motivasyonunun bireysel bir tercihten ziyade toplumsal bir misyon olarak algılandığını göstermektedir. Bu eğilim, literatürdeki vatandaşlık bilinci ve ulus inşası kuramlarıyla örtüşmektedir.

Daha iyi bir yaşam arzusu temelinde deneyimlenmiş her göç hareketi, eylemsel sürecin başladığı ilk andan itibaren, gizli ya da açık bir geri dönüş motivasyonunu içinde barındırır. Bu bağlamda hedef noktadan kaynak noktaya bir gün geri dönme fikri en çok **sıla özlemi** nosyonu ile tahayyül edilir. Tablo 3.3’teki *Vatanımı çok özlediğim için geri dönmek istiyorum* ifadesine olan yüksek düzeyli katılım, söz konusu nosyonu doğrulamaktadır. Sıla, gurbet, vatan temalı hasretler; mantık ve rasyonel düşüncenin ötesindedir ve insanın en derin duygusal ihtiyaçlarının başında gelir. Her ne kadar ilk bakışta metaforik gibi görünse de sıla/vatan özlemi aslında, diasporaların, gurbetçilerin, sürgündekilerin, misafir işçilerin, mültecilerin ve benzer tüm göçmen toplulukların ortak geri dönüş motivasyonudur. Miranda A. L. Van Tilburg vd. göre, sıla özlemi, evlerini ve yuvalarını terk edip kendilerini yeni ve alışılmadık bir ortamda bulan kişiler arasında yaygın olarak deneyimlenen bir sıkıntı durumunu ifade eder. Genellikle, depresif bir ruh hali ve çeşitli şikayetlerle birlikte yoğun bir özlem olarak temsil edilir. Göç ve ikametgah değişikliğinde olduğu gibi sıldan ayrı kalmak, sadece özlem olarak etiketlenebilecek bir sıkıntıyla ilişkilendirilmez, aynı

zamanda sağlık durumu üzerinde kapsamlı olumsuz etkileri olduğuna dair kanıtlayıcı çalışmalar vardır.⁴⁵

Herkesin kendi vatani gibi Suriye de birçok Suriyeli için sadece doğdukları toprakları değil, aynı zamanda kimlikleri, hatıraları, kültürel mirasları ve bağları ifade etmektedir. Kişilerin kimliği, sadece yaşadığı zamandan ibaret olmayıp kökleriyle, geçmişiyile ve geldiği yerle de sıkı sıkıya bağlı olduğundan sığınmacıların bu bağları yeniden kurma arzusu, mevcut olumsuz koşulları gölgede bırakarak rasyonelliği aşan bağların gücüne dönüşmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin ülkelerine geri dönme motivasyonunu etkileyen en güçlü ve kalıcı unsurlardan birisi de Suriye’de hala devam eden köklü duygusal bağlar ile akraba, eş dost ilişkileridir. Tablo 3.5’te aile, akraba ve tanıdık çevrelerle yeniden bir arada olma isteği, biriken özlem ve eski toplumsal sermayeye kavuşma isteğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Coğrafi mesafeye ve savaşın yarattığı kopukluklara rağmen Suriye’deki çocukluk anıları, aile yadigarı evleri, mahalleleri, camileri ve tarihi mekanları Suriyelilerin zihninde güçlü duygusal çağrışımlar yarattığından bu mekanlarla yeniden fiziksel temas kurma isteği, geri dönüş eğilimlerini besleyen önemli bir çekim gücü olabilmektedir. Ayrıca kültürel kimliğin korunması, köklerinden kopmama ve Suriye’de kendi ana dillerini, geleneklerini, göreneklerini özgürce yaşama imkanı katılımcılar için geri dönüş kararında baskın rol oynadığı saptanmıştır. Nitekim Tablo 3.4’te savaş sonrası farklı noktalara göç etmek zorunda kalan aile üyeleriyle birleşme isteğindeki yüksek katılım bu kararı desteklemektedir. Bu bağlamda, göçün parçaladığı aile yapılarının onarılma isteği, geri dönüşleri rasyonel bir hedef haline getirmektedir.

Savaşın parçaladığı aileler ve dağıttığı çevreler, Suriyelilerin en büyük acılarından birisi olduğundan Suriye’de hala devam eden akraba ve dostluk ilişkileri, geçmişlerine eklenen ortak acıyla birleşerek göç edenlerin geri dönüş motivasyonunu arttırmaktadır. Bu güçlü sosyo-duygusal bağlamın bir uzantısı olarak özellikle yaşlı Suriyelilerin öldüklerinde kendi memleketlerinde gömülebilmek arzusu, dönüş motivasyonunu pekiştiren farklı bir etkidir. Tablo 3.7’deki *Öldüğümde memleketim Suriye’de gömülmek istediğim için geri dönmek istiyorum* ifadesine katılım düzeyleri bu arzuyu doğrulamaktadır. Doğup büyüdükları, atalarının yatdığı topraklara defnedilme düşüncesi, özellikle yaşlı Suriyelilerin dini ve kültürel yükümlülük temelinde hissettikleri vicdani ve varoluşsal bir sorumluluk olarak algılanmaktadır. Bu algı, sadece bireysel bir isteği değil, aynı zamanda köken olarak öldükten sonra aile tarihinin bir parçası olarak kalacağı ve yeni nesiller tarafından ziyaret edilerek anılacağı düşüncesinde anlam kazanmaktadır.

Bir devletin veya toplumsal düzenin çatışma sonrası dönemdeki ilk veya yeniden inşa süreçlerindeki belirsizlikler ve istikrarsızlıklar; bir yanda riskleri ve zorlukları ifade ederken diğer tarafta eski yapının tasfiyesiyle daha iyi bir gelecek inşa etme, kurumsal boşlukları doldurma, yeni iktisadi pazarlar oluşturma veya kronik toplumsal sorunlara

45 Miranda A. L. Van Tilburg vd., “Homesickness: A Review of the Literature”, *Psychological Medicine* 26 (1996), 899.

yenilikçi çözümler getirme bağlamında krizi fırsata çevirme imkanı sunmaktadır. Geri dönüş motivasyonu perspektifinde baktığımızda, Türkiye'deki Suriyelilerin bir kısmı için 8 Aralık 2024 sonrası dönem, sadece bir eve dönüş değil, aynı zamanda ülkelerinin geleceğine yön verme ve kişisel başarı hikayeleri yazma potansiyeli taşıyan, riskli ancak çok yüksek ödüllü bir fırsat arayışı ve ilk olmanın girişimciliği anlamına gelmektedir. Söz konusu bu girişim ve sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinde Suriye'de kalmış olan gayrimenkullerin varlığı hem barınma ihtiyacını hem de gerekli sermaye altyapısını sağlayan en temel güven aracı anlamına gelmektedir ve bu önem araştırma verileriyle desteklenmektedir. Tablo 3.6'ya göre mülkiyet, aileler için ekonomik güvence ve yeniden başlama sermayesi; Tablo 6.3'e göre geri dönüş niyetini şekillendiren temel aidiyet unsuru; Tablo 2.14'e göre ise geri dönüş kararını doğrudan etkileyen en somut motivasyon kaynağı olarak tespit edilmiştir.

Suriyeliler, Türkiye'de ikamet ettikleri süreçte edindikleri teknik bilgi, beceri ve sosyal sermayeyi anavatanlarının yeniden inşa sürecinde stratejik birer artı değere dönüştürme potansiyeline sahiptir. Nitekim Tablo 3.8'deki verilerle de desteklendiği üzere, katılımcıların büyük çoğunluğu Suriye'nin yeniden inşasına katkı sunma eğilimindedir. Suriye'deki yeniden yapılanma, ülkenin sadece fiziksel değil, aynı zamanda kurumsal ve beşeri sermaye dokusunun da yeniden inşasını gerektiren çok boyutlu bir dönüşüm anlamına gelmektedir. Yıllarca devam etmiş olan bombardıman ve yıkımların ardından şehirlerini ve altyapılarını yeniden inşa ve onarma sürecine girmek zorunda olan Suriye'de yıkılan konutlar, okullar, hastaneler ve yolların yeniden yapımı başta inşaat olmak üzere birçok sektörde büyük boşluklar oluşturmuştur. Yapılan analizler, Türkiye'de ikamet ettikleri süre zarfında inşaat, sağlık, eğitim, teknoloji ve kamu yönetimi gibi kritik sektörlerde teknik yetkinlik ve tecrübe kazanan Suriyeli nüfusun, bu süreçte stratejik bir beşeri sermaye transferi gerçekleştirebileceğini ortaya koymaktadır. Göç sürecinde edinilen bilgi ve tecrübeler, yıkılan fiziksel altyapının onarılmasının yanı sıra modern tarım ve sanayi yöntemlerinin ülkeye taşınmasıyla gıda güvenliği ve yerel üretimde önemli bir eksikliği giderecektir. Özellikle telekomünikasyon ve dijital dönüşüm, uzmanlaşmış bireylerin, kurumsal boşlukları doldurarak yeni bir iktisadi ve idari düzenin kurulmasında öncü aktörler olarak konumlanacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'deki deneyimleri ve dil bilgileri yüksek seviyede olanların ise uluslararası yardım kuruluşları, yatırımcılar ve komşu ülkelerle özellikle de Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerde kilit iletişim ve arabuluculuk rollerinde katkı sağlayacakları düşünülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmanın bütününde, Suriyeli sığınmacıların geriye göç eğilimleri ile bu süreçleri şekillendiren temel motivasyonlar; Everett Lee'nin itme-çekme kuramı çerçevesinde Adana örneği üzerinden analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, sığınmacıların karar alma mekanizmalarının rasyonel beklentiler ile duygusal aidiyetler arasında gelişen çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, sığınmacıların mobilite kararlarının

sadece bireysel tercihlere dayanmadığı; aksine itici ve çekici faktörler arasındaki bir gerilim hattında kurgulandığı sonucuna varılmıştır. Bu süreçte Türkiye'deki ekonomik ve hukuki yapısal kısıtlar temel itici güçleri oluştururken, Suriye'deki yeni siyasal iklim sonrası şekillenen beklentiler ise süreci belirleyen ana çekici faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma, geri dönüş iradesini statik bir niyet beyanı olmaktan çıkarıp Türkiye ve Suriye eksenli motivasyonların birbiriyle etkileşime girdiği diyalektik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu diyalektik düzlemde geri dönüş iradesi; göçün kaynak ve hedef ülkelerindeki sosyo-politik gerçekliklerin karşılıklı etkileşimiyle somutlaşmaktadır.

Bu çerçevede Türkiye merkezli geri dönüş motivasyonları; tamamlanmamış uyum süreçleri, dil bariyeri, yabancılaşma hissi ve aidiyet boşluğu gibi sosyo-kültürel itici etmenlerin yanı sıra, toplumsal ve kolektif kimlik karmaşası ile ekonomik kırılmalıklar ekseninde belirginleşmektedir. Söz konusu etmenler, sığınmacılar açısından, Türkiye'deki yerleşik yaşamın sürdürülebilirliğini zorlaştıran yapısal kısıtlar yani itici güçler olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, Suriye odağında ise siyasi istikrar ve yeni umutlar, sıla özlemi, rasyonelliği aşan bağların gücü, fırsat arayışı ve ilk olmanın girişimciliği gibi yapıcı duygular, geri dönüş motivasyonunun rasyonel ve sosyo-psikolojik çekici zeminini oluşturmaktadır.

Eğilim dinamikleri ve motivasyonlar; Suriyeli sığınmacıların mobilite stratejilerinin Suriye'deki yeni başlangıçların getirdiği derin kaygılar ile rejim değişikliğinin yarattığı potansiyel fırsatlar arasındaki gerilimde şekillendiğini göstermektedir. 8 Aralık 2024 tarihinde gerçekleşen rejim değişikliği, mevcut risk ve belirsizliklere rağmen Suriyeli sığınmacıların dönüş umutlarını yeniden canlandıran kritik bir kırılma noktası işlevi görmüştür. Bu tarihsel eşik, sığınmacıların geri dönüş kararlarında kademeli bir devamlılığa işaret etse de söz konusu gidişlerin kalıcı bir yerleşime dönüşüp dönüşmeyeceği hususu, ülkedeki fiziksel ve hukuki güvenliğin tesis edilme hızıyla doğrudan ilişkilidir.

Sonuç olarak; Suriyeli sığınmacıların geri dönüşü dair motivasyonlarının somutlaşması, göç literatüründe geri dönüş kavramının pasif bir beklenti olmaktan çıkıp Lee'nin kuramında öngörülen jeopolitik ve sosyo-ekonomik dinamiklerin etkisiyle aktif bir yeniden inşa sürecine evrildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, analiz edilen gönüllü dönüş iradesi; güvenli Suriye'deki fiziki ve insani yaşam koşullarının iyileştirilmesi, mülkiyet haklarının korunması ve sosyal altyapının tesisleriyle daha da güçlenecektir. Nitekim bu süreç, geri dönüşlerin yalnızca güvenlik eksenli acil müdahale planlarından ziyade, ulusal ve uluslararası paydaşlarla külfet paylaşımı ve iş birliği çerçevesinde kurgulanan, bölgesel kalkınma ve uzun vadeli istikrarı merkeze alan ve dönenlere yönelik sosyal yardım ve psiko-sosyal destek programları sunan stratejik bir göç yönetimi perspektifiyle ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.



Kaynakça | References

- Abadan Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Azose, Jonathan J. – Adrian E. Raftery. “Estimation of Emigration, Return Migration, and Transit Migration Between All Pairs of Countries”. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 116/1 (2019), 116-122. <https://doi.org/10.1073/pnas.1722334116>.
- Babahanoğlu, Veysel. “Suriye Krizi ve Dış Politika: Türkiye ve Rusya Arasında Geçişken İlişkiler”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 59 (2023), 407-421. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1324444>.
- Bartram, David – Poros, Maritsa V. – Monforte, Pierre. *Key Concepts in Migration*. London: Sage Publications, 2014. <https://doi.org/10.4135/9781473921061>.
- Battistella, Graziano. “Return Migration: A Conceptual and Policy Framework”. *International Migration Policy Report*. ed. J. K. Appleby - D. Kerwin. New York: Scalabrini Migration Study Centers, 2018, 3-14. <https://doi.org/10.14240%2Fcmsey030818>.
- Bilgin, Nuri. *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşına Kitaplar, 2007.
- Bovenkerk, Frank. *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1974.
- Bulut Keskin, Ümmü. “Tersine Göçler ve Geri Dönüşler: Almanya’dan İğdir’a Yerleşenler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”. *Sosyolojik Bağlam* 2/2 (2021), 34-54. <https://doi.org/10.52108/2757-5942.2.2.3>.
- Carling, Jørgen – Mortensen Elin Berstad - Wu Jennifer. *A Systematic Bibliography on Return Migration*. Oslo: Peace Research Institute, 2011.
- Cassarino, Jean-Pierre. “Theories of Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited”. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)* 6/2 (2004), 253-279. <https://hal.science/hal-01237439v1>.
- Cerase, Francesco Paolo. “Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration From the United States to Southern Italy”. *The International Migration Review* 8/2 (1974), 245-262. PMID: 12339170.
- Cülük, Ahmet. “Suriye Krizinde Diplomatik Çözüm Arayışları: 2011-2021”. *Suriye Krizi: Bölgesel Dinamikler ve Küresel Yansımalar*. ed. C. D. İpek. 169-193. Ankara: Tasav Yayınları, 2022.
- Dustmann, Christian – Joseph-Simon Görlach. “The Economics of Temporary Migrations”. *Journal of Economic Literature* 54/1 (2016), 98-136. <http://dx.doi.org/10.1257/jel.54.1.98>.
- Dustmann, Christian. “Return Migration, Uncertainty and Precautionary Savings”. *Journal of Development Economics* 52/2 (1997), 295-316. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(96\)00450-6](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(96)00450-6).
- Dzieglewski, Mariusz. “Return Migration and Social Change in Poland: ‘Closures’ to Migrants’ Non-economic Transfers”. *Central and Eastern European Migration Review* 5/2 (2016), 167-188. <https://doi.org/10.17467/ceemr.2016.16>.
- Erdal, Marta Bivand - Rojan Ezzati. “‘Where Are You From’ or ‘When Did You Come’? Temporal Dimensions in Migrants’ Reflections About Settlement and Return”. *Ethnic and Racial Studies* 38/7 (2015), 1202-1217. <https://doi.org/10.1080/01419870.2014.971041>.
- Erdal, Marta Bivand. “Timespaces of Return Migration: The Interplay of Everyday Practices and Imaginaries of Return in Transnational Social Fields”. *Timespace and International Migration*. ed. E. Mavroudi vd., Cheltenham: Edward Elgar Publishing (2017), 104-118. <https://doi.org/10.4337/9781786433237.00013>.
- Faist, Thomas vd., *Transnational Migration*. Cambridge: Polity Press, 2013.
- Faist, Thomas. “Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture”. *Ethnic and Racial Studies* 23/2 (2000), 189-222. <https://doi.org/10.1080/014198700329024>.
- Gmelch, George. “Return Migration”. *Annual Review of Anthropology* 9 (1980), 135-159.

- Göç İdaresi Başkanlığı. *578 Bin Suriyelinin Ülkesine Döndü* (2025). <https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-ali-yerlikaya-8-aralik-2024-sonrasi-gonullu-guvenli-onurlu-ve-duzenli-olarak-578-bin-suriyeli-kardesimiz-ulkesine-geri-dond-merkezicerik>.
- Göç İdaresi Başkanlığı. *Geçici Koruma* (2025). <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.
- Göç İdaresi Başkanlığı. *Okulların Kapanmasıyla Gönüllü Geri Dönüş Sayısı Çok Daha Yukarıya Çıkacak* (2024). <https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-ali-yerlikaya-okullarin-kapanmasiyla-gonullu-geri-donus-sayisi-cok-daha-yukariya-cikacak>.
- Göç İdaresi Başkanlığı. *Türkiye, Göç Yönetiminde Dünyaya Model Ülke* (2025). <https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-yerlikaya-turkiye-goc-yonetiminde-dunyaya-model-ulke>.
- Gönc Şavran, Temmuz (ed.). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Hopyar, Zeynep. "Geri Dönüş Motivasyonu Olarak 'Önyargı ve Ayrımcılık': Almanya'dan Dönen 'Nitelikli' Türkler". *Abant Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2024), 403-422. <https://doi.org/10.11616/asbi.1398614>.
- IBC, International Blue Crescent. *Syria Crisis Situation Report-3*. İstanbul: International Blue Crescent Relief and Development Foundation, 2025. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/international-blue-crescent-ibc-syria-crisis-situation-report-3-january-2025>.
- İçduygu, Ahmet. "The Politics of International Migratory Regimes: Transit Migration Flows in Turkey". *International Social Sciences Journal* 52/165 (2000), 357-367. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00265>.
- İslamoğlu, Emel – Yıldırım Alp Sinem - Benli Abdurrahman. "Türkiye'de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği". *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi* 3/1 (2014), 68-93. <https://izlik.org/JA36NH52AK>.
- Johnson, R. Burke - Larry Christensen. *Educational Research: Quantitative, Qualitative, and Mixed Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2014.
- King, Russell – Katie Kuschminder (ed.). *Handbook of Return Migration*. Cheltenham: Edward Elgar, 2022.
- King, Russell. *Return Migration and Regional Economic Problems*. London: Routledge, 1986.
- Köse, Talha. *Suriye'de Barış ve İstikrarın Sağlanması İçin Yol Haritası*. Ankara: Milli İstihbarat Akademisi, 2025.
- Lee, Everett. "A Theory of Migration". *Demography* 3/1 (1966): 47-57. <https://doi.org/10.2307/2060063>.
- Levitt, Peggy – Nina Glick Schiller. "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society". *International Migration Review* 38/3 (2004), 1002-1039. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00227.x>.
- Özdemir, Cevdet. "Kimlik ve Söylem". *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2001), 107-122.
- Ravenstein, Ernst Georg. "The Laws of Migration". *Journal of the Statistical Society of London* 48/2 (1885), 167-235. <https://doi.org/10.2307/2979181>.
- Sheppard, Valerie. *Research Methods for the Social Sciences: An Introduction*. British Columbia: BCCampus, 2020.
- Sunata Özdemir, Ulaş. "Tersine Beyin Göçünde Sosyal Ağların Rolü: Türkiyeli Mühendislerin Almanya'dan Geriye Göç Deneyimi ve Algıları". *Türk Psikoloji Yazıları* 17/34 (2014), 85-96.
- Şahin Kütük, Birsen. "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları". *Sosyoloji Konferansları* 52 (2015), 609-654. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.19012>.
- Şahin, Aygül – Şenol Dolunay. "Toplumsal Aidiyet ve Kimlik Bağlamında Gençlik". *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences* 10/2 (2024), 137-148.
- Tatlı, İrfan. *Suriye'de İnsani Durum ve Çözüm Arayışları: Zorluklara Karşı Öneriler*. İstanbul: İHH/İNSAMER, 2025. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/suriyede-i-nsani-durum-c-o-zu-m-arayis-lari.pdf>.



- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, İllere ve Cinsiyete Göre Yabancı Nüfus Sorgulaması (2025). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54083>.
- Van Tilburg, Miranda A. L. – Vingerhoets, A.J.J.M.- Van Heck, G.L. “Homesickness: A Review of the Literature”. *Psychological Medicine* 26 (1996), 899-912. <https://doi.org/10.1017/S0033291700035248>.
- Vertovec, Steven. *Transnationalism*. London: Routledge, 2009.
- Wiltshire, Richard. “Research on Reverse Migration in Japan: (I) Reverse Migration and the Concept of ‘U-turn’”. *The Science Reports of the Tohoku University* 29/1 (1979), 63-68. <https://share.google/EpoR6CLAJilktyGWZ>.
- Resmi Gazete. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*.28615. (11 Nisan 2013).

Kadın Girişimcilerin Sosyo-Ekonomik Motivasyonları ve İletişimsel Pratikleri: Bandırma Örneği

Onur Bayrakcı |  0000-0001-5300-8389 |  obayrakci@bandirma.edu.tr

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
Bandırma/ Balıkesir, Türkiye

 <https://ror.org/02mtr7g38>

Erkan Solmaz |  0000-0003-1218-9296 |  esolmaz@bandirma.edu.tr

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Bandırma Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık
Bölümü, Balıkesir, Türkiye

 <https://ror.org/02mtr7g38>

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de kadın girişimciliğinin önemli örneklerinden biri olan Bandırma ve çevresinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin deneyimlerini, motivasyon kaynaklarını, karşılaştıkları zorlukları ve yerel destek mekanizmalarıyla olan etkileşimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Kadın girişimciliğinin yalnızca ekonomik bir faaliyet alanı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi ve bireysel güçlenme süreçleri açısından önemli bir araç olduğu varsayımından hareket edilmektedir. Bu çalışma, nitel paradigma çerçevesinde fenomenolojik desenle kurgulanmış; amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 15 kadın girişimciyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Maksimum çeşitlilik ilkesi doğrultusunda oluşturulan katılımcı grubu, farklı sektörlerde faaliyet gösteren ve çeşitli yaş ile eğitim düzeylerini temsil eden girişimcilerden oluşmaktadır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgular, kadın girişimciliğini tetikleyen temel motivasyonların ekonomik bağımsızlık arayışı, kurumsal iş yaşamına yönelik tatminsizlik, kişisel yetenekleri ekonomik faaliyete dönüştürme isteği ve aile mirasını sürdürme olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, sermayeye erişimdeki kısıtlar, toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı çifte yük, erkek egemen sektörlerdeki önyargılar ve kayıt dışı ekonomiyel oluşan haksız rekabet başlıca sorun alanları olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kadın Girişimciliği, Girişimcilik Motivasyonları, Toplumsal Cinsiyet Roller, Yerel Destek Mekanizmaları, Bandırma

Atıf Bilgisi



Bayrakcı, Onur – Solmaz, Erkan. “Kadın Girişimcilerin Sosyo-Ekonomik Motivasyonları ve İletişimsel Pratikleri: Bandırma Örneği”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 7/1 (Nisan 2026), 129-150.



<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.5>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	28.01.2026										
Kabul Tarihi	23.03.2026										
Yayın Tarihi	15.04.2026										
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme										
Etik Beyan	Bu makale 2025-2026 yıllarında yapılan “Bandırma’da Kadın Girişimciliğinin Dönüştürücü Gücü: Sürdürülebilir Büyüme” adlı Proje çalışmasından üretilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.										
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin										
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org										
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.										
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir										
Yazar Katkıları	<table> <tr> <td>Araştırmanın Tasarımı</td> <td>Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)</td> </tr> <tr> <td>Veri Toplanması</td> <td>Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)</td> </tr> <tr> <td>Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama</td> <td>Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)</td> </tr> <tr> <td>Makalenin Yazımı</td> <td>Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)</td> </tr> <tr> <td>Metnin Tashihî ve Geliştirilmesi</td> <td>Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)</td> </tr> </table>	Araştırmanın Tasarımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)	Veri Toplanması	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)	Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)	Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)	Metnin Tashihî ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Araştırmanın Tasarımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)										
Veri Toplanması	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)										
Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)										
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)										
Metnin Tashihî ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)										
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.										

Socio-Economic Motivations and Communication Practices of Women Entrepreneurs: The Case of Bandırma

Onur Bayrakçı |  0000-0001-5300-8389 |  obayrakci@bandirma.edu.tr
Bandırma Onyedü Eylül University, Vocational School of Health Services,
Bandırma/ Balıkesir, Türkiye

Erkan Solmaz |  0000-0003-1218-9296 |  esolmaz@bandirma.edu.tr
Bandırma Onyedü Eylül University, Bandırma Vocational School, Department of Marketing
and Advertising, Balıkesir, Türkiye

ROR  <https://ror.org/02mtr7g38>

Abstract

This study aims to examine the experiences, sources of motivation, challenges encountered, and interactions with local support mechanisms of women entrepreneurs operating in Bandırma and its surrounding area, which represents a significant example of women's entrepreneurship in Turkey. The study is based on the assumption that women's entrepreneurship is not only an economic activity but also an important tool for advancing gender equality and individual empowerment. The research was designed within the qualitative research paradigm using a phenomenological approach; semi-structured in-depth interviews were conducted with 15 women entrepreneurs selected through purposive sampling. The participant group, formed in accordance with the principle of maximum diversity, consists of entrepreneurs operating in different sectors and representing various age groups and education levels. The data obtained were analyzed using the thematic analysis method. The findings show that the main motivations triggering women's entrepreneurship include the pursuit of economic independence, dissatisfaction with corporate work-life, the desire to transform personal skills into economic activity, and the continuation of a family legacy. However, limited access to capital, the double burden created by gender roles, prejudices in male-dominated sectors, and unfair competition arising from the informal economy stand out as the main areas of challenge.

Keywords

Women's Entrepreneurship, Entrepreneurial Motivations, Gender Roles, Local Support Mechanisms, Bandırma

Citation

Bayrakçı, Onur – Solmaz, Erkan. "Socio-Economic Motivations and Communication Practices of Women Entrepreneurs: The Case of Bandırma". *Journal of Sociological Context* 7/1 (April 2026), 129-150.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.5>

Article Information

Date of Submission	28.01.2026	
Date of Acceptance	23.03.2026	
Date of Publication	15.04.2026	
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers	
Ethical Statement	This article was produced from the project titled “The Transformative Power of Women’s Entrepreneurship in Bandırma: Sustainable Growth,” carried out in 2025-2026. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Similarity Check	Done – Turnitin	
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.	
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org	
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.	
Author Contributions	Conceptualization	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Data Curation	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Writing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Writing – Review & Editing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.	

Giriş

Küresel ekonomi, kadınların yenilikçi katkıları ve stratejik girişimleriyle şekillenen köklü bir yapısal dönüşüm sürecinden geçmektedir. Günümüzde kadın girişimciliği, yalnızca bir ekonomik büyüme ve istihdam aracı değil, aynı zamanda toplumsal refahın sürdürülebilirliği ve kapsayıcı kalkınmanın anahtarı olarak kabul edilmektedir. Geleneksel üretim kollarından ileri teknoloji tabanlı sektörler kadar geniş bir yelpazede varlık gösteren kadın girişimciler; kendilerine özgü liderlik stilleri, iş birliğine dayalı problem çözme yetileri ve dayanıklılık kapasiteleriyle iş dünyasının yerleşik paradigmasını dönüştürmektedir.

Kadın girişimciliği sıradan bir girişimcilik örneğinden farklı olarak dinamik bir yapıda olduğu için ekonomik ve sosyal açıdan geniş bir perspektiften bakılması gereken önemli bir husustur. Kadınların girişimcilik yolculuğu, erkek girişimcilerden farklı olarak karmaşık bir fırsat ve engel matrisi içinde şekillenmektedir. Kadınlar bir yandan neoliberal piyasa ekonomisinin sunduğu yeni imkânlardan yararlanırken, diğer yandan sermayeye erişim kısıtları, cinsiyete dayalı ağ oluşturma eksiklikleri ve kültürel kökenli toplumsal beklentilerin (çifte yük) yarattığı yapısal bariyerlerle mücadele etmektedir. Bu bağlamda, kadın girişimciliğini anlamak, dışsal ekosistemin etkileri ile bireysel/işsel motivasyonların kesişim kümesini derinlemesine incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

Araştırma, Türkiye'nin önemli bir bölgesel merkezi olan Bandırma ve çevresindeki kadın girişimcilerin deneyimlerini mercek altına almaktadır. Araştırmanın temel amacı; kadınların girişimcilik süreçlerini tetikleyen motivasyon kaynaklarını, karşılaştıkları sistemik ve kültürel engelleri, yerel destek mekanizmalarıyla olan etkileşimlerini ve nihayetinde “kadın girişimci” kimliğine yükledikleri anlamları sistematik bir çerçevede analiz etmektir. Literatürde genellikle nicel verilerle ele alınan kadın girişimciliği olgusu, bu çalışmada öznel deneyimlerin derinliğine odaklanılarak kuramsal ve pratik bir düzleme taşınmaktadır. Araştırma, katılımcıların gündelik yaşam dünyalarını ve bu dünyalara yükledikleri anlamları deşifre etmeyi hedefleyen nitel araştırma geleneği içerisinde, fenomenolojik desen ile kurgulanmıştır. Bu desenin tercih edilme sebebi, “kadın girişimci olma” deneyiminin ardındaki duygusal, sosyolojik ve psikolojik katmanlara erişebilme imkânı sunmasıdır. Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden “maksimum çeşitlilik” ilkesi doğrultusunda belirlenen, Bandırma’da gıda, sanayi, hizmet ve e-ticaret gibi farklı sektörlerde faaliyet gösteren 15 kadın girişimciden oluşmaktadır.

Katılımcıların doğal ortamlarında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, ses kayıtlarının deşifresi sonrası tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu yöntemsel titizlik, araştırmanın bulgularının hem yerel hem de ulusal ölçekteki kadın girişimciliği literatürüne özgün bir katkı sunmasını amaçlamaktadır.

1. Kadın Girişimciliğinin Tarihsel ve Kavramsal Çerçevesi

Küresel ekonomi, kadınların yenilikçi katkıları ve stratejik girişimleriyle şekillenen köklü bir yapısal dönüşüm sürecinden geçmektedir. Günümüzde kadın girişimciliği, yalnızca

bir ekonomik büyüme ve istihdam aracı değil, aynı zamanda toplumsal refahın sürdürülebilirliği ve kapsayıcı kalkınmanın anahtarı olarak kabul edilmektedir. Geleneksel üretim kollarından ileri teknoloji tabanlı sektörler kadar geniş bir yelpazede varlık gösteren kadın girişimciler; kendilerine özgü liderlik stilleri, iş birliğine dayalı problem çözme yetileri ve dayanıklılık kapasiteleriyle iş dünyasının yerleşik paradigmasını dönüştürmektedir.

Türkiye gibi dinamik pazarlarda kadın girişimciliği hem ekonomik çeşitliliğin artırılmasında hem de sosyal adaletin tesisinde kritik bir rol oynamaktadır. Ancak kadınların girişimcilik yolculuğu, erkek girişimcilerden farklı olarak, karmaşık bir fırsat ve engel matrisi içinde şekillenmektedir. Kadınlar bir yandan neoliberal piyasa ekonomisinin sunduğu yeni imkânlardan yararlanırken, diğer yandan sermayeye erişim kısıtları, cinsiyete dayalı ağ oluşturma eksiklikleri ve kültürel kökenli toplumsal beklentilerin (çifte yük) yarattığı yapısal bariyerlerle mücadele etmektedir. Bu bağlamda, kadın girişimciliğini anlamak, dışsal ekosistemin etkileri ile bireysel/içsel motivasyonların kesişim kümesini derinlemesine incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin önemli bir bölgesel merkezi olan Bandırma ve çevresindeki kadın girişimcilerin deneyimlerini mercek altına almaktadır. Araştırmanın temel amacı; kadınların girişimcilik süreçlerini tetikleyen motivasyon kaynaklarını, karşılaştıkları sistemik ve kültürel engelleri, yerel destek mekanizmalarıyla olan etkileşimlerini ve nihayetinde “kadın girişimci” kimliğine yükledikleri anlamları sistematik bir çerçevede analiz etmektir. Literatürde genellikle nicel verilerle ele alınan kadın girişimciliği olgusu, bu çalışmada öznel deneyimlerin derinliğine odaklanılarak kuramsal ve pratik bir düzleme taşınmaktadır.

Araştırma, katılımcıların gündelik yaşam dünyalarını ve bu dünyalara yükledikleri anlamları deşifre etmeyi hedefleyen nitel araştırma geleneği içerisinde, fenomenolojik desen ile kurgulanmıştır. Bu desenin tercih edilme sebebi, “kadın girişimci olma” deneyiminin ardındaki duygusal, sosyolojik ve psikolojik katmanlara erişebilme imkânı sunmasıdır. Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden “maksimum çeşitlilik” ilkesi doğrultusunda belirlenen, Bandırma’da gıda, sanayi, hizmet ve e-ticaret gibi farklı sektörlerde faaliyet gösteren 15 kadın girişimciden oluşmaktadır.

Veri toplama sürecinde, literatürle desteklenen 17 soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcıların doğal ortamlarında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, ses kayıtlarının deşifresi sonrası tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu yöntemsel titizlik, araştırmanın bulgularının hem yerel hem de ulusal ölçekteki kadın girişimciliği literatürüne özgün bir katkı sunmasını amaçlamaktadır.

1.1. Girişimcilik ve Kadın Girişimciliği

Girişimcilik, bireyin fırsatları belirleme ve yeni değer yaratma motivasyonuyla yönlendirilen dinamik bir süreçtir. Bu süreç temelde vizyona, yaratıcılığa ve değişimi başlatma kapasitesine dayanır. Özünde, belirsiz ortamlarda risk alarak kaynakları harekete geçirme ve tanınan fırsatları somut mal veya hizmetlere dönüştürme eylemi yer alır.

Yeni organizasyonlar kurmanın yanı sıra bu girişimleri besleme, büyütme ve sürdürme faaliyetlerini de kapsar. Sadece bir işletme kurmanın ötesinde, girişimcilik mevcut pazarları yönlendirmeyi, yeni olanakları ticarileştirmeyi ve nihayetinde kar elde etmeyi de içerebilir. Özüde, sadece bir işletme kurma eylemini değil, aynı zamanda belirli bir zihniyeti ve ekonomik yaşamı canlandıran hayati bir gücü temsil eder¹.

Başarılı girişimcilik sadece teknik beceriler veya sermaye gerektirmez, çok yönlü bir profil gerektirir. Bu profil, hesaplanmış riskler alma cesaretini, güçlü analitik düşünmeyi, vizyoner bakış açısını, belirsizlik altında hızlı karar vermeyi ve stratejik zaman yönetimini bir araya getirir. Başarıya odaklanan girişimci, ekip çalışmasına ve liderliğe değer veren, yerel sınırların ötesinde düşünen, hayal gücünü yeniliğe dönüştüren ve yüksek özgüvenle sorumluluk üstlenen proaktif bir aktördür²

Kadın girişimciliği, kadınların kendi işletmelerini kurarak ekonomik katılım, bağımsızlık ve güçlenme elde ettikleri dinamik bir süreçtir. Geleneksel cinsiyet rollerine meydan okumanın, ekonomik fırsatlara erişmenin ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunmanın bir yolunu temsil eder³. Bu süreçte kadın girişimci merkezi bir rol oynar. Kadın girişimci, kurduğu işletmede üretimden pazarlamaya ve satışa kadar tüm faaliyetleri yöneten, önemli stratejik kararlar alan, resmî kurumlarla etkileşim kuran ve işletmesinin kârları ve yatırımları üzerinde kontrolü elinde tutan birey olarak tanımlanır⁴

Bu çok yönlü rol, kadın girişimcilerin homojen bir grup değil, farklı motivasyonlar ve profillerle şekillenen çeşitli bir nüfus olduğunu vurgulamaktadır. Bu çeşitliliği analiz etmek için araştırmacılar tipolojiler geliştirmişlerdir. Örneğin, D. P. Moore onları iki geniş kategoriye ayırır: Genellikle 35-45 yaşlarında ve yüksek eğitilmiş olan, ilk girişimlerini kişisel birikimleriyle perakende veya hizmet sektöründe başlatan “Geleneksel” girişimciler ve iş veya teknik alanlarda eğitim almış ve erkek egemen sektörlerde faaliyet gösterebilen “Modern” girişimciler⁵. Goffe ve Scase (1985) ise girişimciliği, girişimcilik dürtüsü ve geleneksel cinsiyet rollerine bağlılığa dayalı dört tipli bir model önererek “Geleneksel”, “Yenilikçi”, “Ev İçi” ve “Radikal” girişimciyi tanımlar⁶

¹ Yağmur Muştu, “Dünyada ve Türkiye’de Dijital Kadın Girişimciliği”, *Journal of Business in the Digital Age* 6/1 (2023), 54.

² Evrim Çevik, *Girişimcilerin Girişimcilik Tipleri ile Çalışma Amaçları Arasındaki İlişki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 58.

³ Kahraman Arslan-Demet Toksoy, “Türkiye’de Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi* 1/1 (2017), 143.

⁴ Yıldız Ecevit, *Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli* (Ankara: Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, 1993), 19-20.

⁵ Ahmet Merih Özyılmaz, *Türkiye’de Kadın Girişimciliği ve Girişimci Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 30.

⁶ Akt: Ayhan Nuri Yılmaz, “Kadın Girişimcilik: Türkiye’de Kadınları Girişimci Olmaya Yönelten Sebepler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi (USAK’17) Bildiriler Kitabı* (Uşak: USAK Yayınları, 2017), 236.

Kadın girişimciye dair sınıflandırmalar farklılık gösterse de, tanımın temelinde yatan evrensel nitelikler aynıdır/bir özde birleşir. Özünde, bir kadın girişimci, genellikle kendi adıyla ev dışında faaliyet gösteren bir işletme veya ortaklık kurması ve sahibi olmasıyla karakterize edilir. Müşteriler, kurumlar ve pazarla doğrudan etkileşime girer, mal ve hizmetlerin üretimini, dağıtımını, pazarlamasını veya satışını denetler. En önemlisi, kazançlarının kullanımı ve yatırımı üzerinde kontrolü elinde tutar ve iş süreçleri, planlama, yönetim ve girişimin büyümesi veya kapanmasıyla ilgili kritik kararlar da dahil olmak üzere tüm stratejik konularda nihai karar verici konumundadır⁷. Kısacası, bir kadının “girişimci” olarak tanımlanabilmesi için, işletmenin başlangıcından operasyonel süreçlere ve finansal kontrole kadar her aşamasında merkezi bir rol üstlenmesi ve karar alma yetkisine sahip olması gerekir.

Türkiye’deki kadın hareketinin tarihsel gelişimi genellikle üç aşamada analiz edilir. Atatürk’ün reformları önemli bir başlangıç noktası olsa da kökenleri 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır İlk aşama ikinci Anayasal Dönem’de ortaya çıkmış, ardından Cumhuriyet’in kurucu reformlarıyla şekillenen ikinci bir aşama gelmiştir. 1980 askeri darbesinden sonra belirgin bir üçüncü aşama başladı. Bu dönem kritik öneme sahiptir çünkü hareket, ağırlıklı olarak erkekler tarafından yönetilen bir yapıdan kadınlar tarafından yönlendirilen bir yapıya dönüşmüştür⁸.

1980’lerden itibaren kadın hareketinin özerk karakteri, kadınların ekonomik konumunu güçlendirmeyi amaçlayan politikalara yol açtı. Sayın, bir TÜSİAD raporuna atıfta bulunarak, liberal ekonomi politikalarının etkisinin bu on yılda hem küresel trendlerle hem de yerel sosyo-ekonomik dönüşümle uyumlu olarak yoğunlaştığını belirtiyor. Bu dönemi takiben, kadınların ekonomik güçlendirilmesine adanmış çeşitli kurumlar kuruldu. Hedefli banka kredilerinin geliştirilmesi, kadın girişimciler arasında dayanışmayı teşvik eden girişimler ve gönüllü kuruluşların ev hanımlarını küçük ölçekli işletmelere yönlendiren projeleri de dahil olmak üzere, girişimci olmak isteyen kadınlar için destek mekanizmaları çeşitlendi. Bu çabalar, kadınların ekonomiye katılımını artırmak ve girişimcilik engellerini azaltmak için önemli adımlar temsil etmektedir⁹.

Süregelen kurumsal desteğe rağmen, Türkiye’de kadın girişimciliğinin önündeki yapısal engeller derinden kök salmış durumda. Türkiye İstatistik Enstitüsü (TÜİK) verileri, çarpıcı bir cinsiyet eşitsizliğini ortaya koyuyor. 2023 yılının üçüncü çeyreğinde, tüm çalışanların %20,7’si girişimci iken, girişimcilerin sadece beşte biri kadındı. Çalışan kadınlar arasında girişimcilik oranı oldukça düşüktü: 10.546.000 çalışan kadının sadece %11,1’i (1.170.000) işletme sahibiydi; bu da çoğu kadının girişimcilik yerine ücretli işlerde kaldığını gösteriyor.

⁷ Ali Gündüz-Büşra Karadeniz, “Girişimcilik Olgusunun Tarihsel Gelişimi ve Kadın Girişimciliği”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24, (2022), 99.

⁸ Ceyda Kuloğlu, “Türkiye’de Kadın Hareketinin Kurumsallaşma Süreci”, *Journal of Human Sciences* 1/1 (2020), 325.

⁹ Züleyha Sayın, “Türkiye’de Kadın Girişimcilerin Toplumsal Dönüştürücü Rolü”, *İşletme Araştırmaları Dergisi* 17/1 (2025), 231.

Erkek egemen girişimcilik ortamı devam ediyor. Nisan-Haziran 2024 dönemine ait daha güncel veriler, Türkiye’deki 6.839.000 girişimciden sadece 1.220.000’inin kadın olduğunu gösteriyor. Bu da kadınların girişimciler arasındaki payının sadece %17,8’de kaldığı ve beşte birine bile ulaşmadığı anlamına geliyor. Sürekli düşük kalan katılım oranı, kadınların Türk ekonomik ekosistemine girme ve burada başarılı olma konusunda karşılaştıkları önemli sistemik engelleri ve eşitsiz fırsatları vurgulamaktadır¹⁰. Türkiye’deki kadın girişimcilerin mutlak sayısı artmış olsa da oransal payları düşük kalmaktadır. Bölgesel dağılımdaki eşitsizlik, etkili kalkınma politikalarının yalnızca toplam sayıyı artırmayı değil, aynı zamanda daha kapsayıcı bir girişimcilik ekosistemi oluşturmak için daha fazla coğrafi ve sektörel çeşitliliği teşvik etmeyi de hedeflemesi gerektiğini göstermektedir.

1.2. Kadın Girişimciliğini Anlamak İçin Kritik Çerçeve

Çağdaş araştırmalar, kadın girişimciliğini geleneksel, ataerkil modeli sorgulayan ayrı bir paradigma olarak tanımlamaktadır. Bu çerçeve, birbirine bağlı çeşitli boyutlarda analiz edilebilen benzersiz motivasyonlar, stratejiler ve sistemik kısıtlamalarla karakterize edilir.

1.2.1. Motivasyon ve Değer Yaratımı: Ekonomik Ölçütlerin Ötesinde

Ataerkil modelin agresif büyüme ve kar maksimizasyonuna odaklanmasından farklı olarak, kadın girişimciler sıklıkla sosyal refahı, sürdürülebilirliği ve kişisel memnuniyeti finansal hedeflerle bütünleştiren “karma değer” peşindedir¹¹. Bu sosyal odaklı motivasyon, stratejik önceliklerini ve örgütsel hedeflerini temelden şekillendirir.

1.2.2. Sistemik Engeller: Finansal Dışlanma ve Alternatif Stratejiler

Girişimci finans ekosistemi, erkek girişimcilerin genellikle norm olarak, kadınların ise daha yüksek riskli istisnalar olarak değerlendirildiği sistemik bir önyargı sergiler. Bu durum, erkeklere yönelik teşvik odaklı sorular (“Nasıl kazanacaksınız?”) ve kadınlara yönelik önleme odaklı sorular (“Nasıl kaybetmekten kaçınacaksınız?”) yöneltten girişim sermayesi uygulamalarıyla kanıtlanmaktadır¹². Geleneksel sermaye kanallarından bu dışlanma, alternatif stratejileri zorunlu kılar:

- Kendi kendine finansman: Kişisel tasarruflara ve yeniden yatırılan kazançlara büyük ölçüde güvenme.

- İlişkisel sermaye: Erkekler tarafından daha yaygın olarak kullanılan araçsal zayıf bağ ağlarının aksine, kaynaklar ve destek için güçlü bağ ağlarına bağımlılık¹³.

¹⁰ Hakan Bektaş vd., *Veri ve istatistiklerle kadın girişimciliğine güncel bakış* (İstanbul: Türkiye Halk Bankası, 2024), 39.

¹¹ Joyce A. Strawser vd., “Gender and Entrepreneurship: Research Frameworks, Barriers and Opportunities for Women Entrepreneurship Worldwide”, *Journal of Small Business Management* 59/1 (2021), 52.

¹² Xaver Neumeyer vd., “Who is Left out: Exploring Social Boundaries in Entrepreneurial Ecosystems”, *Journal of Technology Transfer* 46 (2019), 12.

¹³ Aslıcan Kalfa Topateş vd., “Güçlendirme ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini”, *Çalışma ve Toplum* 73/2 (2022), 1066 - 1068.

1.2.3. İdeolojik Uyum ve Neoliberal Çelişkiler

Dönüştürücü potansiyeline rağmen, kadın girişimciliği, özellikle neoliberalizm altında, sıklıkla ideolojik çerçeveler içinde araçsallaştırılmakta ve çelişkili sonuçlara yol açmaktadır:

- Cinsiyet Rollerinin Güçlendirilmesi: Girişimcilik kadınlara teşvik edilmekte ancak genellikle geleneksel ev içi rollerle uyumlu sektörlere yönlendirilmekte, gerçek bir güçlendirme yerine düşük ücretli, güvencesiz işleri meşrulaştırmaktadır¹⁴.

- Neoliberal İkilem: Kadınlar aynı anda şefkatli bakıcılar olma klişelerine maruz bırakılmakta ve hırslı, rekabetçi piyasa aktörleri olmaları beklenmektedir. Bu durum, birçok kadını küçük ölçekli, “güvenilir” girişimlere hapsedmekte ve emeklerini esnek bir kaynak olarak metalaştırmaktadır¹⁵.

1.2.4. Motivasyonel Hesaplama: Beklenti Teorisi Uygulaması

Girişimci olma kararı, bilişsel motivasyonel süreçlerden etkilenir. Beklenti Teorisi, motivasyonun üç temel inancın bir fonksiyonu olduğunu öne sürer:

- Beklenti: Çabanın başarılı bir performansa yol açacağına dair inanç.

- Araçsallık: Performansın istenen bir sonuca yol açacağına dair inanç.

- Değer: Bu sonuca verilen kişisel değer¹⁶.

Kadınlar için bu inançların gücü, bağlamsal engeller tarafından belirlenir. Becerilerin öz algısı girişimciliğe girişi güçlü bir şekilde öngörse de¹⁷, yaygın cinsiyet kalıpları bu algıları sistematik olarak çarpıtıyor ve düşmanca operasyonel ortamlar yaratıyor¹⁸.

2. Kadın Girişimciliğinin Ataerkil Yapıdan Ayrılması

Tarihsel olarak, 1970'lere kadar girişimcilik cinsiyetçi bir bakış açısıyla tanımlanmış ve ağırlıklı olarak erkek alanı olarak inşa edilmiştir. Kamusal alan, rasyonellik, risk alma ve bağımsızlık gibi erkeksi özelliklerle ilişkilendirilirken, kadınlar özel alana hapsedilmiş ve duygusallıkla ilişkilendirilmiştir. Bu ikilem, girişimciliği erkekler için doğal bir faaliyet olarak konumlandırdı; bu algı, girişimcilik literatüründe vurgulanan niteliklerin (örneğin atılganlık ve özgüven) erkek stereotipleriyle yakından örtüşmesi gerçeğiyle pekiştirildi. Dahası, girişimciliğin yaygın tanımları, piyasa dışı sosyal, kültürel ve politik faktörleri büyük

14 Aslıcan Kalfa Topateş vd., “Güçlendirme ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini”, 1066 - 1068.

15 Umut Sanem Çitçi - Pınar Memiş Sağır, “Potansiyel Erkek Girişimcilerin Perspektifinden Kadın Girişimciliği”, *Kadın/Woman* 18/1 (2000), 46-47.

16 Edward E. Lawler - J. Lloyd Suttle, “Expectancy Theory and Job Behavior”, *Organizational Behavior and Human Performance* 9/3 (1973), 482-483.

17 Nan Langowitz - Maria Minniti, “The Entrepreneurial Propensity of Women”, *Entrepreneurship Theory and Practice* 31/3 (2007), 358.

18 Alice H. Eagly - Linda L. Carli, “The Female Leadership Advantage: An Evaluation of the Evidence”, *The Leadership Quarterly* (2003) 14, 820.

ölçüde göz ardı ederek, alanın cinsiyetçi yapısını derinleştirdi ve kadınların potansiyelini görünmez kıldı. Bu şekilde, girişimcilik cinsiyete dayalı temeller üzerine inşa edildi ve sosyal eşitsizliği sürdürdü¹⁹.

Bu dışlayıcı çerçeveye rağmen, son on yıllardaki eleştirel araştırmalar, girişimciliğin anlayışını ve uygulamasını yeniden şekillendirmeye başladı. Yıllarca, baskın literatür girişimciyi “kahraman erkek” figürü olarak tasvir etti; agresif, büyüme odaklı ve yalnızca kar maksimizasyonuna odaklanmış. Ancak, son beş yılda yapılan çalışmalar, kadın girişimciliğinin yapısal olarak bu ataerkil modelden sadece cinsiyet açısından değil, aynı zamanda motivasyonlar, sermayeye erişim ve ağ oluşturma stratejileri açısından da farklılaştığını vurgulamaktadır. Bu farklı yaklaşım, uluslararası kurumlar tarafından giderek daha fazla kabul görmüş ve kadın girişimciliğini resmi politika gündemine taşımıştır.

Bu değişimin önemli bir dönüm noktası, OECD'nin 1997 yılında düzenlediği “KOBİ'lerde Kadın Girişimciler” konferansı olmuştur. Bu etkinlik, kadınların karşılaştığı engelleri bireysel eksiklikler olarak değil, daha geniş ekonomik kalkınmayı engelleyen sistemik sorunlar olarak çerçeveleyerek bir dönüm noktası oluşturmuştur. Konferans, kadın girişimciler için eşitlikçi bir ortam yaratmanın sadece sosyal adalet için değil, aynı zamanda inovasyon, istihdam ve ekonomik büyüme için de gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bu bakış açısı, kadın girişimciliğini marjinal bir sorundan kalkınma stratejilerinin merkezi bir bileşenine dönüştürmeye yardımcı olmuş ve finans, eğitim, ağ oluşturma ve yasal reform alanlarında somut politikalara zemin hazırlamıştır²⁰.

Uluslararası alanda kürek sporuna olan ilginin artması, kadın girişimciliğinin motivasyonları ve değer yaratma yaklaşımları açısından temelden farklılık gösterdiğini ortaya koyan akademik araştırmaları da teşvik etmiştir. En önemli farklılıklardan biri, kadınların iş kurma ve büyütme nedenlerinde yatmaktadır; bu nedenler genellikle saf kar maksimizasyonunun ötesine geçerek sosyal etki, esneklik ve topluluk odaklı hedefleri de içermektedir.

3. Yöntem

Bu araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiş olup bu bağlamda derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler söz konusu derinlemesine mülakat yöntemi ile elde edilmiştir. Bu yöntem, araştırmacıya görüşmenin genel bir çerçevesini sunarken, katılımcıların deneyimlerini kendi sözcükleriyle, esnek ve akışkan bir şekilde aktarmalarına olanak tanımıştır.

Görüşme formu, araştırmacının amaç ve soruları doğrultusunda hazırlanmıştır. Formun geliştirilme sürecinde ilgili ulusal ve uluslararası literatür taranmış ve alanda çalışan iki

19 Songül Sallan Gül - Yonca Altındal, “Türkiye’de kadın girişimciliğinin serüveni”, *SDÜ İİBF Dergisi* 21/4 (2016), 1364.

20 Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), *Women Entrepreneurs in Small and Medium Enterprises* (Paris: OECD Publishing, 1998).

akademisyenden uzman görüşü alınarak soruların kapsam ve anlaşılabilirlik geçerliği test edilmiştir. Son halini alan görüşme formu toplam 17 sorudan oluşmaktadır.

Görüşmeler, katılımcıların kendilerini rahat hissettikleri doğal ortamlarda (iş yerleri, evleri veya sessiz kafeler) gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme ortalama 45-60 dakika sürmüştür. Katılımcılardan yazılı gönüllü katılım onam formu alınmış, görüşmelerin ses kaydı alınması ve bilgilerin anonimleştirilerek kullanılması konusunda detaylı bilgi verilmiş ve izinleri temin edilmiştir.

Araştırma, sosyal olguları katılımcıların kendi bağlamları ve öznel deneyimleri içinde anlamayı hedefleyen nitel araştırma paradigması içinde kurgulanmıştır. Bu paradigma, kadın girişimcilik deneyiminin karmaşık, çok katmanlı ve bağlama duyarlı doğasını ortaya çıkarmak için en uygun yaklaşım olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma deseni olarak ise fenomenoloji (olgubilim) benimsenmiştir. Fenomenolojik desen, bireylerin belirli bir olguya (bu çalışmada “kadın girişimci olma” deneyimine) yükledikleri anlamları, bu deneyimi nasıl algıladıklarını ve yorumladıklarını derinlemesine keşfetmeyi amaçlar. Araştırmanın odak noktası, kadın girişimciliğine dair nesnel bir “gerçeklik” ortaya koymaktan ziyade, 15 kadının bu süreçte yaşadığı deneyimlerin özünü ve bu deneyimlere içkin duygusal, sosyolojik ve psikolojik boyutları anlamaktır.

Araştırmanın çalışma grubu, Bandırma ilçesi ve yakın çevresinde ikamet eden ve aktif olarak işletme sahibi olan 15 kadın girişimciden oluşmaktadır. Katılımcı sayısı nitel araştırma prensipleri doğrultusunda, derinlemesine veri elde etmek ve veri doygunluğuna ulaşmak hedefiyle belirlenmiştir.

Örneklem seçiminde, nitel araştırmalarda yaygın kullanılan amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Özellikle, maksimum çeşitlilik örnekleme stratejisi uygulanarak, kadın girişimciliğinin farklı tezahürlerini yakalayabilmek için çeşitlilik gözetilmiştir.

Toplanan verilerin analizinde tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle araştırmada mülakatçılara sorulan sorular tema ve alt temalara ayrılmıştır. Daha sonra bu temalar üzerinden kategoriler oluşturulmuştur. Bu yöntemle anlamlı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Etik Kurulu’ndan alınan 25.09.2025 tarihli 2025-9 sayılı toplantı sayılı kurul kararı ile araştırmanın etik izin belgesi alınmıştır.

4. Bulgular ve Analiz

Araştırmada mülakatlardan elde edilen veri seti, 17 araştırma sorusunun yanıtlarını kapsayacak şekilde altı ana tema altında toplanmıştır. Bu temalar, kadın girişimciliğinin mikro (bireysel), mezo (kurumsal) ve makro (toplumsal) düzeydeki dinamiklerini bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

4.1. Katılımcı Profilleri ve Demografik Dağılım

Aşağıdaki tabloda yer alan görüşmecilerin profilleri, Bandırma bölgesinde kadın girişimciliğinin coğrafi ve sektörel çeşitliliğini yansıtmaktadır.

Tablo 1. Katılımcı profilleri ve demografik yapı

Özellik	Öne Çıkan Dağılım ve Açıklamalar
Yaş Aralığı	Çok geniş (18-61 yaş). Özellikle 40 yaş üstü girişler yoğunlukta. En genç girişimci 18 yaşındadır.
Eğitim Durumu	Lise (%33), Lisans/Üniversite (%50), Ortaokul/Üniversite Terk (%17). Lisans alanları: Kamu Yönetimi, İşletme, Gıda Mühendisliği, Pazarlama, Ekonometri.
Faaliyet Sektörleri	Gıda ve Tarım (Yetiştiricilik, Zahirecilik, Kooperatif Gıda Ürünleri), Üretim/Zanaat (Deri ürünleri, Takı, Boncuk, Giyim/Keçe), Hizmet/Ticaret (Oto Aksesuar, Çocuk Kıyafetleri, Yün/Tuhafiye).
İstihdam Yapısı	Tek kişi/Eş ortaklığı (%60'tan fazlası). Geri kalanı küçük aile işletmeleri (3-5 kişi). Kooperatifler, sezonluk yüksek istihdam (20 kadın, 10 erkek) sağlayabilmektedir.

Görüşme yapılan kadın girişimciler, genç yaşlardan ileri yaşlara kadar geniş bir yelpazede yer alsa da kariyer değişikliği veya ekonomik zorunluluklar nedeniyle 40 yaşından sonra iş kurma kararı alanların ağırlığı dikkat çekicidir. Eğitim seviyeleri çeşitlidir; bir yandan Gıda Mühendisliği ve Ekonometri gibi lisans derecelerine sahip kadınlar varken, diğer yandan lise ve ortaokul mezunları da usta öğreticilik gibi deneyimlerle iş hayatına atılmaktadır. İşletmelerin büyük çoğunluğu, özellikle küçük ölçekte başladığı için, çalışan sayısını arttıramamakta ve işler ya bireysel çabayla ya da eş desteğiyle yürütülmektedir. Kooperatifleşme modeli, bu küçük çaplı işletmelerin birleşerek sezonluk yüksek kadın istihdamına ulaşabildiği tek başarılı model olarak öne çıkmaktadır.

Analize geçmeden önce, katılımcı profilinin anlaşılması, bulguların bağlamsallaştırılması açısından önemlidir.

Aşağıdaki tablo katılımcıların sektörel dağılımlarını göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcıların sektörel dağılımı

Sektör	Katılımcı Sayısı (N=15)	Temsil Oranı (%)	Öne Çıkan Faaliyet Alanları
Gıda ve Tarım	5	33.3	Yöresel ürünler, kooperatifçilik, tıbbi aromatik bitkiler.
Hizmet	4	26.7	Eğitim danışmanlığı, güzellik merkezi, organizasyon.
İmalat / Sanayi	3	20.0	Alüminyum sistemleri, tekstil üretimi, butik üretim.

Sektör	Katılımcı Sayısı (N=15)	Temsil Oranı (%)	Öne Çıkan Faaliyet Alanları
E-Ticaret / Dijital	3	20.0	Ev eksenli e-ticaret, dijital pazarlama ajansı.

Bu dağılım, Bandırma'daki kadın girişimciliğinin sadece “geleneksel kadın işleri” (gıda, tekstil) ile sınırlı kalmadığını, sanayi ve dijital teknoloji gibi katma değeri yüksek alanlara da sıçradığını göstermesi açısından önemlidir.

4.2. Tematik Dağılım

Bu bölümde araştırmada elde edilen verilerin analizleri ve bu analizlerden çıkarılan anlamlı bulgularla elde edilen tema ve alt temalar yer almaktadır. Kadınları girişimciliğe iten temel motivasyonların ve tetikleyici faktörlerin anlaşılması, onlara yönelik tasarlanacak destek programlarının ve teşvik mekanizmalarının başarısı için stratejik bir öneme sahiptir. Girişimcilik yolculuğunun başlangıç noktasını oluşturan bu içsel ve dışsal itici güçler, kurulan işin niteliğinden büyüme potansiyeline kadar birçok unsuru doğrudan etkilemektedir. Bu bölümde, ekonomik bağımsızlıktan kişisel tatmin arayışına, tutkuların işe dönüşümünden aile mirasını sürdürme isteğine kadar uzanan geniş bir motivasyon yelpazesi, görüşmecilerin kendi deneyimleri üzerinden incelenmektedir.

Görüşmelerde en sık vurgulanan motivasyonların başında ekonomik zorluklar ve aile bütçesine katkıda bulunma isteği gelmektedir. Özellikle eşin iflası gibi ani gelişen ekonomik krizler (Figen Yıldız) veya emekli maaşlarının yetersiz kalması (Süreyya Nural) gibi durumlar, kadınları aktif bir şekilde gelir getirici bir faaliyete yönelten en güçlü tetikleyiciler olmaktadır. Süreyya Nural'ın belirttiği gibi, “kendi ihtiyaçları için eşinden para istemenin ağır gelmesi” ve “kendi parasını kazanma isteği”, ekonomik bağımsızlığın kişisel özsaygı ve güçlenme ile ne denli yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, G.14 kodlu katılımcı da “aileye destek olma” arzusunu temel bir motivasyon olarak belirtmiştir. Bu motivasyon, genellikle evden yürütülen (gıda üretimi, dikiş vb.) veya daha az başlangıç sermayesi gerektiren, dolayısıyla finansal riski daha düşük olan iş modellerine yönelimi de beraberinde getirmektedir. Ancak zorunluluktan doğan bu düşük sermayeli ve ev eksenli iş modeline yönelim, istemeden de olsa bir sonraki bölümde incelenecek olan “çifte yük” sorununu derinleştirmekte, ev ve iş yaşamı arasındaki sınırları belirsizleştirerek toplumsal rollerden kaçışı neredeyse imkânsız hale getirmektedir.

Kurumsal iş hayatının getirdiği zorluklar, kadın girişimciler için önemli bir “itme” faktörü olarak öne çıkmaktadır. Esra Çakmak'ın deneyimlediği gibi, kurumsal firmalardaki mobbing, liyakatsiz yaklaşımlar ve dürüstlükten uzak çalışma kültürü, kadınları kendi işlerinin patronu olmaya yöneltmektedir. Benzer şekilde, Beyza Aydın da staj ve kısa süreli iş deneyimlerinde, “sabah girip akşama kadar kapalı bir alanda” çalışmanın kendi ruhuna uygun olmadığını fark etmiş ve “başkası için bu kadar çalışacağına kendi şirketini kurma” kararı almıştır. Bu motivasyonun temelinde özgürlük, esneklik, kendi potansiyelini gerçekleştirme ve

en önemlisi kendi kararlarını alarak kendi yolunu çizme arzusu yatmaktadır. Bu durum, girişimciliğin sadece bir para kazanma aracı değil, aynı zamanda kişisel tatmin ve özerklik alanı yaratma arayışı olduğunu ortaya koymaktadır.

Girişimcilik hikayelerinin bir diğer önemli başlangıç noktası da kişisel bir tutkunun veya aileden gelen bir mirasın profesyonel bir işe dönüştürülmesidir. Ülkü Uysal'ın “geçmişten bu yana boncukları ve işleme sanatını çok sevmesi” ve bu ilgisini bir işletmeye dönüştürmesi, hobilerin nasıl sürdürülebilir bir iş modeline evrilebileceğinin bir örneğidir. Diğer yandan, Miray Yıldız ve Aylin Yıldız gibi katılımcılar için girişimcilik, “dededen gelme bir mesleği” ve aileye ait toprakları devralarak devam ettirme ve modernleştirme anlamına gelmektedir. Bu motivasyon, sadece ekonomik bir faaliyeti sürdürmeyi değil, aynı zamanda bir aile mirasını, bilgi birikimini ve kültürel değeri geleceğe taşıma sorumluluğunu da içermektedir.

Tarım sektörü, kadın girişimciler için geleneğin getirdiği önyargılar ile yenilikçi yaklaşımların çatıştığı dinamik bir mücadele alanıdır. Bu sektördeki girişimcilerin (Elif Meriç, Miray Yıldız, Aylin Yıldız, Melike Çömert, Esra Çakmak) temel motivasyonları çeşitlilik göstermektedir: Aileden gelen çiftçilik mesleğini sürdürmek (Miray Yıldız, Aylin Yıldız), kurumsal hayattaki mobbing gibi olumsuz deneyimlerden kaçış (Esra Çakmak) ve mevcut aile şirketine kurumsal tecrübeleriyle profesyonel bir bakış açısı getirerek verimliliği artırma (Melike Çömert, Esra Çakmak) gibi farklı başlangıç noktaları dikkat çekmektedir.

Bu motivasyonların çeşitliliği, girişimcilik yolculuğunun ne kadar kişisel olduğunu gösterse de bir sonraki bölümde inceleneceği üzere, kadınların karşılaştığı engellerin ne denli evrensel ve yapısal olduğunu da gözler önüne sermektedir.

4.2.1. Mücadele Alanları

Kadın girişimcilerin karşılaştığı engeller, tek bir nedene indirgenemeyecek kadar çok boyutlu ve birbirleriyle iç içe geçmiş bir yapı sergilemektedir. Finansal kısıtlılıklardan toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı “çifte yüke”, sektörel ön yargılardan sosyal baskıya kadar uzanan bu zorluklar, girişimcilik potansiyelinin tam olarak hayata geçirilmesinin önündeki en büyük bariyerleri oluşturmaktadır. Bu engellerin doğasını anlamak, onlarla başa çıkmak için geliştirilecek stratejilerin ve destek mekanizmalarının etkinliği açısından kritik öneme sahiptir.

Öz Sermaye ve Gayri resmi Borçlanma: Görüşülen girişimcilerin büyük bir kısmı, işlerini kurarken banka kredileri veya kurumsal destekler yerine kendi kişisel birikimlerine (Selin Çetin) veya aile/dost çevresinden aldıkları gayri resmi borçlara (Burcu Yılmaz, Figen Yıldız) dayanmak zorunda kalmıştır. Bu durum, kadınların formel finansal sisteme erişimde yaşadıkları zorlukların ve sisteme yönelik güvensizliğin bir göstergesidir.

KOSGEB Modelinin Uygulanabilirliği: KOSGEB gibi önemli destek kurumlarının sunduğu modeller, pratikte sermayesi olmayan girişimciler için bir engelle dönüşebilmektedir. “Önce

harca, sonra faturasını getir, parayı geri al” mantığına dayanan geri ödemeli destekler, başlangıç sermayesi bulunmayan birçok kadın için sistemi işlevsiz kılmaktadır. Figen Yıldız’ın “Zaten cebimde param varsa ben KOSGEB’e gitmem” şeklindeki ifadesi, bu modelin temelindeki çelişkiyi net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bürokratik ve Yasal Kısıtlamalar: Destek mekanizmalarındaki katı bürokratik ve yasal düzenlemeler de kadınların önünde bir engel teşkil etmektedir. G.14 kodlu görüşmecinin deneyimi, bu durumu somutlaştırmaktadır. Destek programına başvurmak istediğinde “yaşın geçti” denmesi veya iş yerinin mülkiyetinin yasal olarak eşinin üzerinde olması nedeniyle destekten faydalanamaması, mevzuatın sahadaki gerçekliklerle ne kadar uyumsuz olabildiğini göstermektedir.

Erkek egemen olarak algılanan alanlarda faaliyet gösteren kadınlar, başlangıçta toplumsal önyargılarla karşılaşabilmektedir. Sanayide oto döşemeciliği yapan girişimcinin ilk başlarda yadınrganması veya tuhafiyecinin “kadın olduğundan dolayı ciddiye alınmadığını” hissetmesi bu duruma örnektir. Ancak kadın olmak, bu sektörlerde önemli avantajlar da sunmaktadır. Özellikle çocuk giyim (Selin) ve takı (Burcu) gibi alanlarda hedef kitle olan annelerle daha kolay empati kurabilme ve duygusal bağ oluşturma potansiyeli, önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Benzer şekilde, sanayideki döşemeci girişimcinin zamanla “abla” olarak saygı kazanması ve diğer esnaflardan müşteri yönlendirmesi alması, kadın olmanın getirdiği güven ve ilişki ağının bir başarısı olarak görülebilir. Bu durum, sektördeki başarının anahtarının, başlangıçtaki önyargıları güçlü ve güvene dayalı müşteri ilişkileriyle aşmaktan geçtiğini ortaya koymaktadır.

Ev ve İş Yaşamı Dengesi: Girişimciliğin getirdiği yoğun iş yüküne ek olarak, ev işi, çocuk bakımı ve yaşlı bakımı gibi sorumlulukların neredeyse tamamen kadınların omuzlarında olması, “çifte yük” olarak adlandırılan ve kadınların enerjisini tüketen temel bir sorunsaldır. Elif Meriç, Melike Çömers ve Aylin Yıldız gibi pek çok katılımcı, bu dengeyi kurmanın ne kadar zorlayıcı olduğunu ifade etmiştir. Melike Çömers’in belirttiği gibi, “bütün yük aslında kadının omuzlarında oluyor” ve bu durum girişimcinin hem işine hem de ailesine tam olarak odaklanmasını engellemektedir.

Kişisel Zamandan Feragat: Bu zorlu denge, çoğu zaman kadınların kendilerinden feragat etmesiyle sağlanabilmektedir. Figen Yıldız’ın gece 3’te kalkarak çalışması ve “sosyal hayatım yok, uykularımdan ödün veriyorum” demesi, bu fedakarlığın boyutunu gözler önüne sermektedir. Genç bir girişimci olan Miray Yıldız’ın “yazın pek sosyal yaşantım olmuyor, geceli gündüzlü tarladayız” ifadesi de bu durumun yaş veya sektörden bağımsız bir gerçeklik olduğunu teyit etmektedir.

Ataerkil Beklentiler: “Çifte yük” sorununu derinleştiren temel faktör, topluma yerleşmiş ataerkil beklentilerdir. Süreyya Nural’ın analizinde belirttiği gibi, ev işlerinin “kadının görevi” olarak görülmesi ve eşlerin bu sorumlulukları paylaşma konusundaki isteksizliği, kadınların üzerindeki baskıyı katbekat artırmaktadır. Eşinin, oğullarının ev işlerine yardım

etmesini “kız gibi yetiştirme” olarak yorumlaması, bu kökleşmiş zihniyetin en çarpıcı örneklerinden biridir.

4.2.2. Sektörel ve Sosyal Önyargılar

“Kadın İşi Değil” Algısı: Özellikle tarım, sanayi veya oto tamiri gibi erkek egemen olarak kabul edilen sektörlerde faaliyet gösteren kadınlar, yetkinliklerini ve bilgilerini sorgulayan ciddi ön yargılarla mücadele etmek zorundadır. Elif Meriç’e bir erkek tarafından “tarımdan siz anlamazsınız” denmesi veya G.5 kodlu oto döşemecisi katılımcının sanayideki yolculuğu, bu ön yargıların doğasını ortaya koymaktadır. Başlangıçta “bir değişik” olarak yadırganan G.5, zamanla yetkinliğini kanıtlamış ve erkek egemen sanayi esnafından “hepsi de bana sahip çıktılar, hep bize müşteri yolladılar” diyerek anlattığı güçlü bir destek görmüştür. Bu durum, ilk engelin aşılması halinde, aidiyetin ve kabulün de mümkün olabildiğini göstermektedir.

Yerel Direnç ve Taciz: Bir kadının, özellikle kırsal bir bölgede tek başına bir iş kurması, yerel topluluklarda rahatsızlık yaratabilmekte ve ciddi dirençle karşılaşabilmektedir. Beyza Aydın’ın yeni işletmesini kurduğu köyde muhtar ve diğer köylüler tarafından CİMER’e sürekli şikâyet edilmesi, sözlü tacize ve hatta fiziki tehdide maruz kalması, bu toplumsal direncin ne kadar ileri boyutlara varabileceğinin endişe verici bir örneğidir.

Kadınlar Arası Rekabet ve Destek Eksikliği: Engeller sadece erkek egemen toplumdan değil, bazen kadınların kendi aralarındaki birlik eksikliğinden de kaynaklanabilmektedir. Işıl Şangüz’ün “kadın kadının kurdu değil yurdu olmalı” şeklindeki anlamlı sözü, kadınlar arasındaki dayanışmanın önemine işaret ederken, bu dayanışmanın her zaman sağlanamadığını ve bunun da bir engel oluşturabildiğini ima etmektedir.

Bu engeller birbirinden bağımsız değildir. Aksine, finansal zorluklar ve toplumsal normlar arasında kısır bir döngü mevcuttur. Örneğin, G.14 kodlu görüşmecinin belirttiği gibi, iş yeri mülkiyetinin eş üzerinde olması nedeniyle destek alamamak, doğrudan ataerkil mülkiyet yapılarının bir sonucudur ve bu yapılar aynı zamanda “çifte yük” sorununu da beslemektedir. Bu döngü, kadınların işletmelerini sermayesiz bırakıp ev içine hapsederek, aşmaya çalıştıkları ön yargıları yeniden üretmektedir. Dolayısıyla bu engellerle başa çıkabilmek için bütüncül bir destek ekosisteminin varlığı kritik önem taşımaktadır.

Kadın girişimcilerin karşılaştığı çok boyutlu engeller karşısında, Ticaret Odası, Borsa, kooperatifler ve yerel yönetimler gibi kurumsal ve sosyal destek ağları hayati bir rol oynamaktadır. Bu yapılar, girişimcilere sadece finansal veya teknik destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onlara bir ağın parçası olma hissi vererek sosyal sermayelerini ve motivasyonlarını da artırır. Bu bölümde, Bandırma ve çevresindeki destek mekanizmalarının etkinliği, sağladığı somut faydalar ve sistemde tespit edilen boşluklar katılımcıların deneyimleri ışığında analiz edilmektedir.

4.2.3. Pazarlama ve Satış Stratejileri

Girişimciler, geleneksel piyasa engellerini aşmak için dijital mecralara yönelmekte, ancak kurumsal desteklerde büyük farklılıklar yaşamaktadır. Sosyal medya, kadın girişimcilerin kendilerini ispatlama ve geniş kitlelere ulaşma aracı haline gelmiştir. Instagram, ürünleri görsel olarak sergilemek ve müşteri ile güven bağı kurmak için merkezi bir rol oynamaktadır. Önemli bir yapısal destek ise Bandırma Ticaret Odası ve Borsası'nın sunduğu vergiden muaf e-ticaret imkanıdır. Evden üretim yapan kadınlar, bu muafiyet sayesinde yasal olarak çalışabilmekte, banka hesabı açabilmekte ve şikayet edilme riskinden kurtulmaktadır. Ancak bazı ulusal platformların (Trend Yol) komisyon oranlarının yüksek olması, emeğin karşılığının alınmasını zorlaştırmaktadır.

Girişimcilerin pazarlama ve satış stratejileri, sahip oldukları imkanlar doğrultusunda farklılaşmaktadır:

Tablo 3. Sosyal medya kullanımı ve karşılaşılan zorluklar

Girişimci/Grup	Pazarlama Yöntemleri	Karşılaşılan Zorluk
Aylin Yıldız (Kooperatif)	Yerel marketler, kendi web sitesi, ulusal e-ticaret platformları (Trendyol vb.)	Kargo ve lojistik sorunları
Beyza Aydın	Yoğun sosyal medya kullanımı (Instagram), marka bilinirliği yaratma	Başlangıçta toplumsal direnç, kayıt dışı rekabet
Figan Yıldız & Sevil Sarvide	Instagram ve tavsiye (word-of-mouth)	Sermaye olmadığı için fiziksel dükkan açamama
Süreyya Nural & Işıl Şangüz	Festivaller, stantlar, sınırlı sosyal medya kullanımı	Etkin satış platformlarının eksikliği, Instagram'ın satışa dönmemesi
Hülya Uysal	Fiziksel dükkan ve kendi web sitesi (Shoper entegrasyonu)	Yeterli ve sürekli satış yapacak bir pazarın olmaması

Bu tablo, gıda ve el sanatları sektöründeki girişimcilerin en büyük mücadelesinin, üretim becerilerini sürdürülebilir ticari başarıya dönüştürecek pazarlama kanalları ve yasal altyapı eksikliği olduğunu göstermektedir.

Kadın girişimciler, pazarlama sorunlarını büyük ölçüde Instagram ve e-ticaret muafiyeti ile çözmeye çalışmaktadır. Ancak, merdiven altı ve kayıt dışı üretimin yaygınlığı, markalaşmanın önündeki önemli bir dış engeldir. Kayıt dışı çalışanlar, vergi, kira veya denetim masrafları olmaksızın üretim yaptıkları için, markalaşan ve tüm yasal yükümlülüklerini yerine getiren girişimcilerle rekabet etmekte zorlanmaktadır. Bir girişimci, kendi ürününe değer katmaya çalışırken, nakit çalıştığı için vergiden kaçınanların daha fazla para kazandığını belirtmiştir. Bu durum, markalaşmanın, kurumsallaşmanın ve denetimin Bandırma kadın girişimciliği için hayati bir zorunluluk olduğunu göstermektedir.

4.2.4. Girişimci Kadınlardan Girişimci olmak İsteyen Kadınlara Tavsiyeler

Görüşülen deneyimli girişimcilerin, yola yeni çıkacak olan kadınlara ortak mesajı net ve güçlüdür: “Korkmasınlar.” Bu tema, girişimciliğin ilk adımının cesaret ve kendine güvenden geçtiğini vurgulamaktadır. Finansal belirsizlikler, toplumsal baskı ve başarısızlık endişesi gibi korkuların üstesinden gelmek, bu yolculuğun en kritik aşamasıdır. Deneyimli girişimcilerin tavsiyeleri; küçük adımlarla başlamak, mevcut yetenek ve kaynakları en verimli şekilde kullanmak, pes etmemek ve karşılaşılan zorlukları birer öğrenme fırsatı olarak görmektir.

Görüşmeler, takı, tarım, tekstil ve otomotiv yan sanayi gibi çeşitli alanlarda çalışan Bandırmalı kadın girişimcilerin deneyimlerini ve motivasyonlarını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Çoğu katılımcı, iş kurma sürecinde kişisel birikimlere ve ailevi yardıma güvenirken, resmî kurumlardan kredi veya hibe desteği almanın zorluklarından bahsetmektedir. Kadınlar, özellikle tarım ve sanayi gibi erkek egemen sektörlerde çalışmalarına rağmen, kadın olmanın daha iyi iletişim ve pratik zeka gibi avantajlarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Ancak, ev ve iş hayatı arasındaki dengeyi sağlamanın zorluğu genel bir tema olup, özellikle küçük çocuk sorumlulukları olanlar için bu durumun daha ağır olduğu ortaya çıkmıştır. Girişimcilik, katılımcıların sosyal konumlarını ve özsaygılarını artırmış; kadın girişimci olmak isteyenlere ise korkmamaları ve daha çok cesaretli olmaları tavsiye edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışma, Bandırma ve çevresindeki kadın girişimcilerin deneyimlerini fenomenolojik bir yaklaşımla inceleyerek, kadın girişimciliğinin eril toplumsal dinamikler ve neoliberal yapısal kısıtlar altındaki çok boyutlu doğasını ortaya koymuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular, kadın girişimciliğinin salt bir ekonomik faaliyet olmanın ötesinde; bir kimlik inşası, bireysel otonomi arayışı ve toplumsal cinsiyet rejimine karşı geliştirilen bir direnç stratejisi olduğunu kanıtlamaktadır.

Araştırma sonuçları, kadınları girişimciliğe yönelten itici güçlerin heterojen bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bandırma örneğinde kadın girişimciliğinin; gıda ve el sanatları gibi geleneksel/ev eksenli alanlardan, imalat, sanayi ve e-ticaret gibi daha yüksek katma değerli ve teknoloji yoğun sektörlerle evrildiği gözlemlenmiştir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerine dair yerleşik kalıp yargıların kırılması adına stratejik bir önem taşımaktadır. Ancak pazarlama süreçlerinde sosyal medyanın merkezi bir role sahip olması, fırsat eşitliği sunsa da girişimciler üzerinde “dijital okuryazarlık” ve “sürekli içerik üretme” gibi yeni nesil teknik yetkinlik baskılarını da beraberinde getirmektedir. Bu baskıları özellikle orta yaş ve üzeri kadınların yaşadığı görülürken, genç kadın girişimcilerin bu tür baskılar hissetmediği aksine dijital süreçlerden faydalandığı görülmektedir.

Araştırmanın en çarpıcı sonuçlarından biri, kadın girişimcilerin karşılaştığı engellerin büyük ölçüde sistemik ve kültürel kökenli olmasıdır. Sermayeye erişimde banka kredile-

ri gibi formel kanallar yerine kişisel birikimlere veya gayri resmi borçlanmaya bağımlılık, finansal ekosistemin cinsiyet körü yapısını açıkça ortaya sermektedir. KOSGEB gibi destek mekanizmalarının “önce harca, sonra belgele” şeklindeki işleyişi, başlangıç sermayesi sınırlı olan kadınlar için pratikte erişilemez bir model haline gelmektedir. Bunun yanı sıra, profesyonel yaşam ile ev içi sorumlulukların (bakım emeği, ev işleri) aynı anda yüklenmesi anlamına gelen “çifte yük”, kadın girişimciliğinin önündeki en dirençli ve derin yapısal bariyer olarak varlığını korumaktadır.

Bulgu ve analizler ışığında, kadın girişimciliğinin önünü açmak ve sürdürülebilir kılmak için aşağıdaki pratik ve politik öneriler sunulabilir:

- Finansal Destek Modellerinin Dönüşümü: Mevcut geri ödemeli destek modelleri, başlangıç sermayesi olmayan girişimciler için yenilenmelidir. Hibeye dayalı küçük başlangıç sermayesi programları, mikro kredi mekanizmalarının kolaylaştırılması ve kadın girişimcilere özel düşük faizli kredi paketlerinin yaygınlaştırılması kritik önem taşımaktadır. Destek başvurularında, mülkiyetin eş üzerinde olması gibi yasal engeller esnetilmeli veya alternatif belgelendirme yolları sağlanmalıdır.
- Bütünlük Destek Ekosistemi ve Mentörlük: Finansal destek tek başına yeterli değildir. Psiko-sosyal destek, liderlik eğitimleri, dijital pazarlama becerileri kazandırma ve deneyimli iş insanlarıyla mentörlük bağlantılarının kurulduğu bütünlük programları tasarlanmalıdır. Yerel Ticaret Odası ve Borsa gibi kurumlar, bu ağların kurulmasında katalizör rolü üstlenebilir.
- Kolektif Modellerin ve Kooperatifleşmenin Teşviki: Araştırmada, istihdam kapasitesi ve pazarlık gücü açısından öne çıkan kooperatif modeli, özellikle kırsalda ve küçük ölçekli üreticiler arasında teşvik edilmelidir. Yerel yönetimler, kooperatifler için vergi indirimi, ortak pazarlama platformları ve fuar katılım destekleri sağlayabilir.
- Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığının Geliştirilmesi: “Çifte yük” sorununu hafifletmek için, kadın girişimcilere yönelik uygun maliyetli ve esnek çocuk/yaşlı bakım hizmetleri sunulmalıdır. Ayrıca, toplum genelinde “bakım emeğinin adil paylaşımı” ve “girişimcilikte cinsiyet eşitliği” konularında farkındalık kampanyaları yürütülmelidir.
- Kayıt Dışıyla Mücadele ve Markalaşma Desteği: Kayıt dışı ekonomi nedeniyle oluşan haksız rekabetin önüne geçmek için, kayıtlı çalışmanın avantajları (marka danışmanlığı, ulusal pazara erişim imkanları, ihracat destekleri vb.) somut olarak artırılmalı ve kadın girişimcilere bu yola teşvik edici danışmanlık hizmetleri verilmelidir.

Kadın girişimciliği bireysel başarı hikayelerinin ötesinde, toplumsal dönüşümün ve kapsayıcı kalkınmanın temel dinamiğidir. “Kadının yeri evidir” anlayışının aşılması ve daha eşitlikçi bir sosyo-ekonomik dokunun inşası, kadınların bireysel cesaretinin yanı sıra akıllı, kapsayıcı ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların hayata geçirilmesine bağlıdır. Bu süreç, aileden yerel yönetimlere, kamu kurumlarından sivil topluma kadar tüm paydaşların



ortak ve eşgüdümlü sorumluluğudur. Bandırma'daki kadın girişimcilerin direnci ve yaratıcılığı, bu dönüşümün mümkün olduğunun canlı kanıtıdır ve bu potansiyelin önünü açmak, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal bir gerekliliktir.

Bu çalışma, nitel paradigmada ve sınırlı bir örnekleme tasarlandığı için bulguların genellenebilirliği kısıtlıdır. Bandırma özelindeki bu derinlemesine analiz, Türkiye'nin farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip diğer bölgelerinde karşılaştırmalı çalışmalarla test edilmelidir. Ayrıca, bu araştırma girişimcilerin öznel deneyimlerine odaklanmıştır. Gelecek çalışmalarda, yerel destek kurumlarının (belediye, KOSGEB, oda) temsilcileriyle görüşmeler yapılarak politika yapıcı perspektifinden bir analiz sunulabilir. Nicel yöntemlerle daha geniş örneklemler üzerinden test edilecek bir model geliştirilmesi de alana önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynakça | References

- Arslan, Kahraman-Toksoy, Demet. "Türkiye'de Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi* 1/1 (2017), 123-148.
- Bektaş, Hakan vd. *Veri ve İstatistiklerle Kadın Girişimciliğine Güncel Bakış*. İstanbul: Türkiye Halk Bankası, 2024.
- Çevik, Evrim. *Girişimcilerin Girişimcilik Tipleri ile Çalışma Amaçları Arasındaki İlişki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=MQA9FFAw014xYm9-gDWwmA&no=IRCLiYmLExxEGC-eWXoGTg>
- Çitçi, Umut Sanem-Sağiroğlu, Pınar Memiş. "Potansiyel Erkek Girişimcilerin Perspektifinden Kadın Girişimciliği". *Kadın/Woman* 2000 18/1 (2017), 41-62. <https://doi.org/10.33831/jws.v18i1.262>
- Eagly, Alice H.- Carli, Linda L. "The Female Leadership Advantage: An Evaluation of the Evidence". *The Leadership Quarterly* 14 (2003): 807-834. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2003.09.004>
- Ecevit, Yıldız. *Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli*. Ankara: Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, 1993.
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD). *Women Entrepreneurs in Small and Medium Enterprises*. Paris: OECD Publishing, 1998. <https://doi.org/10.1787/9789264162785-en>
- Gül, Songül Sallan- Altındal, Yonca. "Türkiye'de Kadın Girişimciliğinin Serüveni". *SDÜ İİBF Dergisi* 21/4 (2016), 1361-1377.
- Gündüz, Ali-Karadeniz, Büşra. "Girişimcilik Olgusunun Tarihsel Gelişimi ve Kadın Girişimciliği". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24 (2022), 96-112. <https://doi.org/10.29029/busbed.1119269>
- Huang, Laura vd. "Sizing up Entrepreneurial Potential". *Academy of Management Journal* 64/3 (2021), 1-55.
- Kuloğlu, Ceyda. "Türkiye'de Kadın Hareketinin Kurumsallaşma Süreci". *Journal of Human Sciences* 17/1 (2020), 324-339. <https://doi.org/10.1487/jhs.v17i1.5949>
- Langowitz, Nan - Minniti, Maria. "The Entrepreneurial Propensity of Women". *Entrepreneurship Theory and Practice* 31/3 (2007), 341-364.
- Lawler, E. Edward - Suttle, L. J. "Expectancy Theory and Job Behavior". *Organizational Behavior and Human Performance* 9/3 (1973), 482-503.
- Muştu, Yağmur. "Dünyada ve Türkiye'de Dijital Kadın Girişimciliği". *Journal of Business in the Digital Age* 6/1 (2023), 53-67.
- Neumeyer, Xaver vd. "Who is Left Out?". *Journal of Technology Transfer* 46/1 (2019), 1-24.
- Özyılmaz, Ahmet Merih. *Türkiye'de Kadın Girişimciliği ve Girişimci Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma*. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Sayın, Züleyha. "Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Toplumsal Dönüştürücü Rolü". *İşletme Araştırmaları Dergisi* 17/1 (2025), 226-247.
- Sosyal, Abdullah. "Türkiye'de kadın girişimciler: Engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme". *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi* 65/1 (2010), 84-114.
- Strawser, Joyce A. vd. "Gender and Entrepreneurship: Research Frameworks, Barriers and Opportunities for Women Entrepreneurship Worldwide". *Journal of Small Business Management* 59/S1 (2021), S1-S15. <https://doi.org/10.1080/00472778.2021.1965615>
- Topateş, Kalfa Aslıcan vd. "Güçlendirme ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini". *Çalışma ve Toplum* 73/2 (2022), 1043-1074.
- Yılmaz, Ayhan Nur-Kurşun, Betül. "Kadın Girişimcilik Türkiye'de Kadınları Girişimci Olmaya İten Sebepler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi (USAK'17) Bildiriler Kitabı. I/VI*. Uşak: USAK Yayınları, 2017, 9-21.

A Multidimensional Analysis of Identity Construction Among University Youth: An Evaluation in the Context of Tradition, Modernization, and Belonging

İbrahim Akkaş |  0009-0006-1381-2982 |  iakkas@erzincan.edu.tr

Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work, Erzincan, Türkiye

 <https://ror.org/02h1e8605>

Abstract

This study examines the multifaceted nature of identity attitudes among university students within the context of modernization and social transformation. Drawing on sociological approaches developed by Erik Erikson, Henri Tajfel, Pierre Bourdieu, Stuart Hall, and Anthony Giddens, identity is conceptualized as a dynamic and socially constructed process shaped by multiple forms of belonging, such as ethnicity, nation, religion, politics, and gender. The university environment is considered a critical social space where these dimensions of identity are negotiated and reproduced. The relationships between students' demographic characteristics (such as gender, age, faculty, and academic year) and their identity attitudes were investigated. The study concluded that family and societal values play a significant role in shaping students' identity perceptions, and that trends towards modernization and individualization also have a considerable impact on identity attitudes. The study found no statistically significant differences in identity attitudes based on variables such as gender, age, marital status, or faculty. However, a significant difference was found in terms of nationality and ethnicity. Overall, the findings indicate that students maintain traditional forms of belonging while simultaneously pursuing their individual identity quests.

Keywords

Identity Construction, Identity Attitudes, Tradition, Modernization, Belonging

Citation


Akkaş, İbrahim. "A Multidimensional Analysis of Identity Construction Among University Youth: An Evaluation in the Context of Tradition, Modernization, and Belonging". *Journal of Sociological Context* 7/1 (April 2026), 151-164.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.6>

Article Information

Date of Submission	28.02.2026
Date of Acceptance	23.03.2026
Date of Publication	15.04.2026
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	Ethical approval was obtained by the decision of Erzincan Binali Yıldırım University Social and Human Sciences Ethics Committee during the session dated 23.10.2025 and numbered 11, with decision numbers 11/04 and 07. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Üniversite Gençliğinde Kimlik İnşasının Çok Boyutlu Analizi: Gelenek, Modernleşme ve Aidiyet Ekseninde Bir Değerlendirme

İbrahim Aktaş |  0009-0006-1381-2982 |  iakkas@erzincan.edu.tr

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
Erzincan, Türkiye

ROR  <https://ror.org/02h1e8605>

Öz

Bu çalışma, üniversite gençliği arasında kimlik tutumlarının çok boyutlu yapısını modernleşme ve toplumsal dönüşüm bağlamında incelemektedir. Erik Erikson, Henri Tajfel, Pierre Bourdieu, Stuart Hall ve Anthony Giddens tarafından geliştirilen sosyolojik yaklaşımlardan hareketle kimlik; etnisite, ulus, din, siyaset ve toplumsal cinsiyet gibi çoklu aidiyet biçimleri tarafından şekillenen, dinamik ve toplumsal olarak inşa edilen bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Üniversite ortamı ise bu kimlik boyutlarının müzakere edildiği ve yeniden üretildiği kritik bir toplumsal alan olarak ele alınmaktadır. Öğrencilerin demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, fakülte ve öğrenim yılı gibi) ile kimlik tutumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Aile ve toplumsal değerlerin öğrencilerin kimlik algılarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığı, modernleşme ve bireyselleşme eğilimlerinin de kimlik tutumları üzerinde kayda değer bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kimlik tutumlarının cinsiyet, yaş, medeni durum veya fakülte gibi değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, milliyet ve etnik köken açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Genel olarak, bulgular öğrencilerin geleneksel aidiyet biçimlerini korurken aynı zamanda bireysel kimlik arayışlarını sürdürdüklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Kimlik İnşası, Kimlik Tutumu, Gelenek, Modernleşme, Aidiyet

Atıf Bilgisi

Aktaş, İbrahim. "Üniversite Gençliğinde Kimlik İnşasının Çok Boyutlu Analizi: Gelenek, Modernleşme ve Aidiyet Ekseninde Bir Değerlendirme". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 7/1 (Nisan 2026), 151-164.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.6>

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi	28.02.2026
Kabul Tarihi	23.03.2026
Yayım Tarihi	15.04.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 23.10.2025 tarihli ve 11 sayılı oturumu ve 11/04 ve 07 sayılı kararı ile etik izin alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Introduction

Identity is a concept that gains meaning at both individual and social levels through the answers individuals give to the questions “Who am I?” and “Who are we?”. Identity can be defined as the ways in which individuals describe² and position themselves within society³. From a sociological perspective, identity functions as a mirror reflecting individuals’ social roles, forms of belonging, and interactions with social structures. Identity attitudes, in this sense, refer to the positive or negative orientations individuals develop toward different identity categories. In contemporary societies, multiculturalism, globalization, and the widespread use of digital communication technologies have contributed to the increasing complexity and dynamism of identity attitudes⁴. Consequently, identity is no longer viewed solely as an individual attribute but rather as a process shaped by social interaction and power relations.

In principle, identity refers to the complex ways in which we perceive who we are and how we believe others perceive us. It emerges through processes of socialization during youth, as well as through interactions with culture, context, and other people, and—albeit less frequently emphasized in sociology—through biological, psychological, and genetic factors. One of the main challenges in discussing identity lies in balancing biological or genetic influences with broader environmental contexts that shape who we are as social beings. Although this balance is not always easy to establish, sociologists focus on understanding how social interaction operates and how it shapes individuals’ perceptions of themselves and the roles they perform in everyday life⁵.

Within the sociology of identity, various theoretical approaches have been developed. Erikson’s psychosocial development theory conceptualizes identity as a lifelong developmental process⁶. In contrast, Tajfel and Turner’s social identity theory defines identity through group membership, emphasizing how belonging to social groups shapes attitudes and behaviors toward both in-groups and out-groups⁷.

¹ Clayton Susan, “Environmental Identity: A Conceptual and Operational Definition”, *Identity and The Natural Environment: The Psychological Significance of Nature*, ed. Susan Clayton, Susan Opatow (Cambridge: MIT Press, 2003), 45-65.

² Erik H. Erikson, *Identity: Youth and Crisis* (New York: W. W. Norton & Company, 1968).

³ Lou Xiaobin – Li Liman Man, “The Relationship Between Identity and Environmental Concern: A Meta Analysis”, *Journal of Environmental Psychology* 76/4 (2021), 18-32.

⁴ Hall Stuart, “Cultural Identity and Diaspora”, *Identity: Community, Culture, Difference*, ed. Jonathan Rutherford (London: Lawrence & Wishart, 1990), 222-237.

⁵ Nick Osbaldiston, “Identity, Self, and Culture in Classical and Contemporary Sociology”, *Exploring Sociology in The Antipodes: Introduction To Sociology*, ed. Tanya Petray, Nick Osbaldiston (Canberra: Australian National University Press, 2023).

⁶ Erikson, *Identity: Youth and Crisis*.

⁷ Henri Tajfel – John Turner, “An Integrative Theory of Intergroup Conflict”, *The Social Psychology of Intergroup Relations*, ed. William G. Austin, Samuel Worchel (Monterey, CA: Brooks/Cole, 1974), 33-47.

Bourdieu's concepts of habitus and field provide a valuable framework for understanding how identity attitudes are structured through social conditions and cultural capital. Identity processes continue to evolve throughout the life course, but they acquire particular significance during adolescence—a period characterized by intense physical, psychological, and social change⁸. These perspectives demonstrate that identity attitudes are not solely rooted in individual psychology but are deeply embedded in social structures and cultural contexts⁹.

Identity attitudes influence how individuals perceive themselves and others. While positive attitudes foster social cohesion, tolerance, and a culture of coexistence, negative attitudes may lead to discrimination, othering, and social polarization. Therefore, a sociological analysis of identity attitudes plays a crucial role in understanding the impact of social values, norms, and cultural interactions on individuals.

1. Identity Attitudes: From Individual Perception to Social Perception

Gender construction refers to individuals' perceptions and attitudes toward socially constructed roles associated with femininity and masculinity. Gender inequality and normative expectations significantly shape identity attitudes¹⁰. Feminist movements and struggles for gender equality have played an important role in transforming these attitudes. Research indicates that in societies where gender norms are strongly institutionalized, attitudes toward gender identity tend to be more rigid and stereotypical¹¹. Perceptions of femininity and masculinity are continuously reproduced through education, media representations, and everyday social interactions¹². Although gender identity is formed through gendered subjectivity, this constitutive relationship remains ambiguous. While gender subjectivity may limit the range of livable gender identities, it is often compatible with more than one form of identity expression¹³.

Ethnic identity is a socially constructed process through which individuals identify with a particular ethnic group. In periods of social uncertainty or crisis, ethnic identity may serve as a unifying function. Attitudes toward ethnic identity are shaped by factors such as ethnic diversity, discrimination, racism, and cultural interaction¹⁴. In multi-ethnic societies

⁸ Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique Of The Judgement Of Taste* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984).

⁹ De Lise Francesca vd., "Identity Matters For Well-Being: Longitudinal Associations Between Identity Processes and Well-Being in Adolescents With Different Cultural Backgrounds", *Journal of Youth and Adolescence*, 53 (2024), 910–926.

¹⁰ Fatma Çekiç, "Toplumsal Cinsiyet Temelli Kimlik İnşası: Erkeklik Kimliğinin Sosyolojik Analizi", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2021), 45–62.

¹¹ Judith Lorber, *Paradoxes of Gender* (New Haven, CT: Yale University Press, 1994).

¹² Florence Ashley, "What is it Like to Have a Gender Identity?", *Mind* 132/528 (2013), 1053–1073.

¹³ Thomas D. Steensma vd., "Gender Identity Development in Adolescence", *Hormones and Behavior* 64/2 (2013) 288–297.

¹⁴ Celalettin Yanık, "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi", *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 20 (2013), 225–237.

such as Türkiye, ethnic identity attitudes play a decisive role in processes of social cohesion and conflict. Studies suggest that while strong ethnic identity awareness can enhance intra-group solidarity, it may also intensify prejudices toward other groups¹⁵.

National identity refers to individuals' identification with the nation to which they belong. Attitudes toward national identity are influenced by nationalism, citizenship rights, national values, and cultural heritage¹⁶. While a strong national identity can reinforce feelings of social belonging, it may also give rise to exclusionary attitudes toward different ethnic or cultural groups. Nationalist discourse and political propaganda can profoundly shape individuals' national identity attitudes.

Religious identity encompasses individuals' identification with specific religious beliefs and practices. Attitudes toward religious identity are influenced by factors such as religious freedom, tolerance, secularism, and social norms. While religious identity reflects individuals' spiritual values, it can also become a source of social conflict and intolerance¹⁷. Social research indicates that individuals with strong religious affiliation often adhere more closely to their group norms and may, at times, develop prejudiced attitudes toward members of other religious groups.

Political identity has a fluid and dynamic structure. It is defined through social and political values and principles that express individuals' political orientations, as well as through identification with political ideologies or party affiliations. Attitudes toward political identity are shaped by democratic values, electoral processes, political polarization, and social movements¹⁸.

2. Identity Construction Dynamics Among University Youth: Empirical Findings in the Context of Belonging, Difference, and Social Structuring

The reliability analysis revealed a Cronbach's alpha coefficient of .920, indicating a high level of internal consistency for the measurement scale¹⁹. The results of the normality test (Skewness = 0.71; Kurtosis = 0.67) demonstrate that the data conform to a normal distribution. This finding supports the appropriateness of applying parametric statistical tests, such as the t-test and ANOVA, in the analysis²⁰.

¹⁵ Akif Akto, "Attitudes Toward Ethnic Identities From The Perspective Of Values", *Journal of Dicle University Ziya Gökalp Faculty of Education* 22 (2014), 214–229.

¹⁶ Didem Varol, "Kimlik Gelişiminde Sosyal Bağlamın Rolü Üzerine Bir İnceleme", *İstanbul Kültür Üniversitesi Eğitim Dergisi* 5/1 (2023), 33–47.

¹⁷ Akto, "Attitudes Toward Ethnic Identities From The Perspective of Values".

¹⁸ Fatih Yazıcı, "Kimlik Tutumları Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", *Cumhuriyet International Journal of Education* 5/4 (2016), 41–54.

¹⁹ Şener Büyükköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2010).

²⁰ Şeref Kalaycı, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (Ankara: Dinamik Akademi Yayıncılık, 2010).

Table 1. The Social Field of Participants: Demographic Distribution and Identity Context

Demographic Variable	n	%
Gender		
Female	247	36.3
Male	433	63.7
Age		
18 and below	206	30.3
19–30	418	61.5
31 and above	56	8.2
Faculty		
Faculty of Economics and Administrative Sciences	189	29.6
Faculty of Arts and Sciences	173	27.9
Faculty of Education	152	23.2
Faculty of Engineering	21	3.3
Faculty of Sports Sciences	85	13.7
Nationality / Ethnic Background		
Turkish	237	34.9
Kurdish	211	31.0
Arab / Zaza	121	17.8
Other (Foreign nationals)	111	16.3
Marital Status		
Single	666	97.9
Married	14	2.1

The participants consisted of 63.7% males and 36.3% females. In terms of age distribution, the highest proportion of participants (61.5%) fell within the 19–30 age group. The vast majority of the participants were single (97.9%), and the faculty distribution indicated that students from the Faculty of Economics and Administrative Sciences constituted the largest group. Regarding nationality/ethnic background, 34.9% of the participants identified as Turkish, 31.0% as Kurdish, 17.8% as Arab/Zaza, and 16.3% as foreign nationals. This distribution suggests that the sample reflects the heterogeneous structure of the university youth population.

Table 2. Differences in Identity Attitudes Across Sociodemographic Variables

Variable	p-value	Result
Gender	0.144	No significant difference
Age	0.393	No significant difference
Marital Status	0.854	No significant difference
Faculty	0.223	No significant difference
Nationality/Ethnic Background	0.000	Significant difference

According to the results of the t-test and ANOVA, no statistically significant differences were found between identity attitudes and the variables of gender, age, faculty, and marital status ($p > 0.05$). However, a statistically significant difference was identified between nationality/ethnic background and identity attitudes ($p < 0.001$). This finding indicates that ethnic background is a determining factor in identity perceptions. Indeed, the literature also emphasizes that ethnic identity strongly influences young people's forms of social belonging²¹ (Yazıcı, 2016).

Table 3. Structural Components of Identity Attitudes in Late Modern Context

Factors	Factor Loading (Cronbach's Alpha)
Political identity attitude	0.881
Gender identity attitude	0.835
Religious identity attitude	0.808
Ethnic identity attitude	0.762
National identity attitude	0.589
Explained Variance	61.057%

The KMO value of 0.802 and the Bartlett's test result ($\chi^2 = 1465.015$; $p < 0.001$) indicate that the data are suitable for factor analysis. As a result of the factor analysis, five sub-dimensions were identified. These five factors explain 61.057% of the total variance. The findings demonstrate that identity attitudes do not have a unidimensional structure but rather a multidimensional one.

Table 4. Relational Dynamics Among Identity Sub-Dimensions

Correlation	Identity Attitudes	National Identity Attitude	Ethnic Identity Attitude	Political Identity Attitude	Religious Identity Attitude	Gender Identity Attitude
Identity Attitudes	Pearson Correlation	1				
National Identity Attitude	Pearson Correlation	.530**	1			
Ethnic Identity Attitude	Pearson Correlation	.697**	.445**	1		
Political Identity Attitude	Pearson Correlation	.854**	.412**	.597**	1	

²¹ YAZICI, "Kimlik Tutumları Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", 41-54.

Correlation	Identity Attitudes	National Identity Attitude	Ethnic Identity Attitude	Political Identity Attitude	Religious Identity Attitude	Gender Identity Attitude
Religious Identity Attitude	Pearson Correlation	.827**	.236**	.454**	.699**	1
Gender Identity	Pearson Corr	.900**	.380**	.490**	.655**	.668**

Positive and statistically significant relationships were found between identity attitudes and all of their sub-dimensions ($r = 0.530-0.900$; $p < 0.01$). In particular, the relationship between overall identity attitudes and gender identity attitude was very strong ($r = 0.900$). This result indicates that gender roles are an important determinant in young people’s identity perceptions. Additionally, political and religious identity attitudes were found to show strong correlations with overall identity attitudes. Overall, high-level positive relationships were observed between identity attitudes and their sub-dimensions ($r = 0.530-0.900$; $p < 0.01$), with the strongest association identified for gender identity attitude ($r = 0.900$).

Table 5. Social Determinants of Identity Construction: A Regression Analysis

Independent Variables	Beta	p	R ²	F	p
Constant	1.707	.000	0.065	9,298.	.001
National Identity Attitude	.268	.000			
Ethnic Identity Attitude	-.092	.187			
Political Identity Attitude	-.006	.944			
Religious Identity Attitude	.045	.654			
Gender Identity Attitude	.258	.513			

According to the results of the regression analysis, nationality/ethnic background has a statistically significant effect on identity attitudes ($R^2 = 0.065$; $F = 9.298$; $p < 0.001$). This finding indicates that variations in identity attitudes are primarily shaped by ethnic background.²² The literature similarly emphasizes that ethnic identity plays a central role in determining individuals’ sense of belonging²³.

²² Stuart Hall, “Introduction: Who Needs Identity?”, *Questions of Cultural Identity*, ed. Stuart Hall, Paul Du Gay (London: SAGE Publications, 1996), 1-17.

²³ Ayşe Kadioğlu, Cumhuriyet, *Demokrasi ve Kimlik* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).

Conclusion and Recommendations

The findings of this study reveal that university students' identity attitudes do not display a unidimensional structure; rather, they point to a multilayered process of identity construction in which ethnic, religious, political, national, and gender-based forms of belonging are intertwined. The results indicate that youth identity is simultaneously shaped by traditional social values and by the dynamics of modernization and individualization. This situation is consistent with sociological approaches that emphasize identity²⁴ in late modern societies as a phenomenon that is not fixed but continuously negotiated²⁵.

The absence of significant differences in identity attitudes according to demographic variables such as gender, age, faculty, and marital status suggests that university youth develop similar identity perceptions around certain shared sociocultural commonalities. The common academic experiences, social interaction spaces, and similar life practices offered by the university environment may have led to a relative homogenization of students' identity attitudes. This finding can be interpreted in light of Bourdieu's²⁶ approach, which argues that modern educational institutions produce similar habitus patterns among individuals.

In contrast, the presence of significant differences in identity attitudes based on nationality/ethnic background demonstrates that ethnic identity occupies a central position in young people's perceptions of belonging. Especially in multi-ethnic social structures, ethnic identity can function as a powerful reference point through which individuals position themselves socially²⁷. This result is consistent with studies emphasizing that ethnic identity is not merely a cultural element but also a determinant of social boundaries and group belonging²⁸. As Hall²⁹ argues, identity is constructed through difference, and ethnic belonging constitutes one of the most visible dimensions of these differences.

While the factor analysis results indicate that identity attitudes have a multidimensional structure, the correlation analyses show strong relationships among these dimensions. In particular, the high correlation between gender identity attitudes and overall identity attitudes suggests that gender roles are a significant determinant of young people's self-perceptions³⁰. This finding is in line with theoretical perspectives that argue gender is continuously reproduced through social interaction³¹. Gender-based identity attitudes

²⁴ Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1991).

²⁵ Hall, "Cultural Identity and Diaspora", 222-237.

²⁶ Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of The Judgement of Taste*, 1984.

²⁷ Yanık, "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi".

²⁸ Akto, "Attitudes Toward Ethnic Identities From The Perspective Of Values".

²⁹ Hall, "Introduction: Who Needs Identity?".

³⁰ Lorber, *Paradoxes of Gender*.

³¹ Fatma Çekiç, *Toplumsal Cinsiyet Temelli Kimlik İnşası: Erkeklik Kimliğinin Sosyolojik Analizi*. (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

among young people are shaped not only by biological differences but also by cultural norms, media representations, and social expectations.

The strong associations observed between religious and political identity attitudes and overall identity perceptions further indicate that ideological and belief-based elements remain influential in the identity construction of university youth. Despite processes of modernization and secularization, the continued significance of religious identity for young people suggests that religion maintains its transformative role in social life. Similarly, the relationship between political identity attitudes and identity perceptions demonstrates that young people are not indifferent to political processes and that political affiliations play an important role in identity construction³².

The results of the regression analysis show that ethnic background plays a more decisive role in explaining identity attitudes compared to other identity dimensions. This finding underscores the importance of addressing identity debates in Türkiye within the context of ethnic diversity and social differentiation. The literature frequently emphasizes that in contexts where ethnic identity is strong, both in-group solidarity and tendencies toward othering may intensify³³. Therefore, understanding the identity attitudes of university youth is also crucial for analyzing social cohesion and practices of coexistence.

Overall, the findings of this study indicate that youth identity is not static but rather a structure that transforms alongside processes of social change. University youth attempt to balance traditional values with modern individual orientations, creating a fertile ground for the emergence of multiple and hybrid forms of identity. As emphasized in Inglehart's³⁴ theory of modernization, value transformations lead to significant shifts in young people's identity attitudes and render new forms of belonging more visible.

In conclusion, the discussion findings demonstrate that university students' identity attitudes are closely related not to individual preferences alone but to social structures, cultural contexts, and historical processes. The sociological analysis of identity attitudes contributes not only to understanding youth but also to anticipating the future directions of society. This study aimed to examine university students' identity attitudes from a sociological perspective and to reveal the multidimensional and dynamic nature of youth identity. Analyses conducted with 680 students studying at Erzincan Binali Yıldırım University demonstrate that identity attitudes are shaped not solely by individual preferences but also by social values, cultural contexts, and structural factors. The findings reveal that both traditional forms of belonging and processes of modernization and individualization simultaneously influence the identity perceptions of university youth.

³² Yazıcı, "Kimlik Tutumları Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", 41–54.

³³ Akto, "Attitudes Toward Ethnic Identities From The Perspective of Values".

³⁴ Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997).

The results indicate that there are no significant differences in identity attitudes according to demographic variables such as gender, age, faculty, and marital status. This suggests that the university environment generates shared experiences and similar social practices among young people, leading to a certain convergence in identity perceptions. As a social space where individuals from different social backgrounds are exposed to similar forms of cultural capital, the university functions as a setting that facilitates the partial standardization of identity attitudes.



The findings further demonstrate that university students' identity attitudes are closely linked to processes of social change. Modernization, globalization, and digitalization intensify young people's efforts to balance traditional values with individual orientations, paving the way for the emergence of hybrid and multilayered identity forms. In this context, university youth exhibit a strong tendency to preserve their sense of social belonging while simultaneously maintaining individual distinctiveness.

In conclusion, this study shows that understanding young people's identity attitudes is not merely an individual issue but one that holds critical importance for comprehending social structures and cultural transformation. While the findings provide an empirical contribution to the literature on youth sociology, they also offer important insights for educational policies, youth studies, and practices focused on social cohesion. Future research that incorporates comparative data from different universities and regional contexts would enable a more comprehensive analysis of the transformation of youth identity and make a significant contribution to the field.

References

- Akto, Akif. "Attitudes Toward Ethnic Identities From The Perspective Of Values". *Journal of Dicle University Ziya Gökalp Faculty of Education* 22 (2014), 214-229.
- Ashley, Florence. "What is it Like to Have a Gender Identity?". *Mind* 132/528 (2013), 1053-1073. <https://doi.org/10.1093/mind/fzac071>
- Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique Of The Judgement Of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2010.
- Clayton, Susan. "Environmental Identity: A Conceptual and Operational Definition". *Identity and The Natural Environment: The Psychological Significance of Nature* ed. Susan Clayton ve Susan Opatow, 45-65. Cambridge: MIT Press, 2003.
- Çekiç, Fatma. "Toplumsal Cinsiyet Temelli Kimlik İnşası: Erkeklik Kimliğinin Sosyolojik Analizi". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2021), 45-62.
- De Lise, Francesca, vd. "Identity Matters For Well-Being: Longitudinal Associations Between Identity Processes and Well-Being in Adolescents With Different Cultural Backgrounds". *Journal of Youth and Adolescence* 53 (2024), 910-926. <https://doi.org/10.1007/s10964-024-01866-1>
- Erikson, Erik. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company, 1968.
- Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1991.
- Hall, Stuart. "Cultural Identity and Diaspora". *Identity: Community, Culture, Difference*. ed. Jonathan Rutherford. 222-237. London: Lawrence & Wishart, 1990.
- Hall, Stuart. "Introduction: Who Needs Identity?". *Questions of Cultural Identity*. ed. Stuart Hall - Paul Du Gay. 1-17. London: SAGE Publications, 1996.
- Inglehart, Ronald. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997.
- Kadioğlu, Ayşe. *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Kalaycı, Şeref. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Dinamik Akademi Yayıncılık, 2010.
- Lorber, Judith. *Paradoxes of Gender*. New Haven, CT: Yale University Press, 1994.
- Lou, Xiaobin - Li, Liman. Man. "The Relationship Between Identity and Environmental Concern: A Meta-Analysis". *Journal of Environmental Psychology* 76/4 (2021), 18-32
- Osbaldiston, Nick. "Identity, Self, and Culture in Classical and Contemporary Sociology". *Exploring Sociology in The Antipodes: Introduction To Sociology* . ed. Tanya Petray and Nick Osbaldiston. Canberra: Australian National University Press, 2023.
- Steensma, Thomas vd., "Gender Identity Development in Adolescence". *Hormones and Behavior* 64/2 (2013), 288-297.
- Tajfel, Henri - Turner, John. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict". *The Social Psychology of Intergroup Relations*. ed. William G. Austin & Samuel Worchel. 33-47. Monterey, CA: Brooks/Cole, 1974.
- Varol, Didem. "Kimlik Gelişiminde Sosyal Bağlamın Rolü Üzerine Bir İnceleme". *İstanbul Kültür Üniversitesi Eğitim Dergisi* 5/1 (2023), 33-47.
- Yanık, Celalettin. "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi". *Kayı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 20 (2013), 225-237.
- Yazıcı, Fatih. "Kimlik Tutumları Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". *Cumhuriyet International Journal of Education*, 5/4 (2016), 41-54.

Ataerkilliğin Sinemada Yansımına Feminist Bir Bakış: Üç kadın, Üç Film

Öznur Akyılmaz |  0000-0002-6634-3140 |  oznur.akyilmaz@hku.edu.tr

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Gaziantep, Türkiye

 <https://ror.org/054g2pw49>

Öz

Bu çalışmada, üç farklı ilahi dinin kuralları çerçevesinde şekillenen toplumsal yapılarda ve farklı dönemlerde yaşamış üç kadın karakterin deneyimlerini konu alan üç filmin, din- toplumsal cinsiyet-kadın ilişkisini nasıl temsil ettiği incelenmiştir. Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet bağlamlarını ele alan Agora (2009), İsrail Usulü Boşanma (2014) ve Süreyya'yı Taşlamak (2010) filmleri; feminist sinema eleştirisi açısından zengin temalar barındırmaları nedeniyle örneklem olarak seçilmiş ve içerikleri feminist kurama dayalı içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda, her üç filmde de kadın karakterlerin pasif bir temsil yerine özneleşen, hakları için mücadele eden ve toplumsal dönüşüm arayışı içinde olan figürler olarak konumlandırıldığı görülmüştür. Filmlerde, ilgili dinî bağlamlarda toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl kurulduğuna ve bu rollerin kadınların yaşamlarına etkilerine yönelik tartışmaları görünür kılan anlatı unsurları bulunmaktadır. Üç filmde de ilgili toplumsal ve kültürel bağlamlarda kadının konumunu etkileyen hukuki ve geleneksel uygulamaların kadınların hak ve özgürlükleri üzerindeki yansımaları tematik odak noktaları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sinema, Kadın, Ataerkillik, Din, Feminist Kuram

Atıf Bilgisi



Akyılmaz, Öznur. "Ataerkilliğin Sinemada Yansımına Feminist bir Bakış: Üç kadın, Üç Film". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 7/1 (Nisan 2026), 165-185.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.7>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	03.12.2025
Kabul Tarihi	23.03.2026
Yayın Tarihi	15.04.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A Feminist Perspective on the Representation of Patriarchy in Cinema: Three Women, Three Films

Öznur Akyılmaz |  0000-0002-6634-3140 |  oznur.akyilmaz@hku.edu.tr

Hasan Kalyoncu University, Faculty of Communication, Department of Visual Communication
Design, Gaziantep, Türkiye

ROR  <https://ror.org/054g2pw49>

Abstract

This study examines how the relationship between religion–gender–women is represented in three films that portray the experiences of three female characters who lived in different periods and within social structures shaped by the rules of three different divine religions. The films *Agora* (2009), *Gett: The Trial of Viviane Amsalem* (2014), and *The Stoning of Soraya M.* (2010), which address the contexts of Christianity, Judaism, and Islam, were chosen as samples due to the rich themes they present for feminist film criticism, and their content was analyzed through content analysis based on feminist theory. The analysis reveals that in all three films the female characters are positioned not as passive representations but as figures who become subjects, struggle for their rights, and seek social transformation. The films include narrative elements that make visible the discussions on how gender roles are constructed in these religious contexts and how these roles affect women’s lives. In all three films, the reflections of legal and traditional practices influencing the status of women in their respective social and cultural contexts on women’s rights and freedoms constitute central thematic focuses.

Keywords

Cinema, Woman, Patriarchy, Religion, Feminist Theory

Citation

Akyılmaz, Öznur. “A Feminist Perspective on the Representation of Patriarchy in Cinema: Three Women, Three Films”. *Journal of Sociological Context* 7/1 (April 2026), 165-185.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.7>

Article Information

Date of Submission	03.12.2025
Date of Acceptance	23.03.2026
Date of Publication	15.04.2026
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Kadın sorunları denince akla gelen birçok soru ve yargı coğrafya, zaman ve bağlam değişikçe çeşitlenmekte ve birçok farklı bilim dalında ve disiplinler arası araştırmalarda farklı perspektiflerde ele alınmaktadır. Dini gelenekler ve ataerkil düşünce sisteminin bir sonucu olarak ortaya çıkan kadın sorunları ise teologların yanı sıra insanı ve insanla ilintili her şeyi mercek altına alan tüm sosyal ve beşerî bilimlerin de inceleme konusu olmuştur. Ataerkil düzeni ve onu meydana getiren dini veya din dışı gelenekleri feminist bir perspektifle ele alan sinema filmleri de bu araştırmalar içerisinde kendine önemli bir yer bulmuş ve hem feminist teologların hem de feminist sinemacıların bu alanda yeni araştırmalar yapmalarına ve söylemler üretmelerine olanak tanımıştır.

Sinema, her ne kadar başlangıçta bir eğlence aracı olarak ortaya çıkmış olsa da özellikle kitleler üzerindeki etkisi fark edildikten sonra göstergeler ve sosyal semboller ile toplumsal hareket ve dönüşümlerin de izinin sürülebileceği toplumsal bir iletişim aracı haline gelmiştir. Kültürel üretimin bir parçası olan sinema, bu üretim sırasında bir yandan toplumun dili, dini, adeti, kültürü ve sosyo-ekonomisi gibi öğelere yaslanırken, öte yandan toplumsal dinamikleri kodlayarak onları sinematografik anlatımlar olarak metne dönüştürerek, toplumsal gerçekliğin yeniden üretildiği kültürel temsiller sisteminin bütünlüğü içinde yerini almıştır¹. Dolayısıyla, sinema sanatsal bir yaratı olmakla birlikte toplumlara ve toplumsal olgulara anlamak için de bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

Toplumların kültürel kodlarından etkilenen ve aynı zamanda bu kodları da etkileme ve dönüştürme gücüne sahip kültürel ve sanatsal bir üretim olarak sinema, kadına karşı her türlü tahakkümü reddeden ve onunla mücadele eden feminizmin de güçlü araçlarından biri olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kadının bakış açısıyla ortaya koyan ve cinsiyetler arasındaki simetrik olmayan iktidar ilişkisine dair eleştirel bir farkındalık oluşturmaya çabalayan filmlere baktığımızda söz konusu cinsiyetçi yapının filmin söylem yapısının içinde istikrarsızlaştırarak ve cinsiyetçi ideolojiye dikkat çekerek eril söylemi sarsan veya bozan filmler olduğunu görmekteyiz².

Feminist sinema kuramı, özellikle 2020 sonrası dönemde dijital platformların yaygınlaşması ve küresel dağıtım ağlarının dönüşmesiyle birlikte yeni tartışma alanları üretmiştir. Streaming kültürü, çevrimiçi içerik üretimi ve #MeToo sonrası gelişen sinemasal söylemler, kadın öznesinin temsil biçimlerinin farklı mecralarda nasıl yeniden kurulduğunu sorgulamaktadır³. Ancak bu çalışma, söz konusu güncel dönüşümleri dışlamamakla birlikte, din ve ataerkillik ekseninde şekillenen tarihsel temsillere odaklanmakta; feminist sinema

¹ İbrahim Yenen, *Toplumsal Tezahürleri Bağlamında Türk Sinemasında Din, Dindarlık ve Din Adamı Olgusu* (Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011).

² Handan Ögüt, "Kadın Filmleri ve Feminist Karşı Sinema," *Cogito Dergisi* 58 (2009), 203–219.

³ Ella Shohat – Robert Stam (ed.), *Feminism and Film Theory After #MeToo* (London: Routledge, 2023); Indira Banerjee, "Feminist Film Aesthetics Beyond Theatres: Netflix, Digital Disruption and the Female Gaze," *Cinema Journal* (2022).

eleştirisinin klasik anlatı sineması içindeki yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda dijitalleşme tartışmaları, çalışmanın kuramsal çerçevesine güncel bir perspektif sunmakla sınırlı tutulmuştur.

Bu makalenin amacı, patriyarkal yapının sinemadaki yansımalarını feminist bir bakış açısıyla inceleyerek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin film dili ve anlatısı üzerinden nasıl kodlandığını ve eleştirildiğini ortaya koymaktır. Makale, üç farklı film üzerinden kadın deneyimlerini ve ataerkil düzenin çeşitli tezahürlerini analiz ederek, feminist sinema eleştirisinin toplumsal farkındalık yaratmadaki önemini vurgulamaktadır. Bu çalışma hem akademik literatüre katkı sağlamakta hem de sinema aracılığıyla feminist bakışın güçlendirilmesine olanak tanımaktadır.

1. Sinema, Din ve Toplumsal Cinsiyet: Temsillerin İnşası

Medyanın diğer tüm araçları gibi sinema da bir yandan bireyin kendi kimliğine: cinsiyet, cinsellik, ırk, etnisite, kadın ya da erkek olmaya dair algısını şekillendirirken diğer yandan da toplumsal gerçekliğin inşasına yardım eder. Kendi anlatısı içerisinde kodlanan semboller, mitler, kahramanlar dünyaya bakış açımızı, en derin değerlerimizi, ahlaki ölçütlerimizi, zihnimizdeki iyiyi, kötüyü, pozitif veya negatif şekillendirir ve ortak kültürümüzün bir parçası haline getirir⁴. Dolayısıyla sinema ideolojinin aktarımında etkin ve aynı zamanda popüler bir kitle iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu güçlü araç ataerkil ideoloji tarafından üretilen toplumsal cinsiyet rollerinin aktarılmasında da etkili olmuş ve kadın imgelerinin sunumunda erkek egemen bir bakış açısı sinemada da kendine yer bulmuştur. Ataerkil düşünceye katkı sağlayan ve pekiştiren temsillerin olduğu filmlerde kadın çoğunlukla iyi bir eş ve fedakâr bir anne ya da öldüren cazibesıyla baştan çıkarıcı cinsel bir obje olarak sunulurken erkek güçlü ve ön planda tutularak kadını ötekileştiren bir konumda temsil edilmektedir. Smelik⁵ (1998)'in de altını çizdiği gibi ataerkil ideolojiyi besleyen kültürel bir pratik olarak sinema erillik, dişillik ve cinsel farklılıklar üzerine mitleri kullanırken bu temsilleri kalıcı hale getirmek adına tıpkı bir endüstri gibi bu temsilleri yeniden ve yeniden üretmektedir⁶.

1960'lar ve 70'lerde kadın hareketinin güçlenmesi ve feminist düşüncenin yaygınlaşmasıyla kadınlar, filmlere ve sinema tarihine farklı gözlerle bakmaya başladı ve ilk feminist film eleştirileri yapılarak alternatif bir tarih yazımı çabasıyla feminist film kuramının temelleri atılmaya başlandı. Bu çabanın doğal bir sonucu olarak unutulmuş kadın yönetmenler, senaristler, yapımcılar ve aktrisler yeniden keşfedilmiş ve kadın yıldızlar yeniden takdir

⁴ Christine Áine Keefer, "Subjectivity and Mutuality: Feminist Theology in Film," *Acta Cogitata An Undergraduate Journal in Philosophy* 5/3 (2018); Douglas Kellner, *Cultural Studies, Multiculturalism, and Media Culture*, (PDF: UCLA Faculty Page, 2014).

⁵ Anneke Smelik, *Feminist Sinema ve Film Teorisi: Ayna Çatladı*, çev. Deniz Koç (İstanbul: Agora Kitaplığı, 1998).

⁶ Smelik, *Feminist Sinema ve Film Teorisi*.

görmeye başlamıştır⁷. Filmlerde cinsiyet kodlarının nasıl kodlandığını çözümlenmeye çalışan feminist eleştirilenler göstergebilim ve psikanaliz gibi disiplinlerden de yardım alarak özellikle cinsellik ve sunumu ile bunun erkek iktidarının egemenliğiyle ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır.

Bu minvalde feminist eleştirilerin ilk sahipleri Laura Mulvey ile Claire Johnston olmuş ve feminist kuramın temellerini oluşturmuşlardır. Laura Mulvey⁸ (1975) “Görsel Haz ve Anlatı Sineması” makalesinde Hollywood sinemasının hitap ettiği bakışın bir erkek bakışı olduğunu ve kadın karakterlerin görsel etki ve erotik zevk için konumlandırıldığını savunmuştur. Sinemayı semiyotik bir gösterge sistemi olarak inceleyen diğer öncü feminist film eleştirileni Claire Johnston⁹ (1979) “Karşı Sinema Olarak Kadın Sineması” makalesinde, feminist bir sinemanın karşı bir sinema olması gerektiğini ve hem içeriğini hem de üretim araçlarını reddederek Hollywood filmlerinin bir alternatif öne sürme potansiyeline sahip olduğunu savunmuştur¹⁰. Böylelikle, feminist eleştiri temsillerin arkasındaki ataerkil düşünce ve eşitsiz iktidar ilişkilerin kaynaklarını görünür kılarak, toplumsal cinsiyetin temsil pratikleri üzerine güçlü eleştiriler getirmiş ve alternatif temsillerin önünü açarak sinemadaki erkek bakış açısını dönüştürmeye çalışmıştır. Nitekim, dönemsel değişimlere göre geleneksel anlatımı yıkan ve sinemasal temsil kodlarını altüst eden bir anlayışı içeren filmler üretilmiştir. Bu filmlerle izleyiciler hayatın içindeki eşitsizlikleri sinema perdesinde görme şansı yakalarken bir yandan da bu alternatif temsiller sayesinde kitlelere gerçek hayatı dönüştürme gücünü aşılamıştır¹¹.

Bir diğer feminist kuramcı bell hooks¹², patriyarkanın yalnızca erkek egemen yapılar tarafından değil, aynı zamanda kültürel temsiller aracılığıyla yeniden üretildiğini vurgular. Ona göre sinema; kadınların, özellikle de farklı sınıf, ırk ve etnik kökenden gelen kadınların maruz bırakıldıkları ortak baskı biçimlerini görünmez kılan güçlü bir ideolojik araçtır. Feminist film okumalarında hooks’un önemi, kadınların yalnızlaştırılmasına karşı kolektif feminist dayanışmayı savunmasından gelir. hooks’un kavramsallaştırdığı “sisterhood” (kız kardeşlik) ideali, ataerkil sinematik temsillere karşı kadınların birbirine tanıklık ederek güçlendiği bir karşı çıkış alanı yaratır. Bu bağlamda feminist sinema, yalnızca baskıyı ifşa eden değil aynı zamanda kadın özelliklerini yeniden kuran bir direniş pratiğine dönüşmektedir.

⁷ Smelik, *Feminist Sinema ve Film Teorisi*

⁸ Laura Mulvey, “Visual Pleasure and Narrative Cinema” *Screen* 16/3 (1975).

⁹ Claire Johnston, “Women’s Cinema as Counter-Cinema,” *Movies and Methods*, Ed. Bill Nichols, (Berkeley: University of California Press, 1979), 208–212.

¹⁰ Hasan Gürkan – Rengin Ozan, “Feminist Cinema as Counter Cinema: Is Feminist Cinema Counter Cinema?,” *Online Journal of Communication and Media Technologies* 5/3 (2015), 73–90; Judith Mayne, “Feminist Film Theory and Criticism,” *Journal of Women in Culture and Society* 11/11 (1985), 81–100.

¹¹ Neslihan Göker – Göksele Göker, “Sinemada Alternatif Kadın Temsilleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/2 (2016), 221–237.

¹² Bell Hooks, *Feminist Theory: From Margin to Center* (Boston: South End Press, 1984).

Judith Butler¹³ ise toplumsal cinsiyetin doğal değil, kültürel normların dayattığı bir performans olduğunu öne sürer. Sinema, bu normların en güçlü biçimde gözle görünür kılındığı temsili bir uzamdır. Kadın karakterlerin “itaatkâr eş”, “fedakâr anne” ya da “erotik nesne” olarak sürekli tekrar edilmesi, Butler’ın belirttiği üzere toplumsal cinsiyet rollerinin performansın sürekliliğiyle yeniden üretilmesine hizmet eder. Feminist filmler ise bu normatif performansları bozarak, kadın karakteri arzu nesnesi olmaktan çıkarıp faal bir özne olarak konumlandırarak, patriyarkanın söylemsel gücünü istikrarsızlaştırır. Böylelikle Butler’ın kavramsallaştırdığı özneleşme süreci, sinematografik anlatıda görünür hâle gelir. Dolayısıyla feminist sinema, hooks’un vurguladığı kadınlar arası dayanışmayla güçlenen, Butler’ın açıkladığı toplumsal cinsiyet performanslarını sorgulayan ve dönüştüren politik bir alan sunar. Böylece kadın karakter, sinematik temsilde hem söylemsel hem de görsel düzlemde patriyarkanın karşısına özneleşmiş bir figür olarak çıkar.

Ayrıca, bu filmler, toplumsal cinsiyeti kuran söylemleri eleştirirken cinsiyetçi yapıyı da filmin söylemsel yapısı içerisinde istikrarsızlaştırmaktadır. Feminist yönetmenler, “kadın” ve “dişilik”le ilgili gösterge ve anlamları egemen sinemanın kod ve kalıplarından farklı şekilde temsil ederek, eril söylemi yapı bozumuna uğratmaktadırlar. Ve asıl önemlisi, yeni bir bakış ve dil inşa eden bu yönetmenler kullandıkları sinema diliyle baskın eril bakışı yok etmekte ve kalıplaşmış mitleri kırmaktadırlar¹⁴. Böylece, feminist sinema filmlerinde kadın karakter filmdeki bir arzu ve haz nesnesi değil mücadele eden faal bir özne konumuna geçmektedir. Bu kadın özne, Bağcı¹⁵’nın da belirttiği gibi; kendi kararlarını veren, özgürleşmek isteyen, seçimleri için mücadele eden, erkeğin kendine çizdiği yazgiya boyun eğmeyen, eşit karar yetkisi ve yaşam hakkına sahip karakterlerdir. Dişil bir dilin hâkim olduğu feminist anlatıların özelliklerini sıralayacak olursak; hikâyeyi kadın bakış açısıyla sunması, ana karakterinin ya da ana karakterlerinden en az birinin kadın olması, toplumsal cinsiyet kalıplarını sorgulaması, kadını erkek üzerinden tanımlamayan, eleştirici, sarsıcı, yeniden inşa edici, alternatif bir anlatıdır ve özne olan kadın, onu ikincil konuma itmeye çalışan eril iktidara karşı çıkarak seyirciye kadının bakış açısından bir dünya sunar. Böylelikle, normatif yapıya meydan okuyan, ırk, sınıf, cinsellikler, cinsiyet, din gibi konular hakkında kesişimsel analizler ve bu cinsiyetçi söylemleri destekleyen güç yapılarının bir eleştirisini de içeren feminist filmler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu bağlamda çalışmamızın örneklemini de dini metinler içeren feminist filmler oluşturmaktadır. Modern dünyada neredeyse her yerde bulunan bir yaşamsal pratik haline gelen filmlerin insanlığın ve toplumların kendini biçimlendirme araçlarından biri olan dinden bağımsız olması düşünülemez ve nitekim feminist sinema tam da bu sebeple kadının temsili dini hermönetik içerisinde de analiz etmiş ve arkasındaki erkek egemen güç yapı-

¹³ Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1990).

¹⁴ Öğüt, “Kadın Filmleri ve Feminist Karşı Sinema”, 210.

¹⁵ Yelda Yanat Bağcı, “Netflix Filmlerinde Kadın Anlatısı: Marriage Story Filminin Feminist Kuram Bağlamında İncelenmesi”, *Uluslararası Medya ve İletişim Hakemli Dergisi (MEDIAJ)* 4/1 (2021), 58.

larını eleştirmiştir¹⁶. Dolayısıyla, birbirine benzer yönleri bulunan sinema dünyasının ve din olgusunun kadın paydasında buluşmaları şaşırtıcı değildir. Sinema ve din, her ikisi de “projelendirme” ve “çerçeveleme” faaliyetleriyle yeni bir dünya oluşturur. Tıpkı kutsama ayinleri ve dinin mitolojik güçlerinin yeni, ideal bir dünya sunarak dünyanın maddi “malzemelerini” yeniden şekillendirmesi gibi, film aracılığıyla mekân ve zaman, sinematografi ve kurgu gibi araçlarla yeniden yaratılır. Dinsel efsane ve ritüel gibi film de diğer dünyalara pencereler sunar¹⁷. Böylelikle, ötelerde bir bakış sunan sinema ve din, ataerkil ideoloji başta olmak üzere birçok ideoloji ve yapının hegemonya kurmak istediği ve güç yarıştırdığı bir zemin olan “kadın” konusunda kesişmektedirler. Bu konuda son derece kısıtlı literatürden örnek verecek olursak; Carleen Mandolfo¹⁸’nun “Lars Von Trier’in Üç Filminde Kadın, Çile ve Kurtuluş” (2010) makalesinde belirttiği gibi Von Trier, Dalgaları Aşmak (1996), Karanlıkta Dans (2000) ve Dogville (2003) filmlerinde cinsiyet, şiddet ve Yahudi ve Hristiyanların acı ve kefarete kavramlarının sorunlu kesişimini irdelemektedir. Mandolfo, bu her üç filmin, büyük ölçüde, özellikle fedakârlık anlamında, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet üzerine dini meditasyonlar olduğunu öne sürmektedir. Dalgaları Aşmak ve Karanlıkta Dans filmlerinde yönetmen Lars von Trier, sevdikleri erkekler için hayatlarını feda eden kadın karakterleri İsa figürü ile benzeştirerek Hristiyanlıktaki kurban ve kefarete kavramlarının sınırlarını denemektedir. Mandolfo, pek çok feminist eleştirmen bu formülasyonda ataerkil hegemonyanın yeniden yazıldığına altını çizmektedir¹⁹.

Çalışmamızın örneklemini üç ilahi dindeki öğretileri merkezine alarak kadın ana karakterler üzerinden ataerkil ideolojinin dini öğretiler üzerindeki hegemonyasını eleştiren, farklı zamanlarda farklı coğrafyalarda ve farklı yönetmenlerce çekilen üç film; Agora (Agora, 2009), İsrail Usülü Boşanma (Gett: The Trial of Viviane Amsalem, 2014) ve Süreyya’yı Taşlamak (The Stoning of Soraya M., 2010) filmleri oluşturmaktadır.

2. Yöntem

Film çözümlemesi, sinemasal üretim sürecinin ortaya çıkardığı filmi belirli kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde anlamak, yorumlamak ve eleştirebilmek adına yapısal bileşenlerine ayırarak bu öğeler arasındaki ilişkileri kavramsal düzeyde görünür kılmayı amaçlayan bir inceleme biçimi olarak tanımlanmaktadır²⁰. Araştırmamızın örneklemini, üç ilahi dinin (İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık) kültürel ve teolojik izlerini taşıyan, kadın karakterleri merkezine alan ve ataerkil dini söylemleri eleştirel biçimde temsil eden üç uzun metrajlı filmden oluşmaktadır: *Agora* (2009), *Gett: The Trial of Viviane Amsalem* (2014) ve *The Stoning of*

¹⁶ Joel W. Martin, “Anti-feminism in Recent Apocalyptic Film”, *Journal of Religion and Film* 4/1 (2000).

¹⁷ S. Brent Plate, *Representing Religion in World Cinema* (New York: Palgrave, 2003).

¹⁸ Carleen Mandolfo, “Women, Suffering and Redemption in Three Films of Lars Von Trier”, *Literature & Theology* 24/3 (2010), 288.

¹⁹ Mandolfo, “Women, Suffering and Redemption”, 290.

²⁰ Hasan Akbulut, *Film Çözümlemeleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Ders Notu, 2012).

Soraya M. (2010). Bu filmler amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve dini referanslarla inşa edilen ataerkil söylemin kadın temsillerine etkisini karşılaştırmalı olarak tartışma olanağı sunması nedeniyle araştırmaya dahil edilmiştir.

Farklı coğrafya ve bağlamlarda konumlanmış bu üç film; ataerkil ideolojinin temsili, kadın karakterlerin özne/nesne konumlandırılması ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sinematografik inşası açısından ele alınmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, söz konusu filmlerdeki kadın temsillerini feminist film kuramı perspektifinden değerlendirerek, kadınların ataerkil yapı içinde maruz bırakıldıkları sosyo-ekonomik ve kültürel baskıların sinemada nasıl üretildiğini, yeniden dolaşıma sokulduğunu ya da bu yapıya karşı direniş biçimlerinin nasıl betimlendiğini ortaya koymaktır.

Çalışma kapsamında belirlenen üç film, feminist eleştiri kuramı temel alınarak nitel içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiş; karakter temsil biçimleri, anlatı yapısı, mekân kullanımı ve sinematografik göstergeler feminist kuramsal çerçeveye ilişkilendirilmiştir. Böylece sinemanın ataerkil toplumsal cinsiyet rejimini hangi temsiller üzerinden pekiştirdiği ya da sorguladığına dair eleştirel bir değerlendirme sunulmaktadır.

Bu çalışma kapsamında yürütülen nitel içerik analizinde, filmler feminist film kuramı ve feminist teoloji literatürü doğrultusunda belirlenen tematik kategoriler çerçevesinde çözümlenmiştir. Kodlama süreci iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada literatür taraması doğrultusunda kuramsal temalar belirlenmiş; ikinci aşamada filmler tekrar tekrar izlenerek bu temalara karşılık gelen sahne, diyalog, karakter konumlandırmaları ve sinematografik göstergeler kodlanmıştır.

Analiz sürecinde aşağıdaki ana temalar esas alınmıştır:

- Dini Otorite ve Erkek Egemen İktidar

Bu tema altında dinî kurumların (kilise, haham mahkemesi, şeriat uygulayıcıları vb.) erkek karakterler aracılığıyla nasıl temsil edildiği; kutsal metinlerin ve dinî söylemin kadın üzerindeki tahakkümü meşrulaştırma aracı olarak kullanılıp kullanılmadığı incelenmiştir. Özellikle kadın karakterlerin dinî otorite karşısındaki konumları (itaatkâr/direnen özne) analiz edilmiştir.

- Kadın Öznesinin İnşası (Özneleşme Süreci)

Kadın karakterlerin pasif/nesne konumundan aktif/özne konumuna geçişleri; karar alma mekanizmalarındaki rolleri, kendi yaşamları üzerindeki iradeleri ve direniş biçimleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Mulvey'nin “eril bakış” kavramı ve Butler'ın toplumsal cinsiyet performativitesi çerçevesi referans alınmıştır.

- Şiddetin Meşrulaştırılması ve Bedensel Tahakküm

Kadın bedenine yönelik fiziksel, psikolojik ve sembolik şiddetin nasıl temsil edildiği; bu şiddetin dinî, hukuki ya da geleneksel referanslarla nasıl gerekçelendirildiği analiz edilmiştir.

Recm, boşanma hakkının engellenmesi ve kamusal itibarsızlaştırma gibi uygulamalar bu tema altında değerlendirilmiştir.

- Kadın Dayanışması ve Kız Kardeşlik

Kadın karakterler arasındaki dayanışma ilişkileri, kolektif direniş biçimleri ve patriyarkal düzene karşı ortak mücadele pratikleri incelenmiştir. Bu tema bell hooks'un "sisterhood" kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

- Kamusal Alan / Özel Alan Ayrımı

Kadın karakterlerin kamusal alandaki görünürlüğü, mahkeme, agora, köy meydanı gibi mekânların iktidar alanı olarak inşası ve kadının bu alanlardaki konumu analiz edilmiştir. Belirlenen temalar doğrultusunda her film ayrı ayrı çözümlenmiş; ardından tematik karşılaştırma yapılarak üç film arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Böylece, ataerki dini söylemin sinemasal temsili ile kadın özneleşme pratikleri arasındaki ilişki karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

3. "Agora", "İsrail Usulü Boşanma" ve "Süreyya'yı Taşlamak" Filmlerinin İçerik Analizi

Yukarıda feminist sinema anlatısının temel özelliklerini sıralarken belirttiğimiz üzere, bu üç filmin de kadın karakterleri feminist anlatının ölçütlerini doğrudan karşılamaktadır. Filmler, kadınları pasif ve edilgen değil; aksine güçlü, özneleşen, kendi kaderini belirleme iradesine sahip, toplumsal cinsiyet kalıplarını sorgulayan ve erkek merkezli söylemi kırma-ya çalışan bireyler olarak temsil eder. Kadın karakterlerin yalnızca ev içi rollerle sınırlanmayıp kamusal alanda da görünür kılınması; arzu nesnesine indirgenmeden çok boyutlu, mücadele eden ve eleştirel kimliklerle konumlandırılması bu bakımdan dikkat çekicidir. Ayrıca, kadın dayanışmasını ve "kız kardeşlik" bilincini öne çıkararak ataerki düzene karşı kolektif bir direniş hattı kurar. Filmlerin anlatıları, ataerki ideolojinin özellikle dini söylemleri araçsallaştırarak kadın bedenini ve varlığını denetim altına alma girişimlerini eleştirel biçimde ifşa etmesi nedeniyle feminist teolojiyle de belirgin bir temas kurmaktadır. Böylece yapımlar, yalnızca sinemasal bir temsil sunmakla kalmaz; kadın öznesini hem ideolojik hem de teolojik tahakküme karşı direnen güçlü bir konuma yerleştirir.

1.1. "Agora" Filminin İçerik Çözümlemesi

Agora (2009), Alejandro Amenábar'ın yönettiği, 4. yüzyıl İskenderiyesi'nde yaşayan matematikçi, astronom ve filozof Hypatia'nın yaşamını konu alan bir filmidir. Filmde, farklı inançların bir arada var olabildiği özgür düşünce ortamının, Hristiyanlığın siyasi güç kazanmasıyla giderek baskıcı bir yapıya dönüşmesi anlatılır. Bu süreçte Hypatia, akıl ve bilimden yana duruşu nedeniyle Hristiyan otorite tarafından tehdit olarak görülür. Kadın oluşu ve inançsızlığı gerekçe gösterilerek hedef haline getirilir. Sonuçta Hypatia, fanatik bir Hristiyan grubun şiddetinin kurbanı olur; bedeni ve düşünceleri üzerindeki ataerki ve dini tahakküm ölümle son

bulur. Film, bilimsel özgürlük ile dini dogma arasındaki çatışmayı Hypatia'nın trajik kaderi üzerinden görünür kılar. Filme adını veren "Agora" sözcüğü Grekçede toplanma yeri, kent merkezi anlamına gelmekte ve şehrin sosyal, ticari ve politik gücünün sembolünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla yönetmen, bu mekân üzerinden iktidarın kimde bulunduğunu ve kimin sözünün geçerli olduğunu görünür kılar. Film, Antik Çağ'ın sonu ile erken Orta Çağ'ın başlangıcında İskenderiye'de yaşanan dini çatışmaları, geçiş döneminin toplumsal kırılmalarını ve İskenderiye Kütüphanesi'nin yok edilmesini hem tarihsel hem de sinemasal bir dille yeniden kurar. Amenâbar, Tanrı, din, bilim ve güçlü bir kadın figürünü aynı anlatı evreninde buluşturarak klasik döneme modern bir alt metin kazandırır²¹.

Her ne kadar Hristiyanlık anlatının merkezinde görünse de film; Paganlık, Yahudilik ve Hristiyanlık arasındaki çatışmalara eşit mesafeden bakarak iktidar hırsının her dinde "körleşmeye" yol açabileceğini ortaya koyar. Bu bağlamda Agora, geçmişte olduğu gibi bugün de dinin siyasallaştırılması, ruhban sınıfı üzerinden otorite ve dokunulmazlık yaratılması gibi kritik konuları tartışmaya açar²². Yönetmen, Orta çağ Hristiyanlığının karanlığına odaklansa da asıl vurguladığı, güç ilişkilerinin tarih boyunca erkek egemen yapılar tarafından şekillendirildiği ve bu çatışmalardan en büyük zararı kadınların gördüğüdür. Hypatia'nın yaşamı merkezde tutularak, dönemin din-siyaset-çıkarcı ilişkilerinin kadınlar üzerindeki yıkıcı etkileri evrensel bir sorun olarak izleyiciye sunulur.

İki saygın feminist dergiye adını veren Hypatia; bilim, felsefe ve sanat alanlarında feminist çalışmaların sıklıkla başvurduğu tarihsel bir figürdür. 370-415 yılları arasında yaşamış olan Hypatia, bilinen ilk kadın matematikçi, astronom ve filozoftur. İskenderiye Kütüphanesi'nin son yöneticilerinden Theon'un kızı olarak Museion'da farklı inanç ve toplumsal konumlara sahip öğrencilere felsefe, geometri ve matematik dersleri vermektedir. Film, Hypatia'yı dogmatik hiçbir otoriteye boyun eğmeyen; akli merkeze alan, varlığı sorgulayan ve bilgi üretimini erkek egemen alanın dışına taşıyan bir özne olarak konumlandırır. Hypatia, bilime ve düşünceye adanmış yaşamıyla yalnızca tarihsel bir figür değil, feminist kuramın da yeniden sahneye çağırıldığı güçlü bir kadın özne olarak karşımıza çıkar. Film boyunca Hypatia'nın erkek arzusunun nesneleşmeden temsil edilmesi, Mulvey²³'in (1975) klasik sinemanın kadını "seyirlik" ve "arzu nesnesi" olarak konumlandırmasına yönelik eleştirisine bir karşı-duruş sunar. Hypatia'nın varlığı bedensel değil; bilgi ve akıl üzerinden tanımlanır. Böylece ataerkil bakışın onu nesneleştirme çabası boşa düşürülür.

Hristiyanlığın İskenderiye'de iktidarı ele geçirmesinin ardından, Hypatia'nın öğrencileri de dahil olmak üzere birçok Pagan zorla Hristiyanlığa geçirilir ve devlet kademelerinde yükselir. Öğrencilerinden Orestes valiliğe, Synesios ise piskoposluğa getirilirken, Hypatia'ya duydukları saygı nedeniyle onun görüşlerine başvurmaya devam ederler. Hypatia'nın erkekler

²¹ Sara Moschini, "Experiencing Agora", *University of Wales Trinity Saint David*, 1/1, (2011), 29-37.

²² Mehmet Ali Dombaycı – Dilek Ulutürk Özdemir, "Agora Filmi Bağlamında Felsefi Söylem Analizi," *Social Sciences Studies Journal* 5/39 (2019), 3833-3847.

²³ Mulvey, "Visual Pleasure and Narrative Cinema".

üzerindeki entelektüel otoritesini tehdit olarak gören Hristiyan lider Cyril ise halka açık ayinlerde kutsal metinleri araçsallaştırarak kadının öğretici ve otorite sahibi olamayacağı yönünde söylemler üretir. Hypatia'yı "Tanrı'ya meydan okuyan", "cadı" ve "sapık" ilan ederek topluluğu ona karşı kışkırtır. Böylece Hypatia, bilginin kadınlarda vücut bulmasını tehdit gören ataerkil iktidarın hedefi hâline gelir. Bu anlatı, Silvia Federici'nin *Caliban ve Cadı*²⁴ (2012) kitabında vurguladığı tarihsel süreci doğrudan hatırlatır: cadı avları, kadınların bedeni ve emeği üzerindeki tahakkümü yeniden tesis etmek, aklın ve bilginin denetimini erkek egemen yapılara iade etmek için yürütülen planlı bir şiddet politikasıdır²⁵. Bu noktada, Federici'nin²⁶ (2012) cadı avlarını kadın emeğini ve toplumsal gücünü yok etmeye yönelik stratejik bir proje olarak okuması, filmde Hypatia'nın öldürülmesiyle somutlaşır: Direnen kadın ya "ehlileştirilir" ya yok edilir. Hypatia ise asla boyun eğmeyerek bilimin, özgür düşüncenin ve kadın öznenin tarihsel direnişini temsil eder. Hypatia'nın itibarsızlaştırılması, kamusal otoriteden dışlanması ve sonunda öldürülmesi, ataerkilliğin "kadını ehlileştirme" stratejisinin bir yansıması olarak okunabilir. Film boyunca bilgi, özgür düşünce ve bilimsel ilerleme Hypatia'nın; şiddet, iktidar ve tahakküm ise erkek egemen dinî yapıların temsil ettiği iki karşıt kutup şeklinde sunulur.

Filmde yalnızca cinsiyet odaklı değil, aynı zamanda din, sınıf ve iktidar eksenli baskı biçimleri iç içe geçer. Bu kesişimsel yapı, bell hooks'un²⁷ (1984) patriyarkanın çoklu tahakküm ilişkileriyle birlikte düşünülmesi gerektiği vurgusuyla örtüşür. Hypatia'nın etrafında gelişen mücadele —kadın dayanışması ve öğrencileriyle kurduğu paylaşım— hooks'un "kız kardeşlik" ve kolektif direnç vurgusunu öne çıkarır. Gücü elinde bulunduran erkek otorite, kendi çıkarlarına hizmet etmeyen tek bir kadın özneyi dahi tehdit olarak görür ve dini söylemi şiddeti meşrulaştırmak için kullanır. Hypatia ise ölüm pahasına bilimi savunur; bilgi üretiminden, aklın özgürlüğünden ve kendi özne konumundan vazgeçmez. Sonuç olarak, film bilgi-iktidar-cinsiyet üçgeninde feminist bir eleştirelilik kurarken, Hypatia'yı ataerkil tahakkümün karşısında edilegen değil, kaderinin iplerini elinde tutan bir direniş öznesi olarak konumlandırır. Böylece *Ağora* hem tarihsel bir hatırlatma hem de feminist kuramın çizdiği kadın mücadelesinin sinemasal bir yansıması hâline gelir.

1.2. İsrail Usulü Boşanma Filminin İçerik Çözümlemesi

Mayıs 2014'te gösterime giren, Ronit Elkabetz ve Shlomi Elkabetz tarafından yazılan ve yönetilen orijinal adıyla "Gett: The Trial of Viviane Amsalem" filmi kocasından boşanmak isteyen Yahudi Viviane Amsalem'in yıllar süren mücadelesini konu alıyor. Sadece mahkeme salonunda geçen bu filmde, Viviane 20 yıldır evli olduğu, 3 yıldır ayrı yaşadığı kocasından boşanabilmek için 5 sene boyunca sayısız kere Yahudi yasalarına göre işleyen 3 hahamın karar merci olduğu mahkemeye gelmektedir ancak bir türlü boşanamamaktadır çünkü

²⁴ Silvia Federici, *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim*, çev. Öznur Karakaş (İstanbul: Otonom, 2012).

²⁵ Alev Özkazanç, "Toplumsal Cinsiyet ve Şiddete Dair Zor Sorular", *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi* (2021).

²⁶ Federici, *Caliban ve Cadı*.

²⁷ Hooks, *Feminist Theory*.

Yahudi yasalarına kocanın onayı olmadan boşanmaları mümkün değildir. Kocasını Elisha boşanmak istemedikçe Vivianne'nin boşanma isteği sürekli ertelenir ve hahamlar tarafından "evine dönmelisin" denilerek reddedilir. Hahamlar dayak yemediği, çocuklarının ve kendisinin geçimini sağlandığı, toplum nazarında hatırı sayılır özgürlükleri olduğu halde Vivianne'nin kocasını boşamak istediğine anlam veremez. Vivianne'nin boşanma gerekçesi ise gayet basittir; en başından kendi rızasıyla gerçekleşmeyen bu evlilikte mutlu değildir, kocasını sevmemektedir ve tek istediği özgürlüğüdür. Ancak, Vivianne'nin özgürlüğüne kavuşması sadece "Gett" adı verilen üzerinde artık özgür olduğu yazılı olan boşanma kağıdını mahkeme kararıyla kocasının elinden alabilmesine bağlıdır.

Film boyunca, Vivianne ve Elisha'nın kardeşlerini, arkadaşlarını, son olarak da bir komşu çifti tanık olarak izleriz; bu konuşmalarda evliliklere, ilişkilere ve diğer insanların evlilikte kadın ve erkeğin konumu hakkındaki fikirleri ile meselenin dini boyutuna bakış açılarına şahit oluruz. Bu diyaloglardan, takkesini hiçbir zaman çıkarmayan, ehliyeti ve kredi kartı bile olmayan Elisha'nın oldukça dindar bir erkek olduğunu ve karısının istekleriyle bunu dengeleyemediğini anlarız. Fedakâr bir anne ve iyi bir eş olan Vivianne ise ayrı yaşamasına rağmen kendi ayakları üstünde durmakta, maddi olarak kendine yetmekte ve kocasından özgürlüğü dışında hiçbir şey istememektedir. Film boyunca zaman zaman hakimler ve Elisha'nın kardeşi Vivianne'i bir başka erkeği beklemekle suçlarlar hatta avukatıyla yakın bir ilişkisi olduğu imalarında bulunurlar. Filmin sonunda, Elisha tek bir şartla Gett'i vermeye razı olur: Vivianne'nin başka hiçbir erkekle birlikte olmayacağı sözü vermesine karşılık.

İlk bölümde de belirttiğimiz gibi, Yahudi feminist teolojinin en çok tartışılan konularından biri olan boşanma üzerine inşa edilmiş bu filmde, özgürlüğü için senelerce mücadele eden Viviane Amsalem yazgısını eline almak için savaş veren, korkusuz, toplumsal cinsiyet rollerini yerle bir eden, dini kuralları erkeğin lehine esneten ve bu kuralların arkasına sığınan ataerkilli zihniyet ve gelenekleri eleştiren, sarsan güçlü bir özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Kocasını Elisha ise, yıllardır ayrı olmalarına rağmen boşanmayı reddeden, karısına bir kere bile el kaldırmamış ama psikolojik anlamda onu zorlayan bir adam olmasına rağmen dinine bağlı olmasıyla ve toplumda sevilmesiyle kendini aklamaya çalışan, karısının isteklerini dini sebeplerle geri çevirdiğini vurgulayarak ataerkilliğini dinin arkasına saklayan eril bir karakter olarak konumlandırılmıştır. Hatta, Elisha'nın avukatlığını yapan kardeşi de haham olduğu için mahkeme tarafından korunup kollanır ve Elisha'yı savunurken sürekli dini kullanarak duygu sömürsü yapar. Dolayısıyla, film aynı zamanda söz konusu dini mahkemelerin ne kadar erkek egemen olduğunu ve kadın haklarından habersiz bir şekilde ataerkilli sistemi desteklediğini de ortaya koyarak feminist ideolojinin ve teolojinin mücadele alanlarından birine sözcülük yapmaktadır. Dini kanunlara göre erkeğin istemedikçe kadının boşanamaması yüzünden kısırdöngüye giren boşanma süreci, kadının isteklerinin bir değeri olmadığını, kadın için evliliğin bir nevi kölelik ya da hapis hayatı olduğunu açık bir şekilde gözler önüne sermekte ve kadını aşığılaman ve mağdur eden bu sistemi dışıl bir bakış açısıyla eleştirmektedir.

Filmin ana karakteri Vivanne'in özgürlük mücadelesi, onu yalnızca özel alana hapseden geleneksel kadın temsillerinin dışında konumlandırmaktadır. Film boyunca Vivanne, tek mekân olan mahkeme salonunda—kamusal bir alanda—kocasına, üç erkek hahama ve kocasına destek veren erkek eş ve dostlarına karşı bağımsız duruş sergiler. Bu durum, feminist kuramın vurguladığı üzere, kadının toplumsal ve iktidar ilişkileri içindeki özneleşme süreçlerinin sinemada görünür kılınması anlamına gelir²⁸. Onca erkeğin “Kocan dövüyor, aldatmıyorsa evine dönmelisin” gibi toplumsal normları dayatan söylemine karşı Vivanne'in “Hayır, mutlu değilim, sevmiyorum ve geri dönmek istemiyorum” diyerek cesurca karşı durması, onu feminist anlatılarda beklenen kendi kaderini belirleyen, kendine güvenen ve faal özne kadın figürü hâline getirir²⁹. Bu sahneler, kadının özneleşme ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı eleştirel duruş sergilemesini sinematografik olarak görünür kılmaktadır. Mahkeme salonunda sunulan tanıklıklar incelendiğinde, Vivianne'in öz abisi dâhil tüm erkek tanıkların Elisha'yı haklı çıkararak son derece masum, dindar ve zararsız bir karakter olarak tasvir ettikleri görülmektedir. Buna karşılık kadın tanıklar, Vivianne'in mutsuzluğunu ve iki tarafın bir araya gelemeyeceğini ifade ederek, kadını baskılayan toplumsal düzene dair eleştirilerini dile getirmektedirler. Bu durum, feminist kuramın vurguladığı “kız kardeşlik” (sisterhood) ve kadın dayanışması kavramlarını desteklemekte, kadını ezen sisteme karşı ortaklaşmayı ve direnç mekanizmalarını görünür kılmaktadır³⁰. Filmde bu şekilde sergilenen dişil dil ve kadın dayanışması hem karakterler arası ilişkilerin hem de anlatının feminist söyleminin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

1.3. Süreyya'yı Taşlamak Filminin İçerik Çözümlemesi

Orijinal adı “The Stoning of Soraya M.” olan film İran asıllı Fransız yazar Freidoune Sahebjam'ın 1994 yılında yayınlanan “La Femme Lapidee” isimli romanından İran-Amerikan asıllı yönetmen Cyrus Nowrasteh tarafından 2008 yılında sinemaya uyarlanmış gerçek yaşam öyküsüne dayanan bir filmidir. Filme konu olan Soraya Manutchehri 1951'de doğmuş ve 15 Ağustos 1985'te 35 yaşında İran'ın Kupayeh köyünde zina yapmaktan suçlu bulunarak şeriat yasasına göre taşlanarak öldürülmüştür³¹.

Filmin ana kahramanı Soraya (Türkçe'ye Süreyya olarak çevrilmiştir) 2 erkek 2 kız olmak üzere 4 çocuğun annesi ve Ali Manutchehri'nin karısıdır. Kocasını Ali, 14 yaşında bir kızla evlenmek istediği için Süreyya'dan boşanmak istemektedir. Süreyya ise Ali'nin boşanırsa nafaka vermeyeceğinin farkında olduğundan ve böyle bir durumda çocuklarına tek başına bakamayacağı endişesiyle boşanmak istemez. Ülkede zinanın cezası recm yani taşlanarak öldürülmedir ve Ali nafaka vermeden Süreyya'dan kurtulmanın çaresi olarak karısını zinayla suçlama-

²⁸ Butler, *Gender Trouble*.

²⁹ Mulvey, “Visual Pleasure and Narrative Cinema”.

³⁰ Hooks, *Feminist Theory*.; Adrienne Rich, *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution* (New York: W. W. Norton, 1986).

³¹ Robert P. Bruckenstein, “Manutchehri, Soraya,” *The Encyclopedia of Women and Crime*, Ed. Frances P. Bernat ve Kelly Frailing, (Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 2019).

ya karar vererek planını devreye sokar. Böylece Ali tehdit yoluyla iktidarın temsilcisi Molla Hasan'ı, muhtar İbrahim'i ve karısının ölümü ardından Süreyya'nın para karşılığı ev işlerini gördüğü Haşim'i yalancı şahitliğe razı ederek Süreyya'yı recm cezasına çarptırır. Süreyya'nın taşlanarak öldürülmesinden bir gün sonra arabası bozulduğu için bir Fransız gazeteci Kupayeh'e uğramak zorunda kalır. Zehra'yı film boyunca kollayan ve destekleyen teyzesi Zehra, Fransız gazetecinin peşinden gider ve bir şekilde tüm hikâyeyi gazeteciye anlatır, sesini kaydettiği DVD'yi de kendisine vererek bu acı hikâyeyi tüm dünyaya duyurmasını ister.

Gösterime girdiği andan itibaren yoğun tartışmalar yaratan bu film, kadınlara yönelik toplumsal şiddetin geldiği boyutları gözler önüne sererken; erkek egemen toplumun dini kuralları çıkar ve tehdit üzerinden şiddeti meşrulaştıran bir araç hâline getirebileceğini çarpıcı biçimde görünür kılar. Bu bağlamda film, ataerkil iktidarın din üzerinden yeniden üretildiğini feminist bir perspektifle ortaya koyarak feminist sinema anlatısında önemli bir konum edinir.

Filmin ana karakteri Süreyya'nın hiçbir suçu olmamasına karşın yalancı şahitlerle recm cezasına çarptırılması; buna karşın kocasının kadınlarla yaşadığı ilişkilerin cezasız kalması, bell hooks'un³² (1984) ataerkil düzenin adaleti her zaman erkek lehine şekillendirdiği yönündeki tespitini doğrular. Burada hukuku işleten şey inanç değil; erkek otoritesinin çıkarıdır. Dolayısıyla film, ilk bölümde değindiğimiz İslami feministlerin, dinî hükümlerin uygulamasında erkek yorumunun belirleyici olmasına dair eleştirilerini (Wadud, Mernissi, Barlas vb.) güçlü bir biçimde desteklemektedir. Bu filmde, Feminist teologların da uzlaşmaz zemini aradığı başlıca problemlerden olan kadının recm edilmesi, dövülmesi, erkeğin çok eşliliği, kadınların şahitliği gibi tartışmalı konuların yansımasını görmekteyiz. Öyle ki, çocuklarına ve eşine karşı sorumsuz davranan, çoğu günlerini evden uzakta başka kadınlarla geçiren eşi Ali'ye karşın, öldürüldüğü güne kadar ailesinin geçimini sağlamak için çalışan güçlü, dirayetli ve aktif bir kadın olan Süreyya'nın yeminleri, iftiraya uğradığını ifade etmesi ne de teyzesi Zahra'nın iftiralara karşı koyup Süreyya'nın iffetine şahit olması hiçbir kişi ya da otorite nezdinde ciddiye alınmamış, geçerli bulunmamış ve onun "Allahu Ekber" nidalarıyla taşlanmasına engel olamamıştır. Ancak, bir erkeğin tehditleri sonucu kendi suçlarının ortaya çıkma korkusuyla yalancı şahitlik yapan 3 erkeğin sözleriyle, başka hiçbir delil olmaksızın, suçsuz ve günahsız bir kadının taşlanarak öldürülmesi mümkün olmuştur. İşte, feminist teologların da tam olarak "ataerkil sistemin dini kuralları kendi menfaatleri için kullanabilecekleri ya da şiddeti meşrulaştırma aracı haline getirebilecekleri "kaygısı tam da bu filmde vücut bulmakta ve tezlerini güçlü bir biçimde desteklemektedir.

Süreyya'nın her şeye rağmen dik duruşu, sonuna kadar mücadele etmesi feminist sinemada var olan özne kadını temsil etmektedir. Ayrıca filmde Süreyya'yı hiçbir zaman arzu nesnesi olarak görmeyiz. Tam aksine, Süreyya'nın güç durumundan faydalanmak isteyen ve Süreyya'ya mut'a denilen geçici nikahla onunla olması karşılığında kendisini ve çocuklarını

32 Hooks, *Feminist Theory*.

himaye etmeyi teklif eden köyün imamı Molla Hasan'ı sert bir şekilde reddetmiş, buna şahit olan Zehra da imamı evden kovmuştur. Süreyya her şeye rağmen kendi ayakları üzerinde durarak çocuklarına bakmış ve iffetinden de ödün vermemiştir. Öldürülmeden önceki son sözlerinde orada bulunan herkese iftiraya uğradığını söylerken “*Bana bunu nasıl yaparsınız, sizinle ekmeğimizi bölüştük, evlerimize girip çıktık, beni hiç tanımamışsınız, ben sizin komşusunuzum, kızınızım, annenizim, bunu bir insana nasıl yaparsınız?*” diye isyan ederken de bu cezanın sadece bir kadına değil hiçbir insana yapılamayacağını haykırmış, son bir kez dimdik bir şekilde savunmasını yapmış ve erkek iktidara meydan okumuştur. Süreyya'nın ölüm şeklini Mesih'e benzeten Khan (2014); İslam'ın içindeki düşman olan erkek otoritesinin Müslüman kadınların ilerlemesini engelleyen şey olarak tanımlandığını ve Süreyya'nın da bu ataerkil iktidara meydan okuduğunu belirtmektedir.

Bu hikâyenin tüm dünyaya duyulmasına vesile olan Süreyya'nın teyzesi Zehra ise filmdeki diğer önemli feminist karakterdir. Çocukları olduğu için Süreyya yerine kendisinin öldürülmesini teklif edecek kadar cesur, adaletsizliğe karşı çıkan, sessizliği bozan, Süreyya ve diğer haksızlığa uğrayan tüm kadınlar adına sesini çıkaran Zehra, filmde başkaldıran feminist kadının somut örneğidir. Her koşulda Süreyya'nın destekçisi olan, onu mollanın cinsel tacizinden koruyan, Süreyya'yı Haşim'le yatmakla suçlayan belediye başkanına tokat atan Zehra, kız kardeşlik dayanışmasının en güçlü temsilidir. Süreyya'nın korunması için canını ortaya koyan, tacizci imama karşı direnen ve sessizliği bozan Zahra; hooks'un dayanışma ve kolektif mücadele vurgusunu somutlaştırır. Zehra'nın mücadelesi, ataerkil baskı karşısında yalnızlaştırılan kadının bir başka kadınla birlikte güçlenebileceğini gösterir. Sonuç olarak film, kadınların bedeni, sesi ve kaderi üzerinde hak iddia eden patriyarkal ve dinî otoritenin şiddetini görünür kılarken; Süreyya ve Zehra'nın duruşu aracılığıyla feminist sinemanın direnişçi öznesini yeniden üretir. “Recm edilen” yalnızca Süreyya değil; kadınların özgürlüğünü tehdit eden ataerkil şiddetin kendisidir.

Sonuç ve Öneriler

Toplumsal yapı ile onu oluşturan sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik unsurlarla güçlü bir etkileşim içinde bulunan sinema, etkili bir kitle iletişim aracı olarak hem içinde bulunduğu toplumdan etkilenmiş hem de toplumu dönüştürmüştür. Bu nedenle feminist hareketlerin güçlendiği dönemlerde sinema alanında da feminist bir dönüşüm yaşanmıştır. 1960'larda başlayıp 1970'lerde Laura Mulvey ve Claire Johnston gibi feminist film araştırmacılarının çalışmalarıyla feminist film eleştirisi kuramının temelleri atılmıştır. Bu kuram, klasik Hollywood sinemasında hâkim olan “eril bakışı” ve kadının pasif bir görsel haz nesnesi olarak sunulmasını eleştirmiş; sinemanın manipülatif anlatım tekniklerinin sorgulanarak ataerkil ve fallosentrik yapılarının çözülmesiyle kadın sinemasının karşı-sinema işlevi görebileceğini ortaya koymuştur.

Aynı dönemde, eril perspektif üzerinden yorumlanan kutsal metinlerin, dinî uygulamaların ve geleneklerin yeniden değerlendirilmesi gerekliliği feminist teolojik hareketi doğurmuştur. Bu yaklaşım; kadınların dinî otoriteler içerisindeki rollerinin genişletilmesi,

Tanrı'nın eril imgelerle temsilinin sorgulanması ve inanç dilinde dişil tahayyülün görünür kılınmasını amaçlamaktadır³³. Feminist teologların toplumsal önyargıları yıkmaya ve yeni yorumların kabulünü sağlamaya yönelik çabaları, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Mısır, Malezya, Fas, Tunus, İran gibi ülkelerde; 1990'lardan itibaren ise Türkiye'de İslam'ın kadın hakları temelli çağdaş bir yorumunu mümkün kılan özgürleştirici bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır³⁴.

Ataerkil düşünce sisteminin kadın ve din kesişiminde meydana getirdiği tüm bu değişim ve dönüşüm, feminist sinemada da karşılığını bulmuştur. Dünyanın farklı coğrafyalarında, farklı dönemlerde bu sorunsal odağına alan filmler üretilmiştir. Bu çalışmada ise üç ilahi dini temsilen seçilen, yaşanmış hikâyelere dayanan ve kadın karakterler merkezli üç film; feminist eleştiri kuramı doğrultusunda incelenmiş, kadının din ve ataerkillik kısıncısındaki konumu ile feminist teolojinin mücadele alanları içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Her üç filmde ortak olarak elde edilen bulgular incelendiğinde; ana karakterlerin kadın olduğu ve dolayısıyla feminist sinemanın temel söylemlerinden biri olan “kadının özne oluşu”nun her üç yapımda da somutlaştığı görülmektedir. Hypatia, Vivianne ve Süreyya, pasif ve nesneleştirilmiş figürler değil; güçlü, aktif, direnen ve hem kendi yaşamlarında hem de toplumsal düzeyde dönüşüm mücadelesi veren kadınlar olarak temsil edilmiştir. Ayrıca özellikle *İsrail Usulü Boşanma* ve *Süreyya'yı Taşlamak* filmlerinde hooks'un kavramsallaştırdığı “kız kardeşlik” ilkesine uygun biçimde dayanışma ilişkileri ve mücadeleyi birlikte omuzlayan cesur kadın figürleri dikkat çekmektedir. Bu durum feminist sinemanın “kadın dayanışması” temasının açık bir yansımasıdır.

Her üç filmde de ataerkil güç yapılarının, iktidar sahibi erkeklerin çıkarlarıyla çeliştiği noktada dini meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığı ve kadının hedef hâline getirildiği görülmektedir. *Agora* ve *Süreyya'yı Taşlamak* filmlerinde kadın karakterler taşlanarak en temel hak olan “yaşam hakkından” yoksun bırakılmış; *İsrail Usulü Boşanma* filminde ise kadının boşanma talebi yıllarca yok sayılarak yalnızca erkeği merkeze alan dinî-hukuki sistem tarafından “özgürlük hakkı” gasp edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak, bu filmlerde ataerkil güç yapılanmalarının, çoğu zaman kutsal metinlerde açık bir teolojik karşılığı bulunmamasına rağmen, dinî uygulamaları kendi yorumları doğrultusunda şekillendirerek kadınları ikinci konuma iten ve toplumsal hayatta daha sınırlı rollerle ilişkilendiren bir düzen ürettikleri görülmektedir. Feminist sinemanın ve feminist teolojinin ortak ilgi alanlarının kesiştiği bu üç film, kadınların toplumsal konumlarının belirlenmesinde dinî söylemlerin ataerkil yaklaşımlarla iç içe geçebildiğini ve bu durumun eleştirel bir bakışla değerlendirilmesi gerektiğini açık biçimde göstermektedir.

33 Margot Badran, “Understanding Islam, Islamism and Islamic Feminism.” *Journal of Women's History*, 13/1, (2001), 50.

34 Ayşe Güç, “İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları.” *Social Sciences University of Ankara*, 26, (2008).

Son yıllarda feminist sinema tartışmaları, özellikle dijital platformların yaygınlaşması ve küresel dağıtım ağlarının dönüşümüyle birlikte yeni temsil rejimlerini gündeme taşımaktadır. #MeToo sonrası gelişen eleştirel yaklaşımlar, kadın öznesinin yalnızca klasik anlatı sineması içinde değil, dijital mecralarda ve alternatif üretim alanlarında da yeniden konumlandığını göstermektedir³⁵. Bununla birlikte, din ve ataerkillik ekseninde şekillenen toplumsal cinsiyet temsillerinin tarihsel sürekliliği dikkate alındığında, bu çalışmada incelenen filmlerin ortaya koyduğu yapısal sorunların güncelliğini koruduğu görülmektedir. Gelecek çalışmaların, dijitalleşen sinema ortamında dinî söylem ve kadın temsilleri arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı biçimde ele alması, literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.



35 Shohat – Stam, *Feminism and Film Theory After #MeToo*.

Kaynakça | References

- Akbulut, Hasan. *Film Çözümlemeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Ders Notu, 2012.
- Badran, Margot. "Understanding Islam, Islamism and Islamic Feminism." *Journal of Women's History*, 13/1, (2001), 47-52.
- Bağcı, Yelda Yanat. "Netflix Filmlerinde Kadın Anlatışı: Marriage Story Filminin Feminist Kuram Bağlamında İncelenmesi". *Uluslararası Medya ve İletişim Hakemli Dergisi (MEDIAJ)* 4/1, (2021), 52-68.
- Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın- Hristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaşırılmalı Bir Yaklaşım*, İstanbul: Metis, 8. Basım, 2021.
- Blizек, William - Yorulmaz, Bilal. "Sinema Filmleri ve Din". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2016), 193-202.
- Bruckenstein, Robert P. "Manutchehri, Soraya". *The Encyclopedia of Women and Crime*, ed. Frances P. Bernat ve Kelly Frailing. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 2019.
- Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1990.
- Dombaycı, Mehmet Ali – Özdemir Ulutürk, Dilek. "Agora Filmi Bağlamında Felsefi Söylem Analizi" *Social Sciences Studies Journal* 5/39 (2019), 3833-3847.
- Shohat, Ella – Stam, Robert (ed.). *Feminism and Film Theory After #MeToo*. London: Routledge, 2023.
- Federici, Silvia. *Caliban ve Cadı-Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim*. çev. Öznur Karakaş. İstanbul: Otonom, 2012.
- Göker, Neslihan – Göker Göksel. "Sinemada Alternatif Kadın Temsilleri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/2 (2016), 221-237.
- Güç, Ayşe. "İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları." *Social Sciences University of Ankara*, 26, 2008.
- Gürkan, Hasan. - Ozan, Rengin. "Feminist Cinema as Counter Cinema: Is Feminist Cinema Counter Cinema?" *Online Journal of Communication and Media Technologies* 5/3 (2015), 73-90.
- Hooks, Bell. *Feminist theory: From margin to center*. Boston: South End Press, 1984.
- Banerjee, Indira. "Feminist Film Aesthetics Beyond Theatres: Netflix, Digital Disruption and the Female Gaze". *Cinema Journal* (2022).
- Johnston, Claire. "Women's Cinema as Counter-Cinema". *Movies and Methods*, ed. Bill Nichols. 208-212. Berkeley: University of California Press, 1979.
- Keefer, Christine Áine. "Subjectivity and Mutuality: Feminist Theology in Film". *Acta Cogitata An Undergraduate Journal in Philosophy* 5/3 (2018).
- Kellner, Douglas. (2014). *Cultural Studies, Multiculturalism, and Media Culture*. PDF: UCLA Faculty Page, 2014. <https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/culturalstudiesmulticulturalism.pdf>
- Khan, Khurram B. "Versions and Subversions of Islamic Cultures in the Film The Stoning of Soraya". *M. JLS/TLW* 30/3 (2014),149-167.
- Mandolfo, Carleen. "Women, Suffering and Redemption in Three Films of Lars Von Trier". *Literature & Theology* 24/3 (2010), 285-300.
- Martin, Joel. W. "Anti-feminism in Recent Apocalyptic Film". *Journal of Religion and Film* 4/1, 2000.
- Mayne, Judith. "Feminist Film Theory and Criticism". *Journal of Women in Culture and Society* 11/11 (1985), 81-100.

- Moschini, Sara. "Experiencing Agora". *University of Wales Trinity Saint David* 1/1 (2011), 29-37.
- Mulvey, Laura. "Visual pleasure and narrative cinema". *Screen* 16/3 (1975), 6-18.
- Öğüt, Handan. "Kadın Filmleri ve Feminist Karşı Sinema". *Cogito Dergisi* 58 (2009), 203-219.
- Özkazanç, Alev. "Toplumsal Cinsiyet ve Şiddete Dair Zor Sorular". *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi* (2021), 11-26.
- Parsa, Alev Fatoş – Akçora, Elif. "Popüler Feminizm ve Film: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Feminist İdeolojinin İmgesel Sunumu". *İletişimde «Serbest Yazılar»*. ed. Aylin. Göztaş. İstanbul: Literatürk Akademia, 2017.
- Shohat, Ella – Stam, Robert (ed.). *Feminism and Film Theory After #MeToo*. London: Routledge, 2023.
- Plate, S. Brent. *Representing Religion in World Cinema*. New York: Palgrave, 2003.
- Rich, Adrienne. *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York: W. W. Norton, 1986.
- Sinkaya, Pınar Aslan. "İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket". *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu araştırmaları Dergisi* 5/9 (2010), 43-63.
- Smelik, Anneke. *Feminist Sinema ve Film Teorisi: Ayna Çatladı*. çev. Deniz Koç. İstanbul: Agora Kitaplığı, 1998.
- Şeker, Cihat. "Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı". *İLTED* 44 (2015), 247-271.
- Topcan, Özlem. *Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2010.
- Turan, Mustafa- Duman, Hümeýra. "Mary Daly'nin Ataerkil Hristiyan Tanrı Anlayışı Hakkındaki Eleştirileri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2018), 167-188.
- Yenen, İbrahim. *Toplumsal Tezahürleri Bağlamında Türk Sinemasında Din, Dindarlık ve Din Adamı Olgusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Asmalımescit 74: 1930'lar İstanbul'unda Bohem Yaşam Deneyimi ve Alternatif Bir Modernlik Arayışı

Hulusi Geçgel |  0000-0002-9277-6417 |  hgecgel@comu.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Çanakkale, Türkiye

 <https://ror.org/05rsv8p09>

Öz

Bu çalışma, Fikret Adil'in 1936 tarihli kült eseri Asmalımescit 74: Bohem Hayatı üzerinden 1930'lar İstanbul'unda şekillenen bohem yaşam deneyimini ve bu deneyimin toplumsal, kültürel ve mekânsal dinamikler içindeki yerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın özgün değeri, Pera ekseninde kümelenen bohem çevrenin, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin resmî modernleşme ideallerine karşı geliştirdiği alternatif modernlik anlayışını saptamasından kaynaklanmaktadır. Bu çevre; sanat, edebiyat ve serbest sosyal etkileşimler aracılığıyla dönemin tek tiplendirici kültürel iklimine karşı heterojen bir kamusalılık yaratmıştır. Araştırmada nitel bir model olan durum çalışması (case study) yaklaşımı benimsenmiştir. Veri toplama süreci metin merkezli bir okumayla gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler nitel içerik analizi yöntemiyle tematik bir çerçevede çözümlenmiştir. Analizler, Asmalımescit'teki "74 numaralı pansiyon" odağında gelişen mekânsal aidiyetin, sanatçı ve düşünürler için hiyerarşiden arınmış bir entelektüel kuluçka merkezi olduğunu göstermektedir. Bulgular, bu çevrenin ana akım dışı, eleştirel ve çok sesli yaşam biçimlerini kurumsallaştırdığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Asmalımescit 74, bir anı kitabı olduğu kadar dönemin sosyo-mekânsal ve estetik kodlarını deşifre eden temel bir sosyolojik kaynak konumundadır. Bu çalışma, 1930'lar Türkiye'sindeki modernlik tartışmalarına ve edebiyat sosyolojisi alan yazınına özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Fikret Adil, Asmalımescit 74, Bohem Hayatı, Erken Cumhuriyet Modernleşmesi, Mekân Sosyolojisi

Atıf Bilgisi



Geçgel, Hulusi. "Asmalımescit 74: 1930'lar İstanbul'unda Bohem Yaşam Deneyimi ve Alternatif Bir Modernlik Arayışı". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 7/1 (Nisan 2026), 186-203.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.8>

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi	18.01.2026
Kabul Tarihi	23.03.2026
Yayın Tarihi	15.04.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Asmalımescit 74: Bohemian Life and the Quest for an Alternative Modernity in 1930s Istanbul

Hulusi Geçgel |  0000-0002-9277-6417 |  hgecgel@comu.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, Department of Turkish Education,
Çanakkale, Türkiye

 <https://ror.org/05rsv8p09>

Abstract

This study aims to examine the bohemian life experience that took shape in 1930s Istanbul through *Asmalımescit 74: Bohem Hayatı* (1936), the cult work of Fikret Adil, and to analyze the place of this experience within the social, cultural, and spatial dynamics of the period. The originality of the research stems from its identification of the alternative understanding of modernity developed by the bohemian circle clustered around the Pera axis in response to the official modernization ideals of the Early Republican period. Through art, literature, and free social interactions, this circle created a heterogeneous public sphere in opposition to the homogenizing cultural climate of the era. The study adopts a qualitative research model using the case study approach. The data collection process was carried out through a text-centered reading, and the data obtained were analyzed within a thematic framework using qualitative content analysis. The analyses demonstrate that the sense of spatial belonging that developed around the “boarding house No. 74” in *Asmalımescit* functioned as an intellectual incubator free from hierarchical structures for artists and intellectuals. The findings reveal that this circle institutionalized non-mainstream, critical, and polyphonic lifestyles. In conclusion, *Asmalımescit 74* is not only a memoir but also a fundamental sociological source that deciphers the socio-spatial and aesthetic codes of the period. This study provides an original contribution to the debates on modernity in 1930s Türkiye and to the literature on the sociology of literature.

Keywords

Fikret Adil, *Asmalımescit 74*, Bohemian Life, Early Republican Modernization, Sociology of Space

Citation

Geçgel, Hulusi. “*Asmalımescit 74: Bohemian Life and the Quest for an Alternative Modernity in 1930s Istanbul*”. *Journal Name Volume/Issue (Month Year)*, 186-203.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.8>

Article Information

Date of Submission	18.01.2026
Date of Acceptance	23.03.2026
Date of Publication	15.04.2026
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is hereby declared that scientific and ethical principles were strictly followed during the preparation of this study and all utilized sources are duly cited in the bibliography.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938), Türkiye'de yalnızca siyasal ve kurumsal dönüşümlerin değil, aynı zamanda resmî modernleşme söylemi dışında gelişen kültürel ve entelektüel deneyimlerin de belirginleştiği bir dönemdir. 1930'lar İstanbul'u, özellikle Beyoğlu ve çevresinde biçimlenen bohem yaşam biçimleri aracılığıyla, resmî kültür politikalarıyla tam olarak örtüşmeyen alternatif bir modernlik deneyimine sahne olmuştur. Beyoğlu ve çevresi; sanatçı kafeleri, pansiyonları ve küçük barlarıyla entelektüel etkileşimin merkezi durumuna gelmiş; bu mekânlar fiziksel bir alan olmanın ötesine geçerek kültürel bir 'topluluk sahası' işlevi görmüştür. Acar (2021), bohemliğin Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde resmî modernleşme anlatısının dışında, sanat ve gündelik yaşamın iç içe geçtiği 'başka bir modernlik ihtimali' olarak somutlaştığını vurgulamaktadır.¹

Fikret Adil'in 1936 tarihli eseri *Asmalımescit 74: Bohem Hayatı*, dönemin entelektüel çevrelerini, gündelik yaşam deneyimlerini ve mekân merkezli etkileşimlerini belgeleyen önemli bir hatırat olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışma, *Asmalımescit 74*'ü bireysel bir tanıklık metni olmanın ötesinde, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin sivil kültürel alanlarını anlamaya olanak sağlayan tarihsel bir kaynak olarak ele almayı amaçlamaktadır. Fikret Adil'in betimlediği bu 'kendiliğinden' gelişen modernlik durumu, Mümtaz Turhan'ın temel ilkeleriyle örtüşmektedir. Turhan, Batılılaşmayı biçimsel bir taklit olarak görmekten çok, toplumun kendi gereksinimleri doğrultusunda gerçekleştirdiği bir 'serbest kültür değişmesi' biçiminde tanımlar.² Asmalımescit bohemliği, resmî ideolojinin disiplinler modernlik anlayışına karşı, Turhan'ın işaret ettiği bu içsel ve seçici kültürel dönüşümün sivil bir prototipi olarak değerlendirilebilir.

*Asmalımescit 74: Bohem Hayatı*³ adlı anı-roman tarzındaki bu eser, 1930'lar İstanbul'unun en yoğun sanat ve bohem eğlence merkezlerinden biri olan Asmalımescit çevresinde geçer. Metin, yalnızca bireysel bir "anı/hatırat" olmanın ötesine geçerek o dönemin kültür-sanat ve gece hayatı dokusunu, sanatçı-yazar-ressam-müzisyen çevresini ve İstanbul'un sokak/mahalle yaşamını kapsayan canlı, çok katmanlı bir dönem portresi sunar.

1. 1930'lar İstanbul'u ve Bohemlik Bağlamı

1930'lar İstanbul'u, Cumhuriyet'in resmî çağdaşlaşma yönelimlerinin yanı sıra, bu kuralcı yapıya bir tepki veya alternatif olarak ortaya çıkan marjinal ve estetik açıdan zengin bir bohem hayatın da mekânıydı. Bu dönemde sanat, büyük ölçüde devletin himayesi ve resmî ideolojinin çizdiği sınırlar içinde gelişirken özellikle Beyoğlu ve Asmalımescit çevresi, bu resmîyetin dışında kalan, eleştirel ve özgürlükçü bir entelektüel alt kültürün doğmasına zemin hazırlamıştır.

¹ Barış Berhem Acar, "Başka Bir Modernlik Hâli: Fikret Adil'in Eserlerinde İstanbul'un Bohem Hayatı", *Humanitas- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9/18 (Ekim 2021), 1-15.

² Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri: Sosyolojik Bir Tetkik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 147-152.

³ Fikret Adil, *Asmalımescit 74: Bohem Hayatı* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018).

Bohemlik, yalnızca ekonomik zorluklar içindeki sanatçı yaşam tarzı anlamına gelmekle kalmamış; aynı zamanda, siyasal ve ekonomik çağdaşlaşmanın akılcı ve işlevsel düzenine karşı, duygusallığı, estetik arayışı ve toplumsal kurallara mesafe koyan bir kültürel deneyim olarak işlev görmüştür. Bohem çevrelerde sanatçıların maddi kaynakları, geçim yöntemleri, mekân seçimleri ve günlük yaşam ekonomisi ortaklaşa bir dayanışma ve özikleşme ağını yansıtmaktadır. Sanatçıların bu mikro-ekonomik geçim deneyimleri, yalnızca bireysel hayatta kalma çabası değil, aynı zamanda resmî kurumların dışındaki alternatif çağdaşlık deneyiminin sürdürülebilirliği açısından hayati bir öneme sahiptir. Fikret Adil'in ilk kez 1936 yılında yayımlanan *Asmalımescit 74* adlı eseri, bu alternatif yaşam biçimini dönemin önde gelen sanatçı figürleri üzerinden somutlaştırmaktadır.

2. Anlatının Tarihsel ve Sosyolojik Özgünlüğü

Fikret Adil, kendisi de bu çevrenin aktif bir üyesi olarak dönemin önde gelen edebiyatçı, ressam ve müzisyenleriyle kurduğu ilişkileri ve gözlemlerini anı-roman biçiminde kayda geçirmiştir. Bu yönüyle eser, 1930'lar İstanbul'unun "sivil kültür tarihi" açısından önemli bir kaynak olarak kabul edilir. Kitap; şair, yazar, ressam, aktör, gazeteci ve müzisyenlerin bir arada bulunduğu çok disiplinli bir sanatçılar topluluğunu betimler. Bu yönüyle eser; resmî sanat literatürünün sınırları dışında şekillenen "bohem yaşam", "gece hayatı" ve "pansiyon-bar kültürü" gibi sosyal deneyimleri belgelenmiş birer kültürel gerçekliğe dönüştürür.

Bu makalenin kuramsal çerçevesi *Asmalımescit 74*'ün hem bireysel anı-roman niteliği hem de dönemin sosyal-kültürel ortamına dair belgesel bir kaynak oluşu iddiasına dayanır. Eser içindeki sanatçı portrelerinin incelenmesi, 1930'lar İstanbul'unun entelektüel ve kültürel atmosferini anlamak için hem tarihî hem de sosyolojik bir okuma olanağı sunar. Analiz edilen sanatçı portreleri; bireysel biyografilerin ötesine geçerek dönem boyunca kristalleşen bohem sanat ortamını, toplumsal kurullarla çatışan yaşam deneyimlerini ve İstanbul'un çok katmanlı kültürel dokusunu bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

3. Alan Yazını Taraması ve Ön Bilgiler

1930'lar Türkiye'sinde ve özellikle İstanbul'da sanatçılar ile çağdaş ressamların yalnızca estetik üretim alanında değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yaşamda da alternatif bir kimlik arayışı içinde oldukları görülmektedir. Endüstri devriminin ardından kurulan çağdaş kent ve burjuva değerlerinin egemen olduğu dönemde, sanatçılar bir yandan resmî çağdaşlaşma politikalarının dayattığı kurallara uyum sağlamaya zorlanırken, bir yandan da bu kurallara karşı alternatif yaşam tarzları geliştirmişlerdir.

Özellikle Türkiye bağlamında, Fikret Adil'in anlatımları⁴ İstanbul bohem çevresinin, Cumhuriyet'in resmî çağdaşlaşma söylemine karşı gelişen alternatif bir modernlik biçimini yansıttığını göstermektedir. Bohem yaşam; kişisel bir zevk tercihinden öte, toplumsal ve

⁴ Adil, *Asmalımescit 74*.

kültürel bir yaşam biçimidir. Bu yönüyle bohem İstanbul, tekil sanatçı anılarının bir toplamı olmaktan çok, o dönemin resmî çağdaşlaşma anlayışına karşı gelişen “başka bir modernlik” duruşudur.⁵

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda, Fikret Adil'in *Asmalımescit 74* adlı eseri, erken Cumhuriyet İstanbul'unda bohem yaşamın sivil kültürel alanlarını görünür kılan özgül ve temsil gücü yüksek bir metin olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede çalışma, söz konusu metni tarihsel ve kültürel bağlamı içinde ele alan nitel bir araştırma tasarımıyla kurgulanmıştır. Araştırmada, tarihsel evrak ve edebî metinlerin sosyal gerçekliği kurgulama biçimlerini çözümlenmeye olanak tanıyan doküman analizi yöntemi benimsenmiştir.⁶ *Asmalımescit 74* adlı eserde yer alan sanatçı portreleri ve anlatı örüntüleri, erken Cumhuriyet döneminin bohem yaşam deneyimlerini görünür kılan tarihsel veriler olarak tematik bir süzgeçten geçirilmiştir. Acar⁷, Fikret Adil'in eserlerindeki bohemiği, alışılmışın dışında “başka bir modernlik” olanağı olarak görür. Bu çalışma ise söz konusu tartışmayı temel alarak *Asmalımescit*'in bu alternatif duruşu, hangi mahalle alışkanlıkları ve sanatçı dostlukları üzerinden somut bir yaşam biçimine dönüştürdüğünü verilerle ortaya koymaktadır.

4. Yöntem

4.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, Fikret Adil'in *Asmalımescit 74* adlı eserinde somutlaşan bohem yaşam deneyimlerini ve bu deneyimlerin ürettiği alternatif çağdaşlık arayışını derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmıştır. Belirlenen sanatçı portreleri ve mekânsal betimlemeler üzerinden dönemin sosyo-kültürel atmosferinin çözümlenmesi hedeflendiğinden, araştırmada Durum Çalışması deseni benimsenmiştir. Bu desen, incelenen olguyu (İstanbul bohemiği) kendi gerçek yaşam bağlamı içinde çok boyutlu bir bakış açısıyla anlamlandırmaya olanak sağlamıştır.

4.2. Veri Kaynağı ve Örneklem Stratejisi

Araştırmanın birincil veri kaynağı, Fikret Adil tarafından kaleme alınan ve ilk baskısı 1936 yılında yapılan *Asmalımescit 74: Bohem Hayatı*⁸ başlıklı eserdir. Çalışmada, evrenin tamamını temsil etmek yerine, araştırma sorunsalına en zengin veriyi sunacak birimlerin seçildiği amaçlı örneklem yöntemi uygulanmıştır. Bu doğrultuda 1930'ların sanat dünyasını ve bohem hayatı en iyi yansıtan Necip Fazıl, Peyami Safa, İbrahim Çallı gibi isimler ve bu kişilerin sıkça vakit geçirdiği kilit mekanlar inceleme kapsamına alınmıştır.

⁵ Acar, “Başka Bir Modernlik Hâli: Fikret Adil'in Eserlerinde İstanbul'un Bohem Hayatı”, 5.

⁶ Nitel araştırmalarda doküman analizi ve veri setinin tematik çerçevelenmesi hakkında ayrıntılı bir metodolojik izlek için bkz. Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 189-195.

⁷ Acar, “Başka Bir Modernlik Hâli: Fikret Adil'in Eserlerinde İstanbul'un Bohem Hayatı”.

⁸ Adil, *Asmalımescit 74*.

4.3. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Araştırmanın analiz sürecinde veriler, MAXQDA 24 yazılımı üzerinden sistematik bir sırayla işlendi. Analiz kapsamında önce metindeki olaylar ve ifadeler tek tek belirlendi (açık kodlama) ve ardından bu kodlar mekân, ilişki ağları ve modernlik anlayışı başlıkları altında gruplandırıldı (eksenel kodlama). Son aşamada ise elde edilen bulgular Walter Benjamin'in 'flâneur' ve Pierre Bourdieu'nün 'habitus' (yaşam biçimi) ile 'alan' kavramları eşliğinde yorumlanarak temel temalar oluşturuldu.⁹ Çalışmanın tek bir eserle (*Asmalımescit 74*) sınırlandırılması ise, genellenebilirlik kaygısından çok, incelenen olgunun en yoğun yaşandığı 'tipik durum' üzerinden derinlemesine bir betimleme sunma amacına dayanmaktadır.¹⁰

Veri toplama sürecinde, eser üzerinde sistematik okuma tekniği kullanılarak "bohem yaşam biçimi", "mekânsal aidiyet" ve "normatif modernlik eleştirisi" ile doğrudan ilişkili olan pasajlar anlam birimleri olarak kaydedilmiştir. Elde edilen veriler "Yönlendirilmiş İçerik Analizi" (Directed Content Analysis) yöntemiyle çözümlenmiştir.¹¹ Bu analiz sürecinde bir yandan Benjamin, Bourdieu ve Lafargue'in kuramsal kavramlarından hareketle tümdengelsel bir kodlama yapılmış¹², diğer yandan da metinden çıkan özgün temalarla tümevarımsal bir kategorizasyon geliştirilerek analiz derinleştirilmiştir.¹³

4.4. Analiz Aşamaları

Araştırmada toplanan verilerin çözümlenmesinde şu aşamalar izlenmiştir:

Kodlama: Birincil veri kaynağı olan metindeki her bir anlam birimi (alıntı), karakterlerin temsil ettiği davranışsal ve düşünsel özellikler doğrultusunda betimsel kodlara dönüştürülmüştür. Örneğin, Necip Fazıl Kısakürek'in tavırları için "Entelektüel Liderlik", İbrahim Çallı'nın kahkahaları ve sosyal etkisi için "Mekânsal Enerji" gibi tanımlayıcı kodlar atanmıştır.

Temalaştırma (Kategorizasyon): Atanan kodlar arasındaki anlamsal ortaklıklar ve hiyerarşik ilişkiler incelenerek beş ana tema altında gruplandırılmıştır: *Toplumsal Normlarla Çatışma*, *Mekânın Etkisi*, *Modernizm Arayışı*, *Disiplinler Arası Sanat* ve *Topluluk Bilinci*. Bu temalar, bohem yaşamın kuramsal çerçevesini oluşturan alternatif modernlik arayışının ana sütunlarını temsil etmektedir.

⁹ Acar, "Başka Bir Modernlik Hâli: Fikret Adil'in Eserlerinde İstanbul'un Bohem Hayatı", 15.

¹⁰ Nitel araştırmalarda "tipik durum" örnekleme ve derinlemesine betimleme (thick description) stratejileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 115-120.

¹¹ Yönlendirilmiş içerik analizi yaklaşımı hakkında detaylı bir çerçeve için bkz. Hsiu-Fang Hsieh-Sarah E. Shannon. "Three Approaches to Qualitative Content Analysis". *Qualitative Health Research*, 15/9 (2005), 1277-1288.

¹² Paul Lafargue'in modern çalışma etiği ve burjuva değerlerine yönelik eleştirilerinin bohem yaşamla ilişkisi için bkz. Paul Lafargue, *Tembellik Hakkı*, çev. Vedat Günyol (İstanbul: Telos Yayıncılık, 2019).

¹³ Nitel araştırmalarda tümdengelsel ve tümevarımsal kodlama süreçlerinin birlikte kullanımı (karma kodlama) için bkz. Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 220-235.

Kuramsal Üçgenleme (Triangulation): Bulguların geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak amacıyla, ikincil veri kaynakları¹⁴ analize dâhil edilmiştir. Bu adımda, Fikret Adil'in tanıklıkları ile güncel alan yazınındaki akademik saptamalar karşılaştırılarak sonuçların tarihsel ve sosyolojik bağlamla tutarlılığı denetlenmiştir.

4.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmaların geçerlik ve güvenilirliğini artırmak için aşağıdaki stratejiler uygulanmıştır:

Doğrudan Alıntı (Geçerlik): Sanatçı portreleri, Fikret Adil'in eserinden kısa ve temsil edici alıntılarla desteklenmiştir.

Betimsel Detay (Geçerlik): *Asmalımescit 74'* adlı eserin dönemin sivil kültür tarihi açısından bir kaynak olduğu alan yazını taramasıyla açıklanmıştır.

Uzman İncelemesi (Güvenirlik): Kodlama ve temalaştırma süreçlerinin tutarlılığı ile elde edilen bulguların dönemin sosyo-kültürel bağlamıyla uyumu, alan yazını çerçevesinde değerlendirilmiş ve yöntemsel tutarlılık açısından gözden geçirilmiştir.

5. Bulgular ve Tartışma

5.1. Bireysel Sanatçı Portreleri (Nitel Analiz)

Yöntem bölümünde tanımlanan veri toplama prosedürüne göre, Fikret Adil'in anlatımından elde edilen gözlemler, dönemin entelektüel alt kültürünün bireysel karakterler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.¹⁵

Sanatçılar çeşitli kişilik ve nitelik özellikleriyle tanımlanmıştır:

- **Necip Fazıl Kısakürek**, bulunduğu ortamda sessizlik yaratan fakat bakışları ve duruşuyla tartışmaları başlatabilen bir etkiye sahiptir.
- **Peyami Safa**, sözleriyle ortamın düzenini sağlayan, fikirlerini çarpıcı ve kesin biçimde ifade eden bir karakter olarak öne çıkar.
- **İbrahim Çallı (Dallı)**, kahkahaları ve canlı kişiliğiyle çevresini etkileyen hem sanatsal hem de sosyal olarak dikkat çeken bir figürdür.
- **Elif Naci (Elif Razi)**, tartışmaları ateşleyen ve yeni fikirlerle ilgisini sürekli canlı tutan dinamik bir yapıya sahiptir.
- **Mesut Cemil (Cemil)**, müziğiyle ortamı dönüştüren, izleyiciyi içine çeken ve performansıyla sessizlik ve yoğun dikkat uyandıran bir sanatçıdır.
- **Abidin Dino**, masadaki konuşmaları resimsel bir bakış açısıyla yorumlayan, çizgi ve gölge ile anlatımını ortaya koyan yaratıcı bir figürdür.

¹⁴ Acar, "Başka Bir Modernlik Hâli: Fikret Adil'in Eserlerinde İstanbul'un Bohem Hayatı", 5.

¹⁵ Adil, *Asmalımescit 74*, sanatçı betimlemeleri.

5.2. Tematik Analiz (Kategorizasyon ve İlişkilendirme)

Bohem yaşam deneyimi bireylerin estetik yönelimleriyle birlikte psikolojik ve sosyal kimliklerini de biçimlendiren bütüncül bir süreçtir. *Asmalımescit 74*'te anlatılan sanatçı portreleri, bireylerin yalnızlık, özerklik, merak ve entelektüel tutkularını ortaya koyarken, topluluk içindeki dayanışma ve rekabet dinamiklerini de gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle bohem yaşam, bireysel ve ortak kimliğin aynı anda kurgulandığı bir sosyal laboratuvar olarak değerlendirilebilir. Metinden elde edilen kodların hiyerarşik dağılımı aşağıda sunulmuştur:

Tablo 1. *Asmalımescit 74*'te Sanatçı Figürlerine İlişkin Tematik Kodlar ve Analitik Kategoriler

Sanatçı	Kodlar	Tema
Necip Fazıl Kısakürek	Entelektüel Liderlik, Toplumsal Çatışma	Toplumsal Normlarla Çatışma
Peyami Safa	Entelektüel Tartışma, Düzenleyici	Toplumsal Normlarla Çatışma
İbrahim Çallı (Dallı)	Sosyal Etki, Sanatsal Enerji	Mekânın Etkisi
Elif Naci (Elif Razi)	Estetik Yenilik, Genç Kuşak Dinamizmi	Modernizm Arayışı
Mesut Cemil	Müzikal Etki, Kolektif Sanat	Disiplinler arası Sanat ve Topluluk
Abidin Dino	Görsel Anlatım, Özgür Ruh	Modernizm Arayışı / Disiplinler arası Sanat

Elde edilen tematik bulgular, 1930'lar Türkiye'sinin modernleşme sürecine dair kritik çıkarımlar sunmaktadır. Toplumsal Normlarla Çatışma temasının Necip Fazıl ve Peyami Safa gibi figürler üzerinden öne çıkması (Bkz. Tablo 1), bohem çevrenin yalnızca bir kaçış alanı olmadığını, aynı zamanda resmî ideolojinin rasyonel ve tekdüze sanat anlayışına karşı entelektüel bir alan oluşturduğunu göstermektedir. Bu özerkleşme, Bourdieu'nün sanat alanının bağımsızlaşması olarak nitelediği süreçle yerel bir düzlemde örtüşmektedir.

Mekânın Etkisi teması (Çallı ve Cemil) ve Disiplinler arası Sanat ve Topluluk teması, Beyoğlu/Asmalımescit çevresinin ortaklaşa üretim ve etkileşim için bir katalizör olduğunu doğrular niteliktedir. Asmalımescit çevresindeki kafeler, pansiyonlar ve sokaklar, sanatçıların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda entelektüel ve sosyal etkileşimlerini mümkün kılan birer merkez olarak işlev görmüştür. Bu mekânlar, farklı disiplinlerden gelen sanatçılar arasında bilgi paylaşımı, eleştirel tartışmalar ve ortaklaşa üretim için bir sahne sunmuştur. Bu mekânsal işlev, alan yazınındaki Asmalımescit'in fiziksel bir yerleşim yeri olmanın ötesine geçerek hiyerarşisiz bir etkileşim ağının kurulduğu 'özerk bir yaşam biçimi oluşturduğu tespitiyle örtüşmektedir.¹⁶ Örneğin, küçük kafelerde gerçekleşen tartışmalar ve pansiyonlardaki gündelik yaşam, sanatçıların sosyal ağlarını güçlendirirken yaratıcı üretim süreçlerini de tetiklemiştir. Mekânın bu işlevi, İstanbul bohemliğinin hem ortaklaşa hem de disiplinler arası karakterini anlamada kritik bir rol oynar.

¹⁶ Acar, "Başka Bir Modernlik Hâli: Fikret Adil'in Eserlerinde İstanbul'un Bohem Hayatı", 15.

Bu çevrede resim (Çallı, Dino), müzik (Cemil) ve edebiyat (Kısakürek, Safa) gibi farklı sanat disiplinlerinin birleşmesi, dönemin Batı sanat akımlarıyla koşut olarak sanatta bütünleşme ve sınırları aşma arayışının yerel bir ifadesidir.

Modernizm arayışı temasının Elif Naci ve Abidin Dino gibi isimler üzerinden belirginleşmesi, bohem çevrenin eleştirel duruşunun estetik yenilik temelinde yükseldiğini gösterir. Bohem çevrenin resmî sanat anlayışına yönelik eleştirileri sergi ve performans uygulamaları üzerinden yeni ve alternatif estetik deneyimler üretilmesine zemin hazırlamıştır. Estetik üretimdeki bu özerkleşme durumu, bohem yaşamın siyasal ve ekonomik modernitenin dayattığı düzenin dışındaki bir alternatif duyarlılığı beslediğini ortaya koymaktadır. Fikret Adil'in anlatım dilinin belgesel niteliği, bu alternatif kültürün yüzeysel bir eğilimden çok, köklü bir entelektüel duruş olduğunu ortaya koyar.

5.3. Alternatif Modernlik Deneyimleri: Bağımsızlık, Tembellik ve Eleştiri

Bohem sanatçının gündelik yaşam ritimleri, alternatif modernlik anlayışının somut bir yansımasıdır. Ben-anlatıcının günlerini uyku, eğlence ve kısa süreli işlerle doldurması, üretim ve sosyal etkileşim arasındaki esnekliği ortaya koyar. Diğer sanatçılar da benzer şekilde, resim, müzik veya yazı etkinliklerini gündelik yaşamın ritmine eklemelerken toplumsal beklentilere karşı bağımsız duruşlarını sürdürmüşlerdir. Bu deneyimler, bohem yaşamın yalnızca bireysel bir tercih olmadığını; aynı zamanda kolektif bir kültürel duruş ve zaman kullanımına dair alternatif bir mantık geliştirdiğini göstermektedir.

Fikret Adil'in eserlerinde ön plana çıkan temel izleklerden biri, bireysel kayıtsızlık ve modernleşmenin egemen değerlerine karşı geliştirilen alternatif yaşam biçimleridir. *Asmalımescit 74*'ün gazeteci ben-anlatıcısı, ailesinin yanına yalnızca bir kez uğrar; yirmi yedi gün boyunca sevgilisi Jorjet'le eğlenceye kendini kaptırır ve sağlığı bozulana kadar dağıldıktan sonra evine döner: “*Tam yirmi yedi gün, uykusuz, sarhoş, yorgunluğumu ve hislerimi tahrik için Jorjet'in bizzat aldığı ve bana aldıracağı muhtelif 'drogue'ların verdiği sun'î hayatıyetle yaşadım. Tam yirmi yedi gün, pek az fâniye nasip olan bir ihtiras devresi geçirdim, işi gücü unuttum.*”¹⁷

Ben-anlatıcının evlilik ve bağlılığa mesafeli duruşu, Jorjet ile ilişkisi boyunca ve babalık rolüyle ilgili tepkisizliğinde de devam eder:

Ben, kendimde, kanunun 'koca' diye tarif ettiği insan kabiliyetlerini görmüyorum. Eğer ben evlenecek olsam muhakkak surette ya karım ya ben, birimizden biri bedbaht olur. Bu tehlikeye girmektense aşk denilen geçici evlenmelerin kısa fakat daima ve sade işin tatlı acılarını kendisinde toplayan vaziyetlerini tercih ederim.¹⁸

Fikret Adil'in anlatılarında, karakterin evlilik ve babalık gibi yerleşik kurumsal rollere karşı geliştirdiği mesafeli tutum dikkat çekicidir. Nitekim yazarın bir çocuğu olduğuna dair haberi aldığı anda verdiği, “Bu haber beni hiç de sarsmıyor... Sadece tatlı bir maceranın

¹⁷ Adil, *Asmalımescit 74*, 59.

¹⁸ Adil, *Asmalımescit 74*, 88.

gururu okşayan memnuniyeti.”¹⁹ şeklindeki tepki, onun bohem öznelliğinin bir yansımasıdır. Eserde bu tür bağlayıcı ailevi ilişkilere ilişkin somut bir aidiyet veya kurumsal bir bilgi yer almaz; tersine bireysel özgürlük ve anlık yaşantı ön plandadır.

Karakterin evlilik ve babalık gibi yerleşik kurumsal rollere karşı geliştirdiği bu ‘kayıtsızlık’, Jale Parla’nın Türk romanının epistemolojik temellerine dair yaptığı ‘babasızlık’ analiziyle derinlik kazanır. Parla’ya göre, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e intikal eden süreçte geleneksel otoritenin (babanın) sarsılması, bireyi rehbersiz ve korumasız bırakmış; bu durum edebiyatta otoriteye karşı mesafeli, ‘bağısız’ bir özneliğin doğmasına yol açmıştır.²⁰ Asmalımescit 74’ün anlatıcısı, bu kopuşu bir bunalım olarak değil, bohem bir özgürleşme alanı olarak deneyimlemektedir.

Ben-anlatıcının çalışma ve aylıklık anlayışı da benzer bir eleştirel duruş sergiler. Gece ve gündüz ritimleri ile uyku ve çalışma alışkanlıkları üzerinden biçimlenen bu tutumda çalışma, “daha iyi tembellik edebilmek için bir vasıta”²¹ olarak görülür. “*Saat dokuz olmuştu. Herkes işine giderken, biz yatmaya dönüyorduk.*”²² ifadesinde somutlaşan bu durum, modern toplumun dayattığı zaman disiplinine karşı bir meydan okumadır. Fikret Adil, bohemliğin çalışma ve üretimle olan ilişkisini şu şekilde tanımlamaktadır: “*Hakikî bohem, her şeyden evvel çalışır ve sanat eseri meydana getirir. Eğer bu eserde devrinin ilerisine geçerse, anlaşılmasa bu onun kabahati değildir. Ve bohem kazanır ve bütün kazancını bir günde bitirir.*”²³

Burada vurgulanan tembellik, bir miskinlik durumundan çok üretim ve tüketim döngüsüne karşı alternatif bir yaşam temposunu temsil eder.

Asmalımescit 74’teki mekânlar, sosyal etkileşim alanı olmanın ötesinde, 1930’lar İstanbul’undaki kentsel ve toplumsal değişimi tüm çıplaklığıyla yansıtan küçük birer dünyadır. Pansiyonlar, sokaklar ve kafeler, hem düşük gelirli sanatçılar için erişilebilir alanlar sunmuş hem de farklı sınıfsal grupların karşılaşmalarına olanak tanımıştır. Bohem mekân, kent tarihi ve mekân sosyolojisi perspektifinden incelendiğinde dönemin çağdaşlaşma süreciyle doğrudan ilişkili bir sosyal laboratuvar olarak değerlendirilebilir. Adil’in betimlediği bohem çevre, yalnızca bireysel haz ve bağımsızlık alanı değil, aynı zamanda modernleşmenin ege-men değerlerine yönelik entelektüel bir eleştiriyi de barındırır.

5.4. Bohem Yaşamın Kuramsal Okuması: Benjamin, Bourdieu ve Lafargue ile Diyalog

Fikret Adil’in *Asmalımescit 74*’te sunduğu bohem yaşam deneyimi, yalnızca yerel bir edebî tanıklık değil, aynı zamanda Batı düşüncesinde modernlik eleştirisinin köşe taşlarını

19 Adil, *Asmalımescit 74*, 134.

20 Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 21.

21 Adil, *Asmalımescit 74*, 28.

22 Adil, *Asmalımescit 74*, 55.

23 Adil, *Asmalımescit 74*, 96.

oluşturan kuramsal metinlerle de doğrudan diyalog hâlinindedir. Bu diyalog, eserin sunduğu 'gündelik hayatın mikro-siyaseti' ile makro-kuramsal modernleşme eleştirileri arasında organik bir köprü kurar. Nitekim Adil'in metninde karşımıza çıkan mekânsal devinim ve sanatçının özerkleşme çabası, Walter Benjamin'in kentsel moderniteyi 'flâneur' figürü üzerinden okuyan yaklaşımlarıyla veya Bourdieu'nün sanat alanındaki 'bağımsızlaşma' tezleriyle kuramsal bir süreklilik arz eder.²⁴

5.5. Walter Benjamin ve Flâneur: Kentin Amaçsız Gözlemcisi

Walter Benjamin'in özellikle *Pasajlar* çalışmasında genişlettiği *flâneur* kavramı, anlatıcı figüründe somut bir karşılık bulur. Benjamin'e göre flâneur; modern kentin sokaklarında amaçsızca dolaşan, kalabalıkların içinde hem var olan hem de onlara mesafeli duran "kent gezgini"ni ifade eder. Bu figür, kapitalist modernitenin dayattığı üretim zorunluluğuna ve doğrusal zaman disiplinine bir başkaldırı niteliğindedir.²⁵ Flâneur, kenti bir tüketim nesnesi olarak değil, bir deneyim alanı olarak algılar. Hızı reddederek «an"ın içinde kalmayı seçer. Anlatıcının yirmi yedi gün süren haz odaklı yaşantısını herhangi bir pişmanlık duymaksızın aktarması, Benjamin'in kavramsallaştırdığı ve gündelik hayatın rutinini askıya alan "kesintiye uğratılmış zaman" anlayışıyla tam bir uyum sergiler.

5.6. Pierre Bourdieu ve Habitus: Yapısal Kalıplara Direniş

Anlatıcının toplumsal normlara yönelik kayıtsız tavrı, Pierre Bourdieu'nün *habitus* kavramı üzerinden çözümlenebilir. Bourdieu'ye göre habitus; bireyin içine doğduğu toplumsal yapılar tarafından biçimlendirilen, zamanla içselleştirilmiş algı, düşünce ve eylem kalıplarıdır.²⁶ Öte yandan, sanatçının bu kurumsallaşmış yapıların dışına çıkma ve kendi özerk alanını yaratma çabası, sanat alanının tarihsel süreçte dini, siyasi ve ekonomik otoritelerden koparak kendi yasalarını koymasıyla doğrudan ilişkilidir.²⁷ Bu kavram, öznenin toplumsal dünyada nasıl hareket edeceğini belirleyen, ona belirli bir sınıfın değer yargılarını ve çalışma disiplini dayatan yapısal bir yatkinlikler (dispozisyon) setidir. *Asmalımescit*'in bohem çevresi, Bourdieu'nün işaret ettiği *normatif habitus* yapısına yönelik köklü bir kopuşu temsil eder. Anlatıcının evliliği reddetmesi ve babalık bağını duygusal bir zorunluluk olarak görmemesi, Cumhuriyet ideolojisinin akılcı ve aile odaklı "makbul vatandaş" yaşam biçiminin karşısına estetik bir *karşı-habitus* koyma girişimidir.

24 Edebiyat ve sosyoloji arasındaki bu geçişkenlik ve metinlerin kuramsal birer veri seti olarak okunması üzerine bkz. Lewis A. Coser, *Sociology Through Literature*, (New Jersey: Prentice-Hall, 1972). Ayrıca modernitenin edebî temsilleri için bkz. Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor: Modernite Deneyimi*, çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

25 Walter Benjamin, *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002).

26 Pierre Bourdieu, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, ed. Randal Johnson (New York: Columbia University Press, 1993).

27 Pierre Bourdieu, *Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*, çev. Necmettin Kâmil Sevil (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006).

5.7. Paul Lafargue ve Tembellik Hakkı

Anlatıcının çalışmayı “daha iyi tembellik edebilmek için bir vasıta” olarak tanımlaması²⁸ Paul Lafargue’ın klasikleşmiş çalışma ahlaki eleştirisiyle örtüşür. Lafargue, çalışmanın bir erdem olarak kutsanmasını kapitalist sistemin ideolojik bir yanılması olarak görür ve bireyin yaşama hakkını “tembellik hakkı” üzerinden yeniden tanımlar.²⁹

Bohem yaşamın modernliğe eleştirel yaklaşımı, Lefebvre’in kent ve mekân teorileri, Habermas’ın kamusal alan tartışmaları ve Adorno’nun kültür endüstrisi eleştirisiyle de paralellikler göstermektedir. Lefebvre’in kentsel mekânın sosyal üretimle biçimlendiği vurgusu, Asmalımescit’in sadece fiziksel bir yer değil, aynı zamanda alternatif bir kültürel üretim alanı olduğunu da destekler.³⁰ Habermas’ın kamusal alan kavramı, bohem çevrelerin toplumsal değerleri tartışma ve eleştirme işlevini açıklamakta kullanılabilir.³¹ Adorno’nun kültür endüstrisine yönelik eleştirisi ise, bohem sanatçının kuralcı ve kitlesel kültüre karşı bağımsız estetik üretimini anlamak için bir çerçeve sunar.³²

Asmalımescit 74’ün anlatıcısının yirmi yedi gün süren haz ve eğlence odaklı yaşantısını herhangi bir etik kaygı veya pişmanlık duymaksızın aktarması,³³ Benjamin’in kavramsallaştırdığı “kesintiye uğratılmış zaman” (interrupted time) anlayışıyla tam bir uyum sergiler. Anlatıcı için Asmalımescit, Benjamin’in Paris pasajlarında bulunduğu o tekinsiz ama cazibeli atmosfere benzer bir işlev görür. Böylece Asmalımescit çevresi, modern kentin işlevsel karmaşasının tam kalbinde yer almasına karşın, bu karmaşaya uzak duran ve gündelik hayatın rutinini askıya alan alternatif bir deneyim mekânına dönüşür.

5.8. Bohem Dünyada Kadın: “İlham Perisi” ve “Marjinal Öteki” Arasında

Asmalımescit 74’te kadın figürü, özellikle Jorjet üzerinden, bohem erkeğin normatif toplumsal düzenden kopuşunu hızlandıran bir katalizör olarak sunulur. Ancak bu temsil, toplumsal cinsiyet rolleri açısından sorunlu bir mesafeyi de beraberinde getirir. Anlatıcının Jorjet ile olan yirmi yedi günlük yoğun ilişkisinin ardından sergilediği “kayıtsızlık” tavrı, kadını yalnızca estetik ve anlık bir deneyim nesnesi olarak konumlandığına göstergesidir.

Bu tavır, kadının varlığını bir ‘babalık’ veya ‘evlilik’ sorumluluğuna dönüştüğü noktada reddeden, duygusal derinliği olmayan bir bohem narsisizmini yansıtır. Jorjet örneğinde olduğu gibi, kadınlar hem bohem erkeğin ilham perisi işlevi görmekte hem de marjinal öteki olarak konumlanmaktadır. *Asmalımescit 74*’te kadınlar, sadece erkek anlatıcının hayatındaki

28 Adil, *Asmalımescit 74*, s. 28.

29 Lafargue, *Tembellik Hakkı*, s. 15.

30 Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015).

31 Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora –Mithat Özbek (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010).

32 Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi*, çev. Nihat Gürbüz, vd., (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).

33 Adil, *Asmalımescit 74*, 59. Benjamin’in zaman algısı üzerine bir değerlendirme için bkz. Walter Benjamin, *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002).

figürler değildir. Onlar, bohem dünyada alışılmışın dışındaki yeni ilişki biçimlerinin nasıl kurulduğunu gösteren asıl kahramanlardır. Jorjet ve diğer kadın karakterler, bohem erkeğin kuralcı toplumsal rollere karşı geliştirdiği bağımsızlığı ve yaratıcı alanı hızlandıran bir katalizör görevi görür. Bu durum, dönemin cinsiyet politikaları ve toplumsal beklentileriyle bohem yaşam pratiği arasındaki gerilimi ortaya koyar.³⁴ Anlatıcının babalık haberi karşısında hissettiği “sarsılmama” durumu,³⁵ bohemiğin toplumsal sorumluluklardan kaçışını kadına karşı bir duyarsızlık biçiminde somutlaştırır. Wilson'ın ifade ettiği gibi, bohem kadını kentin tekensiz dokusunun bir parçasıdır; ancak bu doku, bohem erkek tarafından deneyimlendikten sonra kolayca geride bırakılabilir.³⁶ Asmalımescit'teki kadınlar, Cumhuriyet'in idealize ettiği “modern kadın” kimliğine karşı marjinal bir seçenek sunsalar da anlatı içinde büyük ölçüde erkeğin özgürleşme deneyiminin geçici durakları olarak kalırlar.

İstanbul bohemiği Paris, Berlin veya Londra gibi Batı kentlerindeki bohem çevrelerle karşılaştırıldığında, evrensel modernlik tartışmaları çerçevesinde yerel kültürel, ekonomik ve mekânsal farklılıklar göstermektedir. Erken Cumhuriyet İstanbul'undaki bohem çevreler; Batı modellerinin yüzeysel bir taklidi olmanın ötesinde, kendine özgü dinamikleri olan özgün bir kültürel üretim alanı oluşturmaktadır.

1930'lar İstanbul'u, hızlı kentleşme ve nüfus yoğunluğu ile modernleşme dinamiklerinin keşişim noktasıdır. Asmalımescit ve çevresindeki bohem mekânlar, şehrin resmî yapısı ve ekonomik düzeninin dışında, alternatif bir sosyal ve kültürel alan olarak öne çıkmıştır. Pansiyonlar, kafeler ve sokaklar, yalnızca fiziksel mekânlar olarak görülmemelidir. Bu mekânlar, toplumsal tabakalaşmaya karşı kolektif üretim ve etkileşim için önemli alanlar yaratmıştır. Böylece İstanbul bohemiği, kentin mekânsal dönüşümü ve sosyal çeşitliliği ile doğrudan ilişkili bir kültürel fenomen olarak anlaşılabilir.

Aşağıda sunulan bulgular, Asmalımescit çevresinde biçimlenen bohem ortamın yalnızca bireysel deneyimlerden ibaret olmadığını, aksine erken Cumhuriyet İstanbul'unda sivil kültürel alanların oluşumuna dair daha geniş bir tarihsel örüntüyü yansıttığını göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, *Asmalımescit 74* adlı eserin Erken Cumhuriyet Dönemi'nin kültürel ve entelektüel tarihine ışık tutan önemli bir tarihsel kaynak niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Fikret Adil'in eseri, 1930'lar İstanbul'unda bohem yaşam deneyimlerinin toplumsal ve mekânsal bağlamını görünür kılmaktadır. Eser, dönemin resmî modernleşme söylemiyle tam olarak örtüşmeyen; ancak onunla sürekli bir etkileşim ve gerilim hâlinde gelişen sivil bir kültürel alanın izlerini sunmaktadır.

34 Elizabeth Wilson, *The Sphinx in the City: Urban Life, the Control of Disorder, and Women* (Berkeley: University of California Press, 1992), 74.

35 Adil, *Asmalımescit 74*, 134.

36 Wilson, *The Sphinx in the City*, 82.

Analizler, Asmalımescit çevresinde biçimlenen bohem ortamın, farklı sanat disiplinlerinden gelen aktörlerin gündelik etkileşimleri aracılığıyla erken Cumhuriyet entelektüel yaşamının çoğulcu ve dinamik yapısını yansıttığını göstermektedir. Eserde adı geçen pansiyonlar, kafeler, sokaklar ve atölyeler; sanatçılar için yalnızca fiziksel birer mekân olmanın ötesine geçerek entelektüel ve sosyal etkileşimin merkezi durumuna gelmiştir. Bu mekânlar, disiplinler arası üretimi ve topluluk deneyimini destekleyen sahneler olarak öne çıkmıştır.

Asmalımescit çevresindeki mekânlar, ressam, müzisyen, şair ve yazar gibi farklı disiplinlerden gelen sanatçıların bir araya gelmesini mümkün kılmış, disiplinler arası diyalog ve yaratıcı alışveriş için doğal bir sahne oluşturmuştur.

Ayrıca eserdeki kadın figürler, erkek anlatıcının bağımsızlık ve yaratıcı üretim deneyimlerini tetikleyen bir rol üstlenirken toplumsal cinsiyet değerlerini görünür kılan bir eleştiri işlevi de görmektedir. Jorjet ve diğer kadın karakterler, bohem çevrenin sosyal sınırlarını test eden ve alternatif ilişki biçimlerini deneyimleyen aktörler olarak ortaya çıkar. Bu durum, İstanbul bohemiğinin yalnızca bireysel haz alanı olmadığını, toplumsal değerlerle gerilimli bir modernlik deneyimi sunduğunu göstermektedir.

Bohem çevrenin sunduğu kolektif alan, yerleşik toplumsal değerlerin dışında bir deneyim zemini oluşturmuştur. Bu zemin, bireylerin yaratıcı süreçlerini alışılmışın dışındaki kanallardan yürütmelerine ve toplumsal hiyerarşi ile normlara mesafeli duran alternatif davranış kalıpları sergilemelerine zemin hazırlamıştır. Böylece Asmalımescit, yalnızca sanatsal üretim için değil, aynı zamanda modernleşmeye karşı eleştirel bir kültürel deneyim alanı olarak da işlev görmüştür.

Çalışmanın bulguları, *Asmalımescit 74*'ün yalnızca bireysel bir hatırat olmanın ötesinde; mekân, toplumsal ilişkiler ve estetik üretim arasındaki bağları belgeleyen güçlü bir tanıklık sunduğunu ortaya koymaktadır. Metin, bireysel ve ortaklaşa deneyimleri yansıtarak erken Cumhuriyet İstanbul'unun çok katmanlı kültürel yapısının anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Bu yönüyle eser, edebî metinlerin tarih yazımında nasıl kullanılabileceğine dair somut bir örnek oluşturmaktadır.

Bu çalışma üç temel katkı sunmaktadır: İlk olarak, bohem yaşamı erken Cumhuriyet bağlamında alternatif bir modernlik biçimi olarak yeniden kavramsallaştırmaktadır. İkinci olarak, Asmalımescit örneği üzerinden mekânın kültürel üretim ve entelektüel etkileşimdeki kurucu rolünü ortaya koymaktadır. Son olarak, *Asmalımescit 74*'ü yalnızca edebî bir metin değil, dönemin sosyo-kültürel yapısını çözümleyen birincil bir sosyolojik belge olarak konumlandırmaktadır.

Asmalımescit 74 adlı eser, öznel bir anlatı yapısına sahip olmakla birlikte, Erken Cumhuriyet Dönemi resmî kayıtlarında kısıtlı yer bulan bohem çevreleri ve gündelik yaşam deneyimlerini ayrıntılandırması bakımından veri kaynağı olarak seçilmiştir. Bu öznel, bir yöntem kısıtı olarak görülmemiş; dönemin kayıt dışı kültürel alanlarını tarihsel bağlamı içerisinde çözümlenmeye olanak tanıyan bir veri seti olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşım,

edebî metinlerin tarih yazımında tamamlayıcı birer kaynak olarak kullanılabilmesine ilişkin alan yazınındaki eğilimle de örtüşmektedir.



Gelecek araştırmalar, bu çalışmanın nitel bulgularını genişletmek amacıyla aşağıdaki alanlara odaklanabilir:

- *Nicel Dil Analizi*: *Asmalımescit 74* 'ün sözcük frekansı, Type/Token oranı ve kelime çeşitliliği gibi nicel metrikler kullanılarak analiz edilmesi, mevcut nitel sonuçları dilbilimsel verilerle destekleyebilir.
- *Karşılaştırmalı Çalışmalar*: Eserdeki bohem figürlerin, dönemin resmî edebiyat ve sanat çevreleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi, alternatif modernlik kavramının sınırlarını daha net çizebilir.
- *Mekân Sosyolojisi*: Eserde adı geçen pansiyonlar, kafeler ve sokaklar İstanbul'un kentsel dönüşümü ve sosyal tabakalaşma ile ilişkisi açısından kent sosyolojisi bakımından derinlemesine incelenebilir.
- *Uluslararası Karşılaştırmalar*: İstanbul bohemliğinin Paris, Berlin veya Londra'daki bohem çevrelerle karşılaştırılması, evrensel modernlik tartışmaları çerçevesinde yerel farklılıkların anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Kaynakça | References

- Acar, Barış Berhem. “Başka Bir Modernlik Hâli: Fikret Adil’in Eserlerinde İstanbul’un Bohem Hayatı”. *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9/18 (Ekim 2021), 1–15. <https://doi.org/10.20304/humanitas.877880>
- Adil, Fikret. *Asmalımescit 74: Bohem Hayatı*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2. Basım, 2018.
- Adorno, Theodor W. *Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi*. çev. Elçin Gen, vd., İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Benjamin, Walter. *Pasajlar*. çev. Ahmet Cemal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Berman, Marshall. *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor: Modernite Deneyimi*. çev. Ümit Altuğ –Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Bourdieu, Pierre. *Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*. çev. Necmettin Kâmil Sevil. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. ed. Randal Johnson. New York: Columbia University Press, 1993.
- Corbin, Juliet – Anselm Strauss. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2014.
- Coser, Lewis A. *Sociology Through Literature*. New Jersey: Prentice-Hall, 1972.
- Habermas, Jürgen. *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. çev. Tanıl Bora– Mithat Özbek. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Hsieh, Hsiu-Fang – Sarah E. Shannon. “Three Approaches to Qualitative Content Analysis”. *Qualitative Health Research* 15/9 (Kasım 2005), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Lafargue, Paul. *Tembellik Hakkı*. çev. Vedat Günyol. İstanbul: Telos Yayıncılık, 2019.
- Lefebvre, Henri. *Mekânın Üretimi*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.
- Parla, Jale. *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2015.
- Seigel, Jerrold. *Bohemian Paris: Culture, Politics, and the Boundaries of Bourgeois Life, 1830–1930*. New York: Viking Penguin, 1986.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi. *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi. *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişmeleri: Sosyolojik Bir Tetkik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Wilson, Elizabeth. *The Sphinx in the City: Urban Life, the Control of Disorder, and Women*. Berkeley: University of California Press, 1992.
- Yıldırım, Ali – Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 12. Basım, 2021.

Türkiye’de Göç Olgusunun Kentsel ve Bölgesel Kalkınmadaki Rolü ve Etkileri

Murat Sarı |  0000-0003-2223-9007 |  muratsari@firat.edu.tr

Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Elazığ, Türkiye

 <https://ror.org/05teb7b63>

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de göç olgusunun kentsel ve bölgesel kalkınma üzerindeki çok boyutlu etkilerini incelemektedir. Göç, tarih boyunca ekonomik, toplumsal ve mekânsal yapıları dönüştüren dinamik bir süreç olarak değerlendirilmiş; özellikle 1950’lerden sonra hız kazanan kırsaldan kente iç göç hareketlerinin Türkiye’nin kentleşme sürecini ve kalkınma politikalarını önemli ölçüde etkilediği vurgulanmıştır. Araştırma, nitel yöntem çerçevesinde literatür taraması ve kuramsal değerlendirme tekniğiyle hazırlanmıştır. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar incelenmiş, elde edilen bulgular sosyolojik ve bölgesel kalkınma perspektifinden analiz edilmiştir. Çalışmada göçün ekonomik fırsatlar, sosyal etkenler ve siyasal nedenlerle şekillenen karmaşık bir olgu olduğu belirtilmektedir. Göç, kentlerde ekonomik hareketliliği artırırken; konut, altyapı ve kamu hizmetleri üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bölgesel açıdan ise gelişmiş bölgeler göçle güç kazanırken, göç veren bölgelerde nüfus kaybı ve kalkınma sorunları derinleşmektedir. Bu durum bölgeler arası eşitsizlikleri artırmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirildiğinde, planlı ve iyi yönetilen göç süreçlerinin ekonomik büyüme ve toplumsal çeşitlilik sağladığı; kontrolsüz göçün ise çevresel sorunlar ve sosyal uyum problemleri doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle bütüncül politikaların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Göç, Kentsel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma, Elazığ

Atıf Bilgisi



Sarı, Murat. “Türkiye’de Göç Olgusunun Kentsel ve Bölgesel Kalkınmadaki Rolü ve Etkileri”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 7/1 (Nisan 2026), 204-223.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.9>

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi	04.12.2025
Kabul Tarihi	23.03.2026
Yayın Tarihi	15.04.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Tarafalı Körleme
Etik Beyan	Bu makale, ISURDEV'25 3. Uluslararası Kentsel ve Bölgesel Kalkınma Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Kentsel ve Bölgesel Kalkınmada Göç Olgusunun Rolü ve Etkileri" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Role and Effects of Migration in Urban and Regional Development in Turkey

Murat Sarı |  0000-0003-2223-9007 |  muratsari@firat.edu.tr

Firat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology, Elazığ, Türkiye

ROR  <https://ror.org/05teb7b63>

Abstract

This study examines the multidimensional effects of migration on urban and regional development in Turkey. Migration has been regarded as a dynamic process that has transformed economic, social, and spatial structures throughout history; it has been emphasized that internal migration from rural to urban areas, which gained momentum particularly after the 1950s, has significantly influenced Turkey's urbanization process and development policies. The research was conducted within the framework of qualitative methodology through a literature review and theoretical analysis technique. Accordingly, national and international academic studies were examined, and the findings were analyzed from sociological and regional development perspectives. The study notes that migration is a complex phenomenon shaped by economic opportunities, social factors, and political causes. While migration increases economic dynamism in cities, it also places pressure on housing, infrastructure, and public services. From a regional perspective, developed regions gain strength through migration, while in regions experiencing out-migration, population loss and development challenges deepen. This situation exacerbates interregional inequalities. When evaluated in terms of sustainable development, it is concluded that planned and well-managed migration processes contribute to economic growth and social diversity, whereas uncontrolled migration leads to environmental issues and social integration problems. Therefore, the study emphasizes the need to develop comprehensive policies.

Keywords

Migration, Urban Development, Regional Development, Sustainable Development, Elazığ

Citation

Sarı, Murat. "The Role and Effects of Migration in Urban and Regional Development in Turkey". *Journal of Sociological Context 7/1 (April 2026), 204-223.*

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.7.1.9>

Article Information

Date of Submission	04.12.2025
Date of Acceptance	23.03.2026
Date of Publication	15.04.2026
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "Kentsel ve Bölgesel Kalkınmada Göç Olgusunun Rolü ve Et-kileri", orally delivered at the ISURDEV'25 3rd International Urban and Regional Development Symposium. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Yirmi birinci yüzyıl, insanlık tarihinin en dinamik ve karmaşık nüfus hareketlerine tanıklık ettiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Göç olgusu, artık münferit ve istisnai bir durum olmaktan çıkarak, küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasal süreçleriyle iç içe geçmiş, yapısal ve sürekli bir “mega-trend” haline gelmiştir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve Birleşmiş Milletler gibi kuruluşların raporları, dünya genelinde her zamankinden daha fazla insanın doğdukları yerlerin dışında yaşadığını ve bu hareketliliğin ardındaki nedenlerin giderek çeşitlendiğini ortaya koymaktadır¹. Geleneksel olarak ekonomik fırsat arayışıyla açıklanan göç motivasyonları, günümüzde siyasi istikrarsızlıklar, iç savaşlar, insan hakları ihlalleri ve en önemlisi, iklim değişikliğinin tetiklediği kuraklık, sel ve çölleşme gibi çevresel krizler nedeniyle daha da karmaşıklaşmıştır². Bu bağlamda göç, yalnızca bir demografik değişim unsuru değil, aynı zamanda küresel eşitsizliklerin, risklerin ve fırsatların mekânsal bir yansımaları olarak, kalkınma paradigmasının merkezine yerleşmiş durumdadır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, “kimseyi geride bırakmama” (leaving no one behind) ilkesi doğrultusunda, düzenli, güvenli ve sorumlu göçün sağlanmasını kalkınmanın ayrılmaz bir bileşeni olarak tanımlamaktadır³.

Göç ve kalkınma arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya yönelik akademik çabalar, farklı teorik perspektifler etrafında şekillenmiştir. Literatürdeki en erken ve en bilinen yaklaşımlardan biri olan Neoklasik iktisat temelli “itici ve çekici faktörler” (push-pull) modeli, göçü rasyonel bireylerin, kaynak bölgedeki düşük ücret ve işsizlik gibi “itici” faktörlerden kaçarak, hedef bölgedeki yüksek ücret ve istihdam olanakları gibi “çekici” faktörlere yöneldiği bir dengeleyici mekanizma olarak görür⁴. Bu mikro-ekonomik bakış açısı, bölgeler arası ücret farklılıklarının göç yoluyla zamanla ortadan kalkacağını varsayar. Ancak bu model, göç kararının yalnızca bireysel ve rasyonel bir maliyet-fayda analizine dayanmadığını, aynı zamanda sosyal ve yapısal faktörlerden derinden etkilendiğini göz ardı ettiği için eleştirilmiştir. Buna karşılık, “Yeni Göç İktisadı” (New Economics of Labor Migration) teorisi, göç kararının bireyden ziyade hane halkı tarafından, yalnızca geliri maksimize etme değil, aynı zamanda yerel piyasalardaki riskleri (örneğin, tarımsal verim düşüklüğü, ekonomik krizler) çeşitlendirme stratejisi olarak alındığını öne sürer⁵. Bu perspektif, göçmenlerin memleketlerine gönderdikleri dövizlerin (remittances) neden önemli bir rol oynadığını anlamamıza yardımcı olur. Öte yandan, Immanuel Wallerstein’in “Dünya Sistemleri Teorisi” gibi yapısalcı yaklaşımlar, göçü küresel kapitalist sistemin bir sonucu olarak ele alır. Bu görüşe göre

¹ United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), *International Migration 2019: Report* (New York: United Nations, 2019).

² Stephen Castles, “Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective”, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36/10 (2010), 1565–1586.

³ International Organization for Migration (IOM), *Migration and the 2030 Agenda: A Guide for Practitioners* (Geneva: IOM, 2018).

⁴ Everett S. Lee, “A Theory of Migration”, *Demography* 3/1 (1966).

⁵ Oded Stark – David E. Bloom, “The New Economics of Labor Migration”, *The American Economic Review* 75/2 (1985).

göç, merkez (gelişmiş) ülkelerin çevre (az gelişmiş) ülkelerin ekonomilerine nüfuz etmesiyle ortaya çıkan yapısal bozulmaların ve yerinden edilmelerin bir sonucudur ve bu süreçte ucuz iş gücü merkez ülkelere doğru akar⁶. Bu farklı teorik lensler, göçün tek bir nedenle açıklanamayacak kadar karmaşık olduğunu ve kalkınma süreçleri üzerindeki etkilerinin de benzer şekilde çok katmanlı olduğunu göstermektedir.

Bu teorik zemin ışığında, göçün kentsel ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri, diyalektik bir nitelik taşır: bir yandan fırsatlar ve dinamizm sunar, diğer yandan ciddi meydan okumalar ve gerilimler yaratır. Ekonomik açıdan göç, hedef bölgeler için vazgeçilmez bir iş gücü kaynağıdır. Özellikle emek-yoğun sektörlerdeki boşluğu dolduran göçmenler, ekonomik büyümeyi ve üretkenliği destekler⁷. Ancak, bu süreç yönetilmediğinde kayıt dışı ekonominin genişlemesine, ücretler üzerinde aşağı yönlü bir baskı oluşmasına ve sosyal güvenceden yoksun, kırılgan bir işçi sınıfının ortaya çıkmasına neden olabilir. Sosyal ve kültürel olarak göç, kentleri farklı yaşam tarzları, fikirler ve geleneklerle zenginleştirir, onları daha kozmopolit ve yaratıcı kılan bir çeşitlilik kaynağıdır. Fakat aynı zamanda, farklı gruplar arasında sosyal uyum, entegrasyon ve bir arada yaşama pratikleri konusunda ciddi sorunları da gündeme getirebilir⁸. Mekânsal olarak ise göç, kentlerin en görünür dönüşüm dinamiğidir. Plansız ve kontrolsüz göç, kentlerin altyapı kapasitesini aşan bir nüfus yığılmasına, verimli tarım arazilerinin ve doğal alanların geri döndürülemez bir şekilde tahrip edilmesine, konut krizine ve “gecekondu” gibi enformel yerleşimlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlar⁹. Dolayısıyla göç, kalkınma denkleminde hem bir çözüm hem de bir sorun kaynağı olarak ikili bir rol oynar.

Bu küresel ve teorik çerçeve içinde Türkiye, kendine özgü tarihsel yörüngesi, jeopolitik konumu ve sosyo-ekonomik yapısıyla, göç ve kalkınma ilişkisini analiz etmek için son derece zengin ve öğretici bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Türkiye'nin modernleşme serüveni, büyük ölçüde bir iç göç hikayesi olarak okunabilir. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren, bir yandan Marshall Planı'nın etkisiyle tarımda makineleşmenin hızlanması ve kırsal istihdamın daralması, diğer yandan ithal ikameci sanayileşme politikalarıyla büyük kentlerde yeni iş olanaklarının doğması, Türkiye tarihinin en büyük kitlesel iç göç dalgasını tetiklemiştir¹⁰. Bu süreç, ülkenin demografik haritasını kalıcı olarak değiştirmiştir. Göçün

⁶ Saskia Sassen, *The Global City: New York, London, Tokyo* (Princeton: Princeton University Press, 1991), 110-112.

⁷ Hein de Haas, “The Migration and Development Pendulum: A Critical View on Research and Policy”, *International Migration* 50/1 (2012).

⁸ Ahmet İçduygu vd., *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014), 1-406.

⁹ Tahire Erman, *The Politics of Squatter Settlements in Turkey: The Case of Ankara* (Lewiston: Edwin Mellen Press, 2005), 83-88; Cecilia Tacoli, *Not Only Climate Change: Mobility, Vulnerability and Socio-Economic Transformations in Environmentally Fragile Areas of Bolivia, Senegal and Tanzania* (London: International Institute for Environment and Development, 2011).

¹⁰ Çağlar Keyder, “The Setting”, *İstanbul: Between the Global and the Local*, ed. Çağlar Keyder (Lanham: Rowman & Littlefield, 1999), 1-28.

mekânsal dağılımı, ülkedeki derin bölgesel gelişmişlik farklarının hem bir nedeni hem de bir sonucu olarak kristalize olmuştur¹¹. Sanayi, finans ve hizmet sektörlerinin kümelendiği İstanbul, Ankara ve İzmir gibi Batı metropolleri, birer “çekim merkezi” olarak milyonlarca insanı kendilerine çekerken; tarıma dayalı ekonominin ve feodal ilişkilerin hâkim olduğu, kamu yatırımlarından yeterince pay alamayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, sahip oldukları “itici faktörler” nedeniyle sürekli olarak genç ve dinamik nüfuslarını kaybetmiştir. Bu durum, “beyin göçü” olgusunun ülke içi bir versiyonu olarak, göç veren bölgelerin kalkınma potansiyelini ciddi şekilde aşındırmış ve bölgeler arası ekonomik yakınsama yerine, mekânsal bir kutuplaşmanın derinleşmesine yol açmıştır¹². Göç alan metropoller ise, bu plansız nüfus akını karşısında hazırlıksız yakalanmış; ortaya çıkan altyapı yetersizlikleri, konut açığı ve sosyal hizmetlerdeki aksamalar, kentleşmenin değil, nüfus yığılmasının sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Bu çalışma, göç olgusunun Türkiye’deki kentsel ve bölgesel kalkınma süreçleri üzerindeki çok boyutlu ve diyalektik etkilerini kapsamlı bir biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel tezi, Türkiye’de iç göçün, bir yandan ülkenin sanayileşmesi için gerekli iş gücü arzını sağlayarak ekonomik kalkınmada bir katalizör rolü oynadığı, ancak diğer yandan büyük ölçüde plansız ve yetersiz doğası nedeniyle bölgesel eşitsizlikleri derinleştirdiği, kentsel mekânlarda ciddi sosyal ve fiziki sorunlar yarattığı ve nihayetinde sürdürülebilir ve dengeli kalkınma hedeflerine ulaşılmasını engellediğidir. Bu tezi desteklemek amacıyla, çalışma boyunca göçün hem bir fırsat hem de bir risk olarak nasıl işlediği, politika ve planlama süreçlerindeki eksikliklerin bu ikili doğayı nasıl pekiştirdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda, çalışmanın ikinci bölümünde göç ve kalkınma ilişkisine dair kavramsal çerçeve ekonomik, sosyal-kültürel ve mekânsal-çevresel boyutlar temelinde ele alınacaktır. Üçüncü bölümde Türkiye’de göç olgusunun kentsel ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri; kentsel mekânın dönüşümü, iş gücü piyasaları ve toplumsal uyum, bölgesel eşitsizlikler ve 2000 sonrası çeşitlenen göç dinamikleri başlıkları altında tematik olarak incelenecektir. Dördüncü bölümde göç olgusu sürdürülebilir kalkınma paradigması ekseninde yeniden değerlendirilecek ve etkin göç yönetimine ilişkin politika önerileri tartışılacaktır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın temel bulguları sentezlenerek genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Kuramsal Çerçeve: Göç, Kalkınma ve Mekân Arasındaki Diyalektik İlişki

Göç ve kalkınma arasındaki ilişki, sosyal bilimler literatüründe uzun süredir devam eden ve farklı teorik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılan karmaşık bir olgudur. Bu ilişki, basit bir neden-sonuç döngüsünden ziyade, birbirini hem besleyen hem de zorlayan diyalektik bir süreç olarak kavranmalıdır. Göç, kalkınmanın bir sonucu olabileceği gibi (gelişmiş

¹¹ Ayhan Kaya, *Berlin’deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu* (İstanbul: Büke Yayınları, 2004), 71–74.

¹² Alpay Filiztekin – Ali Gökhan, “The Determinants of Internal Migration in Turkey”, *European Journal of Population* 24/2 (2008).

bölgelerin çekiciliği), aynı zamanda kalkınma süreçlerini derinden etkileyen bir faktör (iş gücü, inovasyon, sosyal değişim) olarak da karşımıza çıkar. Bu bölümde, göçün kentsel ve bölgesel kalkınma üzerindeki çok boyutlu etkileri, klasik ve çağdaş göç kuramları ışığında ekonomik, sosyal-kültürel ve mekânsal-çevresel boyutlar temelinde incelenecektir.

Literatürdeki en temel yaklaşımlardan biri olan “itici ve çekici faktörler” modeli (push-pull theory), göç kararının arkasındaki temel dinamikleri anlamak için bir başlangıç noktası sunar. Bu modele göre, kaynak bölgelerdeki yoksulluk, işsizlik, siyasi baskı veya çevresel bozulma gibi “itici” faktörler bireyleri yer değiştirmeye zorlarken; hedef bölgelerdeki daha yüksek ücretler, istihdam olanakları, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetleri gibi “çekici” faktörler göçmenleri kendilerine çeker¹³. Neoklasik iktisat teorisi bu çerçeveyi, göçü bölgeler arası ücret ve refah farklılıklarını dengeleyen rasyonel bir mekanizma olarak yorumlar. Ancak bu yaklaşım, göçün yalnızca bireysel bir karar olmadığını ve göçmenlerin sosyal ağlar, aile stratejileri ve kültürel bağlar gibi daha karmaşık yapılar içinde hareket ettiğini göz ardı ettiği için eleştirilmiştir. “Yeni göç iktisadı” (New Economics of Labor Migration) gibi yaklaşımlar ise, göç kararının bireyden ziyade hane halkı tarafından, gelir maksimizasyonunun yanı sıra riskleri minimize etme stratejisi olarak alındığını vurgular¹⁴. Bu teorik zemin, göçün kalkınma üzerindeki etkilerinin neden tek boyutlu olmadığını ve hem fırsatlar hem de zorluklar barındırdığını anlamak için kritik bir öneme sahiptir.

1.1. Ekonomik Boyut: İş Gücü Piyasaları, Beşerî Sermaye ve Finansal Akışlar

Göçün kalkınma üzerindeki en doğrudan ve en çok tartışılan etkisi ekonomik alanda gözlemlenir. Göç alan kentler ve bölgeler için en belirgin katkı, iş gücü arzında meydana gelen artıştır. Göçmenler, genellikle yerli iş gücünün tercih etmediği, emek-yoğun ve düşük vasıflı sektörlerde (inşaat, tarım, tekstil, hizmet vb.) oluşan boşluğu doldurarak ekonomik üretimin devamlılığını sağlarlar¹⁵. Bu durum, özellikle hızlı sanayileşen ve kentleşen ekonomilerde üretkenliği ve büyümeyi destekleyen bir katalizör işlevi görebilir. Ancak bu süreç, aynı zamanda ücretler üzerinde bir baskı yaratarak, özellikle düşük vasıflı yerli işçiler için rekabeti artırabilir ve kayıt dışı ekonominin genişlemesine zemin hazırlayabilir.

Ekonomik etkinin bir diğer kritik boyutu, “beyin göçü” (brain drain) ve “beyin kazanımı” (brain gain) olarak bilinen beşerî sermaye hareketliliğidir. Göç veren, genellikle daha az gelişmiş bölgeler, eğitilmiş ve nitelikli genç nüfuslarını kaybettiklerinde ciddi bir beşerî sermaye erozyonu yaşarlar. Bu durum, bölgenin inovasyon kapasitesini, girişimcilik potansiyelini ve uzun vadeli kalkınma beklentilerini zayıflatır¹⁶. Tersine, göç alan gelişmiş bölgeler ve metropoller, bu nitelikli iş gücünü kendilerine çekerek bir “beyin kazanımı” elde ederler.

¹³ Lee, “A Theory of Migration”.

¹⁴ Stark – Bloom, “The New Economics of Labor Migration”.

¹⁵ Alejandro Portes, “Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities”, *International Migration Review* 31/4 (1997).

¹⁶ Kaya, *Berlin’deki Küçük İstanbul*, 72.

Bu akış, bilgi ve teknoloji yoğun sektörlerin gelişimini hızlandırır ve bölgenin küresel rekabet gücünü artırır¹⁷. Dolayısıyla göç, bölgesel eşitsizlikleri hem yansıtan hem de yeniden üreten bir mekanizma olarak işler.

Finansal akışlar, özellikle göçmenlerin geride bıraktıkları ailelerine gönderdikleri paralar olan “remittances” (dövizler/havaleler), göçün kalkınma üzerindeki bir başka önemli boyutudur. Bu havaleler, göç veren bölgelerdeki hane halkları için önemli bir gelir kaynağı oluşturarak yoksulluğu azaltabilir, yerel tüketimi canlandırabilir ve küçük ölçekli yatırımları teşvik edebilir¹⁸. Ancak, bu finansal akışların yerel ekonomiyi dönüştürücü bir etki yaratıp yaratmadığı tartışmalıdır. Remittances, genellikle tüketime veya konut gibi üretken olmayan alanlara yöneldiğinde, bölgede bir bağımlılık kültürü yaratarak sürdürülebilir kalkınmanın önünde bir engele dönüşebilir. Son olarak, göçmenlerin hedef bölgelerde kurdukları işletmeler, yani “etnik girişimcilik”, hem kendileri için bir ekonomik mobilite kanalı yaratır hem de yeni iş olanakları ve hizmetler sunarak kentsel ekonomiyi çeşitlendirir ve canlandırır¹⁹.

1.2. Sosyal ve Kültürel Boyut: Sosyal Sermaye, Entegrasyon ve Toplumsal Uyum

Ekonomik etkilerin ötesinde, göçün sosyal doku üzerindeki tesirleri de en az o kadar önemlidir. Göçmenler, yeni geldikleri topluma sadece emeklerini değil, aynı zamanda kendi sosyal ve kültürel sermayelerini de getirirler. Robert Putnam’ın kavramsallaştırmasıyla, göçmen ağları (hemşehri dernekleri gibi) genellikle güçlü bir “içe dönük sosyal sermaye” (bonding social capital) oluşturur. Bu sermaye, göçmenlerin kente ilk geldiklerinde barınma, iş bulma ve sosyal destek gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada hayati bir rol oynar²⁰. Ancak bu ağlar, göçmen grubunu kendi içine kapatarak, ev sahibi toplumla ilişkileri zayıflatır ve entegrasyonu engelleyebilir. Sürdürülebilir bir toplumsal uyum için, farklı gruplar arasında köprüler kuran “dışa dönük sosyal sermayenin” (bridging social capital) de gelişmesi gerekmektedir. Göçmenlerin kentsel yaşama dahil olmaları ile birlikte kentsel alanlarda özellikle kültürel çeşitlilikler yaşanmaktadır.

Göçün en gözle görülür sosyal sonuçlarından biri, kentsel alanlarda artan kültürel çeşitliliktir. Bu çeşitlilik, yeni fikirlerin, sanat formlarının, mutfak kültürlerinin ve yaşam tarzlarının yayılmasına olanak tanıyarak kenti daha dinamik, yaratıcı ve kozmopolit bir yer haline getirebilir. Ancak bu süreç, aynı zamanda sosyal uyum ve entegrasyon sorunlarını da beraberinde getirebilir. Farklı kültürel normlara, dillere ve değerlere sahip grupların bir

¹⁷ Frédéric Docquier – Hillel Rapoport, “Globalization, Brain Drain, and Development”, *Journal of Economic Literature* 50/3 (2012).

¹⁸ World Bank (WB), *Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook* (Washington DC: World Bank Group, 2019).

¹⁹ Roger Waldinger vd., *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies* (London: Sage Publications, 1990), 27–48.

²⁰ Robert D. Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (New York: Simon & Schuster, 2000), 49–67.

arada yaşama pratiği, özellikle kaynakların kısıtlı olduğu ve ayrımcılığın var olduğu durumlarda, sosyal gerilimlere ve çatışmalara yol açabilir²¹. Bu noktada, devletin ve yerel yönetimlerin uygulayacağı entegrasyon politikalarının niteliği belirleyici olur. Asimilasyonist (göçmeni baskın kültüre benzetmeyi amaçlayan) politikalar yerine, kültürel farklılıklara saygı duyan ve eşit katılımı teşvik eden çoğulcu (multikültürel) yaklaşımlar, toplumsal uyumun sağlanmasında daha başarılı olma potansiyeli taşır.

1.3. Mekânsal ve Çevresel Boyut: Plansız Kentleşme, Altyapı ve Konut Sorunları

Göçün kalkınma üzerindeki etkileri, en somut şekilde kentsel ve bölgesel mekânın fiziki yapısında kendini gösterir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente yönelik kitlesel göç, “hiper-kentleşme” (hyper-urbanization) olarak adlandırılan, kentin ekonomik ve altyapısal kapasitesini aşan bir nüfus yığılmasına neden olur²². Bu durum, kentlerin kontrolsüz bir şekilde çevreye doğru yayılmasına, yani “kentsel saçaklanmaya” (urban sprawl) yol açar. Verimli tarım arazileri, ormanlar ve su havzaları gibi değerli doğal kaynaklar, plansız yapılaşmanın baskısı altında kalarak yok olur.

Hızlı ve plansız nüfus artışı, mevcut kentsel altyapı ve kamu hizmetleri üzerinde muazzam bir baskı oluşturur. Ulaşım ağları tıkanır, su ve kanalizasyon sistemleri yetersiz kalır, okullar ve hastaneler kapasitelerinin çok üzerinde hizmet vermeye çalışır ve kişi başına düşen yeşil alan miktarı dramatik bir şekilde azalır²³. Bu altyapısal yetersizlikler, yaşam kalitesini düşürmekle kalmaz, aynı zamanda kentin ekonomik verimliliğini de olumsuz etkiler.

Bu mekânsal sorunların merkezinde ise konut sorunu yer alır. Kente yeni gelen düşük gelirli göçmen nüfus, formal konut piyasasının sunduğu pahalı seçeneklere erişemediği için kendi barınma çözümlerini yaratmak zorunda kalır. Türkiye’de “gecekondu”, Latin Amerika’da “favela”, Hindistan’da “slum” gibi isimler alan bu enformel yerleşimler, aslında devletin uygun fiyatlı konut sağlama konusundaki başarısızlığına bir yanıttır²⁴. Bu yerleşimler, genellikle mülkiyet güvencesinden yoksun, temel altyapı hizmetlerinden mahrum ve doğal afetlere karşı son derece savunmasız alanlardır. Bu durum, yalnızca bir barınma sorunu değil, aynı zamanda mekânsal ayrışma ve sosyal dışlanmayı derinleştiren bir sorundur. Kentin belirli bölgelerinde yoğunlaşan yoksulluk ve yoksunluk, “gettolaşma” süreçlerini tetikleyerek toplumsal bütünlüğü tehdit eder. Dolayısıyla, göçün yönetimi, sadece bir nüfus politikası değil, aynı zamanda mekânı sürdürülebilir bir kentsel ve bölgesel planlama meselesidir.

²¹ İçduygu vd., *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, 1-406.

²² Mike Davis, *Planet of Slums* (London: Verso, 2006), 8-19.

²³ Michael Pacione, *Urban Geography: A Global Perspective*, (London: Routledge, 2009), 101-120.

²⁴ Erman, *The Politics of Squatter Settlements in Turkey*, 83-88.

2. Türkiye’de Göçün Kentsel ve Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Tematik Bir Değerlendirme

Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, ekonomik ve mekânsal yapısı, büyük ölçüde iç göç olgusu tarafından şekillendirilmiş bir tarihe sahiptir. Önceki bölümde ele alınan teorik çerçeve itici ve çekici faktörler, ekonomik düalizm, sosyal sermaye ağları ve plansız kentleşme gibi kavramlar Türkiye’nin modernleşme serüveninde somut bir karşılık bulur. Ülkenin kalkınma yörüngesi, kırsal alanlardan kentsel merkezlere doğru gerçekleşen ve farklı dönemlerde nitelik değiştiren nüfus hareketleriyle iç içe geçmiştir. Türkiye’de göç olgusu, farklı tarihsel dönemlerde farklı nedenlerle ortaya çıkmış olsa da, kentsel ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri belirli ana temalar etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle göçü yalnızca 1950’ler, 1980 sonrası dönem veya 1990’lı yıllar gibi kronolojik eşiklerle açıklamak yerine; kent mekânının dönüşümü, iş gücü piyasaları ve toplumsal uyum, bölgesel eşitsizlikler ve 2000 sonrası yeni göç dinamikleri üzerinden tartışmak daha bütüncül bir çözümleme sunmaktadır. Türkiye deneyiminde tarihsel kırılmalar önemini korumakla birlikte, bu kırılmaların kalıcı sonuçları bugün de kentsel ve bölgesel kalkınma pratiklerini biçimlendirmeyi sürdürmektedir.

2.1. 1950-1980 Dönemi: Sanayileşme, Kentleşme ve “Gecekondu” Süreci

Türkiye’de kırdan kente göçün bir kitle hareketine dönüşmesi, 1950’li yıllarda başlayan ve birbiriyle bağlantılı iki temel makro-ekonomik gelişmenin bir sonucudur. Birincisi, Marshall Planı çerçevesinde tarım sektörüne giren traktör ve modern tarım aletleri, geleneksel tarım yöntemlerini ve toprağa dayalı istihdam ilişkilerini kökten değiştirmiştir. Tarımda makineleşme, bir yandan verimliliği artırırken, diğer yandan milyonlarca tarım işçisini ve küçük toprak sahibini işsiz bırakarak kırsal alanlarda devasa bir “artı nüfus” yaratmıştır²⁵. Bu durum, kırsal bölgeleri güçlü bir “itici faktör” merkezi haline getirmiştir. İkinci olarak, aynı dönemde benimsenen ithal ikameci sanayileşme (İSK) politikaları, İstanbul, Ankara, İzmir ve Kocaeli gibi büyük kentlerde yeni fabrikaların kurulmasına ve sanayi sektöründe bir iş gücü talebinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kentler, sundukları istihdam vaadiyle kırsal kesim için güçlü birer “çekim merkezi” haline gelmiştir²⁶. Böylece kırsal bölgelerdeki ekonomik baskılar ile kentlerde ortaya çıkan istihdam olanakları birleşerek Türkiye’de hızlı ve kitlesel bir iç göç sürecini tetiklemiştir²⁷.

Bu kitlesel ve hızlı göç dalgası, Türkiye’nin kentsel mekânlarını hazırlıksız yakalamıştır. Kente yeni gelen milyonlarca insan için ne yeterli sayıda konut ne de bu nüfusu barındıracak planlı bir kentsel altyapı mevcuttu. Bu boşluk, göçmenlerin kendi barınma sorunlarına buldukları enformel bir çözüm olan “gecekondu” olgusunu doğurmuştur. Gecekondu,

²⁵ Keyder, “The Setting”, 1-28.

²⁶ Tansı Şenyapılı, *Baraka’dan ‘Gecekondu’ya: Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 79-119.

²⁷ Kemal H. Karpat, *Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays* (Leiden: Brill, 2004), 304-310.

genellikle kamu arazileri üzerine bir gecede inşa edilen, mülkiyet güvencesinden ve temel altyapı hizmetlerinden (su, kanalizasyon, elektrik) yoksun, derme çatma yapılarıdır. Tahire Erman'ın da belirttiği gibi, gecekondular başlangıçta yasa dışı bir eylem ve kentsel bir sorun olarak görülse de, zamanla karmaşık bir sosyal ve siyasal işleve bürünmüştür²⁸. Bir yandan, göçmenlerin kente tutunmasını sağlayan, hemşehri ağları aracılığıyla sosyal dayanışmanın örüldüğü ve kentsel hayata adaptasyonun ilk adımlarının atıldığı bir geçiş mekânı işlevi görmüştür. Diğer yandan, popülist siyasetçiler için önemli bir oy deposu haline gelmiş, tapu ve altyapı vaatleri karşılığında siyasal pazarlıkların bir nesnesi olmuştur. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi, gecekonduların kalıcılışmasına ve kentlerin çeperlerinde geniş enformel bölgelerin oluşmasına yol açmıştır.

Bir yandan gecekondular, göçmenlerin kente tutunmalarını sağlayan ve hemşehri ağları aracılığıyla sosyal dayanışmanın geliştiği önemli uyum mekânları hâline gelmiştir. Diğer yandan ise popülist siyasal pratikler içinde önemli bir oy potansiyeli oluşturmuş; altyapı hizmetleri ve tapu beklentileri üzerinden siyasal pazarlıkların konusu hâline gelmiştir. Bu karşılıklı ilişki, gecekonduların zamanla kalıcılışmasına ve kentlerin çevresinde geniş enformel yerleşim bölgelerinin oluşmasına yol açmıştır²⁹.

Bu dönemin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi ise, ülkedeki mekânsal kutuplaşmanın temellerini atmak olmuştur. Sanayi yatırımlarının Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşması, bu bölgeyi ülkenin ekonomik motoru haline getirirken, diğer bölgeler bu sürecin dışında kalmıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, nitelikli ve genç nüfusunu sürekli olarak Batı'ya kaptıran, ekonomisi giderek zayıflayan ve bir nevi "iç sömürge" konumuna düşen bir yapıya bürünmüştür. Bu süreç, bir "iç beyin göçü" oluşturarak, göç veren bölgelerin kendi kalkınma potansiyellerini gerçekleştirmelerinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmuştur. Böylece, göç bir yandan Türkiye'nin sanayileşmesi için gerekli ucuz iş gücünü sağlarken, diğer yandan bölgeler arası gelişmişlik farkını derinleştiren bir mekanizma olarak işlemiştir.

Sonuç olarak göç süreci bir yandan Türkiye'nin sanayileşme sürecinde kentlere gerekli iş gücünü sağlarken, diğer yandan bölgeler arası gelişmişlik farklarını derinleştiren bir mekanizma olarak işlemiştir.

2.2. 1980 Sonrası Dönüşüm: Neoliberal Politikalar ve Yeni Göç Dinamikleri

1980 askeri darbesi ve ardından benimsenen 24 Ocak Kararları, Türkiye ekonomisini ve dolayısıyla göç dinamiklerini derinden etkileyen bir kırılma noktasıdır. İthal ikameci model terk edilerek, dışa açık, ihracata dayalı ve finansal serbestleşmeyi temel alan neoliberal politikalara geçilmiştir. Bu dönüşüm, kentsel ekonominin yapısını değiştirmiş, geleneksel sanayi sektörlerinin önemini azaltırken, finans, turizm, inşaat ve hizmet sektörlerini öne çıkarmıştır. Bu yeni ekonomik yapı, farklı niteliklere sahip bir iş gücü talep etmeye başlamıştır.

²⁸ Erman, *The Politics of Squatter Settlements in Turkey*, 85.

²⁹ Sema Erder, *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 75–85.

Bu dönemin kentler üzerindeki en belirgin yansıması, kentsel toprağın bir “rant” aracı olarak yeniden keşfedilmesidir³⁰. Daha önce kentin çeperinde yer alan ve değersiz görülen gecekondulu bölgeleri, kentlerin büyümesiyle birlikte merkezi konumlara gelmiş ve büyük bir rant potansiyeli taşımaya başlamıştır. Bu durum, kentsel dönüşüm adı altında, gecekonduların yıkılarak yerlerine lüks konutlar, alışveriş merkezleri ve iş kulelerinin yapıldığı yeni bir süreci tetiklemiştir. Bu süreç, eski gecekondulu sakinlerinin daha da dış çeperele veya kentin yoksul mahallelerine sürülmesine yol açarak yeni bir yerinden edilme dalgası oluşturmuştur. Kent mekânı, bir yanda güvenli sitelerde yaşayan yüksek gelirli gruplar ile diğer yanda yoksulluğun ve güvencesizliğin yoğunlaştığı mahallelerde yaşayan düşük gelirli gruplar arasında giderek daha fazla ayrılmıştır. Bu durum, sosyal ve mekânsal kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Göçmenler için bir entegrasyon aracı olan gecekondulu, artık yerini parçalanmış ve birbirinden kopuk kentsel mekânlara bırakmıştır.

2.3. 1990’lar ve Zorunlu Göç: Eşitsizliklerin Derinleşmesi

1990’lı yıllar, Türkiye’nin iç göç tarihinde özel ve trajik bir döneme işaret eder. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde tırmanan siyasi şiddet ve çatışma ortamı, devletin güvenlik politikaları kapsamında binlerce köyün ve mezranın boşaltılmasına yol açmıştır. Bu süreçte milyonlarca insan, ekonomik nedenlerden ziyade can güvenliği endişesiyle, sahip oldukları her şeyi geride bırakarak evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu zorunlu göç, önceki ekonomik temelli göç dalgalarından niteliksel olarak farklıydı. Bu göçmenler, sadece yoksul değil, aynı zamanda ciddi travmalar yaşamış, sosyal destek ağlarını kaybetmiş ve dil (Kürtçe) nedeniyle kentsel hayata entegrasyonda ek zorluklarla karşılaşan bir nüfustu.

Bu yeni ve kitlesel göç dalgası, başta Diyarbakır, Mersin, Adana ve İstanbul olmak üzere büyük kentlerin çeperlerinde yeni ve daha derin yoksulluk adacıkları oluşturdu. Bu bölgeler, önceki gecekondulu mahallelerinden farklı olarak, altyapı eksikliğinin yanı sıra yüksek işsizlik oranları, düşük eğitim seviyeleri ve yoğun sosyal sorunlarla karakterize oluyordu. Devletin ve yerel yönetimlerin bu ani ve kitlesel akına yönelik hazırlıksızlığı, sorunların daha da kronikleşmesine neden oldu. Bölgesel düzeyde ise, zorunlu göç, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin kırsal ekonomisini ve toplumsal yapısını tamamen çökertti. Boşaltılan köyler, hayvancılığın ve tarımın bitmesine, bölgenin demografik yapısının kalıcı olarak değişmesine ve toplumsal hafızada derin yaralar açılmasına neden oldu. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gibi büyük kalkınma projeleri, bu insani ve sosyal yıkımın etkilerini telafi etmekte yetersiz kaldı.

2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de göç dinamikleri, yalnızca kırdan kente yönelen tek eksenli bir hareketlilik olarak değil, kentler arası dolaşım, eğitim ve hizmet sektörü temelli yer değiştirmeler, geçici ve mevsimlik hareketlilik ile dış göçün eş zamanlı etkileriyle okunmalıdır. 2008-2022 dönemini inceleyen araştırmalar, iller bazında göç hızlarının farklı

³⁰ Oğuz Işık – Melih Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları, Sultanbeyli Örneği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 220–242.

kümelenmeler ve kulüpleşmeler ürettiğini, net göçün mekânsal yoğunlaşmasının gelir, sağlık hizmetleri, ticari faaliyetler ve demografik yapı gibi değişkenlerle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, 2011 sonrasında belirginleşen dış göç ve göçmen işgücü hareketliliği, özellikle sanayi ve turizm merkezlerinde bölgesel ekonomi, işgücü piyasası ve kentsel hizmetler üzerinde yeni baskılar ve fırsatlar yaratmıştır. Bu nedenle günümüz Türkiye'sinde göç-kalkınma ilişkisini, iç ve dış göçün iç içe geçtiği çok katmanlı bir hareketlilik rejimi çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir³¹.

Türkiye'nin iç göç serüveni, ülkenin kalkınma denklemindeki temel çelişkileri ve başarısızlıkları gözler önüne sermektedir. Göç, bir yandan sanayileşme ve ekonomik büyüme için bir motor görevi görmüş, ancak plansız ve yönetimsiz doğası, bu büyümenin nimetlerinin adil bir şekilde dağıtılmasını engellemiştir. Kentler, kontrolsüz bir şekilde büyüyerek ekolojik ve sosyal sürdürülebilirliklerini yitirirken, bölgeler arası eşitsizlikler ortadan kalkmak bir yana, daha da derinleşmiştir. Göçmenler, kentin inşasında en büyük rolü oynamalarına rağmen, kentsel hizmetlerden ve fırsatlardan en az yararlanan kesim olmuşlardır. Bu tarihsel miras, günümüz Türkiye'sinin kentsel ve bölgesel politika gündeminin merkezinde yer almaya devam etmektedir.

3. Göç Yönetimi ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları: Bütüncül Bir Yaklaşım Arayışı

Önceki bölümlerde detaylandırıldığı üzere, Türkiye'de hem iç göçün oluşturduğu dinamikler hem de 2000 sonrası çeşitlenen yeni hareketlilik biçimleriyle ülkenin kalkınma yörüngesinde ikili bir rol oynamıştır. Bir yanda sanayileşme ve ekonomik büyümeyi besleyen bir iş gücü mobilizasyonu sağlarken, diğer yanda plansız ve reaktif politikalar neticesinde derinleşen bölgesel eşitsizliklere, kontrolsüz kentleşmeye ve sosyal dışlanma pratiklerine zemin hazırlamıştır. Bu durum, göç olgusunun artık yalnızca bir sorun olarak ele alınamayacağını, aksine sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada etkin bir şekilde yönetilmesi gereken stratejik bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bölüm, göç ve kalkınma arasındaki ilişkiyi, reaktif ve parçacıl yaklaşımlardan sıyrılarak, bütüncül, proaktif ve çok aktörlü bir yönetim çerçevesine oturtma gerekliliğini tartışmaktadır.

Bu tartışmanın merkezinde “sürdürülebilir kalkınma” kavramı yer almaktadır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (WCED) 1987 tarihli “Ortak Geleceğimiz” (Our Common Future) raporuyla popülerleşen bu kavram, en temel tanımıyla, “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kal-

³¹ Ayşe Çay Atalay – Yusuf Akan, “Türkiye için Net Göçün Mekansal Analizi”, *Kent Akademisi* 16/1 (Mart 2023), 443–461; Verda Davaslıgil Atmaca – Ömer Altun, “Türkiye’de Göç Olgusunun Yakınsama Kulüpleri ile Analizi ve Kulüp Oluşumunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Sosyoekonomi* 33/66 (Ekim 2025), 373–401; Abdullah Ünsal – Özlem Sertkaya Doğan, “Türkiye’de Göç ve Entegrasyon Politikaları”, *Kent Akademisi* 17/2 (Mart 2024), 529–550; Uğur Erdem – Tuba Şahinoğlu, “Türkiye’de Çalışma İzni Verilen Göçmen İş Gücünün Bölgesel Düzeyde Ekonomik Etkileri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 14/5 (Aralık 2025), 2150–2170.

kınma” olarak ifade edilir³². Göç bağlamına uyarlandığında sürdürülebilirlik, üç temel sacayağı üzerinde yükselir: ekonomik sürdürülebilirlik (göçmenlerin ve yerli halkın istihdama adil katılımı, kayıt dışılığın önlenmesi), sosyal sürdürülebilirlik (toplumsal uyum, sosyal dışlanmanın önlenmesi, kültürel çeşitliliğin bir zenginlik olarak yönetilmesi) ve çevresel sürdürülebilirlik (kentsel yayılmanın kontrol altına alınması, doğal kaynakların korunması, altyapının nüfusla uyumlu planlanması). Türkiye’nin göç deneyimi, bu üç boyut arasındaki dengenin kurulamadığı durumlarda kalkınmanın nasıl sürdürülemez hale geldiğinin açık bir örneğidir. Dolayısıyla, etkin bir göç yönetimi, bu üç boyutu eş zamanlı olarak gözetilen stratejiler geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

3.1. Makro Düzeyde Stratejik Planlama: Bölgelerarası Denge ve Yerinde Kalkınma

Göçün sürdürülebilir yönetimi, yalnızca göçün sonuçlarıyla ilgilenmeyi değil, aynı zamanda göçü tetikleyen kök nedenlere müdahale etmeyi gerektirir. Türkiye örneğinde bu, derinleşmiş bölgesel gelişmişlik farklarıdır. Bu bağlamda, göç politikaları, bölgesel kalkınma politikalarından ayrı düşünülemez. Yıllardır uygulanan ve genellikle büyük altyapı projelerine (barajlar, yollar vb.) odaklanan kalkınma yaklaşımları (GAP örneğinde olduğu gibi), bölgeler arası eşitsizlikleri gidermede ve göçü yavaşlatmada beklenen etkiyi gösterememiştir. Bu nedenle politika odağının, “yerinde kalkınma” stratejilerine kaydırılması elzemdir.

Bu stratejinin temel amacı, göç veren bölgelerin “itici faktörlerini” zayıflatmak ve bu bölgeleri insanlar için yaşanabilir ve cazip merkezler haline getirmektir. Bu, şu somut adımları içermelidir:

- Yerel Ekonomik Çeşitlendirmenin Sağlanması: Tarıma dayalı ekonominin ötesine geçerek, bölgelerin özgün potansiyellerine uygun küçük ve orta ölçekli sanayi (KOBİ), turizm (kültür, doğa turizmi), organik tarım ve yenilenebilir enerji gibi yeni sektörlerin desteklenmesi gerekmektedir. Bu noktada, Bölgesel Kalkınma Ajansları’na (DAP, GAP, DOKAP, KOP vb.) kritik bir rol düşmektedir. Bu ajanslar, sadece hibe dağıtan kurumlar olmaktan çıkılarak, yerel paydaşlarla birlikte bölgenin rekabetçi avantajlarını ortaya koyan, stratejik ve bütüncül kalkınma planları hazırlayan ve uygulayan proaktif yapılar haline getirilmelidir.

- Beşerî Sermayenin Güçlendirilmesi: Göç veren bölgelerdeki en büyük kayıp beyin göçüdür. Bu döngüyü kırmak için, bu bölgelerdeki eğitim ve sağlık altyapısına yönelik pozitif ayrımcılık içeren yatırımlar yapılmalıdır. Üniversitelerin kalitesinin artırılması, mesleki eğitim merkezlerinin yerel sanayinin ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılması ve nitelikli öğretmen ve sağlık personelinin bölgede tutacak teşvik mekanizmalarının (ek tazminat, lojman vb.) oluşturulması, beşerî sermayenin yerinde kalmasını teşvik edecektir.

³² World Commission on Environment and Development (WCED), *Our Common Future* (Oxford: Oxford University Press, 1987).

3.2. Kentsel Düzeyde Kapsayıcı Entegrasyon Politikaları

Makro düzeydeki stratejiler göçün hızını yavaşlatmayı hedeflerken, kentsel düzeydeki politikalar, halihazırda kentlerde yaşayan milyonlarca göçmen kökenli nüfusun topluma uyumunu ve refahını artırmayı amaçlamalıdır. Bu, asimilasyonist bir yaklaşımdan ziyade, karşılıklı tanıma ve eşit haklara dayalı bir entegrasyon felsefesini gerektirir.

- Adil ve Erişilebilir Konut Politikaları: Türkiye’de 1980’ler sonrası “kentsel dönüşüm” adı altında yürütülen projeler, genellikle rant odaklı olmuş ve düşük gelirli göçmen nüfusu kent merkezlerinden daha da uzağa iterek mekânsal ayrışmayı derinleştirmiştir³³. Sürdürülebilir bir yaklaşım, piyasa odaklı dönüşüm yerine, sosyal konut üretimini önceliklendirmelidir. Belediyeler ve TOKİ (Toplu Konut İdaresi) işbirliğiyle, farklı gelir gruplarının bir arada yaşayabileceği, temel sosyal donatılara (okul, sağlık ocağı, park) sahip, ulaşım ağına entegre ve uygun fiyatlı kiralık konut projeleri geliştirilmelidir. Bu, gettolaşmanın önüne geçmenin en etkili yollarından biridir.

- Sosyal Uyum ve Katılım Mekanizmaları: Sosyal entegrasyon, yalnızca ekonomik katılımı sağlayamaz. Yerel yönetimler, bu süreçte kilit aktörlerdir. Belediyeler bünyesinde kurulacak “Göç ve Uyum Birimleri”, göçmen nüfusun kentsel hizmetlere erişimini kolaylaştırabilir. Ayrıca, farklı kültürlerden insanları bir araya getiren kent konseyleri, mahalle meclisleri, kültürel festivaller ve spor etkinlikleri, Robert Putnam’ın kavramsallaştırmasıyla, gruplar arası “köprü kuran sosyal sermayeyi” (bridging social capital) güçlendirerek toplumsal uyuma somut katkı sağlar³⁴.

3.3. Yönetişim ve Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi

Etkili politikalar, ancak onları uygulayacak güçlü ve koordineli kurumsal yapılarla hayata geçirilebilir. Türkiye’de göç yönetimi, uzun süre farklı bakanlıklar ve kurumlar arasında dağınık bir yapıda kalmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı’nın kurulması bu alanda önemli bir adım olsa da, sürdürülebilir bir yönetim için daha fazlasına ihtiyaç vardır. Başlıcaları şunlardır:

- Çok Düzeyli ve Katılımcı Yönetişim: Göç yönetimi, sadece merkezi hükümetin bir görevi değildir. Merkezi düzeyde stratejiyi belirleyen Göç İdaresi Başkanlığı ile uygulamanın ön saflarında yer alan yerel yönetimler (belediyeler) arasında yetki, sorumluluk ve kaynak paylaşımını netleştiren bir yasal çerçeve oluşturulmalıdır. Belediyelerin göçmen nüfusun artışıyla orantılı olarak merkezi bütçeden ek pay almasını sağlayacak mekanizmalar (norm kadro ve bütçe düzenlemeleri gibi) hayata geçirilmelidir³⁵.

- Veriye Dayalı Politika Üretimi: Etkin planlama, güncel, güvenilir ve ayrıntılı veriye dayanır. TÜİK’in yürüttüğü nüfus sayımları ve göç istatistikleri önemli bir temel oluştursa

³³ Işık – Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk*.

³⁴ Robert D. Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, 49–67.

³⁵ Korel Göymen, “The Role of Local Governments in Democratic Governance in Turkey”, *Turkish Public Administration Annual* 26/1 (2000).

da, göçmenlerin demografik özellikleri, istihdam durumları, eğitim seviyeleri ve mekânsal dağılımları hakkında daha mikro düzeyde ve düzenli veri toplayan bir ‘Ulusal Göç Gözlemevi’ kurulması, politika yapıcıların daha isabetli kararlar almasını sağlayacaktır.

• Sivil Toplumla İşbirliği: Göçmen dernekleri, hemşehri vakıfları, insan hakları örgütleri ve akademik kurumlar gibi sivil toplum kuruluşları, göçmenlerin ihtiyaçlarını anlama ve onlara ulaşma konusunda devlet kurumlarından daha esnek ve etkili olabilirler. Bu nedenle, politika tasarımı, uygulama ve izleme süreçlerine sivil toplumun aktif katılımını sağlayan platformlar oluşturmak, politikaların meşruiyetini ve başarısını artıracaktır.

Netice itibarıyla, Türkiye’nin göç kaynaklı kalkınma sorunlarını aşması, parçacıl ve reaktif çözümlerden vazgeçip, bölgesel kalkınmayı, kentsel entegrasyonu ve kurumsal yönetimi bir araya getiren bütüncül ve sürdürülebilir bir paradigmaya geçmesine bağlıdır. Bu, sadece teknik bir planlama meselesi değil, aynı zamanda ülkenin sosyal adalet ve mekânsal eşitlik anlayışını yeniden tanımlayacak siyasi bir irade gerektirmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye’nin toplumsal, ekonomik ve mekânsal yapısını en derinden şekillendiren dinamik olan iç göç olgusunun, kentsel ve bölgesel kalkınma üzerindeki çok boyutlu ve diyalektik etkilerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Küresel göç literatürü ve temel kalkınma kuramları ışığında yapılan incelemeler, göçün tek yönlü bir neden-sonuç ilişkisiyle açıklanamayacak kadar karmaşık olduğunu; hem fırsatlar yaratan bir katalizör hem de yönetilemediğinde ciddi meydan okumalar doğuran bir süreç olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye özelinde yapılan tarihsel analiz ise, bu ikili (dual) karakterin somut bir tezahürünü gözler önüne sermiştir. Çalışmanın temel tezi olan; iç göçün bir yandan Türkiye’nin sanayileşme hamlesinin vazgeçilmez bir motoru olurken, diğer yandan plansız ve reaktif politikalar nedeniyle bölgesel eşitsizlikleri derinleştiği ve sürdürülemez bir kentleşme modelini beslediği, yapılan analizlerle doğrulanmıştır.

Çalışmanın ortaya koyduğu en temel çıkarım, Türkiye’nin kalkınma serüvenindeki temel sorunun göç olgusunun kendisinden ziyade, bu olguyu yönetmedeki kurumsal ve stratejik başarısızlık olduğudur. 1950’lerden itibaren kırdan kente akan milyonlarca insan, ülkenin sanayi tesislerini inşa etmiş, fabrikalarda çalışmış ve hizmet sektörünü ayakta tutmuştur. Bu anlamda göçmenler, Türkiye’nin modern ekonomisinin ‘görünmez mimarları’ olmuşlardır. Ancak bu devasa emeğin ve toplumsal dönüşümün karşılığı, bütüncül, hak temelli ve ileriye dönük bir planlama ile verilememiştir. Devletin göçe yaklaşımı, uzun yıllar boyunca onu proaktif bir şekilde yönlendirmek yerine, ortaya çıkan sorunları (gecekondu, altyapı yetersizliği, sosyal gerilimler) reaktif ve genellikle popülist yöntemlerle (imar afları, tapu tahsisleri) ertelemek veya hafifletmekle sınırlı kalmıştır. 1980’ler sonrası neoliberal politikalarla birlikte bu yaklaşım, popülist kaygılardan rant odaklı bir kent yönetimi anlayışına evrilmiş; kentsel mekân, sosyal adalet ve entegrasyonun değil, sermaye birikiminin bir aracı olarak görülmüştür. Bu durum, kentlerde yaşayan milyonlarca göçmen kökenli nüfu-

sun mekânsal ve sosyal olarak dışlanmasını derinleştirmiş, kentleri birer 'karşılaşma ve bütünleşme' alanı olmaktan çıkarıp, 'ayrışma ve parçalanma' mekânlarına dönüştürmüştür.

Bölgesel düzeyde ise göç, bir dengeleyici mekanizma olmaktan çok, bir kısır döngü yaratmıştır. Göç veren bölgeler, en dinamik ve eğitimli nüfuslarını kaybederek beşeri sermaye erozyonuna uğramış, bu da onların ekonomik potansiyellerini daha da zayıflatarak yeni göç dalgalarını tetiklemiştir. Bu süreç, Türkiye'de coğrafi kaderin belirleyiciliğini pekiştirmiş ve ülkeyi ekonomik olarak gelişmiş bir Batı ile yapısal olarak geri kalmış bir Doğu arasında kalıcı bir şekilde bölmüştür. Bu bağlamda, bu çalışmanın dördüncü bölümünde sunulan politika önerileri, bu tarihsel ve yapısal sorunlara yönelik bütüncül bir çözüm çerçevesi sunma iddiasındadır. Yerinde kalkınma stratejileriyle göçün kök nedenlerine müdahale etmek, kapsayıcı sosyal konut ve entegrasyon politikalarıyla kentleri daha yaşanabilir kılmak ve çok düzeyli bir yönetim modeliyle kurumsal kapasiteyi güçlendirmek, Türkiye'nin sürdürülebilir bir kalkınma patikasına girebilmesi için atılması gereken zorunlu adımlardır. Bu, yalnızca teknik bir planlama meselesi değil, aynı zamanda göçü bir sorun olarak görmekten vazgeçip, onu ülkenin beşeri zenginliğinin bir parçası olarak kabul eden bir paradigma değişimini gerektirmektedir.

Son olarak, bu çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları çerçevesinde gelecek araştırmalar için bazı önemli alanların altını çizmek gerekmektedir. Bu çalışma, temel olarak Türkiye'nin iç göç dinamiklerine odaklanmıştır. Ancak 2011 yılından itibaren Suriye'den ve sonrasında Afganistan gibi ülkelerden gelen milyonlarca mülteci ve sığınmacı, Türkiye'nin göç gündemini kökten değiştirmiştir. Gelecekteki çalışmalar, iç göçün yarattığı tarihsel miras ile bu yeni uluslararası göç dalgasının yarattığı dinamiklerin nasıl etkileşime girdiğini karşılaştırmalı olarak inceleyebilir. Özellikle, iç göçle oluşan enformel mahallelerin, yeni gelen mülteciler için bir varış altyapısı işlevi görüp görmediği, iki farklı göçmen grubu arasında kaynaklar (konut, iş) için bir rekabet mi yoksa bir dayanışma mı geliştiği gibi sorular, son derece önemli araştırma konularıdır. Ayrıca, iç göçmenlerin ikinci ve üçüncü nesillerinin sosyal mobilite ve entegrasyon deneyimleri, iklim değişikliğinin gelecekte tetikleyeceği yeni iç göç dalgalarının potansiyel rotaları ve etkileri ile göçün toplumsal cinsiyet boyutları (kadınların göç deneyiminin özgünlüğü) gibi konular da Türkiye'nin göç ve kalkınma çalışmalarında derinleşmesi gereken bakir alanlar olarak durmaktadır. Bu ve benzeri çalışmalar, Türkiye'nin hem geçmişini daha iyi anlamasına hem de geleceğini daha adil ve sürdürülebilir bir şekilde inşa etmesine katkı sunacaktır.

Kaynakça | References

- Castles, Stephen. “Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective”. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36/10 (2010), 1565–1586. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2010.489381>
- Çay Atalay, Ayşe –Akan, Yusuf. “Türkiye İçin Net Göçün Mekansal Analizi.” *Kent Akademisi* 16/1 (Mart 2023), 443–461. <https://doi.org/10.35674/kent.1125886>
- Davaslıgil Atmaca, Verda – Altun, Ömer. “Türkiye’de Göç Olgusunun Yakınsama Kulüpleri ile Analizi ve Kulüp Oluşumunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi.” *Sosyoekonomi* 33/66 (Ekim 2025), 373–401. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2025.04.17>
- Davis, Mike. *Planet of Slums*. London: Verso, 2006.
- De Haas, Hein. “The Migration and Development Pendulum: A Critical View on Research and Policy”. *International Migration* 50/1 (2012), 8–25. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2012.00755.x>
- Docquier, Frédéric – Hillel Rapoport. “Globalization, Brain Drain, and Development.” *Journal of Economic Literature* 50/3 (2012), 681–730. <https://doi.org/10.1257/jel.50.3.681>
- Erdem, Uğur ve Şahinoğlu, Tuba. “Türkiye’de Çalışma İzni Verilen Göçmen İş Gücünün Bölgesel Düzeyde Ekonomik Etkileri.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 14/5 (Aralık 2025), 2150–2170. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1766485>
- Erder, Sema. *İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Erman, Tahire. *The Politics of Squatter Settlements in Turkey: The Case of Ankara*. Lewiston: Edwin Mellen Press, 2005.
- Filiztekin, Alpay – Ali, Gökhan. “The Determinants of Internal Migration in Turkey”. *European Journal of Population* 24/2 (2008), 155–175.
- Göymen, Korel. “The Role of Local Governments in Democratic Governance in Turkey”. *Turkish Public Administration Annual* 26/1 (2000), 29–51.
- IOM, International Organization for Migration. *Migration and the 2030 Agenda: A Guide for Practitioners*. Geneva: IOM, 2018.
- İşık, Oğuz – Pınarcıoğlu, Melih. *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları, Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- İçduygu, Ahmet vd., *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Karpat, Kemal H. *Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays*. Leiden: Brill, 2004.
- Kaya, Ayhan. *Berlin’deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu*. İstanbul: Büke Yayınları, 2004.
- Keyder, Çağlar. “The Setting.” *Istanbul: Between the Global and the Local*, ed. Çağlar Keyder, 1–25. Lanham: Rowman & Littlefield, 1999.
- Lee, Everett S. “A Theory of Migration.” *Demography* 3/1 (1966), 47–57. <https://doi.org/10.2307/2060063>
- Pacione, Michael. *Urban Geography: A Global Perspective*. London: Routledge, 3. Basım, 2009.
- Portes, Alejandro. “Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities”. *International Migration Review* 31/4 (1997), 799–825.
- Putnam, Robert D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000.

- Sassen, Saskia. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press, 1991.
- Stark, Oded – David E. Bloom. “The New Economics of Labor Migration.” *The American Economic Review* 75/2 (1985), 173–178.
- Şenyapılı, Tansı. *Baraka’dan ‘Gecekondu’ya: Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Tacoli, Cecilia. *Not Only Climate Change: Mobility, Vulnerability and Socio-Economic Transformations in Environmentally Fragile Areas of Bolivia, Senegal and Tanzania*. London: International Institute for Environment and Development, 2011.
- UNDESA, United Nations Department of Economic and Social Affairs. *International Migration 2019: Report*. New York: United Nations, 2019. <https://doi.org/10.18356/9789210048194>
- Ünsal, Abdullah v Sertkaya Doğan, Özlem. “Türkiye’de Göç ve Entegrasyon Politikaları.” *Kent Akademisi* 17/2 (Mart 2024), 529–550. <https://doi.org/10.35674/kent.1418275>
- Waldinger, Roger vd. *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies*. London: Sage Publications, 1990.
- WB, World Bank. *Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook*. Washington DC: World Bank Group, 2019.
- WCED, World Commission on Environment and Development. *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press, 1987.



sosyolojikbağlam

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam dergisi

www.sosyolojikbaglam.org